

М. ЗИЁЕВ, Ф. ОЛИМОВА, Б. ЗООЛИШОЕВА

ЗАБОНИ МОДАРӢ

Нашри 4 -ум

**Китоби дарсӣ барои синфи 4-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ**

**Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
тасдиқ кардааст**

**ДУШАНБЕ
МАОРИФ
2023**

ТДУ (УДК) 81 Точик (075)+371.671+373
ТКБ (ББК) 81.2 Точик (Я72)+74.261.4
З-57

З-57. Зиёев М., Олимова Ф., Зоолишоева Б. **Забони модарӣ.** Китоби дарсӣ барои синфи 4-ум. – Душанбе: Маориф, 2023. – 280 сах.

Хонандагони азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва онро тоза нигоҳ доред! Кӯшиш кунед, ки соли таҳсили оянда ҳам ин китоб ҳамин гуна зебову ораста дастраси хонандагони дигар шавад ва онҳо низ аз он истифода баранд.

Чадвали истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				аввали сол	охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

ISBN 978-99985-0-531-5

Моликияти давлат

© МАОРИФ, 2023

АЛОМАТҲОИ РОҲНАМО

Хонед

Зебо, покиза ва бегалат нависед

Иҷро кунед

Ҷавоб диҳед

Дар хотир нигоҳ доред

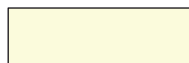
Бозӣ

Бежан ва Манижа

Кори гурӯҳӣ

Ранги зард – луғат

Ранги сабз – қоида

БОБИ 1. ВАТАН. ВАҲДАТ ВА ИФТИХОРИ МИЛЛӢ

1. ДАРСИ СУЛҲ

- Ассалом, ҳамсолони азиз!
– Биёед, шинос мешавем. Мо, Бежану Манижа – дӯстони шумоём. Инак, соли нави таҳсил оғоз ёфт.
– Бале, – гуфт омӯзгор, – дарси аввали мо – дарси сулҳ. Биёед, ба хотир меорем, ки дар бораи сулҳ чӣ медонем.
Манижа гуфт:
– Ман дар бораи сулҳ шеър медонам.
Бежан гуфт:
– Кабӯтар рамзи сулҳ аст.
Шумо дар бораи сулҳ шеър медонед? Бигӯед.

Шеърро ифоданок хонед ва маънидод кунед.

СУЛҲ

Хонаи умеди дунё, кишварам,
Кишвари паҳновару бахтоварам,
З-ин саодат сар ба гардунҳо барам,
Ҳофизи озодии баҳру барам.

Месароям сулҳро дар сози сулҳ,
То шавад дунё пур аз овози сулҳ.

Сулҳ чун хуршеди тобон ҳар саҳар
Мешавад аз кишвари ман чилвагар.
Ҷумла оламро диҳад ӯ зебу фар,
Нур пошад бар сари навъи башар.

Месароям сулҳро дар сози сулҳ,
То шавад дунё пур аз овози сулҳ.

Баҳри олам сулҳ даркор аст, сулҳ,
Насли одамро нигахдор аст сулҳ.
Чун шифои ҷони бемор аст сулҳ,
Модаронро баҳти бедор аст сулҳ.

Месароям сулҳро дар сози сулҳ,
То шавад дунё пур аз овози сулҳ.

Боқӣ Раҳимзода

Машқи 1. Дар ҷойи нуқтаҳо ҳарфи зарурӣ гузошта нависед.

Ба...ор, ро...гузар, машқ...о, мо...ӣ, шо...ӣ, ҷаво...ирот, го...
вора, шо...ин, ба...р, на...р, ка...р, ...урмат, тирамо... .

Машқи 2. Калимаҳои зеринро аввал дуруст талаффуз кунед, баъд нависед.

Сулҳ, субҳ, моҳ, кӯҳ, коҳ, нух, роҳ, роҳрав, даҳ, шох, под-
шох, маҷруҳ.

Машқи 3. Боз кадом калимаҳоро медонед, ки ҳарфи «ҳ» доранд? Нависед.

Машқи 4. Ибораҳои муқобилмаъноро навишта, бо пайкон (тирча) ишора кунед.

хониши булбул

ҷанги хонумонсӯз

осмони соф

хонаи вайрон

хандаи беғаш

нолаи ҷуғз

дӯстии одамон

дуди сиёҳ

манзили обод

гирияи модарон

Ибораҳои сутуни якум маъноии сулҳро ифода мекунанд.
Ибораҳои сутуни дуҷум-ҷӣ?

Машқи 5. Дар мавзӯи «Ман сулҳро ҷӣ хел мефаҳмам?» шифоӣ ҳикояи хурд тартиб бидиҳед. Ҳангоми нақл кардан ба меъёрҳои зерин аҳамият диҳед:

- пайдарпайии нақл;
- дар қолаби чумлаҳои дуруст баён кардан;
- риояи қоидаҳои забони адабии тоҷикӣ.

Машқи 6. Дар бораи ахамияти сулҳу ошті шеър, панду зарбулмасалҳоро нависед ва аз ёд кунед.

2. ТАЪТИЛИ ТОБИСТОНА ЧӢ ТАВР ГУЗАШТ?

– Таътили тобистона чӣ тавр гузашт, Бежан? – пурсид Манижа.

– Ман хуб истироҳат кардам. Ба истироҳатгоҳи тобистона рафтам ва дар он ҷо дӯстони зиёд пайдо кардам. Дӯстони ман аз ҳар гӯшаву канори Тоҷикистон буданд. Мо рӯзона ба варзиш ва бозиҳои гуногун машғул мешудем. Беғоҳӣ якҷоя шеърӯ суруд мехондем. Вале ман соли таҳсили навро бесаброна интизор будам, – гуфт Бежан.

– Ту-чӣ? – пурсид Бежан аз Манижа.

– Ман ҳам мактабамонро пазмон шудам.

Машқи 7. Дар бораи чӣ тавр гузарондани таътили тобистона шифоҳӣ ҳикоя кунед.

Нақша:

Дар таътили тобистона ба кучо рафтед?

Дар он ҷо ба чӣ кор машғул шудед?

Кадам лаҳзаҳои таҳсилро ёд кардед?

Чӣ тавр ба мактаб тайёри дидед?

Машқи 8. Қоидаҳои хондани шеърро дар хотир гиред.

1. Шеърро бодикқат мустақилона хонед. Тасаввур кунед, ки муаллиф чӣ гуна эҳсос дорад.

2. Шеърро бори дигар бо овози баланд хонед. Онро ба қисмҳо ҷудо кунед.

3. Дар ҳар қисмати шеър оҳанги махсус, калимаи асосӣ (задаи мантиқӣ)-ро ҷудо кунед (ин калимаҳо фикри асосиро ифода мекунанд).

4. Ҳар як қисми шеърро бо кадом оҳанг хонданӣ ҳастед? Мисраъҳои шеърро якҷанд маротиба бо овози баланд хонед ва оҳангро интиҳоб кунед.

Шеърро аз рӯи қоидаҳои боло хонед.

МАКТАБИ МО

Ба тори кӯҳу бар домони саҳро,
Бар оғӯши деҳу шаҳри дилоро,
Ба сӯйи чашмаву рӯди мусаффо,
Ба ҳар ҷое, ки таътил бурд моро,
Ту будӣ ҳамраҳи мо.

Даме дар подара гулҳо бичидем,
Ба фарқи кӯҳ чун оҳу расидем,
Ба рӯйи сабзаи навхат давидем,
Ба зери бурсу иргай орамидем,
Ту ро ҳамроҳ дидем.

Ту ҳарфи аввали гуфтор будӣ,
Барори тозае дар қор будӣ,
Ба шодии дили мо ёр будӣ,
Ба ёрӣ доимо тайёр будӣ,
Аҷаб ғамхор будӣ.

Зи тори кӯҳу аз домони саҳро,
Чу тифле, ки нагардад сер асло
Зи рӯйи шоду меҳри гарми момо
Ба наздат омадем, оғӯш бикшо,
Аё, эй модари мо – мактаби мо.

Убайд Раҷаб

шаҳри дилоро – шаҳри зебо
подара – поёни дара
фарқи кӯҳ – тор, болои кӯҳ
сабзаи навхат – сабзаи навруста
бурс – арча
ирғай – як навъи дарахти буттағӣ
барор – пешрафт

1. Шоир ин шеърро аз номи кӣ навиштааст?
2. Барои чӣ гумон мекунад, ки аз номи мактаббачагон навиштааст?
3. Мактаббачагон дар вақти таътил ба кучоҳо рафтаанд?
4. Бачаҳо барои чӣ ба он ҷо рафтаанд?
5. Дар он ҷойҳо ба чӣ кор машғул шудаанд?
6. Кадом лаҳзаҳои дарسخониरो ёд кардаанд?
7. Мактабро чӣ қадар пазмон шудаанд?
8. Мактабро ба кӣ монанд кардаанд?
9. Чаро шоир мактабро «модар» гуфтааст? Шумо дар бораи мактаб чӣ мегӯед?
10. Барои чӣ шоир «оғӯш бикшо» гуфтааст?
11. Оё мактаб ҳам ба оғӯш гирифта метавонад? Шарҳ диҳед.

Машқи 9. Таътили тобистонаи худ ва симоҳои матнро муқоиса карда, дар нақша (диаграммаи Венн) нишон диҳед.

Машқи 10. Қоидаҳои гӯш карданро хонед ва риоя кунед:

- суханони гӯяндаро бодикқат гӯш кунед;
- ҳангоми суҳбат ба гӯянда нигоҳ кунед;
- фикрхоеро, ки ба гӯш кардан ҳалал мерасонанд, ба як сӯ гузоред;
- ба садоҳои атроф ва гуфтугӯи дигарон аҳаммият надихед;
- чунин вонамуд кунед, ки гӯш карда истодаед;
- қоматро рост ва кушода нигоҳ доред;

- аҳаммияти риоя кардани қоидаҳоро ба дигарон шарҳ диҳед;
- дигаронро барои бодикқат гӯш кардан, даъват кунед;
- кӯшиш кунед, ки мазмун ва мақсади гӯяндаро фаҳмед.

3. ВАТАН САР МЕШАВАД АЗ ГОҲВОРА

Шеърро ифоданок хонед.

ВАТАН

Ватан сар мешавад аз гоҳвора,
 Зи шири поку аз пистони модар.
 Ватан сар мешавад аз он тавора,
 Ки онро сохта дастони модар.

Ватан беҳбудию беҳрӯзии мост,
 Ватан хушномию фирӯзии мост.

Ватан сар мешавад з-огарди дехқон,
 Зи «майдо»-ҳои хирманбодгарҳо.
 Ватан сар мешавад аз бурдаи нон,
 Ки мо хӯрдем аз хони падарҳо.

Ватан дилчамъию озодии мост,
 Ватан хушбахтию ободии мост.

Ватан сар мешавад з-он остоне,
 Ки бар дунёи равшан по ниҳодем.
 Ватан сар мешавад з-он пардабومه,
 Ки парвозӣ шудему пар кушодем.

Ватан имрӯзи мо, ояндаи мост,
 Паноҳи мурдаи мо, зиндаи мост.

Лоиқ Шерали

тавора – девори аз шохҳои кашидашуда
з-огарди деҳқон – аз ҷӯякҳои деҳқон
«майдо»-хо – сурудҳое, ки дар замони пеш хангоми кӯфтани гандуму чав месуроданд
хирманбодгарҳо – деҳқононе, ки дар ҷойҳои махсус (хирман) гандуму чавро мекӯфтанд
хон – дастархон
з-он остон – аз он даромадгоҳи хона

Менависем

Ватан имрӯзи мо, ояндаи мост,
 Паноҳи мурдаи мо, зиндаи мост.

Мехонем

Ватан имрӯзи мо/ ояндаи мост/
 Паноҳи мурдаи мо/ зиндаи мост//

Машқи 11. Ватан аз ҷӣ сар мешавад? Ин калимаҳоро аз матн муайян карда нависед.

Намуна: Ватан сар мешавад аз гоҳвора, ..., ...

Машқи 12. Шоир мегӯяд, ки Ватан аз гоҳвора сар мешавад. Шумо ҷӣ мегӯед? Ба ҷойи нуктаҳо калимаҳои мувофиқро фикр карда нависед.

«Ватан сар мешавад аз ... »

Машқи 13. Ватан аз гоҳвора сар мешавад. Боз ҷӣ аз ҷӣ сар мешавад?

Ҷадвалро хонед ва монанди намуна ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Намуна: Дарё аз чашма сар мешавад.

Дониш сар мешавад аз ...

Дарахт

Сол

Дарё

Хона

Машқи 14. Машқи имло. Калимаҳоро бо шарики худ бо навбат хонед ва нависед. Дафтарҳои худро иваз карда, ғалатҳоро ислоҳ кунед.

Гохвора, беҳбудӣ, беҳрӯзӣ, хушномӣ, фирӯзӣ, деҳқон, хӯрдем, дилчамъӣ, хушбахтӣ, ободӣ, имрӯз.

Машқи 15. Калимаҳоро бо шарҳашон мувофиқ гузошта дар дафтар нависед.

Хон	даромадгоҳи хона
Тавора	дастархон
Остон	ҷӯяк
Огард	девор

Машқи 16. Кӣ ҷумлаи дарозтарин менависад? Фикр кунед, ки Ватан боз аз чӣ сар мешавад. Ҷумларо пурра кунед:

Ватан сар мешавад аз ....., ..., ..., ...

4. ВАТАН

Омӯзгор ба синф даромад. Манижа ва Бежанро дид, ки бо ҳам баҳс мекарданд:

– Чӣ шуд, бачаҳо?

– Манижа мегӯяд, ки кӯчаи онҳо барояш Ватан аст. Наход кӯча ҳам Ватан бошад?

Бежан бо ҳайрат ба омӯзгор нигарист. Омӯзгор ба суҳанони онҳо гӯш кард ва чунин ҷавоб дод:

– Дуруст гуфтӣ, Манижаҷон. Ватан аз хонаҳои мо, аз кӯчаҳои мо иборат аст. Кӯчаи ту як порайи Тоҷикистон аст.

Бачаҳо, боз чиҳо гӯшаи Ватан шуда метавонанд? Нависед.

Шеърро ифоданок хонед.

Ватан дар синаам бо ин бузургӣ
Ба монанди диле маъво гирифтаст,
Ки гӯё чун раги хун аз дили ман
Ба сахро роҳи нав дарё гирифтаст.

Сафи амвоч ҳамчун сатри шеъррам
Шавад иншо ба рӯйи дафтари дил.
Ситода рост гӯё кӯҳсораш
Ба мисли посбоне бар дари дил.

Даруни синаи ман хуфта гӯё,
Ҳама сарбозҳои ҷонсупурда.
Агарчи хуфта онҳо дар дили хок,
Валекин ёдашон дар дил намурда.

Даруни синаи ман бешазорест,
Даруни синаи ман кӯҳу саҳрост.
Даруни синаи ман кӯҳсорест,
Даруни синаи ман ними дунёст.

Ватан дар синаам бо ин бузургӣ
Ба монанди диле маъво гирифтаст,
Ки гӯё чун раги хун аз дили ман
Ба сахро роҳи нав дарё гирифтаст.

Ҳабибулло Файзулло

маъво – ҷой, манзил, маскан

амвоч – мавҷҳо

ситода – истода

хуфта – хобида

– Барои чӣ ранги баъзе калимаҳои шеър сиёҳтар чоп шудааст? – пурсид омӯзгор.

– Ба фикри ман, ин калимаҳо як пораи Ватанро ифода мекунанд, – ҷавоб дод Манижа.

– Ба фикрам, дар ин шеър боз якчанд калимаи дигар ҳам як пораи Ватанро ифода мекунанд, – гуфт Бежан.

–Ин калимаҳоро аз матн ёфта, нависед.

Бо ин калимаҳо ҷумлаҳои нав тартиб диҳед.

Намуна: кӯҳсор – Тоҷикистон кишвари кӯҳсор аст.

1. Шеъри «Ватан»-ро бори дигар хонед.
2. Шоир Ватанро ба чӣ монанд кардааст?
3. Шумо Ватанро ба чӣ монанд мекунед?
4. Нависед ва шарҳ диҳед.

Машқи 17. Шумо барои обод кардани Ватан чӣ кор карда метавонед? Фикратонро бо якчанд ҷумла нависед.

Намуна: Ман кӯшиш мекунам, ки кӯчаи худро тозаву озода нигоҳдорам. Буттаву шохи дарахтонро нашиканам. Оби ҷӯйро тоза нигоҳдорам.

Машқи 18. Калимаву ибораҳои зеринро хонед. Калимаҳоеро, ки мазмуни ватандӯстиро ифода мекунанд, ҷудо карда нависед:

вафодорӣ, дурӯғ гуфтан, ҳурмат кардани падару модар, дашном додан, ёрӣ расондан ба одамон, тоза нигоҳ доштани сарулибос, нигоҳубини рустаниҳо, сағу гурба ва мусичаву кафтарро озор додан, барои парандагон лона сохтан, бо ҳамсоияи худ дӯст будан.

Машқи 19. Ба фикри шумо, боз кадом калимаву ибораҳо маънии ватандӯстиро ифода мекунанд? Нависед.

Машқи 20. Машқи имло (дунафарӣ). Тарзи навиштани шеър. Интихобан як банди шеърро ба ҳамнишини худ хонед ва бинависед. Дафтарҳои ҳамдигарро санҷед ва ғалатхоро ислоҳ кунед.

5. ТАСВИРИ ВАТАН АЗ НИГОҲИ НАВИСАНДА

– Бачаҳо, шумо ҳимоятгарону муҳофизони ояндаи моед. Оё шумо шахсонеро, ки дар сафи Артиши миллӣ адои хизмат мекунанд, мешиносед? Онҳо дар кучо хизмат мекунанд?

– Онҳо, – гуфт Манижа, – дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳуриамон хизмат мекунанд.

– Бале, – гуфт омӯзгор, – вале ман шоҳиди солҳое будам, ки фарзандони мо берун аз ҷумҳуриамон хизмат мекарданд. Ин матн аз ҳаёти аскарбачаҳои он солҳо ҳикоя мекунад.

Матнро хонед ва бигӯед, ки чаро он «Бӯйи Ватан» ном дорад?

БҮЙИ ВАТАН

Пиразан – Қамарнисо аз наберааш – Мирзо хат гирифт. Шодии ӯ ҳадду канор надошт. Ин бесабаб набуд. Саҳл кам, як моҳ боз аз ӯ мактуб намеомад.

Чашми модаркалон ҳамеша ба дари кӯчаву роҳи хаткашон чор буд. Дар ин муддат, дурӯғ нашавад, хаткашон чор бор омад. Ҳар бор пиразан ба умеди номаи наберааш ба истикболи хаткашон мешитофт. Вале аз ӯ хабаре набуд.

Хайрият, рӯзи сию якум аз ӯ мактуб омад. Ӯ бо ҳаяҷон мактубро кушод. «Шукр, нури дидаи ман саломат будааст. Ин – хатти вай», – гуфт худ ба худ ва мактубро ба чашмонаш молид. Бӯйи коғазу сиёҳӣ ба машоми ӯ гуворо расида, айнак ба чашм гузошт ва ба хондан сар карда буд, ки духтари ҳамсоя – Робия аз дари кӯча даромад ва хатро аз ӯ гирифт, ки бихонад.

«Модарчони азизу меҳрубон! Медонам, ки шумо хеле хавотир шудед. Бисту панҷ рӯз ба шумо мактуб нанавиштаам.

Моро ба Полша бурда буданд. Дар он ҷо чанд рӯз машқ мекардем. Машқҳои ҳарбӣ.

Як рӯз – баъди машқҳо, дар вақти дамгирӣ ба ҳар тараф нигоҳ карда, ягон теппаи дигар ё иморати баланд мечустам, ки ба болои он барояму ба хоки худамон нигоҳ кунам. Ҳеч набошад, ягон деҳаю одамонашро бинам.

Ниҳоят, чашмам ба як дарахти қоч афтод, ки хеле баланд буд. Аз дил гузарондам, ки ба он бароям, тарафи худамонро мебинам. Ба ҳамин ният ба танай на он қадар ғафси қоч наздик шудаму даст ба танай он бурдам. Пӯстлохаш дурушт буду поймонаки нағз мешуд. Танай бе шоҳу барг қариб ҳафт метр меомад. Ягон ду метри дигар боло баромада будам, ки тарафи мо бармало намоён шуд.

Ин як деҳаи сабзу хуррам буду дар берунаш кӯли калон. Одамҳо, кӯчаю хонаҳо, чорвои чаридагашта – ҳама нағз менамуданд. Шамол бӯйи деҳаро ба димоғам овард».

Раҳим Чалил

Полша – номи давлат дар Аврупо
дурушт – ноҳамвор, дағал
қоч – дарахти сӯзанбарги ҳамешасабз

1. Дар матн сухан дар бораи кадом пиразан меравад?
2. Пиразан аз кӣ хат гирифт?
3. Чаро аз гирифтани хат шодии ӯ ҳадду канор надошт?
4. Оё пиразан хатро хонда метавонист? Чӣ тавр муайян кардед?
5. Наберааш дар мактуб чӣ навиштааст?

Шеър ва ҳикояҳои хондаатонро ба хотир биоред. Фарқ ва умумияти онҳоро муайян кунед. Натиҷаи кори худро дар диаграммаи Венн тасвир кунед.

Намуна:

Машқи 21. Машқи имло. Калимаҳои *саҳл, моҳ, сиёҳ, роҳ, нигоҳ*-ро бо навбат ба ҳамнишини худ биҷӯед ва нависед.

Машқи 22. Аз матни «Бӯйи Ватан» номаи Мирзоро бори дигар хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Шумо ҳам ба падар, модар ё бобою бибӣ нома нависед.
Мактубро ин тавр оғоз кунед:
Салом, модарчони азизу меҳрубон! ...

Машқи 23. Аз падару модар ё хоҳару бародаратон бипурсед, ки ҳангоми аз Ватан дур будан чиро ёд мекарданд. Аз нақли онҳо ҳикояи хурд нависед.

Намуна: Падарам моҳе як маротиба ба сафар мебарояд. Ӯ мегӯяд, ки вақти дар сафар будан хона, кӯча, ... ёд мекардам.

6. ШАҲРУ НОҲИЯҲОИ ВАТАН

Машқи 24. Номи шаҳру ноҳияҳои Тоҷикистонро бо тартиби алифбо нависед.

Душанбе, Дӯстӣ, Ховалинг, Айнӣ, Дарвоз, Шаҳристон, Мурғоб, Норақ, Балҷувон, Конибодом, Лахш, Варзоб, Носири Хусрав, Шамсиддини Шохин, Мастҷоҳ, Ванҷ, Деваштич,

Нуробод, Восеъ, Ёвон, Сангвор, Роштқалъа, Шаҳринав, Чалолитдини Балхӣ, Муъминобод, Кӯҳистони Мастчоҳ, Рӯшон, Тоҷикобод, Леваканд, Темурмалик, Зафаробод, Хоруғ, Турсунзода, Абдурахмони Чомӣ, Фархор, Панҷакент, Ҳисор, Хурсон, Кӯлоб, Ашт, Рашт, Чайхун, Данғара, Спитамен, Ишкошим, Рӯдакӣ, Бохтар, Бобочон Ғафуров, Файзобод, Шаҳритус, Хучанд, Шугнон, Истаравшан, Ваҳдат, Кӯшонӣён, Истиклол, Сайид Алии Ҳамадонӣ, Роғун, Ҷаббор Расулов, Вахш, Қубодиён, Бӯстон, Исфара, Панҷ, Гулистон.

Машқи 25. Ҷадвали зеро пур кунед.

Ному насаб Мамлакат Шаҳр (ноҳия) Деҳа (кӯча, маҳалла) Рақами хона	
---	--

Машқи 26. Агар аз шумо пурсанд, ки дар бораи маҳаллаи худ ба мо ҳикоя кунед, чӣ мегӯед? Дар бораи деҳа, кӯча, ноҳия ё шаҳри худ монанди намунаҳои зер ҳикоя кунед.

ДЕҲАИ ГУЛИСТОН

Деҳаи мо Гулистон ном дорад. Гулистон дар домани кӯҳ қарор дорад.

Деҳаи мо дар тарафи офтобрӯя ҷойгир аст. Субҳ офтоби ҷонбахш аз паси кӯҳ баромада, аввал ба деҳаи мо нурпошӣ мекунад. Аз тарафи чапи деҳа чашмаю дарёҳо ба сӯи ҷангалзор ҷорӣ мешаванд. Дар ҷангалзор дарахтони хурдӯй мерӯянд. Дар он ҷо гулу гиёҳҳои шифобахш низ ҳастанд. Мо онҳоро чида ҳамчун доруворӣ истифода мебарем.

Ман деҳаамонро дӯст медорам. Рӯзи истироҳат ҳамроҳи аҳли хонавода ба тамошои ҷангалзор меравем.

ХИЁБОНИ РҶДАКӢ

Ман дар хиёбони ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ зиндагӣ мекунам. Он калонтарин ва зеботарин хиёбони шаҳри Душанбе мебошад.

Хиёбони Рӯдакӣ дар маркази шаҳри Душанбе воқеъ аст. Мучассамаи асосгузори давлати тоҷикон Исмоили Сомонӣ, Боғи фарҳангии Устод Рӯдакӣ дар хиёбони мазкур ҷойгиранд. Дар хиёбони Рӯдакӣ боз биноҳои серошёна, мучассамаҳо, донишгоҳҳо, театру гулгаштҳо мавҷуданд. Дар роҳҳои он мошинҳои гуногун ҳамеша дар равуоянд. Одамон доим дар гулгаштҳои ин хиёбон сайру гашт мекунаанд.

Мо бо аъзои хонавода ҳар шом ба тамошо мебароем. Тамошои хиёбони Рӯдакӣ дар ҳар фасли сол хотирмон аст. Ман фахр мекунам, ки дар хиёбони Рӯдакӣ зиндагӣ дорам. Шуморо ҳам ба тамошои он даъват мекунам.

Машқи 27. Нақли шифоҳии худро нависед. Ҳар як қисмро бо сарҳат оғоз кунед.

Дафтратонро бо дафтари шарикатон иваз кунед. На-
виштаҳои якдигарро хонед. Агар ғалатҳо бошанд, маънидод
ва ислоҳ кунед.

**Машқи 28. Масъалаҳоро хонед. Бо ҳамсинфони машварат кар-
да роҳ нишон диҳед.**

1. Дар роҳ ҳамроҳи рафиқатон гурусна мондед. Бояд
хӯрок хӯред. Аммо намедонед, ки ошхона дар кучост. Касе
ҳам наменаояд, ки аз ӯ бипурсед. Дар канори роҳ танҳо аломатҳоро ме-
бинед. Ба расмҳо нигаред. Ба кучо ме-
равед? Барои чӣ?

2. Шумо ҳамроҳи дӯстон ба саёҳат рафтед. Дар дуруҳае яке аз дӯстони шумо бемор шуд. Дар гирду атроф касе наме-намояд, ки аз ӯ бипурсед. Аммо дар канори роҳ ду аломат овезон аст. Шумо чӣ кор мекунед? Ба кучо меравед? Барои чӣ?

3. Аз мактаб меоед, ки ду нафар меҳмон аз шумо дар кучо будани мактабро меурсанд. Роҳро чӣ хел нишон ме-дихед? Баён кунед.

Машқи 29. Боз кадом аломатҳоро медонед? Расми онҳоро тас-вир кунед ва нависед, ки ин аломат чиро ифода мекунад.

7. САЙРУ САЁҲАТ БА ШАҲРУ НОҲИЯҲОИ ДИГАР

Машқи 30. Дар ин ҷумлаҳо калимаҳои ишорашуда чӣ маъно доранд?

Пули Меҳтарқосимро дар болои дарёи Зарафшон сохта бу-данд. Он шаб осуда хобидем.

Машқи 31. Тарзи навишт ва талаффузи калимаҳоро машқ ку-нед.

Менависем

хонаи

аробаи

дарвозаи

Меҳонем

хонаи

аробайи

дарвозайи

Машқи 32. Матро хонед ва мазмунашро ба ҳамнишини худ нақл кунед.

Сайри Бухоро ҳамеша дар хаёли ман буд. Инак, падарам ману бародарам, хоҳар ва модарамро ба Бухоро фиристо-данӣ шуд. Он бегоҳ ман аз хурсандӣ дер гоҳ хобида натаво-нистам. Саҳари барвақт ношто карда, ба ароба савор шуда, ба сӯи Бухоро ҳаракат кардем.

Меғуфтанд, ки байни Гиждувону Бухоро панҷ фарсанг

роҳ аст. Ин панҷ фарсангро, ки ҳар фарсангаш шаш километр аст, мо қариб дар як рӯз тай кардем. Дар нимаи рӯз ба сари пули Меҳтарқосим расидем. Ин пули хиштине буд, ки дар болои дарёи Зарафшон сохта буданд. Дар гирду пеши пул дарахте, сабзае набуд, дашт буд. Вале аз пул ки гузаштед, дар соҳили тарафи Бухоро чойхонаҳо, ошхонаҳо, саройҳо ва як растачаи болопӯшидае буд.

Мо чойхонаи канори дарёро манзил кардем. Пас аз соате дам гирифта, боз ба роҳ баромадем. Дар соатҳои 4–5-и бегоҳ аробаи мо аз дарвозаи Самарқанди Бухоро (Бухоро дувоздаҳ дарвоза дорад, ки номи яке аз онҳо Самарқанд аст) ба шаҳр дохил шуд. Ба ҳавлии дар гузари Дегрезӣ будаи худамон расидем. Ҳавлибудагон – наздикони мо хурсандона моро пешвоз гирифтанд. Он шаб осуда хобидем...

Чалол Иқромӣ

пул – кӯпрук,
осуда – бофароғат, хотирчамъона

1. Дар ин матн сухан дар бораи чӣ меравад?
2. Чанд нафар ба сафар баромаданд?
3. Бо чӣ ба сафар баромаданд?
4. Дар Бухоро чиҳоро диданд?

Машқи 33. «Байни Гиждувону Бухоро панҷ фарсанг роҳ аст», – мегӯяд муаллиф. Агар як фарсанг шаш километр бошад, панҷ фарсанг ба чанд километр баробар мешавад?

Машқи 34.

«Ин панҷ фарсангро, ки ҳар фарсангаш шаш километр аст, мо қариб дар як рӯз тай кардем», – мегӯяд муаллиф. Агар ин масофаро замони пеш дар як рӯз бо ароба тай мекарда бошанд, холо чӣ тавр тай мекунанд?

Машқи 35. Барои аз як ҷо ба ҷойи дигар рафтан аз чӣ истифода мебаранд?

Номи воситаҳои нақлиётро навишта, бо онҳо ҷумла тартиб бидиҳед.

Машқи 36. Аз рӯи намуна ба исмҳои хос сетоӣ мисол биёред.

Кишварҳо: Тоҷикистон, ...

Шаҳрҳо: Ваҳдат, ...

Ноҳияҳо: Рашт, ...

Кӯчаву хиёбонҳо: Саъдии Шерозӣ, ...

Кӯлҳо: Сарез, ...

Дарёҳо: Хингоб, ...

Кӯҳҳо: Помир, ...

Машқи 37. Номи умумии исмҳоро ёбед.

1. Лола, садбарг, хайрӣ, бунафша – ...

2. Садбарг, Бунафша, Хайрӣ, Лола – ...

Ба ҷойи нуқтаҳо номҳои мувофиқ ёфта нависед.

1. Номҳои духтарона – .....

2. Номи гулҳо – .....

Машқи 38. Номи умумии калимаҳоро ёбед.

1. Соҳибчамол, Меҳрбону, Нозанин – ...

2. Раҳш, Полвон, Мошон – ...

3. Суғд, Хатлон, Бадахшон – ...
4. Бохтар, Турсунзода, Леваканд – ...
5. Бахтиёр, Шаҳбоз, Ҷамшед – ...

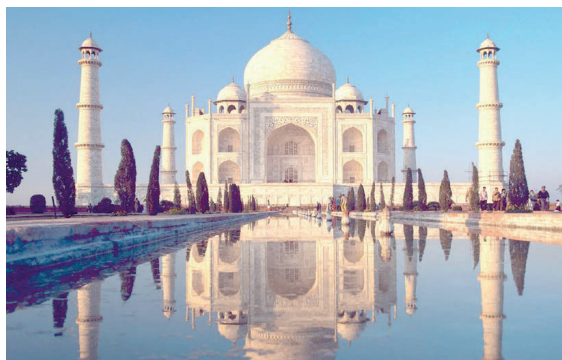

Машқи 39. Ба ҷойи нуқтаҳо номи мувофиқ фикр қарда нависед.

1. Номҳои духтарона – .....
2. Номи ҳайвонот – .....
3. Номи вилоятҳои Тоҷикистон – .....
4. Шаҳрҳо – .....
5. Номҳои писарона – .....

Машқи 40. Ба суратҳо бодикқат назар кунед. Дар онҳо ёдгориҳои машҳури дунё – рамзи кишварҳои гуногун акс ёфтаанд. Дар поёни расмҳо номи онҳо омехта (пароканда) оварда шудааст. Онҳоро мувофиқи тартиби суратҳо нависед.

Девори бузурги Чин, Мучассамаи Исмоили Сомонӣ дар Тоҷикистон, бинои Тоҷмаҳал дар Ҳиндустон, бинои Кремл дар Русия.

Машки 41. Дарси имрӯзаро бо хонавода баррасӣ кунед. Аз падару модар дар бораи сафари онҳо ба шаҳру ноҳияҳои дигари мамлакат ва кишварҳо пурсон шавед. Аз рӯйи нақшаи зер ҳикоя нависед.

1. Киҳо сафар карданд?
2. Ба кучо сафар кардаанд?
3. Бо чӣ сафар кардаанд?
4. Дар он ҷо чӣхоро دیدанд?

Ќумларо хонед: «Пули Меҳтарқосимро дар болои дарёи Зарафшон сохта буданд». Калимаи «пул» чӣ маъно дорад?

- А. танга;
- Б. кӯпрук;
- В. дирам;
- Г. сомонӣ.

8. ВАҲДАТИ МО

– Бачаҳо, Тоҷикистон Ватани мост ва ободию шукуфоии он ба ваҳдати мо вобаста аст, – гуфт омӯзгор.

Бежан, ки бодикқат суханони омӯзгорро гӯш мекард, пурсид:

- Лутфан, бигӯед, ки ваҳдат чист?
- Шумо метавонед, шеъри Сайидали Маъмурро хонда, ба суолатон ҷавоб ёбед, – гуфт бо табассум омӯзгор.

СУРУДИ ВАҲДАТ

Тоҷикему якдилу ҷонем,
Партави як субҳи тобонем.
Шуълаи як моҳи шомафрӯз,
Нури як хуршеди тобонем.

Ваҳдати мо – иқтидори мо,
Ваҳдати мо – ифтихори мо.

Ҳамватан ҳастему хурсандем,
Ҳамтанему решапайвандем.
Бо тамоми мардуми дунё
Ҳамдаму ғамхору дилбандем.

Ваҳдати мо – иқтидори мо,
Ваҳдати мо – ифтихори мо.

Тоҷикистон, хоки аҷдодӣ,
Марзи бахту кишвари шодӣ,
Аз парешонӣ ту эмин бош
Дар қабои сабзи озоӣ.

Ваҳдати мо – иқтидори мо,
Ваҳдати мо – ифтихори мо.

Сайидали Маъмур

партав – нур

ваҳдат – ягонагӣ, муттаҳидӣ

хоки аҷдодӣ – замини бобоён, замини гузаштагони мо

моҳи шомафрӯз – моҳе, ки шабро равшан мекунад

иқтидор – қувват; тавоноӣ

дилбанд – маҳбуб, азиз, меҳрубон

қабо – як навъ либоси рӯйпӯши дарози пешкушода; чома, челак

1. Чаро шеър «Суруди ваҳдат» ном гирифтааст?
2. Чаро ваҳдат иқтидор ва ифтихори мо аст?
3. Кадом калимаю ибораҳо дар шеър маъноии «ваҳдат»-ро ифода мекунанд.
4. Дар банди сеюми шеър кадом калима муқобилмаъноии «ваҳдат» аст?

1. Нависед ва фарқи байни калимаю ибораро гӯед.
Моҳ – моҳи шомафрӯз, хуршед – хуршеди тобон, ваҳдат

– ваҳдати мо, мардум – мардumi дунё, хок – хоки ачдодӣ.

2. Ибораҳои «ваҳдати мо», «моҳи шомафрӯз», «хоки ачдодӣ»-ро шарҳ диҳед.

Машқи 42. Пандхоро хонед, нависед ва маънидод кунед.

Ду дарзе зи дил бишканад кӯхро,
Парокандагӣ орад анбухро.

Низомии Ганҷавӣ

Парокандагӣ аз нифоқ хезад,
Пирӯзӣ аз иттифоқ хезад.

Низомии Ганҷавӣ

Ҳамдилӣ аз ҳамзабонӣ беҳтар аст.

Ҷалолиддини Балхӣ

Машқи 43. Дар ибораҳои «хоки ачдодӣ», «кишвари шодӣ» ва «қабои сабзи озодӣ» ба тарзи талаффуз ва навишти «и» ва «й» диққат диҳед ва фарқи байни онҳоро бигӯед.

Машқи 44. Тарзи талаффуз ва навишти «и» ва «й»-ро машқ кунед. Фарқи онҳоро бигӯед.

кӯҳи баланд	пудинаи кӯҳӣ
тасвири табиат	санъати тасвирӣ
дасти рост	соати дастӣ

Машқи 45. Монанди намуна боз чанд ибораи дигар тартиб диҳед.

Намуна: фикри дуруст – кори фикрӣ

9. ВАҲДАТ

Субҳи имрӯз омӯзгор ба синф даромада, Бежану Манижаро саргарми кор дид. Дар дасти Бежан бодбарак буд.

– Инро кӣ сохт?

– Ин – маҳсули дасти Бежан аст, – гуфт Манижа.
– Манижа ҳам ба ман ёрӣ расонд, – гуфт Бежан.
Омӯзгор бачаҳоро «Офарин!» – гуфта, ба онҳо хондани
матни «Ангушт ва мушт»-ро пешниҳод кард.

Ҳикояро дар нақши симоҳи он хонед.

10. АНГУШТ ВА МУШТ (мухтасар)

Бачаҳо ба зудӣ ҷойи хуберо ёфта, ба ҳезумғундорию қо-
линпахнкунӣ шуруъ карданд ва оташдончае сохта, ба таги
ҷойҷӯш оташ монданд.

– Акнун ба мо дар бораи киштиатон ҳикоя кунед, Ша-
рифако, – хоҳиш карданд бачаҳо, вақте ки ҳама дар гирди ӯ
ҷамъ омаданд.

– Хуб, хуб, – хандида розӣ шуд Шарифако, – лекин аввал
гӯед, ки ин завракро кӣ сохт.

– Худамон! – бо як овоз ҷавоб доданд бачаҳо.

– Ростӣ?

– Ҳа, ҳа, – тасдиқ намуд Анвар, – ин тухфаи мо ба шумо!

– Офарин, офарин! – ба китфи ӯ тап-тап зада таҳсин на-
муд Шарифако.

– Ин корро ту сар кардагистӣ-а?

– Не, Шарифако, – ҷавоб дод Анвар, – ин корро Инъом
сар кард. Аммо вай аввал...

– Чӣ «аввал»? – ба чизе сарфаҳм нарафта пурсид Шариф-
ако.

– Ман, аҳо, аввал худам сохтанӣ шудам... – гӯён Инъом
воқеаро сар то по ҳикоя кард.

Баъд аз гапи ӯ ҳама хомӯш монданд. Шарифако ғарқи
фикру хаёл буд.

– Кани, гӯед-чӣ, – бо симои чиддӣ ногоҳ ба бачаҳо рӯй
овард вай, – ин чист? – ва мушташро нишон дод.

– Мушт! – ҷавоб доданд онҳо пас аз қадре ҳайронӣ.

– Дуруст. Ин-чӣ? – Шарифако як ангушташро нишон дод.

- Ангушт!
- Дуруст. Кадомаш зӯр? – бо диққат як-як аз назар гузаронда пурсид Шарифако.
- Мушт, албатта! – фарёд карданд ҳама.
- Дуруст гуфтед, – сар чунбонда тасдиқ кард Шарифако.
- Ҳар коре, ки ба як ангушт душворӣ мекунад, барои даҳ ангушт мушкил нест! Ана мисоли равшан: Инъом як моҳи дароз зӯр зада заврақро сохта натавонист, вале, ҳангоме ки ҳамаатон ба он часпидед, дар се рӯз пурра ба анҷом расонидед! Ин ба шумо дарси нағз шавад. Ҳеҷ вақт ангушти танҳо нашавед, балки мисли мушт бошед. Дуруст мегӯям?
- Дуруст, Шарифако! – бо як овоз насиҳати ўро маъқул донистанд бачаҳо.
- Ана, акнун, – бо табассум гуфт Шарифако, – ман ба шумо дар бораи киштии зеробиамон ҳикоя мекунам... – ва ў дар бораи киштии худ ҳикоя кард.

Пӯлод Толис

киштии зеробиӣ – киштие, ки дар қаъри баҳр шино мекунад

1. Симоҳои матн кӣҳоянд?
2. Дар матн сухан дар бораи сохтани чӣ меравад?
3. Сохтани заврақро кӣ сар кард?
4. Кӣ ба ў ёрӣ расонд?
5. Дар кадом қисми матн сухан дар бораи «Мушт ва ангушт» меравад?
6. Барои чӣ Шарифако мушт ва ангуштро мисол овард?
7. Барои чӣ Шарифако ба бачаҳо офарин гуфт?
8. Бачаҳо аз Шарифако чиро хоҳиш карданд?
9. Барои чӣ матн «Ангушт ва мушт» ном дорад?
10. Фикри асосии матн дар кадом ҷумлаҳо оварда шудааст? Онро хонед.

11. Хонандагони синфи шумо тифоқанд? Дар бораи муттаҳид будани ҳамсинфони худ шифоҳӣ ҳикоя кунед.

Машқи 46. Зарбулмасал ва пандхоро хонед ва маънидод кунед.

Қувваи мушт дар панҷ ангушт.

***

Аз як даст садо намебарояд.

***

Машварат идроку хушёрӣ диҳад,
Ақро мар ақло ёрӣ диҳад.

Чалолӣдини Балхӣ

Дар ҳама кор машварат бояд,
Кори бемашварат наку н-ояд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Машқи 47. Дар ибораи «киштии зеробӣ» ба тарзи талаффуз ва навишти «и» ва «ӣ» диққат диҳед ва фарқи онхоро бигӯед.

Машқи 48. Тарзи талаффуз ва навишти «и» ва «ӣ»-ро машқ кунед. Фарқи онхоро бигӯед.

тирамоҳи заррин
ҷони ширин
модари меҳрубон
офтоби дурахшон

гандуми тирамоҳӣ
дӯсти ҷонӣ
забони модарӣ
рӯзҳои офтобӣ

Машқи 49. Монанди намуна боз чанд ибораи дигар тартиб диҳед.

Намуна: оби зеризаминӣ

Машки 50. Дар бораи тифокии хоҳарону бародарон шифоҳӣ хикоя тартиб диҳед.

11. НИЗОӢ БАДБАХТӢ МЕОРАДУ ДӢСТӢ МУӢЧИЗА МЕОФАРАД

Матнро дар нақши симоҳои он хонед.

ЧӢЙЧА ВА ОФТОБ

Боре офтоб ҳангоми аз болои замин гузаштан бозистоду назараш ба боғи зебои хурраме афтод, ки аз паҳлуяш чӢйчаи на чандон калони оби софу сард чорӣ буд. Ӯ ба зер нигариста ҳаловат бурд. Офтоб ба вачд омада нидо кард:

– Аҳсант ба ман, ки чунин боғи ачиберо парваридаам!

– Ту ба ин чӣ муносибат дорӣ? – бо ғазаб шилдиррос зад ЧӢйча, ки худситоии Офтобро шунида буд.

– Чӣ тавр? – ҳайрон шуд Офтоб. – Агар ман заминро бо нурҳоям гарм намекардам, ин боғи ачиб сабзу хуррам намешуд.

– Қоҳ-қоҳ! – хандида дубора шилдиррос зад ЧӢйча. – Агар ман боғро обёрӣ намекардам, ҳатто гиёҳе намерӯид.

Ҳар кадоми онҳо баҳскунон зарур будани худро исбот мекарданд. Мунозираашон дер давом кард, то даме ки ЧӢйча аз Офтоб ранҷида, оби худро дар тарқиши замин пинҳон намуд.

– Акнун боғатро бе ман сабзон! – гуфт ӯ пеш аз хайрухуш бо Офтоби худсито.

– Ана мебинӣ, месабзонам! – оташин шуд Офтоб.

Ӯ нурҳои гарми худро ба сӯйи боғ равон мекард. Вале дарахтон рӯз то рӯз аз гармии зиёд пажмурдаю хушк мешуданд. Баргҳояшон зард шуда, гулҳояшон ҳатто ғӯра набаста мерехтанд. Офтоб тарсид, ки мабодо тамоман боғро насӯзонад ва дар паси кӯҳҳо пинҳон шуд. Он гоҳ аз зери замин ЧӢйча зада баромада чорӣ шуд.

– Ин беҳтар аст! – шод шуд ӯ, ки бар Офтоб ғолиб омадааст. – Акнун ин корро худам иҷро мекунам!

Ӯ пайваста боғро обёрӣ мекард.

Вале боғ, ки пас аз нурҳои сӯзони Офтоб акнун ба худ меомад, мева овардан намехост. Ӯ маъюсу торик буд. Ҳатто баъзе дарахтон аз беҳ пӯсиданд ва қариб буд, ки ба болои якдигар афтанд.

Ин замон боғбон омад.

Ӯ дид, ки боғи дӯстдоштааш дар ҳолати нобудшавист, ба харос афтод.

Вақте ки аз низои Офтобу Ҷӯйча огаҳӣ ёфт, ба онҳо мурочиат кард:

– Дӯстонам! Ҳар яки шумо ба таври худ тавоноед, лекин танҳо дар муттаҳидӣ мо пуркудратему муъҷиза офарида метавонем, то ки ба одамон хурсандӣ бахшем. Агар ман ин ниҳолҳоро намешинондам, Ҷӯйча ба онҳо об намедоду Офтоб гармӣ намебахшад, боғ сабзу хуррам намешуд. Дар танҳои мо ҳатто гиёҳеро парварида наметавонистем. Низоъ бадбахтӣ меораду дӯстӣ муъҷиза меофарад.

Офтобу Ҷӯйча бо ҳам муросо намуда ба кор шуруъ карданд, яке об медоду дигаре гармӣ, боғбон низ дарахтонро нигоҳубин карда ба онҳо ёрӣ мерасонд. Ба зудӣ дарахтон ҳосил доданд: себҳои сурху зардолуҳои ширину гуворо ва пур аз шарбат.

(Афсонаи халқӣ)

1. Дар матн сухан дар бораи чӣ меравад?
2. Офтобу Ҷӯйча дар бораи чӣ баҳс мекарданд?
3. Боғ ба чӣ ҳол афтод?
4. Кӣ онҳоро оштии доронд? Чӣ тавр?
5. Оё рафтори Ҷӯйча ва Офтоб дуруст аст? Чаро?
6. Агар ба ҷойи боғбон мебудед, Офтобу Ҷӯйчаро чӣ тавр оштии медодед?
7. Фикри асосии матн дар кадом ҷумлаҳо оварда шудааст? Онро хонед.
8. Дар байни ҳамсинфони шумо ҳам нофаҳмиҳо рӯй медиҳанд? Онҳоро чӣ гуна бартараф мекунед?

1. Дар бораи аҳаммияти ошті кардан шифоҳӣ ҳикоя кунед.

2. Матни «Ангушт ва мушт»-ро бо матни «Офтоб ва чӯйча» муқоиса кунед. Натиҷаҳои муқоисаро дар диаграммаи Венн нишон диҳед.

Машқи 51. Ба ҷойи нуктаҳо ҳарфи зарурӣ гузошта нависед.

Низо..., ма...юс, му..ҷиза, шуру... .

Машқи 52. Калимаҳои зеринро аввал дуруст талаффуз кунед, баъд нависед.

Алло, шеър, даъво, таъна, баъд, суръат, шамъ, шуъла, муъҷиза, наъл, Саъдӣ, санъат, маъруф, баъзе, раъду барқ, аъзам, наъра, маърифат, мавзуъ, тулуъ, феъл, меъда, рӯҷуъ, мавзъе, манъ.

Машқи 53. Боз кадом калимаҳои медонед, ки ҳарфи «ъ» доранд? Нависед.

Машқи 54. Аз матн калимаҳои, ки ҳарфи «ӯ» доранд, ёфта, нависед.

Машқи 55. Ба ҷойи нуктаҳо ҳарфи «у» ё «ӯ» гузошта калимаҳои нависед.

Б...нёд, р...з, фир...з, х...рмо, нил...фар, х...рок, х...ша, қ...рбон, дур...д, каб...тар, ҷ...йбор, к...рсӣ, д...рбин, м...й, буз...ргӣ, м...штарӣ, ҷ...й, к...за, ш...навой, к...ҳсор, б...лғорӣ.

Машқи 56. Боз кадом калимаҳои медонед, ки ҳарфи «ӯ» доранд? Нависед.

Машқи 57. Монанди дарси имрӯза ду амал ё ашро бо ҳам муқоиса кунед. Масалан, муқоиса кардани парандаҳои хонагӣ ва даштӣ.

БОБИ 2. ТИРАМОҶИ ТОҶИКИСТОН

1. ВАСФИ ТИРАМОҶ АЗ НИГОҶИ ОЛИМОН

1. Дарсҳои фанни табиатшиносиро ба хотир оварда, бигӯед, ки барои чӣ тирамоҳ фаро мерасад?
2. Он кай фаро мерасад?
3. Хусусиятҳои тирамоҳ кадомҳоянд?
4. Чаро баргҳои дар тирамоҳ зард мешаванд?
5. Боз кадом нишонаҳои тирамоҳро медонед?

Матнро хонед ва ба суолҳо ҷавоб бигӯед.

ҶАСЛИ ТИРАМОҶ КАЙ ОҶОЗ МЕЎБАД?

Рӯзҳо ҳанӯз дароз ва ҳаво хеле гарм бошад ҳам, лекин номаълум, оҳиста-оҳиста ҷасли тирамоҳ меояд.

Агар аз рӯйи тақвим ҳисоб кунем, тирамоҳ якуми сентябр сар мешавад. Аз рӯйи ҳисоби астрономӣ тирамоҳ 22-юми сентябр, вақте ки дар тамоми кураи Замин рӯзу шаб баробар асту дувоздаҳсоатиरो ташкил медиҳад, оғоз меёбад.

Баъди ин рӯзҳо кӯтоҳ мешаванду шабҳо баръакс дароз. Офтоб рӯз аз рӯз бешитоб сӯйи зимистон ҳаракат мекунад. Агар тағйироти ҳуди табиатро ба назар гирем, тирамоҳ баъзан дер, баъзан зуд фаро мерасад.

Тирамоҳ нишонаҳои бисёр дорад: парандагони гармидӯст сӯйи кишварҳои гарм парίδα мраванд, дар рафтори ҷонварон тағйирот пайдо мешавад. Лекин нишонаи аз ҳама маълуму зуд ба чашм бархӯранда дигар шудани ранги баргҳои дарахтон мебошад. Онҳо зарду арғувонӣ ва бунафш мешаванд.

Чаро дар тирамоҳ баргҳои зарду арғувонӣ ва бунафш мешаванд?

Дар таркиби баргҳо доначаҳои зиёди хурд-хурде хастанд, ки ранг доранд: сабз, зард, сурх. Ин доначаҳо зуд-зуд вайрон шуда, боз аз нав барқарор мегарданд. Дар тобистон ба сабаби рӯшноӣ ва гармии бисёр доначаҳои сабз зуд ва осон барқарор мегарданд, бинобар ин баргҳо тару тоза сабз мешаванд. Ранги барг тағйир намеёбад, чунки донаҳои сабз онҳоро нигоҳ медоранд.

Рӯзҳо кӯтоҳ мешаванд. Рӯшноӣ торафт кам мегардад. Доначаҳои сабз мисли тобистони зудгузар барбод раванд ҳам, тухми нави онҳо суст инкишоф меёбад ва барг беранг мешавад.

Аммо дар хучайраи барг моддаи рангдор – зард вучуд дорад; дар тобистон афзоиши доначаҳои сабз онҳоро пахш мекунад. Дар тирамоҳ инкишофи доначаҳои сабз суст мешавад, доначаҳои зард ғолиб меоянд ва дурахшонтар мегарданд. Баргҳо зард мешаванд.

Баргҳо на фақат зард, балки ранги сурху бунафш низ мегаранд. Дар баргҳо боз як моддаи рангин падида омада, он рангро тағйир медиҳад. Ин модда дар фасли тирамоҳ дар қисми зиёди баргҳо ҷой мегирад, зеро барои ба вучуд омадани он ҳаво бояд сард шавад ва ҳаёти рустаниҳо қатъ гардад. Ҳамаи ин дар фасли тирамоҳ ба амал меояд.

Ана барои чӣ баргҳо ранги худро тағйир медиҳанд.
Чаро ин тавр мешавад?

астрономӣ – ситорашиносӣ, нучумшиносӣ

арғувонӣ – сурх, сурхтоб

бунафш – ранги нофармон, ранги кабудӣ моил ба ранги гули бунафша

1. Фасли тирамоҳ кай оғоз меёбад?
2. Нишонаҳои тирамоҳ кадомҳоянд?
3. Дар фасли тирамоҳ кай шабу рӯз баробар мешавад?
4. Баъд аз баробаршавии шабу рӯз кадомаш дарозу кадомаш кӯтоҳ шудан мегирад?
5. Барои чӣ дар тирамоҳ ранги баргҳо тағйир меёбад?

6. Ҷонварон тирамохро чӣ тавр мегузаронанд? Ба зимистон чӣ хел омодагӣ мебинанд?

Манижа аз Бежан пурсид, ки Ҳангоми хондани матни «Тирамоҳ кай оғоз меёбад?» чиро мушоҳида кардааст.

Бежан чунин ҷавоб дод:

– Хондани матни «Тирамоҳ кай оғоз меёбад?» нисбатан осон аст. Ҳангоми хониши ин матн овоз пасту баланд, тезу оҳиста намешавад ва бомаром сурат мегирад. Дар он симоҳо иштирок намеkunанд ва ифодаи ҳолати рӯҳӣ низ истифода намешавад.

– Барои чӣ? – пурсид Манижа.

– Матнҳо бадеӣ ва маърифатӣ мешаванд. Матнҳои бадеӣ: шеър, ҳикоя, афсона мебошанд. Дар ин гуна матнҳо симоҳо мавҷуданд ва дар он ягон воқеа ё саргузашт зикр мешавад. Ҳангоми нақл нависанда ё шоир аз калимаю ибораҳое, ки оҳанги шодию хурсандӣ ё ғаму андуҳро ифода мекунанд, истифода мебарад, – ҷавоб дод омӯзгор.

Матнҳои маърифатӣ дар бораи ашё, ҳодисаи табиӣ ё кашфиёти олимони маълумот медиҳанд. Дар ин гуна матнҳо калимаю ибораҳое, ки оҳанги шодию хурсандӣ ё ғаму андуҳро ифода мекунанд, истифода намешаванд.

Шумо ҳам Ҳангоми хондан инро ҳис кардед?

Матни бадеӣ ва маърифатиро муқоиса намуда, фарқ ва умумияти онҳоро муайян кунед.

Бачаҳо, олимони фарорасии фасли тирамохро мушоҳида карда, тағйирёбии табиатро муайян кардаанд. Шумо ҳам ба гирду атроф нигаред. Чиро мебинед? Чизҳое, ки моро ихота кардаанд, чӣ ном доранд? Магар чизе ҳаст, ки ном нашошта бошад? Бале, чунин чиз вучуд надорад. Ҳама мавҷудоти олам, хоҳ зинда бошад, хоҳ ғайризинда, ном дорад. Номро исми ҳам мегӯянд. Масалан: чумлаҳо «Номи шумо чист?» ва «Исми шумо чист?» як маъно доранд. Исми ба суолҳои чӣ? чиҳо? кӣ? киҳо? ҷавоб мешавад.

Чӣ? – китоб, гул, нон, шона, паланг, заррофа, абр, кӯҳ.
 Чихо? – дарахтон, баргҳо, ҳайвонот, хазандаҳо, мурғон.
 Кӣ? – модар, падар, Бежан, Манижа, омӯзгор, одам.
 Киҳо? – одамон, варзишгарон, писарбачаҳо, хонандагон.

Машқи 58. Калимаҳоро ба гурӯҳҳо ҷудо карда нависед (*кор дар гурӯҳҳо*):

- Номи одамон: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи ҳайвонот: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи касбу кор: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи парандаҳо: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи меваҳо: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи сабзавот: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи хӯрокҳо: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи асбобҳои хониш: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи шириниҳо: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи гулҳо: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи воситаҳои нақлиёт: ..., ..., ..., ..., ...
- Номи асбобҳои техникаӣ: ..., ..., ..., ..., ...

Рӯзнома, сихкабоб, бунафша, Ситора, хурмо, хайрӣ, торт, ош, муҳандис, картошка, дафтар, компютер, сабзӣ, духтур, наргис, чангкаш, Ҷамшед, асп, шалғам, гӯсфанд, кулчақанд, Шаҳбоз, товус, себ, шӯрбо, Фирӯз, қалам, автобус, мошин, тафдон, чадвал, соч, Шаҳноз, парасту, киштӣ, шоколад, омӯзгор, хурӯс, қанд, ҳавопаймо, шафтолу, гов, шер, бодом, манту, яхдон, бобуна, фил, китоб, зардолу, қурутоб, дарзмол, ёсуман, карам, телевизор, катора, роҳсоз, Маҳваш, барномасоз, гунчишк, мармалод, турб.

Машқи 59. Дар бораи фасли тирамоҳ ҳикояи хурд нависед.

Ҳикояро ин тавр оғоз кунед:
 Боз ба диёри мо тирамоҳи заррин ...

2. ВАСФИ ТИРАМОҲ АЗ НИГОҲИ ШОИР

Машқи 60. Озмуни «Кӣ бештар?» Номи меваҳо ва полезихоро дар ду қатор нависед.

Намуна:

Меваҳо: афлесун, ..., ...

Полезихо: каду, ..., ...

Матнро ифоданок хонед.

ХОНИ ЭҲСОН

Бо ханда рӯйи худ тофт

Хуршеди тирамоҳон.

Тасвири дигаре ёфт

Маҳбуб Тоҷикистон.

Рухсора шуст дар нур

Себу анори хушбӯ,

Рӯ тоза кард бодом

Бо pistaҳои худрӯ.

Ангур ранг овард

Дар навдаи хамаи ток.

Чун қанд ғашт ширин

Анциру олуя нок.

Дар чӯяҳои полез

Бо об нур ҳал шуд.

Харбуза шуд шакаррез,

Тарбуз чун асал шуд.

Хурмои наврасида

Бо шуълаҳо даромехт.

Фарзанди офтоб аст,

Нури ҷаҳон ба ӯ рехт.

Дар субҳи тоза лимӯ

Ҳамранги барги тар буд.

Нуре дамид дар рӯ,

Хушрангу тозатар шуд.

Бо ханда рӯйи худ тофт
Хуршеди тирамоҳон,
Бикшод хони эҳсон
Маҳбуб Тоҷикистон.

Убайд Раҷаб

Машқи 61. Бо ибораҳои «хуршеди тирамоҳон», «анори шириндона», «пистаҳои худрӯ», «харбузаи шакаррез» ҷумла тартиб диҳед.

Машқи 62. Аз матн номи меваю полезӣҳо ва таъми онҳоро ёфта нависед.

Намуна: олу – олуи ширин, харбуза – харбузаи шакаррез.

Машқи 63. Аз рӯйи намуна ба ҷойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқ ёфта нависед.

Намуна:

Себу ноки хушбӯӣ. Боз ҷиҳо хушбӯӣ мешаванд? .....,

....., ...

Пистаи худрӯӣ. Боз ҷӣ худрӯӣ мешавад? ....., ..., ...

Машқи 64.

1. Ҷуфти калимаҳои ҳамқофияро муайян кунед.

Намуна: ток-нок, хушбӯӣ-худрӯӣ

2. Ба ҳар як ҷуфти калимаҳои ҳамқофия боз як-ду калимаи ҳамқофия ёфта, нависед.

Намуна: ток-нок-пок-хок

Машқи 65. Кӣ ҳашт мисраи аввали шеърро зебо, тоза, беғалат ва босуръат менависад?

Машқи 66. Дар бораи тирамоҳи маҳалли худ ҳикоя нависед.

3. РАНГҲОИ ТИРАМОҲ

Шеърро хонед ва ба талаффузи калимаҳои ишорашуда дикқат диҳед.

БАРГҲОИ ТИЛЛОӢ

Баргҳои сабз **тиллоӣ** шуданд,
Сурхрӯ гӯё ки аз **бойӣ** шуданд.
Лек аз сайри шамоли тирамоҳ
Зери по афтода, **харчойӣ** шуданд.
Дар фироқи боғ **савдой** шуданд.

Меваҳоро чида чун дурдонаҳо
Мардумон бурданд сӯйи хонаҳо.
Баргҳо монданд чун болу паре
Баъди кӯчи булбулон аз лонаҳо,
Дур аз сарманзили чононаҳо.

Боз фардо чун расад фасли баҳор,
Баргҳои тоза андар шохсор
Боз ҳам гаҳвораҷунбонӣ кунанд,
Дар сари гулҳо қатор андар қатор,
То шавад ҳар як ниҳоле сербор.

Боғҳо чун Ҳотами Тойӣ шаванд,
Меваҳои сабз **тиллоӣ** шаванд
Дида инро баргҳо боз аз ғурур
Худписанду маст аз **бойӣ** шаванд.
Боз ҳам рӯзарду **харчойӣ** шаванд.

Аминҷон Шукӯҳӣ

фироқ – чудой, дурӣ
дурдонаҳо – чизҳои қиматбаҳо, гавҳарҳо
ғурур – ҳавобаландӣ

1. Дар шеър манзараи кадом фасли сол тасвир шудааст?
2. Чаро шоир «баргҳои сабз тиллоӣ шуданд», – гуфтааст?
3. Ранги тиллоӣ чӣ гуна ранг аст?
4. Аз синфҳои дуҷум ва сеҷум матнҳои дар бораи «Ҳо-тами Той» хондаатонро ба ёд оварда, бигӯед, ки ӯ бо кадом ва хислатҳо машҳур шудааст? Барои чӣ шоир боғҳоро ба Ҳолами Той монанд кардааст?

Машқи 67. Машқи имло: Калимаҳои зеринро ба ҳамдигар хонед ва нависед. Дафтари ҳамдигарро бисанҷед. Агар ғалатҳо бошанд, фаҳмонда ислоҳ кунед.

Тиллоӣ, бойӣ, ҳарҷойӣ, савдой, Ҳолами Тойӣ

Машқи 68. Ба ҷойи нуқтаҳо ҳарфи зарурӣ гузошта калимаҳоро нависед.

Танҳо..., чудо..., ҳаво..., доно..., тавоно..., таҳҷой..., раҳнамой....

Машқи 69. Калимаҳои сутуни якум ва дуҷумро муқоиса кунед. Фарқи онҳоро бигӯед.

Барг – баргҳо
 Мева – меваҳо
 Дурдона – дурдонаҳо
 Хона – хонаҳо
 Булбул – булбулон
 Лона – лонаҳо
 Гул – гулҳо
 Боғ – боғҳо

Исмҳои танҳо ва ҷамъ мешаванд. Агар калима якто будани ашё ва одамонро фаҳмонад, исми танҳо аст. Мисол: хона, духтар.

Агар исм ҷандто будани ашё ё одамонро фаҳмонад, исми ҷамъ аст. Мисол: хонаҳо, духтарон.

Пасвандҳои **-ҳо**, **-он**, **-гон** ба охири исми танҳо ҳамроҳ шуда, исми ҷамъ месозанд.

Машқи 70. Исмҳои зерро дар шумораи чамъ нависед.

Дарахт, себ, писар, шаҳр, гул, чашм, қалам, модар, роҳ, хоҳар, бародар, навозанда, кӯҳ, хонанда, бобо.

Машқи 71. Ба ҷойи нуқтаҳо пасвандҳои *-ҳо*, *-он*, *-гон* гузошта матро нависед.

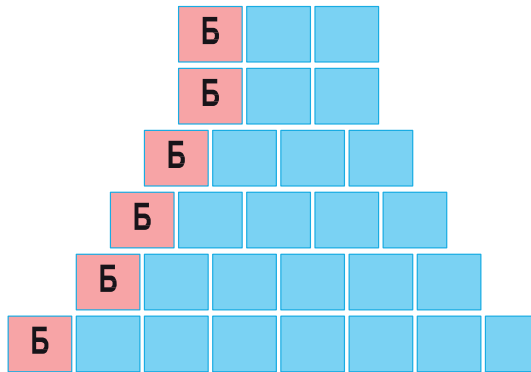
Хониши паранда... ва фаррос зада паридани кабк... шунида мешуд.

Алафи кӯҳ аз алафи дашт хеле баланд буда, пой...ямонро то ба зону аз шабнам тар мекард. Пушта...и сабзи дилфиреб дил...и моро ба сӯйи худ мекашиданд. Ҳавои ин ҷо ҳам дигар хел, софу беғубор буд ва кас бо ҳаловат нафас мегирифт.

Пӯлод Толис

Бозӣ. Исмҳои катакҷаҳо бо ҳарфи Б сар мешаванд. Онҳоро аз шеъри «Баргҳои тиллоӣ» ёфта ба дафтар нависед.

4. ТАШАККУР БАР ТУ БОДО, УСТОДАМ!

1. Дар бораи омӯзгор кадом шеърхоро медонед?
2. Аз ёд гуфта метавонед?
3. Барои чӣ шоирону нависандагон дар бораи омӯзгор шеър мегӯянд?
4. Кадоме аз шумо омӯзгор шудан мехоҳед? Барои чӣ?

ШОНИ МУАЛЛИМ

Баланд аст аз фалак шони муаллим,
Бувад чонбахши мо чони муаллим.
Набошад неъмате дар ҳар ду олам
Ҳалол аз пораи нони муаллим.
Бидон инро, ки вичдони ҳама халк
Бувад аз рӯйи вичдони муаллим.
Агар фардои меҳанро бичӯйӣ,
Биёб аз файзи эҳсони муаллим.
Агар армони меҳанро бихоҳӣ,
Бидон аввал ту армони муаллим.
Каму беши замонро рост кардан
Тавон танҳо ба мизони муаллим.
Куҷо ояндаи рӯшан тавон дид,
Набошад нури чашмони муаллим.
Ягон ҳосил ба хоки мазраи таб
Магар рӯйида бе дони муаллим?
Бидон парвозгоҳи миллати мо
Бувад дар рӯйи дастони муаллим.

Камол Насрулло

шон – шараф, эътибор, кадр, мартаба.
армон – орзу
фалак – осмон
неъмат – ризқу рӯзӣ, эҳсон
мизон – тарозу
мазраи таб – ҷойи кишт, замини зироат

Машқи 72. Машқи «Худамро месанчам».

Омӯзгор, неъмат, биёб, оянда, рӯйида, марди роҳгузар,
аллаи модар, ҷавонмардӣ, шиносӣ, гули худрӯй, либоси
шоҳӣ, биҳӣ, доноӣ, навои най, гандуми баҳорӣ, нони гандумӣ,
дӯсти нонӣ, баҳои панҷ, барои, некӣ, кадуи ширин,
китоби нав.

Машқи 73. Омӯзгоратонро бо иди касбиаш шифоҳӣ табрик кунед.

Машқи 74. Табрикнома нависед.

Машқи 75. Дар бораи дарси имрӯза бо аҳли хонавода суҳбат кунед. Аз онҳо хоҳиш намоед, ки дар бораи айёми таҳсил ва омӯзгорони худ ҳикоя кунанд. Ҳамроҳ сифатҳои беҳтарини омӯзгорро муайян кунед ва нависед.

5. ТИРАМОҲ ДАР ТАСВИРИ НАВИСАНДА

Матни «Сайри шоир»-ро хонед. Калимаҳои душвори матнро муайян кунед.

САЙРИ ШОИР

Шоир дар чорбоғ сайр мекард. Насими саҳаргоҳӣ нарм- нарм вазида, бӯии биҳию себҳои ҳанӯз дар шохҳои дарахтон боқимондари бо бӯии хазону алафу хошоки шабнамзада омехта, ба ҳаво мефишонд. Биҳии тиллоранг, себҳои сурхгун ва нукрафом бо гаронии худ шохҳои дарахтонашонро ҳам карда буданд. Зардию сурхии тирамоҳӣ саросари боғу бӯстонро пӯшонда, ба онҳо боз ҳусни дигаре бахшидааст. Шоир назди дарахти себи баланди паҳноваре истода ба шохҳои пурбору анбӯхи он менигарад. Он гуна себи ниҳоят ширину хушбӯӣ фақат дар ин вилоят бор меовард, бинобар ин бо номи себи Ғазнӣ машҳур аст. Гӯё ҳар донаи онро то нисф ранги қирмизӣ молидаанду ба нисфи дигараш ранг камӣ кардааст. Ҳар пагоҳ хизматгори Моҳак аз ин себ ва меваҳои дигар як табақча барои Фирдавсӣ ба ҳучраи вай оварда мемонад. Хӯшаҳои вазнини ангури зарду сиёҳу обيرانг аз байни баргҳои нимхазонзада худнамоӣ мекарданд. Инак, ангури соҳибии Кобулистон, ки ҳамчунин ба ширинӣ дар Хуросон машҳур аст. Инак, тоқзори кишмиши сурх ва кишмиши сабз – тоқзор дар ин фасл аз бор холист, ҳосилашро дар аввалҳои

тирамоҳ канда, тамом мекунанд, мехӯранд ва бештар ме-хушконанд. Ин навъи ангур ҳам махсуси Ғазнӣ ва умуман Зобулистон аст. Аз саховати мизбон кишмишҳо доимо зеби дастархони шоиранд. Меваи таре, ки шоир онро хуш мекунад, олуест бо номи олуи Бухоро, шояд зоташро аз Бухоро оварда бошанд, онро хушконида, дар як қисм хӯрокҳо мепазанд, хӯрокро хуштамъ ва дилкаш мекунад, хушкашро савдогарон ҷувол-ҷувол ба Ҳиндустон бурда, мефурушанд ва мусофирони ҳиндӣ дар бозгашт ба ватанашон аз вай ҳатман як халта мебаранд. Аҷаб ҳаловате дорад сайри боғу бўстон дар чунин сахарии фараҳафзои равонбахш.

Сотим Улугзода

Машқи 76. Расми себро тасвир кунед. Дар матн дар бораи себ чӣ гуфта шудааст? Аз матн он чумлаҳоро ёфта, ба зери расми себ нависед.

Машқи 77. Расми хӯшаи ангурро тасвир кунед. Дар матн дар бораи ангур чӣ гуфта шудааст? Аз матн он чумлаҳоро ёфта, ба зери расми хӯшаи ангур нависед.

Машқи 78. Дар матн чумлаҳое, ки ибораҳои «себи баланд», «шохи пурбор», «хӯшаҳои вазнини ангур», «меваи тар» доранд, ёфта хонед.

Ба ибораҳои боло ибораҳои муқобилмаъно ёфта нависед. Интиҳобан бо ду ибораи он чумла тартиб дода нависед.

Намуна: дарахти себи баланд – дарахти себи паст

Дар ҳавлии мо дарахти себи баланде ҳаст, ки меваи бисёр медихад.

Машқи 79. Дар бораи тирамоҳ шифохӣ хикоя кунед. Дар он нишонаҳои фасли тирамоҳро истифода баред.

Машқи 80. Манзараи фасли тирамоҳи боғро тасвир кунед ва мазмуни онро нависед.

6. ТАСВИРИ ТИРАМОҲ

Ягон воқеаи дар фасли тирамоҳ рӯйдодаро ба хотир оварда, ҳикоя кунед.

Матнро хонед ва мазмунашро мухтасар нақл кунед.

ЯК РӯЗИ ТИРАМОҲ

Фасли тирамоҳ буд. Ману ҳоҳарам – Наргис бо маслиҳати якдигар хостем барои нокхӯрӣ ба ҳавлии бобоямон равам. Кӯху теппа, дашту саҳро ранги дигар гирифта буданд. Ранги зарди ҳар гуна рустаниҳо ва барги дарахтон ба назар мерасид. Офтоби тира аз паси абрҳои сиёҳу хокистарранг гоҳ худро намоён мекард, гоҳе пинҳон мешуд. Бод беист мевазид. Барги дарахтон аз таъсири бод аз шохчаю навдаҳо канда шуда, алвончзанон ба замин мерехтанд. Хунукӣ аллакай нишонаҳои худро намудор карда буд: одамон кайхо либоси гарм ба тан карда буданд. Мардумони деҳаҳои Обгузар, Октобрӯя, Чорбоғ, Навгилем ҳосили меваҳои дарахтонро чамъ мекарданд. Мо кори онҳоро бо завқ тамошо мекардем ва саргарми тамошои ин манзараи зебои табиат шуда роҳро гум кардем.

Мо суҳбаткунон роҳ мепаймудем. Рӯз бегоҳ мешуд. Ҳеч не ки деҳаи бобоямон намоён шавад. Ба роҳи калон расидем. Гоҳ-гоҳ мошинҳо аз пешамон гузашта мерафтанд. Пул ки надоштем, мошинҳоро боз намедоштем.

Шаб шуд. Дар диламон тарсу ваҳм пайдо шудан гирифт. Мошинҳо дигар рафтуо намекарданд. Танҳо аз дур ак-аки сагон ба гӯш мерасид. Ҳам монда ва ҳам гурусна шуда будем. Дигар роҳ рафта наметавонистем.

– Акаҷон, – гуфт Наргис гириякунон аз гарданаи дошта, – ман метарсам, мабодо гург омада, моро хӯрад. Кошки Хайбарро ҳамроҳ меовардем.

– Наргис, натарс, – гуфтам ба ӯ, – ягон илоҷ меёбем. Ҳарчанд дар дилам тарсу ваҳм зиёдтар ҷой гирифта бошад ҳам, хоҳарамро тасалло меодам. Ҳардуямон аз тарс ба ҳаяҷон омада будем. Чӣ кор карданамонро намедонистем. Ҳамдигарро ба оғӯш гирифта зор-зор мегиристем. Баногоҳ садои мошин ба гӯшамон расид. Аз гирия бозистода, ба каноори роҳ гузаштем. Аз дур равшании чароғҳои мошин намоён шуд. Мо аз ҷой намечунбидем. Ронанда ба мо наздик шуда, суръати ҳаракати «Опел»-ро суст кард ва дар наздамон мошинро боздошт.

– Ҳа, бачаҳо, шумо дар ин бевақтии шаб аз кучо меоед? – бо ҳайрат пурсид ронанда.

Мо чизе нагуфтем. Ман ронандаро шинохтам. Вай аз деҳаи Саричашма буд.

Ронанда ҳолати ногувори моро дида, дари мошинро кушоду моро савор кард. Ӯ аз кадом деҳа будани моро пурсид. Мо яқҷоя:

– Аз деҳаи Навобод, – гуфтем. Дар роҳ асли воқеаро ба ронанда, ки Дилшод ном доштааст, баён кардем.

– Ҳой, бачаҳо, магар намедонед, ки одам бе иҷозат, бе пурсиш ба ягон ҷо намеравад, беҳуда ба ягон кор даст намезанад, – насиҳаткунон гуфт ронанда.

– Шумо беҳабаред, вале падару модаратон, мумкин, бо

сӯзу гудоз ва бо тарсу харос ба ҷустуҷӯи шумо баромада бошанд.

Ману Наргис дар хичолат мондем.

Ба деҳаи худ расидем. Дар равшании чароғҳои мошин дидем, ки ҳамсояҳо ва наздикон парешонҳолу боизтироб ба ҳар тараф нигоҳ карда ба ин сӯ меоянд. Фаҳмидем, ки онҳо ба кофтукови мо баромадаанд.

Аз мошин фуромадем. Ҳама ба сӯи мо давиданд. Модарам моро дидан замон ба оғӯш гирифтӣ аз ҳаячону хурсандӣ дигар чизе гуфта натавонист. Аз чашмонаш беист ба рухсораҳояш ашки шодӣ мешорид. Мо чизе намегуфтем.

Падарам расида омад. «Собирҷон, Наргисҷон!» гуфта моро оғӯш кард.

– Нодонакҳои ман, кучо будед? – гуфта дар чашмони падарам ҳам ашк ҳалқа зад.

– Падарҷон, модарҷон, – гуфтам, – моро бубахшед.

Аз ҷӣ буд, ки гирия гулугирам кард. Дидам, ки падару модарам хушхол шуда буданд. Мо ҳам аз гирия бозмондем. Ҳамсояҳо падару модарамро табрик гуфта, ба хонаҳояшон баргаштанд. Мо сӯи хона равон шудем. Дар роҳ сабаби роҳгум заданамонро гуфтем.

М. Набиев

1. Дар матн сухан дар бораи кӣ меравад?
2. Воқеа аз номи кӣ баён мешавад?
3. Онҳо ба кучо рафтанд?
4. Дар роҳ чиро тамошо карданд?
5. Барои ҷӣ онҳо раҳгум заданд?
6. Чаро Наргис гирия кард?
7. Собирҷон ва Наргис аз кадом деҳа буданд?
8. Ба бачаҳо кӣ ёрӣ расонд?
9. Вай ҷӣ тарз ёрӣ расонд?
10. Онҳоро ҷӣ гуна пешвоз гирифтанд?
11. Оё Собирҷону Наргис кори дуруст карданд? Барои ҷӣ?

12. Мазмуни асосии матн аз чӣ иборат аст?
 13. Оё бо шумо ё ҳамсинфонатон чунин воқеа рух дода-
 аст? Ҳикоят карда метавонед?

Машқи 81.

1. Собирчону Наргис ба кадом мошин савор шуданд?
2. Ин ҷумларо аз матн ёбед ва нависед.
3. Боз номи кадом тамғай мошинҳоро медонед? Нависед.

Номи тамғай мошинҳо исми хос буда, ҳарфи аввалашон калон ва ном пурра дар дохили нохунак навишта мешавад. Масалан: «*Mercedes*», «*Мазда*», «*Тойота*»....

Машқи 82. Озмуни «Ҷумлаи дарозтарин!» Номи тамғай мошинҳоро нависед.

Намуна: Ман меҳоҳам, ки мошинҳои «Опел», «Мерседес», «БМВ», «Ауди», «Лада», ... дошта бошам.

Машқи 83. Ба калимаҳои Обгузар, Офтобрӯя, Чорбоғ, Навгилем ҷумла тартиб дода нависед ва бифаҳмонед, ки чаро онҳо бо ҳарфи калон навишта мешаванд?

Машқи 84. Калимаҳоро мувофиқи ҷадвал нависед.

Бед, хайрӣ, Гулдара, анор, тӯс, наргис, Лола, Чанорҳо, Савсан, нок, чанор, сияхгӯш, Фарҳод, савсан, Саричашма, нок, насрин, анҷир, Хуррамобод, лола, Садбарг, ёсуман, арча, Чортут.

Дарахт	Одам	Деха	Гул
арча	Фарҳод	Саричашма	савсан

Машқи 85. Расми мошини дӯстдоштаатонро тасвир кунед ва дар бораи он як ҳикояи хурд нависед.

Бозӣ. Ба матни «Як рӯзи тирамоҳ» нигариста, кроссвордро дар дафтар аз боло ба поён пур кунед.

1. Номи духтарона
2. Лақаби сағ
3. Номи деҳа
4. Номи писарона
5. Номи деҳа
6. Тамғаи мошин
7. Номи ронанда

7. МУНОСИБАТИ МО БА ТАБИАТ

Матнро хонед ва мазмунашро мухтасар нақл кунед.

ТАБИАТ

– Боре дар фасли тобистон ду чӯра – Аржангу Ҳушанг бо мақсади сайругашт ба дараи Сардоб рафтанд. Сухбати сариброҳии онҳо аз баҳси номи он дара – «Сардоб» оғоз шуд:

– Чаро он дараро «Сардоб» гуфтаанд? – пурсид Ҳушанг.

– Бояд обаш хунук бошад. Аммо «Чашмаи хуноқоб» ё «Чашмаи обаш хунук» ҳам гуфтан мумкин, – гуфт Аржанг.

– Не, намешавад. Номи макон бояд кӯтоҳ бошад, – розӣ нашуд Ҳушанг.

– Рост гуфтӣ, Ҳушанг. Номи макон ҳам кӯтоҳ бошаду ҳам осонгӯ: Сурхоб, Зардоб, Сардоб, Тезоб, Шӯроб, – тасдиқ намуд Аржанг.

Баъди якчанд дақиқа чӯраҳо ба сари чашмаи Сардоб расиданд.

Аржанг ба об даст расонида гуфт:

– Бесабаб «Сардоб» нагуфтаанд.

– Оби ин чашма аз кучо меояд? – пурсид бо ҳайрат Ҳушанг.

– Ба боло нигоҳ кун. Дидӣ он кӯҳҳои барфпӯшо? Оби ҳамон барфҳо тағ-тағи замин омада, аз ин ҷо чӯшида ба-

ромадааст. Ҳамин чашма ин ниҳолакони зардолуро шодоб кардааст.

Ҳар ду бо ҳавас ба сӯйи зардолузори атрофи чашма чашм давонданд.

– Соҳиби ин зардолузор боғдори пухтакор будааст, – таъриф кард Ҳушанг.

– Аз чӣ донистӣ, ки соҳиби ин боғ деҳқони чашмикордон аст? – пурсид Аржанг.

– Намабинӣ, зери ҳамаи дарахтонро шудгор кардааст?

Аржанг бодикқат ба зери дарахтони зардолу нигоҳ кард:

– Рост гуфтӣ, – тасдиқ намуд сухани чӯраашро. – Соҳиби ин боғ ҳам чӯпонӣ мекардаасту ҳам боғдори хушҳавсала будааст. Лекин боғдорони ботаҷриба фақат атрофи решаи дарахтонро нарм мекунанд. Аҷиб, ки ин одам зери ҳамаи дарахтонро шудгор кардааст. Биё, ба наздаш рафта, аз худаш пурсем.

Ҳар ду ба назди марди миёнсоли сиёҳчарда, ки назди хонаи саҳроӣ ба коре машғул буд, рафтанд. Пас аз салому алайк Аржанг гуфт:

– Амак, чӯраи ман шуморо таъриф кард, ки ҳам чӯпонӣ мекардаеду ҳам боғдори хушҳавсалабудаст.

– Кори ман ба чӯраат писанд омадааст? – пурсид чӯпон бо табассум.

– Таҷрибаи боғдориатон ба мо хуш омад. Одатан боғдорон танҳо беҳи дарахтонро побел мекунанд, шумо зери ҳамаи дарахтонатонро шудгор кардаед, – гуфт Аржанг таърифи чӯраашро қувват дода.

Чӯпон хушҳолона хандид ва ба ҳамсухбатони чавонаш бо завқ нигариста гуфт:

– Мо – мардumi чорводор, аз кучо фурсати зиёд меёбем, ки рӯзи дароз машғули молчаронӣ бошему боз зери ин қадар дарахтро побел кунем. Ин корро ба чойи мо «дастёрҳои беминнатамон» – хукҳои ёбой кардаанд. Шабона аз кӯҳ фуромада, зери зардолуҳо гашта, якто-дуто зардолуи ба замин

афтидаро ёфта, хӯрдаанд. Баъд гумон кардаанд, ки он зардолуҳо мисли сабзию картошка аз замин рӯйидаанд, бинобар ин бо дандони ашкашон зери зардолуҳоро шудгор кардаанд.

Ба кирдори ин ҳайвонҳои ваҳшӣ ҳамсухбатон бо завқ хандиданд.

Б. Камолитдинов

Симоҳои асар кӣоянд?
Онҳо ба кучо сафар карданд?
Дар роҳ дар бораи чӣ суҳбат карданд?
Дар дараи Сардоб чиро мушоҳида карданд?
Зери дарахтонро чӣ нарм карда будааст?
Мақсади муаллиф аз навиштани ин ҳикоя дар чист?

Супориш барои гурӯҳи 1.

1. Матнро хонед ва мазмунашро ба ҳамдигар нақл кунед.
2. Номи ҳайвонҳои ваҳшии Тоҷикистонро аввал дар шумораи танҳо, баъд дар шумораи чамъ нависед.

Супориш барои гурӯҳи 2.

1. Матнро хонед ва мазмунашро ба ҳамдигар нақл кунед.
2. Исмҳои танҳо ва чамъро ба ёд оред. Аз матн танҳо исмҳои чамъро нависед.
  - а. Исмҳои, ки пасванди -ҳо доранд – ...
  - б. Исмҳои, ки пасванди -он доранд – ...

Супориш барои гурӯҳи 3.

1. Матнро хонед ва мазмунашро ба ҳамдигар нақл кунед.
2. Аз рӯйи намуна мисолҳо биёред.

Намуна: Зеби табиат парандагон, дарахтон ва рустаниҳо мебошанд.

Зеби боғ – меваҳо, ..., ..., ..., ..., ...

Зеби шаҳр – ....., ..., ..., ..., ...

Зеби одам – ....., ..., ..., ..., ...

Зеби хона – ....., ..., ..., ..., ...

Супориш барои гурӯҳи 4.

1. Матнро хонед ва мазмунашро ба ҳамдигар нақл кунед.
2. Табиат бе обу ҳайвонҳо зеб дорад? Боз бе чиҳо зеб надорад? Аз рӯйи намуна чанд мисол биёред.

Намуна: Табиат бе гулҳо, дарахтон, ... зеб надорад.

8. ЧАШНИ МЕҲРГОН

Хонед ва дар бораи чашни Меҳргон маълумот диҳед.

Аз рӯйи солшумории ниёғони мо 22-юми сентябр оғози моҳи Меҳр аст. Рӯзи шонздаҳуми моҳи меҳрро, ки рӯзи Меҳр ном дошт, эронӣни қадим муборак шумурда, чашн мегирифтанд ва ин чашнро Меҳргон меномиданд.

Меҳрубонӣ кун ба чашни Меҳргону рӯзи меҳр,
Меҳрубонӣ беҳ зи рӯзи меҳру чашни Меҳргон.

Масъуди Саъди Салмон

Ин моҳро аз он сабаб Меҳрмоҳ мегӯянд, ки мардум дар ин моҳ ба якдигар бештар меҳрубонӣ мекунанд. Аз ҳосили ғаллаву мева ба ҳамдигар ҳадя медиҳанд.

Дар замони мо чашни Меҳргонро ҳамчун чашни ҳосил қайд мекунам. Дар рӯзҳои чашни Меҳргон зироати ғалладона пухта мерасад. Ҳосили сабзавоту меваҳо фаровон мешавад. Рӯйи дастархонро ҳамма гуна дастранчи деҳқону боғдорон зебу зинат мебахшанд.

Меҳргонро, аз рӯйи ривоятҳо, аз рӯзи ғалаба ё пирӯзии Фаридун бар Заҳҳок чашн мегиранд.

1. Барои чӣ ин чашнро Меҳргон мегуфтанд?
2. Барои чӣ ин моҳро Меҳр мегуфтанд?
3. Дар чандуми моҳи Меҳр онро чашн мегиранд?
4. Бо солшумории мо Меҳрмоҳ кай оғоз мешавад?
5. Агар моҳи Меҳр 22-юми сентябр оғоз шавад, 16-уми Меҳр ба кадом рӯз баробар аст?
6. Ин чашн кай пайдо шудааст?

Машқи 86. Дар маҳалли шумо Меҳргонро чӣ тарз чашн мегиранд? Ҳикоя кунед.

Машқи 87. Машқи «Худамро месанҷам».

Меҳрубонӣ кун ба чашни Меҳргону рӯзи меҳр,
Меҳрубонӣ беҳ зи рӯзи меҳру чашни Меҳргон.

Машқи 88. Монанди намуна ду ҷумла тартиб дода нависед:

Ман ба модарам, падарам, хоҳаронам, бародаронам ва ҳамсинфонам меҳрубонӣ мекунам.

Хоҳарам, бародарам, модарам, падарам, бобоям ва бибиям ба ман меҳрубонӣ мекунам.

Машқи 89. Бахшида ба чашни Меҳргон ҳамсинфон, дӯстон, падару модар ва хоҳару бародари худро аввал ба тарзи ши-

фохӣ, баъд хаттӣ табрик кунед. Аввал сохтор ва мазмуни табрикнома ро бо ҳамдигар баррасӣ намоед.

Намуна:

Ҳамсинфони азиз!

Шуморо бо фарорасии ҷашни Меҳргон табрик мегӯям.
Ҳамеша бо ҳам меҳрубон бошед.

Бо таманниёти нек, Беҳрӯз

Машқи 90. Дар бораи замон ва макони баргузори ҷашнгирии Меҳргон эълон нависед.

Намуна:

(Диққат! Диққат!)

Рӯзи 07. 10.2023 соати 13:00 дар сахни мактаб бахшида ба ҷашни Меҳргон намоиши калон баргузор мегардад.

Шитобед ба тамошо!

Машқи 91. Аз рӯи мазмуни расми «Ҷашни Меҳргон» ҳикоя нависед.

БОБИ 3. ДҶСТӢ

1. ДҶСТОНИ ҶОНӢ, НОНӢ ВА ЗАБОНӢ

Машки 92. Матиро хонед ва муайян кунед, ки сухан дар бо-
раи кадом дӯст меравад?

Собир ном бача қалами худро дар мактаб баноҳост ши-
каст. Қалами дигар надохт. Ба Аҳмадҷони шарикдарсаш
гуфт: «Агар қалами зиёдатӣ дошта бошӣ, ба ман амонат би-
деҳ, ки хат нависам».

Аҳмадҷон хурсанд шуда қаламдони худро во карда, панҷ
дона қалам бароварда, гуфт: «Аз инҳо кадомаш, ки даркор
бошад, бигир. Коғаз ҳам, чӣ қадар даркор бошад, медиҳам.
Ману ту шарик ҳастем. Ҳар чиз ки ман дошта бошам, мисли
чизи худ гирифта, сарф кун».

Садриддин Айнӣ

Машки 93. Матиро хонед ва муайян кунед, ки сухан дар бо-
раи кадом дӯст меравад?

Гавазне дар наздикии сабзозоре бемор буд. Дӯстону ази-
зон ҳама ба дидани вай омаданд, то ҳолашро бипурсанд.
Вақте дӯстон ба дидани вай меомаданд, аз алафи сабзозор
барои хӯрдани худ истифода мекарданд ва тамоми сабзаҳо-
ро хӯрданд. Дар охири кор гавазни бечора ҷон дод, на аз
беморӣ, балки аз гуруснагӣ.

Зарари дӯстони бад нисбат ба фоидашон бештар аст.

Машки 94. Таркибхоро хонед ва аз рӯйи намуна ба се гурӯҳ
ҷудо карда нависед.

Намуна:

Дӯсти ҷонӣ – сирри дилашро мегӯяд, ...

Дӯсти забонӣ – хушомад мегӯяд, ...

Дӯсти нонӣ – фоида мечӯяд, ...

Хушомад мегӯяд, фоида мечӯяд, дар наздат як чиз мегӯя-

Умед одати мағозаравӣ надошт, дудила шуда, гардан тофт.
– Дар киса танга набошад, беҳуда дар мағоза сарсарӣ гаштан чӣ ҳоҷат? Нағзаш, ки барвақт ба хона равем. Ба модар ёрӣ диҳем, баъд каме бозӣ кунем. Чӣ гуфти?

Асад хафа шуд.

– Э, монем, боз ман туро рафиқ гуфта гаштаам. Дар умрам якто илтимос кардаму ҳамон ҳам иҷро нашуд. Межавӣ ё не?

Умед ранҷиши чӯраашро дида розӣ шуд.

– Хайр, ихтиёрат...

Мағоза, дар ҳақиқат, зебо, сермахсулот, тамошобоб буд. Чӯраҳо паси рафҳои худхизматрасонӣ гашта, аз қанду қандалот, наботу шоколадҳои гуногун чашм канда наметавонистанд.

– Чӣ қадар бомаза бошад-а? – ба шоколад даст бурда гуфт Асад. – Чашида бинем-чӣ?

– Ин ҷо бозор не-ку, мағоза, – гуфт Умед. – Биё, тамошо бас, вақти рафтан шуд.

«Хеле маҳмаддоно шудай-а, Умед? Чӣ як дона чашида бинем, моли мағоза кам мешавад? Ё ки хазинадор моро поида шиштааст?» – инро гуфта, Асад ҳаросон сечор дона шоколадро паси ҳам ба даҳон андохта, саросема фуру бурд.

– Гир, ту ҳам хӯр. Дидӣ, касе нигоҳ намекунад.

– Ту моли давлатро дуздидӣ, ту – дузд! – ногоҳ ғайричашмдошти Асад оташин шуд Умед.

Ҳанӯз даҳони Асад аз шоколади дуздӣ ширин буду ӯ гуноҳи худро пурра ҳис намекард.

Асад пешопеш, Умед аз қафо сӯйи баромадгоҳ, ки дар он ҷо Зайнабхола менишаст, равон шуданд. Хола меҳрубонона ба бачаҳо нигариста, суол дод:

– Ягон чиз нагирифтед? Пул набудагист-дия?

– Ҳамту як тамошо кардем, – ҳозирҷавобӣ кард Асад ва оҳанги баромадан намуд. Умед дигар тоқат карда натавонист ва аз домани Асад қафо кашида, ба хола:

– Дурӯғ мегӯяд, вай дурӯғгӯй, фиребгар! Чор дона шоколадро бе пул хӯрд! – Умед инро гуфта, аз кисааш 20 дирам бароварда, ба назди Зайнабхола гузошт. Асад ба обу арақ ғӯтида, назди Зайнабхола сар поён андохт. Умед бори гаронро аз дӯш партофтагӣ барин бо сари баланд аз мағоза баромад.

... Онҳо рӯзи дигар пеш аз дарс бо ҳам рӯ ба рӯ шуданд. Асад 20 дирами чӯраашро баргардонда, гуфт:

– Маро бубахш, чӯра. Ҳақ ба ҷониби ту. Чунин шоколади талхро дар умрам начашаида будам.

Ибод Файзуллоев

матлаб – мақсад

1. Оё рафтори Асад дуруст буд?
2. Ин воқеа дар кучо рух дод?
3. Онҳо барои чӣ ба мағоза рафтанд?
4. Ба мағоза рафтаниро кӣ пешниҳод кард?
5. Чаро Умед ба пешниҳоди Асад розӣ шуд?
6. Агар шумо мебудед, розӣ мешудед? Чаро?
7. Оё рафтори Асад дуруст буд? Барои чӣ?
8. Гуфтан мумкин аст, ки Умед дӯшташро фурӯхт? Барои чӣ?
9. Ба фикри шумо, агар Умед сирри Асадро фош намеркард, вай аз кардааш пушаймон мешуд ё не?
10. Агар ба ҷойи Умед мебудед, чӣ гуна рафтор мекардед?
11. Ба фикри шумо, муаллиф аз навиштани ин ҳикоя ба мо чиро таъкид мекунад?

Машқи 97. Номи симоҳои матро нависед.

Симои якум: .....
Симои дуюм: .....
Симои сеюм:.....

Машқи 98. Ба чойи нуктаҳо калимаҳои ифодакунандаи хислат ва хулқу атворро нависед.

Калимаҳои номбурдаи шумо ба кадом суолҳо ҷавоб мешаванд?

Намуна:

Асад – зудранҷ, ...

Умед – ёрирасон, ...

Зайнабхола – меҳрубон, ...

Машқи 99. Масъалаҳоро хонед. Дар гурӯҳ маслиҳат карда роҳи ҳалро нишон диҳед.

1. Агар дӯст ё дугонаатон пешниҳод намояд, ки бо $\bar{u}$ ба мағоза равед, шумо розӣ мешавед? Чӣ бояд кард, ки $\bar{u}$ хафа нашавад?

2. Агар дӯстатон қаламу дафтар гирифта, ба хонаи шумо омада, хоҳиш кунад, ки ба $\bar{u}$ дар навиштани ҳикоя ёрӣ расонед, аммо модаратон каме пештар таъкид карда бошад, ки аз хонаи хола хоҳарчаатонро биёред, ба дӯсти худ чӣ мегӯед?

3. Фараҳноз духтари зудранҷ аст. Агар $\bar{u}$ аз шумо хоҳиш намояд, ки аз дафтари шумо вазифаро рӯйбардор кунад, шумо чӣ мегӯед?

4. Шумо ҳамроҳи дӯстатон аз мактаб бармегаштед. Дар роҳ рафиқи шумо бачаҳои хурдсолро озор дод. Шумо чӣ кор мекунед?

3. ДҶҶСТРО ДАР САФАР БОЯД ШИНОХТ!

Машқи 100. Матнро хонед ва ба рафтори дӯстон баҳо диҳед.

(Ин саргузашт аз номи Ҳошим ном писарак ҳикоя карда шудааст)

Аз ин чанд сол пеш, дар яке аз рӯзҳои аввали моҳи апрел ман ва ҷӯраам – Юсуф маслиҳат кардем, ки ба кӯҳи Муғул ба лолачинӣ равем...

Хониши парандагон ва фаррос зада паридани кабкон шунида мешуд. Алафи кӯҳ аз алафи дашт хеле баланд буда, пойҳоямонро то ба зону аз шабнам тар мекард. Пуштаҳои сабзи дилфиреб, ки паси ҳам дар пеши назари мо падидор мешуданд, дили моро ба сӯйи худ мекашиданд. Ҳавои ин ҷо ҳам дигар хел, софу беғубор буд ва кас бо ҳаловат нафас мегирифт...

Аммо хурсандии мо дер накашид. Ягон сад қадами дигар роҳ гашта будем, ки ногоҳ аз кадом гӯр як саги калони бадвоҳимае пайдо шуд. Саг дандонҳояшро гиз карда, ғурросзанон ба сари роҳ баромад ва бо овози хирриаш ак-аккунон ба сӯйи мо давид...

Бо гӯшаи чашм оҳиста ба Юсуф нигоҳ кардам. Ранги рӯйи ӯ сап-сафед канда, дар болои лабаш донаҳои калон-калонии арақ пайдо шуда буданд. Вай чашмони сиёҳи бузургшудаи худро аз саг канда наметавонист.

– Санг меғурронем, – гуфтам ман пичиррос зада.

– Мабодо ин номаъқулиро накун, ки хом мехӯрад, – низ пичиррос зада гуфт Юсуф. – Ҳап истодан гир. Рост ба чашмаш нигоҳ кун, метарсад.

– Наметарсад...

– Аҳмак, ба гапи одам гӯш кун! – гуфт боз Юсуф.

Намедонам, гапи Юсуф ҷон доштааст магар, ки саг аз мо ягон панҷ қадам дуртар омада, дар ҷояш истод... Саг ҳатто бе хашму ғазаб, гӯё моро назараш нагирифта, аккос мезад.

Дилам андаке ба ҷояш омад.

Оҳиста аз кисаам бурдаи нонро бароварда, ба саг дароз кардам.

– Маҳ. Йулбарс, маҳ!

Аммо саг ногоҳ ғуррос зада, ба пойҳои пешаш заминро панҷол кард ва баланд-баланд аккос задан гирифт. Ҳар дам гӯё ҳамла карданӣ мешавад. Ҳис кардам, ки аз тарс зонуҳоям ба ларза даромадаанд.

– Начунб, гуфтам ман, начунб! – фашшос зада гуфт Юсуф. Саг беш аз пеш хашмгин мешуд...

Намедонам, ин ҳолат чӣ қадар давом кард: эҳтимол аз панҷ дақиқа зиёд набошад, лекин ба назари ман як соли дурдароз барин намуд.

Саг дум чунбонда ором шуд.

Порча аз ҳикояи «Лолачинӣ»-и Пулод Толис

1. Симоҳои матн кихоянд?
2. Онҳо ба кучо рафтанд?
3. Барои чӣ рафтанд?
4. Онҳо бо чӣ вохӯрданд?
5. Ин воқеа кай рух дод?
6. Ин воқеа дар кучо рух дод?
7. Оё онҳо ба ҳамдигар ёрӣ расонданд? Чӣ тарз?
8. Чаро саг ором шуд?
9. Худро дар чойи онҳо тасаввур кунед. Чӣ гуна рафтор мекардед?
10. Агар онҳо шуморо ба сафар даъват кунанд, бо онҳо меравед? Чаро?
11. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?
12. Ба матн сарлавҳаи мувофиқ интихоб кунед.

Машки 101. Матнро хонед ва ба рафтори дӯстон баҳо диҳед.

РАФИҚИ БАД

Хуршед ва Ҷамшед дар байни кӯҳҳо роҳ мерафтанд. Нохост ба онҳо як хирс дучор омад. Ҷамшед тарсид ва давида ба як дарахт баромад.

Хуршед гурехта натавонист ва худро мурда вонамуд карда, хобид.

Хирс омада, пой ва рӯйи Хуршедро бӯй карду ба роҳаш рафт. Ҷамшед аз дарахт поён фуномада хандиду гуфт:

– Хирс ба гӯшат чӣ гуфт?
 Хуршед чунин ҷавоб дод:
 – Хирс гуфт, ки одаме, ки дар вақти мусибат рафиқи худро партофта мегурезад, рафиқи бад аст.

Мазмун аз ҳикояи Лев Толстой

1. Симоҳои матн кӣҳоянд?
2. Онҳо ба кучо рафтанд?
3. Барои чӣ рафтанд?
4. Онҳо бо чӣ вохӯрданд?
5. Ин воқеа кай рух дод?
6. Ин воқеа дар кучо рух дод?
7. Оё онҳо ба ҳамдигар ёрӣ расонданд? Барои чӣ?
8. Чаро хирс ба одам зарар нарасонд?
9. Худро дар ҷойи онҳо тасаввур кунед. Чӣ гуна рафтор мекардед?
10. Агар онҳо шуморо ба сафар даъват кунанд, бо онҳо меравед? Чаро?
11. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?
12. Ба матн сарлавҳаи мувофиқ интиҳоб кунед.

Машқи 102. Мазмуни матнҳоро бо ҳам муқоиса карда, умумият ва фарқи онҳоро дар диаграммаи Венн нишон диҳед.

Машқи 103. Бозӣ: «Кӣ зудтар?» 10 сифати дӯсти худро муайян карда, нависед.

Қобил, зебо, ҷаққон, доно, ботамкин, маслиҳатгар, хушрӯй, дилсӯз, шармгин, хушёр, зирак, ботамиз, хуб, меҳмондӯст, нотарс, ҷасур, ростқавл, раҳмдил, боадоб, саховатманд.

Машқи 104. Аз рӯйи мазмуни матни «Рафиқи бад» нақли хаттӣ нависед.

1. Ба сафар баромадани дӯстон.
2. Вохӯрӣ бо хирс.
3. Суханони хирс ба гӯши Хуршед.

Машқи 105. Дар бораи дарси имрӯза бо аҳли хонавода суҳбат кунед. Бо онҳо маслиҳат намуда, панҷ сифати рафиқи хуб ва бадро фикр карда нависед.

Рафиқи хуб: ....

Рафиқи бад: ....

4. ДӯСТ Ё БАРОДАР?

Шеърро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

ШОДӢ ВА ҲОДӢ

Дар як бинои барҳаво,
Андар чаҳорум ошён.
Ҳамсои якдигаранд,
Шодию Ҳодӣ, чӯраҷон.

Шодӣ хароби қадбаланд,
Ҳодист фарбеҳу лаванд.
Фардо қадам бар синни даҳ,
Ҳар ду баробар мениҳанд.

Шодӣ ба гулҳо резад об,
Хонад гаҳу бегах китоб.
Ҳодӣ вале рӯзи тамом,
Дар фикру зикри хӯрду хоб.

Шодӣ ба варзиш меравад,
Ҳодӣ қимоб аз номи он.
(Гар номи варзиш бишнавад,
Таб мебарорад дарзамон).

Шодӣ, набошад модараш,
Бозӣ кунад бо додараш.

Ҳодӣ намеҷунбад зи чо,
Ҳарчанд гирияд хоҳараш.

Ман ҷӯраам бо он яке,
Аз ҷӯраҳои қадрдон.
Оҳиста гӯй акнун ба ман:
Шодист ё Ҳодист он?

Убайд Раҷаб

Дар матн сухан дар бораи кихо меравад?
Онҳо дар кучо зиндагӣ мекарданд?
Гуфтору кирдори онҳоро номбар кунед.
Ба гуфтору рафтори онҳо баҳо диҳед.
Шумо бо кадоме аз симоҳои матн дӯст будан мехоҳед?
Барои чӣ?
Ба фикри шумо, муаллиф бо навиштани ин шеър ба мо
чиро таъкид мекунад?

Машки 106. Номи симоҳои матнро нависед.

Симои якум: .....

Симои дуюм: .....

Машки 107. Ба ҷойи нуқтаҳо сифатҳои Шодӣ ва Ҳодиро
нависед.

Намуна:

Шодӣ – хароб, ...

Ҳодӣ – ....., ...

Машки 108. Ба ҷойи нуқтаҳо амалҳои Шодӣ ва Ҳодиро
нависед.

Намуна:

Шодӣ – ба гулҳо об мерезад, ...

Ҳодӣ – дар фикри хӯрдану хоб рафтагӣ аст, ...

Машқи 109. Гуфтору рафтори Шодӣ ва Ҳодиро муқоиса карда, дар диаграммаи Венн нишон диҳед.

Машқи 110. Калимаҳоро хонед ва нависед. Кадом қисми калимаҳо якхела аст? Ин калимаҳо чиро ифода мекунад?

Ҳамсоя, ҳамсол, ҳамватан, ҳамшаҳр, ҳамкор, ҳамранг, ҳамсинф, ҳамсуҳбат, ҳамроз.

Пешванди ҳам- пеш аз исм омада, маънои онро дигар мекунад. Мисол: синф – ҳамсинф, ном – ҳамном.

Пешванди ҳам бо калима якҷоя навишта мешавад.

Машқи 111. Дар кадом ҷумлаҳо «ҳам» пешванд аст? Онҳоро бинависед.

1. Шодӣ ва Ҳодӣ ҳамсоя мебошанд.
2. Шодӣ ва Ҳодӣ ҳамсол мебошанд.
3. Шодӣ ҳам китоб мехонад, ҳам ба корҳои модар ёрӣ мерасонад.

Машқи 112. Озмуни «Кӣ бештар?» Ҳар чӣ бештар калимаҳои пешванди «ҳам» – дошта фикр карда нависед.

5. АГАР ДҶУСТАТ ТУРО НАҶАҲМАД...

Расмҳоро муқоиса кунед. Дар бораи рӯбоҳ ва суғур маълумот диҳед.

Матро хонед ва бигӯед, ки чаро Рӯбоҳаку Суғурчон ҳамдигарро наҷаҳмиданд.

СУҒУРЧОН ВА РҶБОҲАК

Рӯзе аз рӯзҳо Рӯбоҳак дар марғзори доманакӯҳ сайру-гашт мекард. Аз кучое Суғурчон омад. Рӯбоҳак вайро дида

хурсанд шуду гуфт:

– Ох, Суғурчон, дар кучо будӣ? Чӣ кори хуб кардӣ, ки ба тарафҳои мо тоб хӯрдӣ!

Суғурчон гуфт:

– Дар хона нишаста дилгир шудам. Гуфтам, ки берун барояму аз ҳавои тоза нафас кашам.

Рӯбоҳак гуфт:

– Суғурчон-е! Ману ту ҳамсоии дарбадарем, лекин аз ҳоли якдигар хабар намегирем. Ҳеҷ хабар дорӣ, ки ман тамоман яккаву танҳо зиндагӣ мекунам, мисли ғарибон хору зору гунгу карам. Биё, ҳар ду дӯст шавему ҳар замон вохӯрда, аз ҳар хусус чақ-чаққунон ғубори диламонро барорем.

Суғурчон гуфт:

– Кори савоб мешавад, Рӯбоҳак. Ман ҳам, ба қавли одамон, зоғ барин танҳоям. Дар суроғи ягон дӯсти ҳақиқӣ ҳастам. Худо туро ба ман аз кучо расонд?!

Рӯбоҳак гуфт:

– Ин тавр бошад, фардо ба хонаи ман биё. Туро аз сидқи дил меҳмондорӣ мекунам.

Суғурчон розӣ нашуд. Вай гуфт:

– Не, ту аввал ба хонаи ман биё! Ман як шавлаи қоқугини олий мепазам. Чӣ гуфти?

Рӯбоҳак хурсанду розӣ шуд ва қавл дод, ки фардо соати шашу сӣ дақиқаи субҳ ба хонаи Суғурчон меояд.

Рӯзи дигар соати шашу сӣ дақиқаи субҳ Рӯбоҳак ба хонаи Суғурчон омад. Суғурчон аз шодӣ курта-курта гӯшт гирифт, ҳафт қабат кӯрпача партофта, Рӯбоҳакро шинонд. Баъд дасту остин барзада, як шавлаи

қоқугини олі пухт. Шавлаи чунон бомаза пухт, ки Рӯбоҳақ мислашро дар умраш начашидааст.

– Ташаккур, чӯрачон, – гуфт Рӯбоҳақ ба Суғурчон баъди як табақча шавларо хӯрда, табақчаро лесида, лабу даҳонашро пок кардан.

– Аз чунин шиносой басо мамнунам. Ростӣ, ки ин дунё бе дӯсту бародар як саҳрои холиро мемондаасту ману ту беҳабарем...

Ҳамин тавр чӯраҳо суҳбат оғоз карданд. Аз ҳар хусус чак-чак карданд. Дар омади сухан Рӯбоҳақ ногаҳон пурсид:

– Суғурчон, ту дар зимистон низ ҳамин хел хӯрокҳои болаззат мехӯрӣ?

Суғурчон гуфт:

– Не, Рӯбоҳақ. Ман дар фасли зимистон ҳеҷ чиз намехӯрам...

– Чӣ хел ҳеҷ чиз намехӯрӣ?

– Ҳамин хел, ҳеҷ чиз намехӯрам.

– Аз гушнагӣ наместурӣ?

– Аз гушнагӣ наместурам.

Рӯбоҳақ пиндошт, ки Суғурчон шӯҳӣ мекунад. Аз ин сабаб бо шӯҳӣ дуҷумбора пурсид:

– Як дона гандум ҳам намехӯрӣ?

– Як дона гандум ҳам намехӯрам, – ҷавоб дод Суғурчон.

– Дурӯғ! – якбора оташин шуду хитоб кард Рӯбоҳақ.

– Не, рост мегӯям, – ҷавоб дод Суғурчон. – Дар зимистони қаҳратун...

Аммо Рӯбоҳақ риштаи сухани вайро бурида, фарёд зад:

– Дурӯғ мегӯӣ, ман аз чунин дӯсти дурӯғгӯӣ безорам!

Аз дӯстиамон як соат нагузаштаасту олабро пури дурӯғ кардӣ! Ту, ки дар суҳбати нахустинамон ин қадар дурӯғи қаллон гуфтӣ, дар суҳбатҳои дигар чиҳо гуфта, сари бечораи маро гаранг карданӣ бошӣ!

Рӯбоҳак инро гуфту аз чой бархесту ба хонааш рафтани шуд.

– Хайр, ман рафтам! – гуфт вай. – Алвидов!

– Сабр кун, Рӯбоҳак, – гуфт Суғурчон.

– Биист, биист, ки ман ба ту фаҳмонам...

– Э-э-э хомӯш бош! – фиғон кашид Рӯбоҳак ва хонаи Суғурчонро тарк кард.

Суғурчон дилтанг шуд ва зор-зор гирия кард. Охир вай мисли хирсу юрмону хорпушт аз охири тирамоҳ то аввали баҳор хоб меравад, дурудароз хоб меравад, расо ним сол хоб меравад, хоби зимистона меравад. Чаро инро Рӯбоҳак шунидану донистан нахост?

Барои чӣ Рӯбоҳак ин қадар саросема шуд? Наход дӯстӣ ҳамин хел бошад, ки сухани дӯстатро то охир нашунида равӣ?

Аммо вай зуд ба худ омад ва гуфт:

– Аз дӯсте, ки сухани туро то охир шунидан намехоҳад, чудо будан беҳтар аст!

Азизи Азиз

басо мамнунам – хеле миннатдорам
оташин – хашмгин, қаҳролуд, ғазабнок
аз сидқи дил – аз таҳти дил
сабр – тоқат
дилтанг – хафа, ғамгин

1. Барои чӣ Рӯбоҳаку Суғурчон ҳамдигарро нафаҳмиданд?
2. Барои чӣ гапи онҳо гурехт?
3. Онҳо ба ҳамдигар чӣ шуда буданд?
4. Воқеаи асосӣ кай ва дар кучо рух дод?
5. Онҳо ҳамдигарро ба кучо даъват карданд?
6. Кадоме аз онҳо аввал ба меҳмонӣ даъват кард?
7. Соати чанд ба меҳмонӣ даъват кард?
8. Суғурчон чӣ хел хӯрок пухт?
9. Кадоме аз онҳо рафтори нодуруст кард? Чаро?

10. Агар ба ҷойи Рӯбоҳак мебудед, ҷӣ кор мекардед?
11. Агар ба ҷойи Суғурҷон мебудед, ҷӣ мегуфтед?
12. Оё чунин шахсонро дар замони мо вохӯрдан мумкин аст?
13. Ба фикри шумо, айби Рӯбоҳак буд, ки ба суханони Суғурҷон бовар накард ё айби Суғурҷон, ки дуруст фаҳмонда натавонист?
14. Нофаҳмии байни онҳоро пешгири кардан мумкин буд? Ҷӣ тарз?
15. Оё метавонед онҳоро ошті диҳед? Ҷӣ тавр?
16. Ба фикри шумо, нависанда бо навиштани ин ҳикоя ба мо чиро таъкид мекунад?

1. Мазмуни афсонаро муфассал ва мухтасар нақл кунед.
2. Дар нақши Рӯбоҳак ва Суғурҷон бозӣ кунед. Оҳанги гуфтори онҳоро риоя кунед.
3. «Суғурҷон дилтанг шуд ва зор-зор гирия кард». Ин амали Суғурҷонро бо имову ишора нишон диҳед.
4. Агар шумо мебудед, Суғурҷонро ҷӣ тарз тасалли медед? Кадом панд ё зарбулмасалу мақолро мегуфтед?
5. Нақшаи матнро тартиб диҳед.
6. Расми Рӯбоҳак ва Суғурҷонро тасвир кунед.
7. Шумо кадом қисми афсонаро тағйир додан мехостед? Ҷӣ тарз? Ҷикоя кунед.

Машқи 113. Ба ҷойи нуқтаҳо аз матн калимаҳои мувофиқ ёфта нависед.

Рӯбоҳак Суғурҷонро дида ... шуд. Суғурҷон гуфт: – Дар хона нишаста ... шудам. Ман ҳам ба қавли одамон ... барин танҳоям. Аз чунин шиносӣ басо .... Туро аз ... дил меҳмондорӣ мекунам. Суғурҷон ... шуд ва зор-зор гирия кард.

Машки 114. Рӯбоҳак Суғурчонро дида хурсанд шуд. Боз дар кадом мавридҳо хурсанд мешаванд? Нависед.

Намуна. Агар баҳои панҷ гирам, хеле хурсанд мешавам.

Машки 115. «Аз чунин шиносӣ басо мамнунам», – мегӯяд Рӯбоҳак. Боз дар кадом мавридҳо «басо мамнунам» мегӯянд? Нависед.

Намуна. Аз омадани меҳмонон басо мамнунам.

Машки 116. «Туро аз сидки дил меҳмондорӣ мекунам», – мегӯяд Рӯбоҳак. Боз кадом корхоро «аз сидки дил» иҷро мекунанд? Нависед.

Намуна. Ман модарамро аз сидки дил дӯст медорам.

Машки 117. Суғурчон гуфт: «Дар хона нишаста дилтанг шудам». Боз дар кадом мавридҳо «дилтанг шудам» мегӯянд? Нависед.

Намуна. Агар қорам омад накунад, дилтанг мешавам.

Машки 118.

Рӯбоҳак қаҳр қарда ба хонааш рафтани шуд. «Сабр кун, Рӯбоҳак», – гуфт Суғурчон.

Боз дар кадом мавридҳо «сабр кун» мегӯянд? Нависед.

Намуна. Агар маро дар қоре саросема қардани шаванд, «сабр кун» мегӯям.

Машки 119. Аз рӯйи мазмуни афсона саҳнача омода кунед. Нақшхоро бо шарикон тақсим кунед. Ҳар кас дар хона суханони нақши худро аз ёд кунед.

Машки 120. Саҳначаи омодакардаатонро намоиш диҳед.

Машки 121. Аз рӯйи мазмуни афсона китобча тартиб диҳед.

БОБИ 4. ЗАБОНИ МОДАРӢ ВА ОДОБИ СУХАН

1. ҚАДРИ ЗАБОНИ МОДАРӢ

Машки 122. Ҷумлаҳоро нависед, хонед ва шарҳ диҳед.

Сарвиноз қаламашро гум кард.

Вафо дар бозор падарашро гум кард.

Ба шаҳри бегона рафтӣ, гирду атрофро бодикқат тамошо кун, то раҳгум назанӣ.

Доро илочи корро наёфта, роҳгум зад.

Машки 123. Саволҳоро хонед ва шифохӣ ҷавоб диҳед.

Одамон чиҳоро гум мекунанд?

Оё шумо ҳам чизеро гум кардаед? Чиро? Дар гум кардан киро гунаҳкор мехисобед?

Оё забонро ҳам гум карда мешавад? Киро забонгумкарда мегӯянд?

Машки 124. Шеърро хонед ва гӯед, ки киро забонгумкарда мегӯянд?

ЗАБОНГУМКАРДА

(мухтасар)

Аз тамоми ину он гумкардагон

Зиштрӯтар нест дар рӯи ҷаҳон.

З-он, ки гум карда забони модарӣ,

Ҳарф гӯяд бо ту бо чандин забон.

Бок не, гар доварӣ гум кардааст,

Ё умеди сарварӣ гум кардааст.

Заҳр бодо шири модар бар касе,

К-ӯ забони модарӣ гум кардааст.

Лоиқ Шералӣ

з-он ки – аз он ки

зиштрӯ – баднамо, бадафт

харф – сухан
бок не – ҳеҷ гап не
доварӣ – одилона ҳукм кардан, ҳукмронӣ кардан
к-ӯ – ки ӯ

Машқи 125. Матиро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Бигӯед, ки киро забонгумкарда мегӯянд?

ЗАБОН ГУМ КАРДААСТ

Расул Ғамзатов – адиби машҳури доғистонӣ, боре ба Фаронса сафар карда, дар шаҳри Париж бо як рассом – ҳамшаҳрии ғариби худ вомехӯрад. Он рассом дар айёми чавониаш ватани худро тарк намуда, дар хориҷа таҳсил карда, расоми машҳур шудааст. Он ҷо оила бунёд кардааст. Ҷарчанд ғаму ғуссаи дурӣ аз ватанро хӯрад ҳам, ба ватан баргаштан намехостааст.

Расул Ғамзатов аз Париж баргашта, хешу табори он рассомро ҷустуҷӯ мекунад. Модараш зинда будааст. Хешу табор ҳикояи ӯро дар бораи фарзанди ғариби дур аз ватанфтада бо дили пурҳасрат гӯш мекунанд. Хабари зинда будани ӯро шунида шод ҳам мешаванд. Баногоҳ модараш мепурсад:

- Ба кадом забон гап задед?
- Ман ба русӣ, писаратон ба фаронсавӣ, – мегӯяд Расул.

Модар рӯяшро бо рӯймоли сиёҳ мепӯшонанд, чунон ки ҳангоми шунидани марги писар мепӯшонанд ва пас аз хомӯшии дуру дароз мегӯяд:

– Ту ғалат кардӣ. Вай писари ман нест. Писари ман кайхо мурдааст. Писари ман забони модарии худро набояд фаромӯш мекард.

Мазмун аз Расул Ғамзатов

Фаронса – номи мамлакат дар Аврупо
Париж – пойтахти Фаронса
хорича – берун аз кишвар
пурхасрат – пур аз ғаму дард

Машқи 126. Машқи имло. Ибора ва таркибҳои зеринро бо-навбат ба шарикатон бигӯед ва нависед. Сипас дафтарҳоя-тонро иваз карда, ба кори ҳамдигар баҳо бидихед.

Шаҳри Париж, ҳамшаҳрии ғариби худ, дар айёми чавонӣ, ғаму ғуссаи дурӣ аз ватан, хешу табори он рас-сом, бо дили пурхасрат, рӯймоли сиёҳ, хомӯшии дуру дароз.

Машқи 127. Модар мегӯяд, ки забони модарии худро набояд фаромӯш мекард. Одам боз чиро набояд фаромӯш кунад? На-висед.

Намуна: Одам набояд некии дигаронро фаромӯш кунад.

Машқи 128. Порчаи шеъри «Забонгумкарда»-ро аз ёд ку-нед.

2. СУХАН ДОНИСТА ГҶӢ

Машқи 129. Дар нақша номи узвҳои бадан ва амалу ҳаракат-ти онҳоро ҷой диҳед.

Чӣ?	Чӣ қор мекунад?
Чашм	мебинад.
Бинӣ	
Забон	
Дандон	
Гӯш	

ОИНА

Буд, набуд, як Каркадан буд. Вай одате дошт, ки ҳамаро масхара мекард.

Уштурро барои кӯҳони пушташ мазоҳ кард.

– Ман кӯҳон дорам? – хашмгин шуд Уштур. – Агар пуштам се кӯҳони дигар медошт, ман боз хушрӯйтар мешудам.

– Эй пӯстғафс! – гуфт Каркадан ба Фил. – Бинии ту канӣ, думат дар кучост? Чаро ман онҳоро фарқ карда наметавонам?

– Вай ба ман чӣ ин қадар часпида истодааст? – таачҷуб кард фили меҳрубон.

– Ман бо хартуми худ меболам, он ҳеҷ гоҳ ба дум монанд нест!

– Амақчон, гунчишкро дошта мон! – Заррофаро мазоҳ кард Каркадан.

– Худат бисёр зебой-дия! – аз ким-кадом баландӣ ҷавоб дод Заррофа.

Боре дӯстон оина ёфтанд, ба чустучӯйи Каркадан баромаданд. Ин вақт вай ба Шутурмурғ мегуфт:

– Эй мурғи парканда! Пойлучак! Парвоз карда наметавонию худро паранда меномӣ!

Шутурмурғи бечора аз озурдагӣ ҳатто сарашро дар зери болаш пинҳон кард.

– Эй ҷӯра, гӯш кун! – гуфт Уштур ба Каркадан наздиктар омада. – Наход, ту худатро хушрӯй шуморӣ?

– Албатта! – ҷавоб дод Каркадан. – Ба зебоии ман шубҳа мекунад?

– Мана, як худатро бин! – гуфт Фил ва оинаро ба Каркадан дароз кард.

Каркадан ба оина назар кард ва хандид:

–Ҳа-ха-ха! Ҳо-ҳо-ҳо! Ин бадафт чист, ки ба ман нигоҳ мекунад? Дар болои биниаш чӣ дорад?

–Ҳо-ҳо-ҳо! Ҳа-ха-ха!

Ҳангоме, ки вай худро дар оина дида механдид, Фил, Заррофа, Уштур ва Шутурмурғ фаҳмиданд, ки Каркадан тамоман беақл ва аҳмақи гузаро будааст ва дигар аз ӯ наранчиданд.

Мазмун аз С. Михалков

Дар матн сухан дар бораи чӣ меравад?

Каркадан чӣ одат дошт?

Гуфтору кирдори Каркаданро номбар кунед.

Ба гуфтору рафтори Каркадан баҳо диҳед.

Дар симои Каркадан кадом одамон тасвир шудаанд?

Ба фикри шумо, чаро одамон чунин одат доранд?

Ба фикри шумо, муаллиф бо навиштани ин матн ба мо чиро таъкид мекунад?

Машқи 130. Мисолҳоро хонед ва роҳи ҳалро нишон диҳед. Оҳанг, гуфтор ва имову ишораи мувофиқро интихоб кунед.

1. Шумо, Шахло ва Ирода дар синфи чорум мехонед. Рӯзе пас аз дарс Шахло ва Ирода ҳамроҳ ба хона рафтанд. Субҳи дигар Ирода ба саломи шумо алайк нагирифт ва бо шумо гап ҳам назад. Ба фикри шумо, чаро Ирода чунин рафтор кард? Шумо чӣ кор мекунад?

2. Зебуннисо гириякунон ба синф даромад. Шумо аз ӯ сабаби гирия карданаширо пурсидед. Вай гуфт, ки дар сахни мактаб Лолаи ҳамсинфашон барои як қалам шуда, «ту безебӣ» гуфта таъна кардааст. Шумо чӣ кор мекунад?

3. Рӯзе шумо вориди дарسخона шудед, ки ҳамсинфон бо ҳам ҳазлу шӯҳӣ карда механданд. Шумо чӣ кор мекунед? Ба фикри шумо, кадом ҳазлу шӯҳӣ хуб асту кадомаш бад?

4. Фарҳод ҳангоми ба назди лавҳи дарسخона баромадан нохост афтид. Ҳама хандиданд. Фарҳод шарм дошта суп-сурх шуд. Шумо чӣ кор мекунед?

Машқи 131. Матро хонед. Аз матн ба ҷойи нуқтаҳо сифатҳои мувофиқ ёфта нависед.

Ман худро дар оина мебинам. Мебинам, ки гапаш дуруст аст: мӯйҳоям ҳалқа-ҳалқаи мавҷ доранд, абрувонам камоншакл, аз чашмонам шуъла мерезад. Рухсораи ҳамчу анорудандонҳои биринҷиамро тамошо мекунаму аз хурсандӣ ба куртаам намеғунҷам...

Чашмони (чӣ хел?) шуълабор. Мӯйҳои (чӣ хел?) .....
Абрувони (чӣ хел?) ..... Мижғони (чӣ хел?) .....
Рухсораи (чӣ хел?) .....

Машқи 132. Расми духтарак ва писаракро бодикқат нигоҳ кунед. Онҳо ро хаттӣ тасвир кунед. Ҳангоми тасвир аз калимаҳои машқи боло истифода баред.

Машқи 133. Мувофиқи хоҳиш монанди намунаҳои боло симои худ, модар, падар ё дӯсти худро хаттӣ тасвир кунед.

3. СУХАНИ ХУШ МОРО АЗ ХОНААШ БЕРУН МЕБАРОРАД

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Замоне як писари дағалу чанчолӣ зиндагӣ мекард. Ӯ ҳамеша ба дигарон сухани бад мегуфт. Рӯзе падараш ба ӯ як халта мех дод ва гуфт, ки ҳар дафъае, ки ба ягон кас сухани бад гуфтани мешавад, мехеро ба тахтаи девори ҳавлӣ бизанад. Дар рӯзи аввал ӯ ба тахта сию ҳафт мех зад. Баъди чанд рӯз ӯ мушоҳида кард, ки ӯ метавонад, ҳудахро аз гуфтани сухани дағал нигоҳ дорад. Кӯшиш мекард аз гуфтани сухани дағал худдорӣ кунад. Миқдори мехҳое, ки ӯ ҳар рӯз ба тахта мезад, оҳиста-оҳиста кам мешуд. Ӯ ҳис кард, ки сухани бад нагуфтан аз задани мех беҳтар аст.

Ҳамин тавр, рӯзе расид, ки писарак ба девор мех назад. Ӯ инро ба падараш гуфт. Падараш ӯро таъриф карда, маслиҳат дод:

– Акнун ҳар рӯзе, ки ба касе сухани бад намегӯӣ, як мехро аз девор бикан. Чанд вақт гузашт. Писар ба назди падар омада, гуфт, ки дар девор дигар мех намондааст.

Падар дасти писарро гирифта, назди девор рафт. Ӯ гуфт:

– Офарин, писарам, ту рафтори хуб кардӣ! Акнун бигӯӣ, ки дар девор чӣ мебинӣ?

Писар гуфт:

– Сӯрохиҳо, пайи мехҳоро мебинам.

– Ана дидӣ, писарам, девор ҳеҷ вақт мисли пештара намешавад. Бидон, ки вақте ту ба дигарон сухани бад мегӯӣ, дар дили онҳо захм мегузорад. Ҳатто агар баъди суханҳои бад бахшиш пурсӣ ҳам, захми сухани ту дар дили онҳо боқӣ мемонад. Кӯшиш кун, ки минбаъд аз гуфтаҳои худ пушаймон нашавӣ.

1. Дар матн сухан дар бораи кӣ меравад?
2. Барои чӣ муаллиф писарро дағалу чанчолӣ мегӯяд?

3. Барои чӣ падар ба писар як халта мех дод?
4. Барои чӣ писар рӯзи аввал сию ҳафт мех зад?
5. Барои чӣ писарак ба тахтаи девор кам мех зад?
6. Барои чӣ писарак рӯзе ба тахтаи девор мех назад?
7. Барои чӣ писарак ба кандани мехҳо сар кард?
8. Барои чӣ дигар дар тахтаи девор мех намонд?
9. Барои чӣ пайи мехҳо монд?
10. Барои чӣ захми сухан боқӣ мемонад?
11. Барои чӣ падар писарашро ҷазо надод ё насиҳат накарду ба девор мех заданро фармуд?
12. Ба фикри шумо, нависанда бо навиштани ин ҳикоя ба мо чиро таъкид мекунад?

Машқи 134. Калима ва ифодаҳоро аз рӯи ҷадвали зер гурӯҳбандӣ кунед:

ассалом, салом, бубахшед, ташаккур, раҳмат, субҳ ба хайр, хоҳиш мекунам, рӯз ба хайр, шом ба хайр, дуруд бар шумо, то дидор, хайр, бахшиш мепурсам, миннатдорам, саломат бошед, мебахшед, лутфан бигӯед, илтимос мекунам, хоҳишмандам, сипосгузорам.

Одоби салому хайрухуш	Одоби пурсидан ва хоҳиш кардан	Одоби узр пурсидан	Одоби миннатдорӣ
Салом, ...	Лутфан бигӯед,	Бубахшед, ...	Ташаккур, ...

Машқи 135. Ба саволҳо шифоҳӣ ҷавоб диҳед.

1. Дар кадом мавридҳо салом медиҳанд?
2. Дар кадом мавридҳо узр мепурсанд?
3. Дар қучо миннатдорӣ баён мекунанд?

Машқи 136. Масъалаҳоро хонед ва дар гурӯҳҳо маслиҳат карда, роҳи ҳалро нишон диҳед.

1. Гулрӯ духтари қобил аст. Вай китобҳои бисёр дорад. Як ҳислати аҷиб дорад. Ҳаргиз китобхояшро ба дигарон барои хондан наметаҳад. Шумо ӯро розӣ карда метавонед, ки китобашро барои хондан ба шумо бидиҳад? Шумо чӣ тарз ӯро розӣ мекунед?

2. Ёсуман як ҳафта пеш аз дӯсти худ ранчида бо ӯ қаҳрӣ шуда буд. Акнун вай иштибоҳи худро фаҳмида пушаймон шудааст. Ӯ мехоҳад, ки бо дӯсти худ оштии кунад. Дар нақши Ёсуман бозӣ карда, бо дӯсти худ оштии кунад. Суханро аз чӣ оғоз мекунед? Баъд чӣ мегӯед?

3. Шумо дар шаҳр роҳгум задед. Телефони ҳамроҳ надоред ва номи кӯчаро ҳам наметавонед. Дар кӯча одамоне зиёд равуо доранд. Ба шумо лозим меояд, ки самти даркориро ёбед. Ё ба падару модари худ занг зада, ҷоятонро бигӯед. Шумо чӣ кор мекунед? Муоширатро чӣ тарз оғоз мекунед?

4. Шаҳром бачаи зирак, аммо танбалу гапногир аст. Ӯ дар маҳфилҳои синфӣ иштирок кардан намехоҳад. Шумо чӣ тавр ӯро розӣ мекунед, ки дар маҳфилҳои синфӣ иштирок намояд?

Машқи 137. Навиштани нома.

а) Ба дӯсти худ дар бораи матни имрӯза нома нависед. Дар номаи худ аз калимаю ибораҳои ифодакунандаи одоби муошират истифода баред.

б) Номаи худро хонед.

в) Номаи ҳамдигарро арзёбӣ кунед.

Машқи 138. Дарси имрӯзаро бо аҳли хонавода муҳокима кунед. Аз онҳо хоҳиш кунед, ки фикри худро дар ин бора гӯянд.

Ҳикояи онҳоро дар хотир гиред ва дарси оянда барои ҳамсинфатон нақл кунед.

4. ЧАРОҒ БАРОИ КҶРДИЛОН

Матнро аз рӯи нақшҳо хонед.

ҲИКОЯТИ НОБИНО

Нобиное дар шаби торик дар китф кӯза ва дар даст чароғ дар кӯча мерафт. Яке аз роҳгузарон ӯро нигоҳ дошту гуфт:

– Эй нодон, барои чашми ту рӯшноиву торикӣ баробар аст, ин чароғро фоида чист?

Нобино бихандид ва гуфт:

– Ин чароғро ман на аз барои худ гирифтаам, балки барои кӯрдилоне монанди ту гирифтаам, ки ба ман барнахӯранд ва кӯзаи маро нашикананд.

Абдурахмони Чомӣ

1. Шахси нобино дар кучо мерафт?
2. ӯ дар китф ва дасташ чӣ дошт?
3. Роҳгузар аз ӯ чӣ пурсид?
4. Роҳгузар бо кадом оҳанг савол дод? Бо оҳанги таънаю маломат ё меҳрубонӣ?
5. Шахси нобино чӣ ҷавоб дод?
6. Ба фикри шумо, чаро шахси нобино чунин ҷавоб дод?
7. Оё роҳгузар кори хуб кард? Чаро?
8. Агар ба ҷойи шахси нобино мебудед, чӣ ҷавоб медодед?
9. Агар ба ҷойи роҳгузар мебудед, чӣ тарз мепурсидед, ки қаҳри марди нобино наояд?
10. Манижа мегӯяд, ки агар ман ба ҷойи роҳгузар мебудам, ин тавр мегуфтам:
– Бубахшед, агар зид набошед, ман ба шумо ёрӣ расонам?
11. Агар ба ҷойи он мард мебудед, ба Манижа чӣ ҷавоб медодед?
12. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машқи 139. Таркибҳои зеринро ба ду гурӯҳ ҷудо карда нависед:

1. Раҳмдилӣ- ....., ...
2. Бераҳмӣ- ....., ...

Ба шахси муҳтоҷ ёрӣ расондан, қалами ҳамсинфро шикастан, ба парандаҳо лона сохтан, думи сагчаро кашидан, шахсони нотавонро таъна задан, масхара кардан, аз зӯрии худ истифода карда дигаронро азоб додан, дасти мӯйсафедро гирифта аз роҳ гузарондан, ба гулу ниҳолҳо об додан, шоҳаҳои дарахтро шикастан, лонаи парандаҳоро вайрон кардан.

Машқи 140. Масъалаҳоро хонед ва роҳи ҳалро нишон диҳед.

1. Шумо ба дарс дер карда истодаед. Соати яқум аз фанни математика кори хаттӣ доред. Дар роҳ пиразани нотавоне аз шумо хоҳиш мекунад, ки ўро аз роҳ гузаронед. Агар ба ў ёрӣ диҳед, аз кори хаттӣ дер мемонед. Шумо чӣ кор мекунад?

2. Шумо ба мағоза барои харидани яхмос меравед. Аммо дар роҳ шахси бечорае аз шумо илтиҷо мекунад, ки ба ў як сомонӣ садақа бидиҳед. Агар ба ў як сомонӣ бидиҳед, пулатон ба яхмос намерасад. Шумо чӣ кор мекунад?

3. Дар роҳ ба сӯи мактаб, дар назди чароғаки роҳнамо як мӯйсафед ва як духтараки хурдсол истодаанд. Ҳар ду аз шумо хоҳиш мекунанд, ки барои гузаштан ба онҳо ёрӣ расонед. Аввал ба кӣ ёрӣ мерасонед?

Машқи 141. Ҷумлаҳоро хонед ва нависед. Аввал ба исмҳо, баъд ба феълҳо савол гузоред.

Намуна: Парандаҳо (*Чӣҳо?*) парвоз мекунанд (*Чӣ кор мекунанд?*).

Офтоб (*Чӣ?*) пинҳон шуд (*Чӣ кор кард?*).

Ҳазандаҳо меҳазанд.

Моҳиён шино мекунанд.
Гулҳо мерӯянд.
Сабзаҳо месабзанд.
Борон меборад.
Офтоб паси кӯҳҳо пинҳон шуд.

Мо ҳар рӯз амал ва ҳаракатҳои гуногунро иҷро мекунем: *мехезем, мешинем, хӯрок мехӯрем, роҳ меравем, китоб мехонем, ҳикоя менависем, хоб меравем.*

Ҳамаи ин калимаҳоро феъл мегӯянд. Феълҳо ба саволҳои **чӣ кор кард? чӣ кор карда истодааст? чӣ кор мекунад? чӣ мешавад?** ҷавоб мегӯянд.

Нобиное дар кӯча (**чӣ кор мекард?**) мерафт. Нобино (**чӣ кор кард?**) бихандид ва гуфт.

Машқи 142. Феълҳоро ба ду гурӯҳ ҷудо карда нависед.

1. Феълҳое, ки ҳаракатро ифода мекунанд: *медавид, ...*

2. Феълҳое, ки ягон амалро мефаҳмонанд: *сохтанд, ...*

Медавид, сохтанд, мехазад, шукуфтанд, рафта истодааст, дидам, омад, нишаста буд, мехонад, намеравем, хоҳам рафт, менавишт, гуфта истодаӣ, хандид, ҷаҳид, равон шуд, пурсид, гузашт, парвоз кард.

Машқи 143. Ба ҷойи нуқтаҳо феълҳои мувофиқ гузошта, латифаро нависед.

Духтаре оинаро аз сари роҳ ... $\bar{U}$ оинаро бар ... ва худро дар он ... Духтар зуд оинаро ба замин ...у гуфт: «Бубахшед, намедонистам, ки оина аз они шумо будааст».

5. АЪЗОИ БЕҲТАРИН ВА БАДТАРИН

1. Вазифаи забон аз чӣ иборат аст?
2. Забонро ба чӣ гуна суҳанҳо гуфтан бояд одат диҳем?
3. Аз чӣ гуна суҳанҳо бояд парҳез кунем?

Матро аз рӯи нақшҳо хонед ва ба саволҳои зерин матн ҷавоб бигӯед.

Луқмони ҳақим дар ҷавонӣ хидматгори хоҷае буд. Хоҷа дар гуфтори вай осори илм ва ҳикмат мушоҳида мекард ва рӯзе хост ӯро имтиҳон кунад.

Гуфт:

– Гӯсфанде бикуш ва беҳтарин аъзои онро назди ман ор.

Луқмон гӯсфандро бикушт ва дилу забонаш пеши ӯ овард.

Як рӯзи дигар гуфт:

– Гӯсфанде бикуш ва бадтарин аъзои ҷамоати назди ман биевар.

Луқмон бикушт ва боз дилу забон пеши хоҷа овард.

Гуфт:

– Ин кори ту чӣ маънӣ дорад? Гуфт:

Ҳеҷ чиз беҳтар аз дилу забон нест, агар пок бошад ва ҳеҷ чиз бадтар аз он нест, агар нопок бошад.

Дар гуфтори ӯ осори илм ва ҳикмат мушоҳида мекард. – Дар гуфтори ӯ нишонаи донишмандиро мушоҳида мекард.

1. Луқмони ҳақим дар ҷавонӣ чӣ кор мекард?

2. Хоҷа маротибаи якум ба вай чӣ фармон дод?

3. Маротибаи дуюм-чӣ?

4. Чаро хоҷа аз Луқмони ҳақим овардани беҳтарин ва бадтарин аъзоро талаб кард?

5. Чаро Луқмони ҳақим маҳз дилу забонро овард?

6. Чаро Луқмони ҳақим дилу забонро беҳтарин ва бадтарин аъзо гуфтааст?

7. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машқи 144. Зарбулмасалҳоро шарҳ диҳед.

1. Одамиро аз дилу забон мешиносанд. Хомӯшӣ низ ҷавоб аст.

Қасе, ки бисёр қасам мехӯрад, бисёр дурӯғ мегӯяд.

2. Сирри худро дили худ беҳтар нигоҳ медорад. Гунги доно беҳ аз аблаҳи сергап.

Сухани ҳақ монанди дору аст, ки аксаран талх, аммо ши-
фобахш мебошад

3. Агар медонӣ, бигӯй, агар намедонӣ, гӯш кун.

Агар бисёр хӯрӣ, таъмро гум мекунӣ, агар бисёр ҳарф
занӣ, суханҳои оқилонро гум мекунӣ.

Сергап аз муомила бо гунг хаста шуд.

Машқи 145. Фейлҳоро, ки пок ва нопок будани забонро ни-
шон медиҳад, ба ду гурӯҳ ҷудо карда нависед. Интихобан бо
онҳо ҷумла тартиб диҳед.

Панду насихат мегӯяд, дурӯғ мебофад, таъриф мекунад,
ғайбат мекунад, дашном медиҳад, аҳсанту офарин мекунад,
меҳрубонӣ мекунад, ғамгин мекунад, тухмат мебофад, сито-
иш мекунад, ҳақ мегӯяд, фиреб медиҳад.

1. Амалҳои пок: панду насихат мегӯяд, ..., ..., ...

2. Амалҳои нопок: дурӯғ мебофад, ..., ..., ...

Машқи 146. Машқи имло. Пандҳоро бонавбат ба ҳамдигар
бихонед ва нависед. Дафтарҳои худро иваз намуда, ғалатҳоро
ислоҳ кунед.

1. Ваъда кардӣ, вафо кун.

2. Бетамизиҳои мардум аз сухан пайдо шавад.

3. Забони ширин морро аз хонааш берун мебарорад.

4. Заҳми табар мераваду заҳми забон не.

Машқи 147. Аз рӯйи ҳикояи «Аъзои беҳтарин ва бадтарин»
нақли хаттӣ нависед.

Машқи 148. Ифоданок хондани ҳикояи «Аъзои беҳтарин ва
бадтарин»-ро машқ кунед. Меъёрҳои хониши ифоданокро
риоя намоед.

6. ЗАБОН ДҶУСТИ ОДАМ АСТ

Машқи 149. Ҷумлаҳоро бихонед ва нависед. Маънои калимаҳои ишорашударо бигӯед.

1. Модари Наргис **ҳарирбоф** аст. Вай матои нозук мебофад.
2. Сурайё, ки духтари ягонаи хонавода буд, табъи **латиф** дошт.
3. Падарам охири моҳро мунтазир буд, то **дастхарҷ** гирифта, ба бозор равад.
4. Мо рӯзи **мавлуди** модарам ба вай гул тухфа мекунем.
5. Раъно либосҳои зебодӯхташударо **дебо** мегуфт.
6. Юсуф чунон зебо буд, ки дар ҷаҳон **назир** надошт.

Машқи 150. Ба калимаҳои сутуни якум аз сутуни дуюм шарҳи мувофиқ интихоб кунед. (Бо пайкон ишора кунед.)

Ҳарирбоф	либоси аз матои зебо дӯхташуда
Табъи латиф	бофандаи матои нафис, шоҳибоф
Дастхарҷ	нозук, зудранҷ
Мавлуд	мисл, монанд
Дебо	зодрӯз
Назир	музд, маош, музди каме барои хароҷот

ДҶУСТИ ОДАМ ҲАМ – ЗАБОН, ДУШМАНИ ОДАМ ҲАМ – ЗАБОН

Одам ҳар чӣ бинад, аз забони худ мебинад – оқибати кори ҳамон ҳарирбофи машҳур барин. Он ҳарирбоф матое мебофт, ки дар ҳафт иқлим назир надошт. Агар он матоёро назди шоҳ мебурд, аз сараш тангаву тилло мерехт. Вале аз бурдан метарсид. Аз забони худ хавф дошт. Забон ҳамеша хости худро мегӯяд, дар ҳолате ки хости дигаронро бояд гӯяд. Бояд тавре сухан гуфт, ки ба табъи латифи ҳазрати шоҳ

мувофиқ бошад. Бинобар он ба умеди дастхарче ёфтани дебо барои шоҳ мебофт ва мунтазам – шинад ҳам, хезад ҳам, бо илтиҷо мегуфт: «Эй забон, сарамро ниғаҳ дор!». Рӯзе, ки дебо тайёр шуд ва қабули ҳазрати шоҳ мебурд, дар роҳ ҳам мегуфт: «Эй забон, сарамро ниғаҳ дор!». Дебо ба шоҳ маъкул шуд, шод шуд ва аз бофанда пурсид: «Бо ин хушӣ ба чӣ кор ояд?». Забони марди ҳарирбоф ҷавоб дод: «Рӯзи мавлуди аълоҳазрат ин дебо муҳайё набуд, ҳоло бифармоед, дар ҳазина нигоҳ доранд, ба сари тобуташон меандозанд».

Урун Кӯҳзод

харирбоф – бофандаи матои нафис
назир – мисл, монанд
табӣ латиф – табӣ нозук
дастхарч – музд, маош
дебо – матои абрешимӣ, либоси аз дебо дӯхташуда
мавлуди аълоҳазрат – зодрӯзи шоҳ

1. Дар матн сухан дар бораи кӣ меравад?
2. Вай чӣ кор мекард?
3. Матоъҳои бофтаи ӯ чӣ гуна буданд?
4. Ӯ аз чӣ метарсид?
5. Деборо ба назди кӣ бурд?
6. Дар роҳ аз забони худ чӣ илтиҷо мекард?
7. Оё дебо ба подшоҳ маъкул шуд?
8. Подшоҳ чӣ пурсид?
9. Забони марди харирбоф чӣ ҷавоб дод?
10. Оё кори дуруст кард? Барои чӣ?
11. Ба фикри шумо, ӯ бояд чӣ мегуфт?
12. Ба фикри шумо, баъди ин ҷавоб марди харирбоф дар амон мемонад? Чаро?
13. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машки 151. Пандро хонед ва супоришҳои зеро онро ичро кунед.

Сухан бисёр дону андаке гӯй,
Якero сад магӯй, садро яке гӯй.

1. Ба чойи рақамҳо номашонро нависед.

Сухан бисёр дону андаке гӯй,
Якero сад магӯ, садро яке гӯй.

2. Калимаҳои муқобилмаъноӣ «андак» ва «як»-ро ёфта нависед.

андак –

як –

3. Панд нисбати кӣ гуфта шудааст?

А) шахси сергап;

Б) шахси дурӯғгӯй;

В) шахси бадандеш;

Г) шахси камгап.

4. Пандро маънидод кунед.

Машки 152. Масъалаҳоро бо ҳамсинфон хонед ва муҳокима кунед. Роҳи ҳалро нишон диҳед.

1. Фаррух бачаи меҳнатдӯст бошад ҳам, як одати бад дорад. Ў росту дурӯғ аз ҳар бобат сухан карда, корҳои ҳудро таъриф мекунад. Вале суханҳои дигаронро қадр накарда, ба онҳо имконияти гап задан намедихад. Шумо ўро маслиҳат дода метавонед, ки рафтораширо ислоҳ кунед? Ба ў чӣ маслиҳат медиҳед? Суханро аз чӣ оғоз мекунад? Баъд чӣ мегӯед?

2. Шумо дар маҳфили шеърхонӣ иштирок мекунад. Дар он ҷо хонандагони дигар низ зиёданд. Бачаҳое низ ҳастанд, ки беҳуда вақти зиёдро мегиранд ва ба дигарон имкони сухан гуфтан намедиханд. Шумо ҳам хоҳиши шеър хондан доред. Чӣ кор мекунад, ки боиси малоли дигарон нашавед? Суханро аз чӣ оғоз мекунад?

3. Хуршед писари шӯҳ аст. Вай ҳамеша дар назди ҳамсолон ва калонсолон шӯҳӣ мекунад. Хоҳ маъқул бошад, хоҳ не. Соли гузашта бачаи ҳамсоя ӯро барои шӯҳиҳои ноҷояш лату кӯб ҳам карда буд. Шумо ба ӯ чӣ маслиҳат медиҳед?

4. Сарвиноз сардори синфи 4 «а» аст. Ӯ ба хонандагон маҷлиси синфӣ гузаронд. Дар маҷлис бояд масъалаи натиҷаи ҷамъбасти моҳи сентябрро муаррифӣ мекард. Аммо Сарвиноз худашро таъриф карда, «ман ин хелу ман он хел кардам» гуфтан гирифт. Дар бораи дигарон чизе нагуфт. Агар шумо он ҷо мебудед, чӣ мегуфтед?

Машқи 153. Матнро хонед ва аз рӯйи мазмуни он мувофиқи нақша нақли хатгӣ нависед.

ҚИССАИ ГУНЧИШКЕ, КИ БА УҚОБ БАРОБАР ШУДАН МЕХОСТ

Рамаи гӯсфандон аз кӯҳ поён мефуромад. Банохост аз осмон уқобе парида омаду барраеро бардошта бурд. Гунчишкак ин воқеаро дида менишаст. Ӯ ба худ гуфт: «Чаро ман ҳам уқоб барин накунам. Барра не, гӯсфанди калонро бардошта мебарам.

Гунчишк парида баландтар баромад, канотҳояшро ҷамъ карда, худро ба поён андохт. Кор ба ин анҷомид, ки гунчишк ба шохи гӯсфанд зад ва ҷо ба ҷо ҷон дод.

Нақша:

1. Мушоҳидаи уқоб
2. Шикори гунчишк
3. Хулоса

7. ЗОҒ ВА КАРГАСИ ЛОҒЗАН

Осмон соф буд. Мурғакони зиёд ба ҳар сӯ парвоз мекарданд. Ногоҳ зоғу каргас ҳампарвоз шуданд. Зоғ ба каргас гуфт:

– Эй дӯст, бол зану болотар парвоз кун.

Каргас бо такаббуру худнамоӣ лоғ зад:

– Эй зоғ! Ту кучою ҳампарвозӣ бо ман кучо? Оё ту мисли ман ба авчи осмон баромада метавонӣ?

Зоғ бо хоксорӣ гуфт:

– Ман каргас набошам ҳам, шояд тавонам.

Каргас як печутоб заду боз гуфт:

– Шояд ҳамчун ман парвоз карда тавонӣ. Аммо чун ман дурбин буда наметавонӣ. Ман аз баландии баландихо донро дар замин мебинам.

Зоғ ба қар-қар даромад:

– Бовар намекунам, ки аз ин баландӣ донро дида тавонӣ. Исбот кун.

Каргас бо фахру виқор боз баландтар баромад ва зоғро гуфт:

– Ба ман баробар шав. Ба ту донро нишон медиҳам.

Зоғ ба ӯ баробар шуд. Каргас ба як гӯшаи дашти бекарон ишора карда гуфт:

– Эй зоғ, ниғаҳ кун. Ҳо, дар зери бутта чанд дона гандум хаст. Мебинӣ?

Зоғ ҳарчанд кӯшиш кард, чизеро надид.

– Не, каргас, чизеро намебинам.

Каргас ба ӯ наздик омаду гуфт:

– Биё, поин мефуроем ва ман исбот мекунам, ки дар ҷаҳон мисли ман дурбин нест. Донҳои гандуми зери буттаро бо ҳам мехӯрем.

Онҳо ба сӯйи он донҳо парвоз карданд. Каргас бо худнамоӣ худро зери бутта гирифт ва ба доми сайёд афтод...

Мазмун аз “Бӯстон”-и Саъдии Шерозӣ

Дар матн сухан дар бораи чӣ меравад?
Гуфтору кирдори Каргасро нақл кунед.
Ба гуфтору рафтори Каргас баҳо диҳед.

Дар симои Каргас кадом одамон тасвир шудаанд?
Ба фикри шумо, чаро одамон чунин одат доранд?
Ба фикри шумо, муаллиф бо навиштани ин матн ба мо
чиро таъкид мекунад?

Машки 154. Порчаи матнхоро хонед. Лофзанӣ ё дурӯғ будани суханони симоҳоро муайян кунед. Фикри худро исбот намоед.

1. Хурдӣ (гунчишкак) малахро хӯрду парвоз карда ба пеши модараш рафт ва бо мағрурӣ лакқидан гирифт.

– Гурбаро чунон тарсондам, ки қариб дилкаф шуда буд. Эҳтимол, аз тарс мурда бошад. Ҳамин ки маро дид, дар як мижа задан аз назарам ғойб шуд.

2. Зоғе кирмеро ба нӯли худ гирифта, барои хӯрдани он ба шохи дарахт нишаст. Кирм дид, ки кор бад аст, нобуд шуда истодааст. Ба зоғ гуфт:

– Ман падару бобои туро медонам, онҳо парандагони бисёр нағз буданд.

3. Рӯзе пас аз борон офтоб аз таги абрҳо баромад. Тирукамони ҳафтранг пайдо шуд. Ҳама тирукамонро тамошо мекарданд. Тирукамон аз зебоии худ мағрур шуд.

– Ман аз офтоб ҳам зеботарам, – мегуфт вай.

Машки 155. Калимаҳои ишорашудаи матни «Зоғ ва Каргаси лофзан»-ро нависед ва савол гузоред. Ба фикри шумо, воқеае, ки дар ин матн оварда шудааст, кай рӯй додааст? Дар замони гузашта ё ҳозира?

Феъл се замон дорад: гузашта, ҳозира ва оянда.

Феъли замони гузашта амал ва ҳаракати анҷомёфтаре мефаҳмонад. *Сарвиноз рӯзнамаро (чӣ кор кард?) хонд.*

Феъли замони ҳозира амал ва ҳаракатеро мефаҳмонад, ки иҷро шуда истодааст.

Сарвиноз рӯзнама (чӣ кор мекунад) мехонад.

Сарвиноз рӯзнамаро (чӣ кор мекунад?) хонда истодааст.

Феъли замони оянда амал ва ҳаракати то ҳол оғознаёфтаре мефаҳмонад.

Сарвиноз рӯзнамаро пагоҳ (чӣ кор мекунад?) мехонад.

Сарвиноз рӯзнамаро (чӣ кор хоҳад кард?) хоҳад хонд.

Машқи 156. Ҷумлаҳоро ба се гурӯҳ ҷудо карда нависед.

Боре мо ба **шикор рафтем**. Мо ба **шикор рафта истодаем**. Ҳафтаи оянда мо ба **шикор меравем**. Се кӯлро **дидем**. Се кӯлро **мебинем**. Се кӯлро **хоҳем дид**. Ман китоби «Тазкираи адабиёти бачагона»-ро **хондам**. Ман китоби «Тазкираи адабиёти бачагона»-ро **хонда истодам**. Ман китоби «Тазкираи адабиёти бачагона»-ро баъдтар **мехонам**.

Замони гузашта: ....

Замони ҳозира: ....

Замони оянда: .....

Машқи 157. Ҷумлаҳоро хонед. Феълҳои замони гузаштаре ба замони ҳозира ва оянда баргардонед.

Намуна: Сарвиноз рӯзнамаро **хонд**. Сарвиноз рӯзнамаро **мехонад**. Сарвиноз рӯзнамаро **хоҳад хонд**.

Сарвиноз рӯзнамаро **хонд**. Фаришта ба корҳои хона ёри дод. Дехқонон аз замин ҳосили хуб **рӯнданд**. Дирӯз дар мактаб **озмун баргузор** шуд. Тарма **фурумад**. Ман аз пайраҳи борики печдарпеч **гузаштам**. Сиёвуш **субхона хӯрд**. Комрон **радио гӯш кард**.

Машқи 158. Хонед ва шарҳ диҳед. Замони феълҳоро муайян кунед.

БАЧАИ РОСТҚАВЛУ РОСТКОР

Бачаи ростқавлу росткор асло дурӯғ намегӯяд. Ба ҳеч кас зарар намерасонад. Чизи касро бе иҷозат намегирад. Аз мактаб ва аз ҳар ҷой чизе, ки ёбад, ба соҳибаш мерасонад.

Садриддин Айни

8. КАДОМ СУХАНҲОРО БОЯД ФАРОМУШ НАКУНЕМ?

Машқи 159. Ҷумлаҳоро хонед ва нависед. Ҷумлаҳои сутуни яқум ва дуҷумро муқоиса кунед. Фарқи онҳоро биғӯед.

Меҳмононро интизор будам.	Ман меҳмононро интизор будам.
Фарҳод писари амакашро интизор буд.	Вай писари амакашро интизор буд.
Раъно, бояд маро интизор мешудӣ.	Ту маро интизор будӣ?
Ман, Барно ва Нозанин дар кӯча ҳамсинфамонро интизор мешавем.	Мо дар кӯча ҳамсинфамонро интизор мешавем.
Диловару Шахло, пагоҳ моро интизор шавед.	Шумо пагоҳ моро интизор шавед.
Мижгона, Хушнуд ва Нилуфар, пагоҳ моро интизор мешаванд.	Онҳо пагоҳ моро интизор мешаванд.

Калимаҳои ман, ту, вай, ӯ, мо, шумо, онҳо ҷонишинҳоянд. **Ҷонишинҳо** дар гуфтор ва навишт барои такрор нашудани исмҳо истифода мешаванд, то ки ҳусни баён коҳиш наёбад. Масалан, агар мо дар бораи Нилуфар: «*Нилуфар духтари доност*» биғӯем, дар ҷумлаи дуюм ба ҷойи Нилуфар ҷонишинҳои «вай» ё «ӯ»-ро истифода мекунем. «*Вай ҳамеша дарсҳояширо тайёр мекунад*».

Ҷонишинҳо ва феълҳо се шахс ва ду шумора доранд.

<i>Шахс</i>	<i>Шумораи танҳо</i>	<i>Шумораи ҷамъ</i>
Шахси якум	Ман мехонам.	Мо мехонем.
Шахси дуум	Ту мехонӣ.	Шумо мехонед.
Шахси сеюм	Вай (ӯ) мехонад.	Онҳо мехонанд.

Машқи 160. Хонед ва ба ҷойи нуқтаҳо ҷонишинҳои мувофиқ гузошта нависед.

1. Ман-....иро бисёр истифода бурдан нишонаи худписандӣ аст. 2. .... ягона калимаест, ки як ҳарф дорад. 3. ... дар коре якҷо, иттифоқ буданро нишон медиҳад. 4. Шахсони ҳамсинну сол ба якдигар ва калонсолон нисбат ба хурдсолон ... гуфта муроҷиат мекунад. 5. Аз рӯи одоб ҳангоми муроҷиат кардан ба падару модар, хоҳару бародари калон, калонсолон, меҳмон ва одамони ношинос ҳатман .... мегӯем. 6. Агар дар бораи касоне, ки бо мо нестанд, гап занем, ҷонишини ...ро истифода мебарем.

Машқи 161. Ба ҷойи нуқтаҳо феълҳои мувофиқ гузошта нависед.

1. Ман имрӯз ба китобхона .... 2. Мо имрӯз ба китобхона ....
3. Ту имрӯз ба китобхона .... 4. Шумо имрӯз ба китобхона ....
6. Вай имрӯз ба китобхона .... 6. Онҳо имрӯз ба китобхона ....

Машқи 162. Ба ҷойи нуқтаҳо ҷонишинҳои мувофиқ гузошта ҷумлаҳоро бинависед.

1. ... дар вақти таътил ба театр меравам. 2. ... дар вақти таътил ба театр меравӣ. 3. ... дар вақти таътил ба театр меравад. 4. ... дар вақти таътил ба театр меравем. 5. ... дар вақти таътил ба театр меравед. 6. ... дар вақти таътил ба театр мераванд.

Машқи 163. Ҷумлаҳои сутуни якум ва дуумро хонед. Онҳо аз ҳам чӣ фарқ доранд?

Дар наздикии деҳаи мо Сари Пули Эшон ном бозорчае буд, ки аз хонаи мо ду километр дурӣ дошт.	Дар наздикии деҳаи онҳо Сари Пули Эшон ном бозорчае буд, ки аз хонаи онҳо ду километр дурӣ дошт.
Рӯзе маро падар ба он чо фиристод, ки намак харида биёрам.	Рӯзе вайро падар ба он чо фиристод, ки намак харида биёрад.
Дар бозгаштам аз бозор аз шиносҳои падарам касе ба ман вохӯрда, чанд гап таъйин кард, ки ба ӯ гӯям .	Дар бозгашташ аз бозор аз шиносҳои падараш касе ба вай вохӯрда, чанд гап таъйин кард, ки ба ӯ гӯяд .
Ман то ба хона омадан на танҳо суханони ӯро , ҳатто худи ӯро ҳам аз ёд баровардам .	Вай то ба хона омадан на танҳо суханони ӯро , ҳатто худи ӯро ҳам аз ёд баровардааст .

Матнро хонед ва мазмуни онро аз номи шахси сеюми танҳо нақл кунед.

ДАРСИ ИБРАТ

Дар наздикии деҳаи мо Сари Пули Эшон ном бозорчае буд, ки аз хонаи мо ду километр дурӣ дошт. Рӯзе маро падар ба он чо фиристод, ки намак харида биёрам. Дар бозгаштам аз бозор аз шиносҳои падарам касе ба ман вохӯрда, чанд гап таъйин кард, ки ба ӯ гӯям. Ман то ба хона омадан на танҳо суханони ӯро, ҳатто худи ӯро ҳам аз ёд баровардам.

Вақте ки падарам аз шиносҳо дар бозор кихоро дида намро пурсид, он одам ба ёдам омад ва ба ӯ хабар додам, ки фалониरो дидам.

– Чӣ гуфт? – гуфта пурсид падарам.

Чун ҳамаи гапҳои вай аз ёдам баромада буданд, дар ҷавоби ин пурсиш чанд даҳан гап аз худ сохтаву бофта, гуфтам.

Магар он суханони ман бемантиқ ва дурӯғ буданашон зоҳир будааст, ки падар боз пурсид:

– Шояд гапҳои дигар гуфта бошад?
– Не, ҳамин тавр гуфт, – гӯён дурӯғи худро таъкид кардам.

Баъд аз чанд рӯзи дигар он одам ба хонаи мо омад. Падарам баъд аз ба меҳмонхона дароварда шинонидани ӯ маро чеғ зада, ба пеши ӯ шинонд ва аз вай пурсид:

– Шумо ба воситаи ин ба ман чиҳо гуфта фиристода будед?

Ӯ гапҳои таъйинкардаашро баён кард, ки аз гапҳои ман гуфтагӣ тамоман фарқ доштанд. Ман аз хичолат дар зери обу арақ мондам. Падарам ба ман гуфт:

– Баъд аз ин ҳар чизро, ки бинӣ, бодикқат зеҳн монда нигоҳ кун, ҳар гапро, ки шунавӣ, бодикқат гӯш андоз ва агар касе ба ту чизе гӯяд ё коре фармояд, фаҳмида бошӣ ҳам, дубора пурсида ба ёд гир. Ва эҳтиёт кун, ки гап аз ёдат набарояд. Аммо ҳеҷ гоҳ дурӯғ нагӯй, ки ҳам шарманда мешавӣ, ҳам бадном. Ҳоло ту ду гуноҳ дорӣ – якум он ки гапи таъйинкардари аз ёдат баровардӣ, дуҷум он ки ба ҷойи он гап-ҳо аз худ дурӯғ бофта гуфтӣ. Агар ҳамон вақт ту «гапҳои таъйинкардаашро фаромӯш кардаам», мегуфтӣ, ман туро ба пеши ин кас шарманда намекардам. Рав, бозӣ кун!

Ин барои ман як таълими бисёр фоидаманд шуд, ки дар ҳаётам таъсири калон кард ва маро бо диққаткорӣ тарбия намуд, фаромӯш накардани гапҳо, ҳодисаҳо, чизҳо ва одамҳоро ба ман ёд дод. ... Ин натиҷаи ҳамон танбеҳи падар аст, ки ман дар паси вай ба идмони (тренировкаи) хотира ва хофиза машғули намудам.

(порча аз «Ёддоштҳо»-и Садрӣдин Айнӣ)

тренировка – машқ
хофиза – хотира

1. Мазмуни матнро мухтасар нақл кунед.
2. Мазмуни матнро интихобан баён кунед.
  - а) Ҳамон лаҳзаеро, ки дар он дурӯғгӯйии симои матн фош мешавад, нақл кунед.
  - б) Лаҳзаи танбеҳ додани падарро баён кунед.

в) Лаҳзаеро гӯед, ки муаллиф дар бораи дарси ибрат шудани танбеҳи падар сухан меронад.

3. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машқи 164. Порчаи матнро хонед. Тасаввур кунед, ки ба чойи «акаатон» шуморо мефиристанд. Ин суханхоро чӣ тарз дар хотир мегиред? Аз рӯйи ин порчаи матн нақша тартиб дода метавонед?

Падарам аз кисааш як танга бароварда, ба акаам дода, гуфт:

– Аз чӯйи осие, ки гузаштӣ, пули рӯд сар мешавад, ҳавлии калон рӯ ба рӯйи пули рӯд аст, ин ҳавлии Усто Бароти ҳалвогар аст. Дар даруни ҳавлӣ як хонаи калон ҳаст, ки вай ҳалвогархона аст, ба ҳамон хона даромада, ба ҳар касе, ки дар он чо бошад, салом дода, маро ном гирифта ҳамин як тангаро деҳ ва «Маро фиристоданд, ки як қабза ҳалво барам» – гӯй. Як қабза ҳалворо дар қоғаз печонда медихад, гирифта меорӣ.

Машқи 165. Порчаи матнро хонед ва бигӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад. Оё шумо ҳам «тӯтивор» аз ёд мекунад? Чаро? Чӣ тавр аз ёд мекунад?

Дарсхое, ки аз абҷад (ҳисоби махсуси арабие, ки ҳар ҳарф рақамро ифода мекунад) гирифта будам, аз ёд хонда додам.

– Ҳа... ту – тӯтӣ! – гуфт падарам. – Ту ҳар чизро мегӯӣ, чӣ гуфтанатро намедонӣ.

Он вақт дар дилам гузашт, ки бояд тӯтӣ як чизи бисёр баде бошад. Лекин сонитарҳо фаҳмидам, ки тӯтӣ як мурғи зебои зирак будааст. Ҳар чизро ба вай талқин кунанд, ёд мегирифтааст ва такрор карда мегуфтааст. Аммо, азбаски вай одам нест, маъниашро намедонистааст. Бинобар ин касонеро, ки маънии чизро надониста онро ёд кардаанд, ба тӯтӣ монанд мекардаанд.

Машқи 166. Панди зерро хонед ва бигӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад. Нависед, ки чиро аз хотир намебароред ва чиро фаромӯш мекунед?

Як мард аз донишманде пурсид:

– Чиро дар хотир нигоҳ доштан даркор ва чиро бояд фаромӯш кард?

Донишманд гуфт:

– Агар одамон ба ту некӣ карда бошанд, инро аз хотир набарор ва агар худи ту ба касе некӣ карда бошӣ, фаромӯш кун.

Чиро бояд фаромӯш накунем? Нависед.

Намуна: Аниса рӯзе дасти хоҳари маро гирифта аз роҳи мошингард гузарондааст. ....

Чиро бояд фаромӯш кунем? Нависед.

Намуна: Рӯзе ман хоҳари Анисаро аз роҳи мошингард гузаронда будам.

Машқи 167. Аз рӯйи мазмуни матн нақли хаттӣ нависед.

Нақша:

1. Ба бозор рафтани Садриддин
2. Voxӯрӣ бо шиноси падар
3. Фаромӯш кардани суханҳои шиноси падар
4. Фош шудани гапҳои дурӯғ
5. Дарси ибрат

9. КАДОМ СУХАНҲОРО БОЯД ФАРОМӢШ КУНЕМ?

1. Дар дарси гузашта мо дар бораи он суҳбат карда будем, ки кадом суханҳоро набояд фаромӯш кунем. Имрӯз дар бораи он суҳбат мекунем, ки кадом суханҳоро мо бояд фаромӯш кунем.

2. Чӣ гуна шахсро суханчин мегӯянд?

3. Оё хабаркашӣ кори хуб аст? Барои чӣ?

4. Мақоли зерин чӣ маъно дорад? «Сухани хуш морро аз хонааш берун меораду сухани бад шамшерро аз ғилоф».

Машки 168. Чумлаҳоро хонед ва нависед. Дар ҳар чуфти чумлаҳо калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

1. Сарвиноз ба Омина хусумат дошт. Мегӯянд, ки ӯ ҳамеша ба Омина душманӣ мекунад. 2. Шокир дар мактаб бо суҳанчинӣ машҳур шуда буд. Ӯро хабаркаш мегуфтанд. 3. Ҳасан ҳамеша хашмгину асабонӣ буд. Вайро Ҳасани тачанг мегуфтанд.

Матро хонед ва мазмуни онро аз номи шахси сеюми танҳо нақл кунед.

СУХАНЧИН НАШАВЕД

Суҳанчин кист, медонед? Суҳанчин одамест, ки айби касеро ба дигаре гуфта, дар байни онҳо низоъ, яъне душманӣ, хусумат ва ҷангу ҷанҷол меҳезонад. Бузургон дар ҳаққи суҳанчин, яъне одами хабаркаш гуфтаанд: «Суҳанчин шарикӣ шайтон асту душмани инсон!»

Суҳанчинҳо кӯтоҳандеш ва берӯ мешаванд, аз касе суҳане шунаванд, онро ба дигарон бурда мерасонанд. Ба худашон дахл надошта бошад ҳам, ба суҳбати одамон гӯш медиҳанд, ки чӣ мегӯянд. Ҳатто кунҷковӣ карда аз шумо гап мегиранду ба каси дигар мегӯянд. Ин гуна одамон бо ин хислаташон боиси дилхунуқиҳо ва нохушиҳо мешаванд.

Воқеаи Хоркаши суҳанчинро шунидаед? Вай чунин аст:

Рӯзе ҳамсояҳо Алию Валӣ саргарми суҳбат буданд. Хоркаш дуртар аз онҳо тӯббозӣ мекард. «Онҳо чиҳо мегуфта бошанд?» – гӯён тӯбро баҳона карда, ба онҳо наздик шуд. Онҳо дар бораи Ҳасан ном шахсе суҳан мегуфтанд. Хоркаш ҳамаи гапҳои онро магнитофон барин ҷида гирифт. Се рӯз нагузашта, дар маҳалла мағали калон сар шуд. Аз афташ, номи ҳамсояи дигар ҳам Ҳасан будааст. Писари Ҳасан – Ҳалим ҳамроҳи Хоркаш мехондааст. Хоркаш худи ҳамон рӯз ба Ҳалим гуфтааст:

– Медонӣ, Ҳалим, ҳамсояҳоятон – Алию Валӣ, дар бо-

раи падарат гапҳои ганда гуфтанд: «беандеша» гуфтанд, «бевичдон» гуфтанд. Аз кор ҳай мекунем, дар маҳалла радди маърака мекунем, – гуфтанд.

– Ба ту кӣ гуфт? – пурсидааст Ҳалим.

– Ман бо гӯши худам шунидам, – ҷавоб додааст Хоркаш.

Ҳалим ҳам нарезондаю начаконда ин хабарро ба падар расондааст. Падараш дар ғазаб шуда ба хонаи ҳамсоҷаҳо ши-тобидааст. Мочаро то ба занозанӣ расидааст. Ҳамсоҷаҳои дигар, раиси маҳалла, ҳатто нозири тартибот омада, онҳоро ба муросо оварда натавонистаанд. Аз камоли ғазаб Ҳасан яке аз онҳоро як мушт задааст. Оқибат чӣ шудааст? Ҳасанро ҳамчун авбош суд карда, понздаҳ рӯз аз озодӣ маҳрум наму-даанд.

Ин аз як тараф. Аз тарафи дигар, Ҳалим бо писарони Алию Валӣ занозанӣ кардааст. Ёро ҳам дар ҷамъомади мак-таб муҳокима кардаанд.

Рӯзҳо, ҳафтаҳо гузаштанд. Алию Валӣ фикр карданд, ки чаро ҳамсоҷаашон Ҳасан беҳуда мағал бардошт, номашро ба авбошӣ баровард.

– Ҳе-е, медонӣ, барои чӣ ин тавр кард? Ҳамон рӯз мо коргари худамон – Ҳасани таҷангро сарзаниш карда будем.

– Вай аз маҳаллаи дигар-ку?

– Гап дар ҳамин-дия. Гумон кардааст, ки мо ёро муҳоки-ма кардем.

– Аз кучо донистааст?

– Ҳангоми суҳбатамон Хоркаш дар атрофамон бозӣ ме-кард. Шояд ӯ нафаҳмида моро ба ҷанг андохта бошад.

– Дуруст мегӯӣ. Файр аз ӯ дигар касе гапҳои моро нашу-нида буд!

Ана дидед, азизонам, суҳанчинию хабаркашӣ ба чӣ хел оқибатҳои ногувор бурда мерасонад.

Хоркаш кӯтоҳандешӣ кард. Фикр накард, ки оқибаташ бад мешавад.

Одами боақл ба гапи дигарон гӯш намекунад, чунки ин

аз рӯйи одоб не. Ба фикри ман, Хоркаш бо ин рафтори нодурусти худ ба се хато роҳ дод: аввалан, ба гап гӯш кард, дуҷум, хабаркашӣ кард, сеҷум, дар байни онҳо ва бачаҳояшон низ ӯ андохт.

Калонсолон байни худ суҳбат карда истода бошанд, бачаҳо бояд худро оҳиста ба канор гиранд. Илоҷи рафтан набошад, ба гапашон гӯш накунанд. Маботдо суҳбати онҳоро шунида монанд, бояд ба касе нагӯянд. Мумкин, гапи онҳо чиддӣ бошад фақат ба худашон дахл дошта бошад. Мумкин, ҳазл карда истода бошанд. Нафаҳмида монанди Хоркаш ин гапҳоро ба каси дигар бигӯед, сабаби мочарои ноҳақ шуданатон мумкин аст.

Ҳа, азизонам, суҳанчинӣ хислати ниҳоят бад аст. Фақат бачаҳои беақл ва кӯтоҳандеш ин тарз рафтор мекунанд.

Ҳоҷӣ Содик

хусумат – душманӣ
суҳанчин – хабаркаш

1. Киро суҳанчин мегӯянд?
2. Ҳамсоҷаҳо дар бораи кӣ суҳбат мекарданд?
3. Хоркаш ба чӣ кор машғул буд?
4. Хоркаш хабарҳои шунидаашро ба кӣ гуфт?
5. Ҳалим суҳани шунидаашро ба кӣ гуфт?
6. Ҳалим чӣ кор кард?
7. Оқибати хабаркашӣ ба чӣ овард?
8. Ҳамсоҷаҳо дар бораи кадом Ҳасан гап мезадаанд?
9. Хоркаш ин хабарро ба кӣ расонд?
10. Ҳамсоҷаҳо чӣ тарз фаҳмиданд, ки Хоркаш суҳанчин будааст?
11. Хоркаш чӣ хато кард?
12. Оё гӯш кардани суҳани калонсолон аз рӯйи одоб аст?
13. Шумо ба чойи Хоркаш мебудед, чӣ тарз рафтор мекардед? Барои чӣ?
14. Агар ба чойи ҳамсоҷаҳо мебудед, чӣ кор мекардед? Чаро?

15. Агар Хоркаш ҳамсинфи шумо мебуд, ба $\bar{u}$ чӣ маслиҳат медодед?

16. Оё чунин одамон дар синфи шумо низ ҳастанд? Ба онҳо низ маслиҳат дода метавонед?

17. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

1. Мазмуни матнро аз рӯйи нақшаи зер нақл кунед.
2. Суханчин кист?
3. Хислатҳои суханчинҳо
4. Суҳбати ҳамсоҷҳо
5. Хабаркашии Хоркаш
6. Ҳалим суханҳои Хоркашро ба падар мерасонад
7. Моҷарои калон
8. Фош шудани хабаркашии Хоркаш
9. Хатои Хоркаш
10. Хулоса

Машқи 169. Пандро хонед ва маънидод кунед.

Суханчинро мадеҳ дар назди худ ҷой,
Ки дар як дам кунад сад фитна барпой.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

Машқи 170. Машқи имло. Сархати аввали матнро нависед, хонандаи А мехонад, хонандаи Б менависад ва баръакс. Ҳангоми хондан бояд ба оҳанги аломатҳои китобат риоя кунед. Сипас дафтарҳои худро иваз намуда, ғалатҳоро ислоҳ кунед.

Машқи 171. Барои такрор наёфтани исмҳо дар ҷумлаи минбаъда ба ҷойи нуктаҳо ҷонишинҳои мувофиқ гузошта нависед.

1. Хоркаш беандеша гап зад. ... оқибати корро фикр накард. 2. Ману Фарзона аз ин ҳикоя хулоса баровардем. .... ҳаргиз суханчин намешавем. 3. Ҳамсоҷҳо бо ҳам ҷанҷол карданд. ... хабарро носанчида ба ин кор даст заданд.

Машқи 172. Ба чойи нуктаҳо чонишинҳои мувофиқро гузошта нависед.

1. ... фасли тирамоҳро дӯст медорам. 2. ... фасли тирамоҳро дӯст медорӣ? 3. ... фасли тирамоҳро дӯст медорад. 4. ... фасли тирамоҳро дӯст медорем. 5. ... фасли тирамоҳро дӯст медоред? 6. ... фасли тирамоҳро дӯст медоранд.

Машқи 173. Ба чойи нуктаҳо феълҳои мувофиқ гузошта нависед.

Ман фасли тирамоҳро дӯст .... 2. Мо фасли тирамоҳро дӯст .... 3. Ту фасли тирамоҳро дӯст .... 4. Шумо фасли тирамоҳро дӯст .... 5. Вай фасли тирамоҳро дӯст .... 6. Онҳо фасли тирамоҳро дӯст ....

Дар хотир нигоҳ доред!

Феъли шахси дуҷуми танҳо ҳамеша бо **ӣ** навишта мешавад:

гуфтӣ, рафтӣ, хондӣ, омадӣ, навиштӣ, нишастӣ, давидӣ, расидӣ, баён кардӣ, нақл кардӣ, интизор шудӣ.

Машқи 174. Бозии «Кӣ бештар?» Феълҳои шахси дуҷуми танҳоро фикр карда нависед.

Машқи 175. Навиштани нақли ҳаттӣ

Аз рӯйи мазмуни матни «Суханчин нашавед» нақли ҳаттӣ нависед. Шахсу шумораи чонишин ва феълҳоро бамаварид истифода баред.

БОБИ 5. ҚАҲРАМОНОНИ ТОҶИКИСТОН

1. САДРИДДИН АЙНӢ

Машки 176. Матнро хонед ва дар бораи Садриддин Айнӣ маълумот диҳед.

Садриддин Айнӣ 15-уми апрели соли 1878 дар Бухоро таваллуд шудааст. Падари ӯ – Саидмуродхоча худ соҳиби хату савод буд ва кӯшиш мекард, ки фарзандонаш низ соҳиби хату савод бошанд. Садриддин Айнӣ ҳанӯз дар овони хурдсолӣ аз падару модар ва одамони деҳа нақлу ривоятҳои аҷоибу ғароиб, суруду таронаҳои дилчасп, латифа ва зарбулмасалҳои пурҳикмати халқиро шунида, ба адабиёт ва шеърӯ шоирӣ дил мебандад.

Ӯ бо асарҳои безаволи хеш «Одина», «Марги судхӯр», «Дохунда», «Ҷаллодони Бухоро», «Ғуломон», «Ёддоштҳо» шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо кард. Асари ӯ «Намунаи адабиёти тоҷик» арзишмандтарин китоб маҳсуб меёбад.

Ҳоло ба номи Садриддин Айнӣ як ноҳия ва якчанд кӯчаву маҳаллаҳо гузошта шудаанд. Соли 1977 мучассамаи азиму нимпайкараҳояш дар пойтахт ва чандин шахру ноҳияҳои Тоҷикистон қомат афрохтанд. Осорхонаи адабии Садриддин Айнӣ дар шаҳри Душанбе зиёратгоҳи аҳли фарҳанги ҷаҳон гардидааст. Дар шаҳри Душанбе Боғи фароғат ва истироҳати ба номи Садриддин Айнӣ ва Мақбараи Айнӣ низ бунёд шудааст.

Садриддин Айнӣ 15-уми июли соли 1954 дар шаҳри Душанбе аз олам ҷашм пӯшид.

Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 8-уми сентябри соли 1997 ба асосгузори адабиёти муосири тоҷик Садриддин Айнӣ унвони олии «Қаҳрамони Тоҷикистон» дода шуд.

Матро хонед ва мазмунашро аз номи шахси сеюм нақл кунед.

ПОРЧА АЗ КИТОБИ “ЁДДОШТҲО”-И САДРИДДИН АЙНӢ

Дар мадраса Абдулҳаким китобфурӯшӣ мекард. Ӯ як бағал китобҳои дарсиро бардошта, ба бозор бурда, мефурӯхт.

Ӯ китобҳоро ягон-ягон ба даст гирифта, бо таъбироти савдогарона таъриф мекард. Харида гирифтани онро ба бинандагон таклиф менамуд.

Ман ҳам он китобҳоро аз назар мегузаронидам. Дар он миён ногоҳ аз даруни як китоб як китобчаи шеър баромад. Аз навиштаҳои пушти ин китобча дар Ҳиндустон чоп шудани он ва «Маҳмуд ва Аёз» ном доштани он маълум мешуд.

Ман:

– Ин китобчаро чанд пул харидед? – гуфта пурсидам.

– Ин китобча як чизи бекор аст. Ман инро дар қатори як китоби даркорӣ ночор шуда харидам. Ту дувоздаҳ танга дода, ҳамин китобро бихар. Ман ин китобчаро ба ту бепул ба тарзи партав медиҳам.

Ман он китобро барои поси хотираи фурӯшгор як варақ зада баромада, ба ӯ гуфтам:

– Ин китоби «хуб аст», аммо ҳоло ба ман даркор нест. Модом ки «як чизи бекор будааст», ҳамин китобчаи чопаро ба ман фурӯшед.

– Ин китоб, – гӯён ҳошияи Мулло Абдулғафурро ба ман нишон дода давом кард, – «як чизи камёб аст», «қасмаҳару қасмаёб аст». Вақте ки даркор шавад, аз ҷое намеёбӣ. Аммо

ин китобча, – китобчаи шеърро нишон дода, – як чизи сафсата аст, ба харидан намеарзад.

– Ман барои харидани ин китоби калон пул надорам. Агар арзон карда диҳед, ҳамин китобчаро мехарам, – гуфтам.

– Хуб, майлат, як танга дех, гир, – гуфт,

– Ҳозир пул меорам, – гӯён ман ба ҳучра давидам, аз хурсандӣ бошитоб аз ду қатор зинаи печопеч чӣ навъ давида баромада ба ҳучра расиданамро надониста мондам. Дар он ҷо аз панҷ тангаи аз саҳро овардагиам як тангаашро гирифта, аз зинаҳо боз тозон-тозон фуromaда, ба пеши китобфуруш расида, пулро ба ӯ дода, китобчаро моли худ кардам.

Он рӯз дар мадрасаи Мири Араб барои ман Наврӯз буд – он рӯз як рӯзи наве буд, ки аз ғайри чашмдошти ман ба ман бахти нав оварда буд. Китобчаро ба даст гирифта, давон-давон дубора ба ҳучра баромада, шитобкорона вайро варақ зада сар то пояшро аз назар гузаронидам: дар он вақт ба назари ман чунон муҳим намуд, ки ба дунё меарзид. Агар фурушгор барои ман он қадар муҳим будани он китобчаро мефаҳмид, китобчаро ба ман намедод. Ин китобчае буд, ки яке аз шоирони хушҳавсалаи Ҳиндустон бо усули «байтбарак» тартиб додааст. Аҳаммияти ин китобча барои ман дар ин ҷо буд, ки агар ман ғазалҳои вайро аз ёд карда гирам, касе маро дар байтбарак банд карда наметавонист.

таъбироти савдогарона – ибораҳое, ки бо он савдогарон мақсадро баён мекунанд

ба тарзи партав – бепул, ба тарзи илова ба чизи харидашуда ҳамроҳ карда додан

китобчаи чопа – китобчаи чопӣ, чопшуда

1. С. Айнӣ кадом китобро харид?
2. Ин китобча дар бораи чӣ будааст?
3. Он мард китобро чанд пул нарх кард?

4. Садриддин чӣ тарз барои овардани пул рафт?
5. Оё Садриддин аз китоби харидааш хурсанд буд?
6. Дар бораи хурсандии худ чӣ мегӯяд?
7. Барои чӣ мегӯяд, ки ин китобча ба як дунё баробар буд? Дар кадом вақт ин тавр мегӯянд?
8. Баъди харидани китобча барои чӣ давида ба хона ме-
равад?
9. Аввал бо китобча чӣ кор кард?
10. Ин китоб барои ӯ чӣ аҳаммият доштааст?
11. Оё пеш аз ин Садриддин байтбарак мекард?
12. Аз мазмуни кадом ҷумлаҳо инро муайян кардан мум-
кин аст?
13. Оё шумо ҳам боре китоб харидаед? (Ё барои шумо
китоб харидаанд?)
14. Баъди ба даст гирифтани китоб нахуст чӣ кор меку-
нед?
15. Барои чӣ варақгардонӣ мекунед?
16. Акнун яке аз сабабҳои машхур шудани С. Айниро
гуфта метавонед?
17. Шумо ҳам китоб мехонед? Кадом китобҳоро?

1. Нақли интихобӣ

- Лаҳзаи савдо кардани китобро баён кунед.
- Лаҳзаи барои пул рафтани Садриддинро бигӯед.
- Лаҳзаи хурсандии Садриддинро баён кунед.

Машқи 177. Калимаҳоро хонед. Онҳоро аз рӯи намуна
гурӯҳбандӣ кунед ва бинависед.

Сурх, нек, хурд, талх, сафед, ширин, сабз, хушрӯй, васеъ,
танг, часур, кабуд, хурд, тунд, норинҷӣ, зирак, турш.

Намуна:

Калимаҳои ифодакунандаи ранг: сурх, ..., ..., ..., ..., ...

Калимаҳои ифодакунандаи ҳаҷм: васеъ, ..., ..., ..., ...

Калимаҳои ифодакунандаи маза: талх, ..., ..., ..., ...

Калимаҳои ифодакунандаи хислати одамон: зирак,

.....,....., ...

Калимаҳое, ки ранг, бӯй, маза, аломат, хислатро ифода карда, ба саволҳои **чӣ хел? чӣ гуна?** ҷавоб мешаванд, **сифат** номида мешаванд. Калимаҳои **сурх, васеъ, ширин, нек** ва ғайра сифатанд.

Намуна: когази (чӣ хел?) сафед, дарвозаи (чӣ гуна?) оҳанӣ, писари (чӣ гуна?) зирак ва ғайра.

Машқи 178. Калимаҳоро хонед ва дар ду қатор нависед.

1. Сифатҳое, ки ба одамон дахл доранд: меҳнатдӯст, ...

2. Сифатҳое, ки ба ашё дахл доранд: рангоранг, ...

Рангоранг, меҳнатдӯст, сабз, сурх, қадбаланд, доно, ғам-хор, суратдор, шавқовар, меҳрубон.

Машқи 179. Дарсҳои хониши берун аз синфро ба ёд биёред ва дар бораи китоби аввалин ё китоби хотирмони худ як ҳикояи хурд нависед. Ҳангоми навиштани ҳикоя меъёрҳои зеринро ба эътибор бигиред:

1. Номи матн (ҳикоя, афсона, китоб);

2. Муаллиф;

3. Жанр (афсона, ҳикоя, шеър);

4. Мазмуни мухтасар;

5. Лаҳзаҳои гуворо ё нугувор (маъқул шуд/нашуд, ба-рои чӣ?);

6. Хулоса.

Машқи 180. Аз падару модаратон дар бораи китоби дӯстдошта ё китоби хондашон пурсед. Номи китоби дӯстдошта ва дар бораи чӣ будани онро бо се-чор ҷумла бинависед.

Намуна:

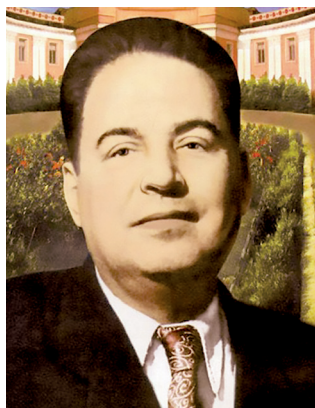
Падари ман китоби «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айниро дӯст медорад. Он дар бораи саргузашти Айнӣ ҳикоят мекунад. Падарам ин китобро гаштаю баргашта меҳонад.

2. БОБОҶОН ҒАҒУРОВ

Машки 181. Матнро хонед ва дар бораи Бобочон Ғафуров маълумот диҳед.

Бобочон Ғафуров 31-уми декабри соли 1908 дар рустои Исфисор, ҳоло ноҳияи Ғафурови вилояти Суғд ба дунё омадааст. Дар ташаккули ӯ, чун инсонии комилу хоксор, ватандӯст, олимони нуктасанҷ падараш Сангинов Ғафур ва хусусан модараш шоира Розия Озодтаъсири мусбат расонидаанд. Бобочон Ғафуров дар баробари хизматҳои шоёнӣ дар давлату давлатдорӣ тоҷиконро боз бо шоҳасари худ «Тоҷикон» маҳбубу машҳур гардидааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар бораи ин китоб чунин навиштааст: «Ман ин асари аҷоибро ҳанӯз солҳои донишҷӯӣ мутолиа карда, аз хунари давлатдорӣ гузаштагонамон меболидам. Баъзан аз шикасти ҳукумат, ҷоҳталабӣ, ҷангу ҷидоли бародарон ба хотири тоҷу тахт ва шуҳрату нафс, ки теша ба решаи давлат задааст, ба андеша меафтадам. Академик Бобочон Ғафуров бо ҷопи шоҳасари бузурги худ – «Тоҷикон» на танҳо миллати тоҷик, балки тамоми форсизабонони олам, сокинони Осиёи Марказиро бо як сарчашмаи нерубахшу пурбаҳо шодком сохт».

Бобочон Ғафуров яке аз аввалин сарбозони инқилоби фарҳангӣ, яке аз арбобони намоёни давлатӣ буда, саҳми ӯ дар тараққиёти иқтисодӣ ва фарҳанги Тоҷикистон хеле бузург аст. На танҳо таърихи халқи тоҷик, балки илми шарқшиносии ҷаҳонро бе номи ӯ тасаввур кардан номумкин аст.

Бобочон Ғафуров 12-уми июли соли 1977 вафот кардааст. Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 8-уми сентябри соли 1997 ба таърихшинос ва шарқшиноси шинохтаи тоҷик, академик, муаллифи китоби «Тоҷикон» Бобочон Ғафуров унвони олии «Қаҳрамони Тоҷикистон» дода шуд.

Машқи 182. Ҷумлаҳоро хонед ва нависед. Мазмуни ҷумлаҳои ҳар қаторро муқоиса кунед. Ҳаммаҳои калимаҳои ишора-шудаи сутуни якумро аз сутуни дуюм муайян кунед.

Намуна:

Сипоҳ – артиш, лашкар,
Нафрат – бадбинӣ

1. Искандар фаҳмид, ки **мутеъ** кардани халқи Суғд осон нест.
2. Онҳо як **сипоҳи** калони мақдуниҳоро нест карданд.
3. **Нафрати** аҳоли нисбат ба **истилогарон** беш аз пеш зиёд мешуд.
4. Спитамен лашкари Искандарро **торумор** карда, **Марокандро** ишғол мекунад.

1. Искандар фаҳмид, ки гулом кардани халқи Суғд осон нест.
2. Онҳо як артиши калони мақдуниҳоро нест карданд.
3. Бадбинии аҳоли нисбат ба забткунандагон беш аз пеш зиёд мешуд.
4. Спитамен лашкари Искандарро несту нобуд карда, Самарқандро ишғол мекунад.

КИТОБИ «ТОҶИКОН» ДАР БОРАИ ЧИСТ?

Матнро хонед ва бигӯед, ки чаро Искандар аз марги Спитамен афсӯс меҳӯрад.

АФСҶС ХҶРДАНИ ИСКАНДАР АЗ МАРГИ СПИТАМЕН

Тақрибан 2300 сол пеш аз ин лашкари ҷону мақдуниҳо бо сардории Искандар ба ватани қадимии тоҷикон – Суғд ҳуҷум мекунад.

Халқи Суғд ба истилогарон таслим намешавад. Вай бо сарвари ватандӯсти бузург – Спитамен барои озодии ватанаш бармехезад. Халқи тоҷик ба истилогарон саҳт муқобилат мекунад. Ин аввалин муқобилати саҳте буд, ки лашкари Искандар дар давоми забткориҳои истилогаронаш дучор шуд.

Искандар фаҳмид, ки мутеъ кардани халқи озодихоҳи Суғд осон нест, бинобар ин вай дар Мароканд лашкаргоҳи худро гузошта, сӯйи дарёи Сир ҳаракат кард. Аскарони Искандар дар роҳи худ ҳамаи шаҳру деҳаҳоро поймолу хароб мекарданд.

Нафрати аҳолӣ нисбат ба истилогарон беш аз пеш зиёд мешуд. Онҳо як сипоҳи калони мақдуниҳоро нест карданд. Дар ақибгоҳи шӯришгарон бо сардори Спитамен аз паҳлуи лашкари Искандар ҳучум карда, ба аскарони ӯ зарбаҳои саҳт мезаданд. Спитамен лашкаргоҳи дар ҷойҳои гуногун гузоштаи Искандарро торумор карда, Марокандро ишғол мекунад. Мақдуниҳоро маҷбур мешаванд, ки дар қалъа пинҳон шаванд. Искандар ба ёриҳои онҳо сипоҳи калон мефиристад.

Спитамен аз омадани душман хабардор шуда, аз шаҳр берун мешавад ва чунин вонамуд мекунад, ки гӯё ақибнишинӣ карда истодааст. Лашкари душман аз қафои ӯ меравад. Спитамен лашкари Искандарро ба ҷое мебарад, ки он ҷо қувваи ҳарбии душман бомуваффақият ҷанг карда наметавонад. Дар соҳилҳои дарёи Зарафшон Спитамен ба мақдуниҳоро ҳучум карда, якҷанд ҳазор аскарони онҳоро несту нобуд месозад ва аз нав Марокандро ишғол мекунад.

Спитамен дар ҳама ҷо лашкаргоҳи душманро торумор кардан мегирад.

Ҳамин тариқ, Искандар барои мутеъ кардани Суғд тақрибан се сол ҷанг карда, талафоти зиёд медиҳад.

Гузаштагони қадими халқи тоҷик бо сардори марди қаҳрамон Спитамен барои истиқлоли ватани худ ҳамин тарзи мубориза мебарданд.

Искандари Мақдунӣ ба часурию далерӣ ва нотарсии Спитамен ҳасад мебурд. Баъди аз тарафи ҳокимони хиёнаткори Суғд ба қатл расидани Спитамен, Искандар бисёр афсӯс меҳӯрад, ки чунин шахсияти бузург ноодилона кушта шудааст.

(Мазмун аз «Тоҷикон»-и Бобоҷон Ғафуров)

1. Ба ватани қадимии тоҷикон – Суғд кӣ ҳучум кард?
2. Халқ бо сардории кӣ бар зидди душман бармехезад?
3. Барои чӣ нафрати аҳолӣ нисбат ба истилогарон бештар шуд? Аскарони Искандар чӣ кор мекарданд?
4. Спитамен кадом шахрро ишғол кард?
5. Мақдуниҳо дар кучо пинҳон шуданд?
6. Спитамен чӣ гуна лашкари мақдуниҳоро фиреб медиҳад? Барои чӣ?
7. Чанг чанд сол давом кард?
8. Чаро Искандар аз марги Спитамен афсӯс хӯрд?
9. Шумо боз кадом қаҳрамонҳоро медонед?

Машқи 183. Ибораҳои зерини матнро нависед. Воситаи алоқаи байни исму сифатро муайян кунед.

Ватани қадимӣ, ватандӯсти бузург, муқобилати саҳт, халқи озодихоҳ, сипоҳи калон, зарбаи саҳт, марди қаҳрамон.

Исму сифат бо воситаи бандаки изофии «-и» алоқаманд шуда, ибора месозанд. Мисол:

Ватани қадимӣ, ватандӯсти бузург.

Машқи 184. Тарзи талаффуз ва навишти «и» ва «ӣ»-ро дар ибораҳо машқ кунед. Фарқи онҳоро гӯед.

кори синфӣ
сахрои васеъ

дафтари корӣ
олучаи сахроӣ

чони ширин
шаҳри Душанбе
дӯсти ҳақиқӣ

дӯсти чонӣ
хонаи шаҳрӣ
кӯчаи Дӯстӣ

Машқи 185. Дар ибораҳои зер ба ҷойи нуктаҳо ҳарфи «и» ва «ӣ» гузошта онҳоро нависед.

Мард... ҳақиқ..., суруд... озода..., мурғ... дашт..., табар... тилло..., тухм... мурғоб..., рӯй... ҳавл..., санъат... мусиқ..., чо-нишинҳо... шахс....

Машқи 186. Ба ҷойи нуктаҳо ҳарфи «и» ва «ӣ» гузошта шеърро нависед.

Анис... кунҷ... танҳо... китоб аст,
Фурӯғ.. субҳ... доно... китоб аст.

Абдураҳмон... Ҷом...

Машқи 187. Монанди намунаҳои боло панҷто ибора тартиб диҳед.

Машқи 188. Озмуни «Хушнависӣ». Ду ҷумлаи охири матни «Афсӯс хӯрдани Искандар аз марги Спитамен»-ро зебо, хоно ва беғалат нависед.

1. Дафтари худро бо дафтари ҳамсинфон иваз кунед.
2. Бисанҷед.
3. Ғалатҳоро якҷоя ислоҳ кунед.

Машқи 189. Дарси имрӯзаро бо аҳли хонавода муҳокима кунед. Дар бораи бобою биби худ ҳикояи кӯтоҳ тартиб диҳед ва ҳислатҳои неки онҳоро номбар кунед.

Намуна:

Ман бобои меҳрубон дорам. Номи ӯ Хуршеди Раҳимӣ аст. Вай як марди ҳалиму хоксор ва ҷаҳондида аст. Бобоям китобҳои шавқоварро бисёр хондааст. Ба ман дар бораи китобҳои хондааш ҳикоя мекунад. Ман бобоямро дӯст медорам.

3. ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Машки 190. Матнро хонед ва дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон маълумот диҳед.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 5-уми октябри соли 1952 дар ноҳияи Данғараи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар оилаи деҳқон таваллуд шудааст. Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон тавонист, ки пеши роҳи хатари нобудшавӣ ва парокандагии миллат ва давлатро гирифта, сулҳу ваҳдатро пойдору устувор намуда, бо қорҳои азими созандагӣ эътибори сиёсии давлатро дар арсаи байналмилалӣ афзун намояд.

Бо сазо талошҳои Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бузургтарин иншооти кишвар – роҳҳо, нақбҳо, қорхонаҳои бузурги саноатӣ, неругоҳҳои барқи обии бузург ва хурд, хатҳои интиқоли барқ, мактабу боғчаҳо сохта шуда, бисёр қорҳои дигари созандагӣ бунёдкорӣ идома доранд.

Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба масъалаҳои муҳимтарини ояндаи инсоният низ муносибати дурбинона ва ҷиддӣ дорад. Бо пешниҳоди Эмомалӣ Раҳмон Созмони Милали Муттаҳид соли 2003-юмро Соли байналмилалӣ оби тоза, солҳои 2005–2015-ро даҳсолаи байналмилалӣ амалиёти «Об барои ҳаёт» ва солҳои 2018–2028-ро даҳсолаи байналмилалӣ амалиёти «Об барои рушди усту-

вор» эълон намудааст. Айни ҳол аксари чорабиниҳои ҷаҳонию минтақавии вобаста ба об дар ҷаҳорҷӯбаи ҳамин даҳсола гузаронда мешаванд. Ин иқдоми Сардори давлат боиси ифтихору сарфарозии ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон аст.

Бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 11-уми декабри соли 1999 ба Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон унвони олии «Қаҳрамони Тоҷикистон» дода шуд.

Машқи 191. Номи нуругоҳҳо, шоҳроҳҳо ва нақбҳои бузурги асрро, ки бо саъю талоши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон сохта шудаанд, нависед ва дар хотир нигоҳ доред.

Нуругоҳҳои барқи обӣ: Роғун, Сангтӯда-1, Сангтӯда-2

Шоҳроҳҳо: Душанбе – Кӯлоб – Хоруғ – Қулма,

Душанбе – Хучанд – Чанок,

Душанбе – Рашт – Лахш,

Душанбе – Бохтар – Панҷи Поён.

Нақбҳо: Истиклол, Шаҳристон, Озодӣ, Хатлон.

Шеърро ифоданок хонед ва ҳамроҳи омӯзгор маънидод кунед.

Чун халқи холиқи мо ҳар сӯ зи ҳам ҷудо шуд,
Бечо ба зери гардун барҷои мо зи ҷо шуд
Ҳарфи муҳаббати ту, ҳарфи зи ваҳдати ту
Бар ҷумла ҷони хаста монандаи даво шуд,

Номи туро нависем, эй қаҳрамони ваҳдат,
Бо оби ноби тилло дар тоқи Қасри миллат!

Номус парчамат шуд, бас ёди нанг кардӣ,
Дар роҳи сулҳи миллат бо ҷанг ҷанг кардӣ.
Садҳо гирех кушодӣ, пайваста қалбҳоро,
Бо меҳр сад бағалро холӣ зи санг кардӣ.

Номи туро нависем, эй қаҳрамони ваҳдат,
Бо оби ноби тилло дар тоқи Қасри миллат!

Ҳар роҳи ту чу роҳи баҳти сафеди халқ аст,
Неругаҳат чу барқи чашми умеди халқ аст.
Чун марди ваҳдатовар ҳастӣ саодатовар,
Ҳар рӯзи неки умрат рӯзи саиди халқ аст.

Номи туро нависем, эй қаҳрамони ваҳдат,
Бо оби ноби тилло дар тоқи Қасри миллат!

Сад минбари баландат маъвои роз бодо,
Иқболи халқи хешат, умри ниёз бодо
Кӯтоҳ агар бигӯем, сӯйи саодати халқ
Дастат дароз бодо, умрат дароз бодо!

Номи туро нависем, эй қаҳрамони ваҳдат,
Бо оби ноби тилло дар тоқи Қасри миллат!

Бозор Собир

Шеърро аз ёд кунед. Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон боз кадом шеърхоро медонед?

Машқи 192. Нависед ва дар хотир нигоҳ доред.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон.

Машқи 193. Бо ибораҳои “Қаҳрамони ваҳдат”, “Қасри миллат”, “сулҳи миллат”, “марди ваҳдатовар” ҷумла тартиб дода нависед.

Машқи 194. Аз падару модаратон дар бораи корнамоиҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бипурсед. Корнамоиҳои Пешвои миллатро бо се-чор ҷумла нависед.

4. МИРЗО ТУРСУНЗОДА

Машқи 195. Матнро хонед ва дар бораи Мирзо Турсунзода маълумот диҳед.

Мирзо Турсунзода 2-юми майи соли 1911 дар деҳаи хушманзари Қаратоғи водии Ҳисор ба дунё омадааст. Турсунзода ҳамчун фарди фарҳангии фаъол ва мубориз дар навсозии Тоҷикистон ва тараққиёти адабиёту ҳунар дар ин сарзамин саҳми арзанда гузоштааст. Ӯ ба сифати муборизи ростини сулҳ ва дӯстии халқҳо ба бисёр мамлакатҳои ҷаҳон сафар карда, аз минбарҳои баланди байналмилалӣ суҳанронӣ карда, халқи тоҷикро чун миллати сулҳпарвар, башардӯст ва фарҳангию хирадманд ба оламиён муаррифӣ намудааст. Шоир 24-уми сентябри соли 1977 дар шаҳри Душанбе вафот кардааст.

Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 7-уми майи соли 2001 ба фарзанди бошарафи халқи тоҷик, Шоири халқии Тоҷикистон, ходими намоёни ҷамъияти Мирзо Турсунзода унвони олии «Қаҳрамони Тоҷикистон» дода шуд.

Шеърро ифоданок хонед ва маънидод кунед.

ДҶҶСТОНРО ГҶМ МАКҶН

То тавонӣ, дӯстонро гум макун,
Дӯстони меҳрубонро гум макун.
Дар ҷаҳон бе дӯст будан мушқил аст,
Мушкилосонкун касонро гум макун.

Дӯстро аз дӯст, чонам, фарқ кун,
 Дӯсти пайванди чоноро гум макун.
 Чашмаи илҳоми мо халқ асту бас,
 Халқи машҳури чаҳонро гум макун.
 Зинати боғ аз гули хандон бувад,
 Мисли гул хандонлабонро гум макун.
 Дӯст ояд, гарм дар оғӯш гир,
 Расми хуби тоҷиконро гум макун.
 Халқи олам дӯст бо мо гаштааст,
 Ваҳдати халқи чаҳонро гум макун.

Мирзо Турсунзода

мушкилосонкун касон – одамоне, ки дар лаҳзаи душвор ба ёрӣ меоянд
хандонлабон – одами чехрахандон

Расми хуби тоҷикон чӣ будааст?
 Шоир бо навиштани ин шеър чиро ба мо талқин мекунад?

Шеърро аз ёд кунед.

Машқи 196. Машқи имло. Чор мисраи шеърро бонавбат ба ҳамдигар хонед ва нависед. Дафтарҳои худро иваз карда, бисанҷед. Агар ғалатҳо бошанд, фаҳмонда ислоҳ кунед.

Машқи 197. Ибораҳои сутуни якум ва дуюмро хонед ва нависед. Онҳо чиро ифода мекунанд?

одами чехрахандон	дӯстони меҳрубон
духтари абрукамон	марди накуном
раққосаи хушхиром	писари болаёқат

Одамон хусни зоҳирӣ ва ботинӣ доранд.

Хусни зоҳирӣ: *одами чеҳрахандон, қади баланд, қади паст, мӯйи сиёҳ, чашми кабуд, рӯйи зебо.*

Хусни ботиниро хислат низ мегӯянд, ки ҳам мусбат ва ҳам манфӣ мешавад. Одам ҳам хислатҳои мусбат, ҳам манфӣ дорад. Хислатҳои мусбат: *духтари зирак, писари ҷасур, одами хайрхоҳ.*

Хислатҳои одамонро аз рӯйи амал (гуфтору кирдор) муайян мекунанд. Масалан, агар одам дурӯғ гӯяд, ҷанҷол бардорад, танбали кунад, мегӯянд, ки вай одами бад аст.

Агар одам рост бигӯяд, ба одамон ёрӣ расонад, кор кунад, мегӯянд, ки вай одами хуб аст.

Машқи 198. Ибораҳои, ки хусни зоҳирӣ ва ботиниро ифода мекунанд, муайян карда, дар ду қатор нависед.

Духтари зебо, рафтори дуруст, бачаи доно, шахси меҳнатдӯст, миҷғони сиёҳ, қомати рост, абруи хамида, одоби хамида, сухани нек, чеҳраи зебо,

Намуна:

Хусни зоҳирӣ: духтари зебо, ...

Хусни ботинӣ: рафтори дуруст, ...

Машқи 199. Ибораҳои, ки хислатҳои хуб ё бадро ифода мекунанд, муайян карда, дар ду қатор нависед.

Шахси дурӯғгӯй, одами ростгӯй, модари меҳрубон, писари ҷанҷолӣ, падари ғамхор, марди кордон, марди танбал, шахси хабарқаш, духтари китобдӯст, одами бетамиз.

Намуна:

Хислатҳои хуб: одами ростгӯй, ...

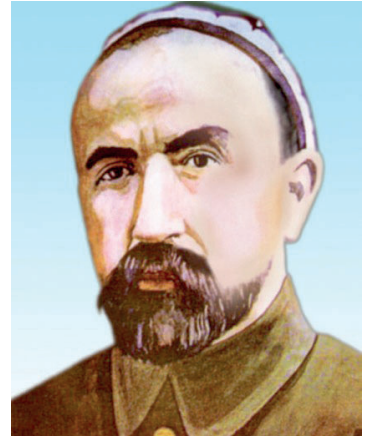
Хислатҳои бад: шахси дурӯғгӯй, ...

5. НУСРАТУЛЛО МАХСУМ

Машқи 200. Матнро хонед ва дар бораи Нусратулло Махсум маълумот диҳед.

Нусратулло Махсум 1-уми июли соли 1881 дар деҳаи Чашмаи Қозии ноҳияи Рашт дар оилаи деҳқон ба дунё омадааст. Ҷасорату матонати Нусратулло Махсум аз давраи дар роҳбарияти ҳокимияти Бухорои Шарқӣ буданаш баръало эҳсос шуд. Талошҳои пайиҳами ӯ ва чанд тан сарсупурдагони миллат боис шуд, ки моҳи октябри соли 1929 Тоҷикистон Ҷумҳурии ҳафтуми Иттиҳоди Шӯравӣ эълон шуд.

Дар ҳамон солҳо бунёди як қатор иншоотҳои муҳим, ки дар пойтахти Тоҷикистон – шаҳри Душанбе сурат гирифт, ба маҳорату хунари роҳбарӣ ва сиёсати давлатдорӣ ӯ алоқаманд аст. Сохтмони аввалин фурудгоҳ, вокзали роҳи оҳан ва ғайра аз ҳамин қабиланд. Саҳми Нусратулло Махсум дар бунёди сохторҳои давлати Тоҷикистон калон аст. Ӯ дар қорҳои ободонии ноҳияҳои водии Вахшу Ҳисор, ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб, вилоятҳои Бадахшону Суғд ва гурӯҳи ноҳияҳои водии Рашт ҷонбозиҳо кардааст.

Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 27-уми июни соли 2006 ба фарзанди барӯманди халқи тоҷик Нусратулло Махсум (Лутфуллоев Нусратулло) барои фаъолияти бунёдкоронаи давлатӣ ва хизматҳои бузург дар поягузори истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон унвони олии «Қаҳрамони Тоҷикистон» дода шуд.

Машқи 201. **Чумлаҳоро хонед ва нависед. Мазмуни чумлаҳои ҳар қаторро муқоиса кунед. Ҳаммаҳои калимаҳои ишорашудаи сутуни якумро аз сутуни дуум муайян кунед.**

1. Ӯ хондани осори **классикон**-ро дӯст медошт.

2. Падар бо даст ишора кард, ки **тавакқуф** кунад.

3. Забономӯзӣ барои **сайқал** додани донишҳо ба Нусратулло дарҳои навро кушод.

4. Хондани китобҳо бо забонҳои дигар ҷаҳони маънавии Нусратуллоро боз ҳам **фарохтар** мекард.

1. Ӯ хондани китобҳои устодони барҷастаи адабиёти форсу тоҷикро дӯст медошт.

2. Падар бо даст ишора кард, ки ист кунад.

3. Забономӯзӣ барои такмил додани донишҳо ба Нусратулло дарҳои навро кушод.

4. Хондани китобҳо бо забонҳои дигар ҷаҳони маънавии Нусратуллоро боз ҳам васеътар мекард.

Намуна:

Тавакқуф кунад – истад.

Матро хонед ва дар бораи Нусратулло Махсум маълумот диҳед.

ПАНДИ ПАДАР

Нусратулло аз хурдӣ дар қори сахро ба падар ёрӣ мерасонд. Падар дар дил орзу дошт, ки ӯро илм биомӯзонад. Нусратулло акнун хонда метавонист ва ҳатти зебод дошт. Устадаш ба ӯ забони арабӣ омӯзонд. Ӯ хондани осори классиконро дӯст медошт. Ҳар шаб баъди тайёр кардани дарсҳо, Нусратулло дostonero аз «Шоҳнома» қироат мекард.

Рӯзе Нусратулло ин байтро хонд:

Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,

Аз он бех, ки кишвар ба душман диҳем.

Падар пиёлаи чойро ба дастурхон гузошта, ашки чашмонашро пок кард. Овози ларзону меҳрубононаи падар ба гӯши писар расид:

– Дидӣ, чӣ хел ниёғони мо барои ҳар қатра обу ҳар порча хоки Ватан чон фидо кардаанд. Онҳо миллати худро дӯст медоштанд. Ту ҳам бояд аз онҳо ибрат бигирӣ!

Падар аз хурдсолӣ дар дили Нусратулло шуълаи гарми меҳри Ватанро афрӯхт. Чавон байти зеринро хонд:

Тавоно бувад, ҳар ки доно бувад,
Ба дониш дили пир барно бувад.

Падар бо даст ишора кард, ки тавакқуф кунад.

– Шитоб накун. Ба маънии шеъри шоир диққат деҳ. Ҳадафи шоирро фаҳмидӣ? Шоир мегӯяд, ки барои одам ду чиз аз ҳама заруртар аст. Аввал ақл, баъд дониш. Ту бояд хонӣ, шахси тавонои миллат шавӣ, – мегуфт падар.

Аз ҳамон лаҳза дар дили Нусратуллои чавон ҳисси ватанпарастӣ, худшиносии миллӣ бедор шуд. Зиндагии вазнини мардуми деҳаро дида, соатҳо ба андеша фуру мерафт.

Рӯзе падар Нусратуллоро ба наздаш даъват кард:

– Баъди ду-се сол туро бояд хонадор кунам, вале қудратам намерасад. Хуб мешуд, ки ба Фарғона рафта, каме кор кунӣ.

Нусратуллои чавон бо чанде аз ҳамдеҳагон ба Фарғона рафта мардикорӣ кард. Баъд ба Қўқанд рафта, дар корхонае ба кор даромада, коргар шуд. Дар ин чо дӯстони зиёде пайдо кард, забонҳои русӣ ва ўзбекиро омӯхт. Забономӯзӣ барои фарогирии донишҳо ба Нусратулло дарҳои навро кушод. Хондани китоб ба забонҳои дигар ҷаҳони маънавии Нусратуллоро боз ҳам фарохтар мекард. Ў акнун ҷаҳонро бо чашми дигар медид. Силоҳи ў донишу хирад буд. Дар дилаш орзуи беҳтар кардани зиндагии мардум рӯз то рӯз шуъла мезад. Дастҷамъӣ беҳтар аз танҳо кор кардан аст. Худи ў ҳамеша такрор мекард: «Мушт беҳтар аз ангушт аст». Нусратулло Махсум умри худро дар талоши ободӣ, зинда нигоҳ доштани миллат сарф кард.

Аз маҷаллаи «Саҳар»

осори классикон – китобҳои устодони барҷастаи адабиёти форсу тоҷик

таваккуф – бозистодан, дар ҷое нигоҳ доштан

фарохтар – васеътар

1. Падари Нусратулло ҷӣ орзу дошт?
2. Оё падар дар хондани Нусратулло ёрӣ мерасонд? Ҷӣ тарз?
3. Нусратулло кадом забонҳоро медонист?
4. Донистани забонҳои дигар ба ӯ барои ҷӣ лозим буд?
5. Нусратулло ҳамеша ҷӣ мегуфт?
6. Падараш ҳамеша бо ӯ китоб мехонд. Оё падар ё модаратон бо шумо китоб мехонанд?
7. Падараш ба вай фаҳмидани маънои чизи хондаро таъкид мекард. Шумо ҳам вақти хондан ба маънои калимаҳо диққат медиҳед? Ҷӣ тавр?
8. Нусратулло забонҳои гуногунро медонист. Шумо кадом забонҳоро медонед?
9. Акнун яке аз сабабҳои машхур шудани Нусратулло Махсумро гуфта метавонед?
10. Шумо ҳам ба хондани китоб меҳр доред?
11. Ба китобхонӣ меҳр доштанро ҷӣ хел мефаҳмед?
12. Фикри асосии матн аз ҷӣ иборат аст?

Аз матн ҷумлаҳоеро, ки ибораҳои «хати зебо», «шуълаи гарми меҳри Ватан», «шахси тавоно» доранд, нависед ва маънидод кунед.

1. Мисраи «Тавоно бувад, ҳар ки доно бувад...»-ро падари Нусратулло Махсум ҷӣ гуна маънидод кардааст?
2. Шарҳ диҳед:

«Нусратулло Махсум акнун ҷаҳонро бо чашми дигар ме-
дид. Силоҳи ӯ донишу хирад буд. Дар дилаш орзуи бехтар
кардани зиндагии мардум рӯз то рӯз бештар шуъла мезад».

Ин ҷаҳонро нигар ба чашми хирад,
Не бад-он чашм, к-андар ӯ нигарӣ.
Ҳамчу дарёст в-аз накукорӣ
Киштие соз, то бад-он гузарӣ.

Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

3. Мазмуни чор ҷумлаи охири матнро бо ҳикояи «Ан-
гушт ва мушт» муқоиса кунед.

Машқи 202. Монанди намуна аз рӯи амал хислатҳои
Нусратулло Махсумро муайян кунед.

Ба ҷойи нуқтаҳо дар ҷуфти ҷумлаҳои дуҷумла сеюм си-
фатҳои мувофиқ гузошта нависед.

Намуна:

1. Нусратулло китоби бисёр меҳонд. Вай шахси ки-
тобдӯст буд.

2. Нусратулло чанд забонро омӯхт. Вай шахси .....
аст.

3. Вай ҳамеша ғами дигаронро меҳӯрд. Ӯ шахси .....
аст.

Одамон хислатҳои хуб ва бад доранд. Меҳнатдӯстӣ, рост-
гӯӣ, боодобӣ хислатҳои неканд. Танбалӣ, дурӯғгӯӣ, беодобӣ
хислатҳои бад мебошанд.

Хислати одамонро аз рӯи амалашон муайян мекунанд.

*Масалан, Нусратулло аз хурдӣ дар қори саҳро ба падар ёрӣ
мерасонд.* (амал)

Вай шахси меҳнатдӯст аст. (хислат).

Машқи 203. Монанди намунаҳои боло аз рӯйи амал (чӣ кор мекунад?) хислатҳои неки (чӣ хел?) чанд ҳамсинфи худро муайян кунед.

Кӣ?	Чӣ кор мекунад?	Чӣ хел хислат дорад?
Фарзона	китоби бисёр мехонад.	Вай китобдӯст аст.
Фарход	ба ҳамсинфон ёрӣ мерасонад.	Вай меҳрубон аст.

Машқи 204. Бозии «Кист он?» Шарти бозӣ: хонандагон бо навбат ба назди тахтаи синф мебароянд ва амалҳои неки ягон шахсро номбар мекунанд. Масалан, як нафар мегӯяд, ки (*Ўндару модарашро эҳтиром мекунад...*) ва мепурсад: кист он?

Дигарон бояд хислати ин шахсро муайян кунанд ва би-гӯянд (*Вай шахси боодоб аст*).

Машқи 205. Ба исмҳои сутуни якум аз сутуни дуюм сифатҳои мувофиқ ёфта, нависед.

осмон	нарм
одам	сард
замин	бузург
барг	соф
зимистон	гарон
бор	арғувонӣ

1. Ба ҷойҳои ҳолӣ калимаҳои мувофиқ гузошта, нависед.

А) Ту бояд хонӣ, шахси тавоноии миллат ..., – мегуфт падар.

Б) Нусратулло хатти ... дошт.

6. ШИРИНШОҲ ШОҲТЕМУР

Машқи 206. Матро хонед. Дар бораи Шириншоҳ Шоҳте-
мур маълумот диҳед.

Шириншоҳ Шоҳтемур соли 1899 дар деҳаи Поршневи ноҳияи Шугнон ба дунё омадааст. Падару модараш ба ғаллакорӣ машғул буданд. Вақте ки Шириншоҳ 8-9- сола буд, падару модараш вафот карданд. То дувоздаҳсолагӣ бо бародараш зиндагӣ кардааст.

Шириншоҳ Шоҳтемур аз ҷумлаи ғаёлгарин муборизони роҳи озодиву истиқлолият ба шумор меравад. Ӯ дар аёми ҷавонӣ бо инқилобчиён ҳамроҳ шуда, аз онҳо дарси ватандӯстиву озодихоӣ ва адолатпарастиву инсондӯстӣ омӯхтааст. Шириншоҳ бо шарофати дониши мукамал ва кордониву зиракиаш хеле зуд ба мақомҳои баланди роҳбарӣ расида, дар бунёдгузорию пойдевори Ҷумҳурии Тоҷикистони Шӯравӣ саҳми бузург гузоштааст.

Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 27-уми июни соли 2006 ба фарзанди барӯманди халқи тоҷик Шириншоҳ Шоҳтемур барои ғаёлияти бунёдкоронаи давлатӣ ва хизматҳои бузург дар поягузорию истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон унвони олии «Қаҳрамони Тоҷикистон» дода шуд.

1. Матни «Шириншоҳ Шоҳтемур»-ро хонед ва ҳаёти Шириншоҳ Шоҳтемурро бо ҳаёти Нусратулло Махсум муқоиса кунед. Чӣ монандӣ дар ҳаёти ҳар ду Қаҳрамони Тоҷикистон мебинед? Баён кунед.

2. Хислат ва амалҳои Нусратулло Махсум ва Шириншоҳ Шохтемурро муқоиса карда, дар диаграммаи Венн нишон диҳед. Аҳамияти муқоиса карданро дар ҳаёт муҳокима намоед.

3. Дар бораи аҳамияти забонмӯзӣ фикри худро баён кунед. Ҳангоми баён кардан ба меъёрҳои нутқи шифоҳӣ диққат диҳед.

Машқи 207. Монанди намуна аз рӯи амал хислатҳои Шириншоҳро муайян кунед. Ба ҷойи нуқтаҳо дар ҷуфти ҷумлаҳои дуҷумла сеюм сифатҳои мувофиқ гузошта нависед.

Намуна:

1. Шириншоҳ Шохтемур бисёр корхоро иҷро мекард. Вай шахси кордон буд.

2. Шириншоҳ Шохтемур чанд забонро омӯхт. Вай шахси..... аст.

3. Шириншоҳ Шохтемур шабу рӯз кор мекард. Ӯ шахси..... аст.

БОБИ 6. ЗИМИСТОН

1. НАВИСАНДА ЗИМИСТОНРО ЧӢ ГУНА ТАСВИР МЕКУНАД?

Матнро хонед ва дар бораи нишонаҳои фасли зимистон маълумот диҳед.

САҲРОИ ПУРБАРФ

Роҳ хеле васеъ буд. Дар ин роҳ тӯдаҳои барф набуданд, лекин ба ҷойи онҳо сар то сари роҳро, гӯё ки мумфарш карда бошанд, яхи саҳти сиёҳчаранг пӯшонда буд.

Ду тарафи роҳ майдонҳои кишт, кӯлҳои обпарто, захкашҳо, ҷӯйҳо, чариҳо хамию пастихо, ва баландиҳо бо барф пур шуда, ҳамвор гашта буданд. Бар ҳар тараф, ки нигоҳ кунед, барфи дурахшони сафед чашматонро мебурд.

Дарахтони бед, гучум ва тут ҳам монанди зардолуҳои баҳорон шукуфта, шукуфазореро ба назаратон чилва мекарданд. Ҳайфо, ки аз тарси хароб шудани чашм ин «шукуфазор»-ро бо серӣ тамошо кардан мумкин набуд.

Дар саҳро ҳеҷ ҷонзоде наменамуд, танҳо зоғҳои ало гурӯҳ-гурӯҳ барфбозӣ карда мегаштанд. Чунон ки мурғҳои хонагӣ хокбозӣ кунанд, онҳо ба сари синаашон ба барф хобида, бо панҷаҳояшон барфҳоро ба зерӣ болҳояшон пош мекунанд ва ба тариқе, ки мурғобиҳо сари худро ба об фуру медананд, инҳо ҳам сари худро ба барф меғунанд. Хомӯшии ин саҳрои пурбарфро танҳо қар-қари ҳамин зоғҳо халалдор мекард.

Садриддин Айни

гучум – дарахти сершоҳу барги сояфкан, ки сада як навъи он аст

Машқи 208. Расми манзараи зимистонро тасвир кунед. Мазмуни расмро бо ду-се ҷумла нависед. Аз калима ва ибораҳои матн истифода баред.

Машқи 209. Матро бори дигар хонед. Бигӯед, ки дар он су-хан дар бораи кадом душворихои фасли зимистон меравад?

Машқи 210. Дар матн иборахоеро, ки нишонаҳои зимистонро ифода мекунанд, ёфта, нависед.

Намуна: тӯдаҳои барф – Ҳар чо-ҳар чо тӯдаҳои барф буданд.

Машқи 211. Ба калимаҳои *васеъ, сафед, настӣ, хонагӣ* калимаҳои зидмаъно биёред.

Интихобан бо ду калима аввал ибора, баъд ҷумла тартиб дода, нависед.

Намуна:

Васеъ – танг, роҳи васеъ – роҳи танг. Ҳавлии мо дар шафати роҳи васеъ ҷойгир буд. Мо аз кӯча бо роҳи танг сӯйи сахро мерафтем.

Машқи 212. Дар мавзуи «Дар фасли зимистон аз чӣ эҳтиёт шудан лозим аст?» шифохӣ ҳикоя тартиб диҳед.

Машқи 213. Дар бораи манзараи зимистони маҳаллаи худ ҳикояи кӯтоҳ нависед.

2. ОЛИМ ЗИМИСТОНРО ЧӢ ГУНА ТАСВИР МЕКУНАД?

Матро хонед. Сабаби боридан ва сафед будани барфро шарҳ диҳед.

ЧАРО БАРФ САФЕД АСТ?

Барф чист? Дар фасли зимистон барфрезаҳои нозуки дурахшон ба рӯйи замину болои дарахтон ва боми хонаҳо мерезанду мерезанд. Барф аз заррачаҳои яхкардаи об ба вучуд омадааст. Онҳо низ мисли борон аз абр меборанд, аммо шакли барф ба борон монанд нест. Борон аз қатраҳои

хурду калони об, барф аз яхпораҳои тунуки ба ҳам часпида иборатанд. Агар шумо донаи барфро аз наздик мушоҳида кунед, мебинед, ки он шаклҳои аҷиби ниҳоят зебо дорад ва ба ситорачаи панҷ ё шашгӯша монанд аст.

Мехоҳед, фаҳмед, ки барф чӣ гуна пайдо мешавад?

Вақте ки ҳаво гарм аст, об аз рӯйи замин бухор шуда, хеле баланд, ба ҷое, ки ҳаво сард аст, мебарояд. Аз таъсири сармои боло бухори об ба яхпораҳои хурд-хурд табдил меёбад. Яхпораҳо ба ҳамдигар мечаспанд ва вазнин шуда, ба поён, ба рӯйи замин меафтанд. Дар ин вақт барф шакли муайяни зебо надорад. Ҳангоми ба замин афтидан ҳаво канорҳои яхпора (барф)-ро хӯрда, гӯё онро шона мекунад ва донаи барф то ба рӯйи замин расиданаш шакли зебои ситорачаро мегирад.

Чаро ранги барф сафед аст?

Ҳар як донаи барф (ҳар як ситорачаи барфӣ) бетартиб болои ҳамдигар афтада, ковок, анбӯҳ шуда мехобанд. Нури офтоб ё равшании рӯз дар дохили зарраҳои барф пароканда мешавад ва ба ҳар тараф паҳн шуда, онро равшан (сафед) мекунад. Барои ҳамин мо барфро ба ранги сафед мебинем. Ҳамин тариқ, сафедии барф ба равшании атроф вобаста будааст.

1. Дар фасли зимистон кадом беморӣ бештар мушоҳида мешавад?
2. Аз зуком худро чӣ тавр эҳтиёт мекунед?
3. Дар роҳҳои пурбарф ва лағжонак чӣ тавр эҳтиёт мекунед?

Машқи 214. Калимаҳоро хонед. Онҳоро аз рӯи намуна гурӯҳбандӣ кунед ва нависед.

Сафед, нек, калон, тез, ҳилагар, ширин, маккор, зебо, оҳанӣ, сиёҳ, баодоб, васеъ, часур, талх, қачпо, қабуд, хурд, ғофил, сурх, ҳарис, пахтагӣ, тунд, гулобӣ, кӯтоҳ, ботамиз, турш, чӯбӣ.

Намуна:

Сифатҳои ифодакунандаи ҳаҷм: калон, ..., ..., ..., ..., ...

Сифатҳое, ки аз чӣ сохта шудани ашёро ифода мекунанд: чӯбӣ., ..., ...

Сифатҳои ифодакунандаи ранг: сафед, ..., ..., ..., ...

Сифатҳои ифодакунандаи маза: ширин, ..., ..., ..., ...

Сифатҳои ифодакунандаи аломати ҳайвонот: маккор, ..., ..., ..., ...

Сифатҳои ифодакунандаи ҳислати одамон: нек, ..., ..., ...

Машқи 215. Муайян кунед, ки сифатҳои зер аломати чихоро ифода мекунанд.

Намуна: сафед – гули сафед, мӯйи сафед, пахтаи сафед, барфи сафед, ...

калон – хонаи калон, кӯчаи калон, ..., ..., ..., ...

ширин – ....., ..., ..., ..., ...

зебо – ....., ..., ..., ..., ...

васеъ – ....., ..., ..., ..., ...

чӯбӣ – ....., ..., ..., ..., ...

3. МАРОСИМИ «БАРФӢ»

– Манижа, ана зимистон ҳам фаро расид. Ҳамин ки барфи аввал борид, биё ба ягон кас «Барфӣ» нависем, – пешниҳод кард Бежан.

– Барфиаш – чӣ? Ман бори аввал мешунавам, – хайрон шуд Манижа.

– Ин як навъ бозӣ аст, ки одамон дар фасли зимистон бо ҳамдигар ҳазлу шӯҳӣ мекунанд.

Матнро хонед ва дар бораи маросими «Барфӣ» маълумот диҳед.

Маросими «Барфӣ» яке аз анъанаҳои бостони мардуми тоҷик ба шумор меравад, ки ба муносибати боридани барфи нахустин дар оғози фасли зимистон баргузор мешавад.

Кишоварзон дар фасли тирамоҳ пас аз чамъоварии ҳосил то фаро расидани фасли зимистон заминҳои киштро шудгор мекунанд, то ки замин барф хӯрда, дам гирад. Вақте замин дар зимистон ях мекунад, тухми алафҳои бегонаю ҳашароти зараровар нобуд мешаванд. Бинобар ин, кишоварзон дар давраҳои қадим боридани барфи аввалинро истиқбол мегирифтанд. Онҳо паёми «Барфӣ» иншо намуда, онро ба ёру дӯстон ва ҳешовандону наздикон мефиристанд.

Дар номаи «Барфӣ» номи шахсе, ки ба ӯ паём мерасад, бояд саҳеҳ навишта шуда бошад. Сарвари хонавода рӯзи боридани барфи аввал номаро дар кеса пинҳон мекард ва бо баҳонае ба хонаи ягон дӯсташ мерафт. Номаро пинҳон дар хонаи дӯсташ монда, пас ба ягон нафари онҳо хабар дода, худаш мегурехт. Чунки агар дастгир мешуд, худаш талаботи навиштаашро иҷро мекард. Дар номаи «Барфӣ» хоҳишу талабҳои шахси номабар бо шӯҳҳои аҷоибу ширингуфторҳои дилнишин баён мешуданд. Як намунаи номаи «Барфӣ» бо шеър навишта мешуд, ки чунин аст:

Зарра-зарра барф меборад сафед,
Як зиёфат аз шумо дорам умед.
Сандалиро гарм созед аз алав,
Ширбиринчу мантуву оши палав.
Кулчаҳои кунчитии қуббадор,
Себу ангури дилафрӯзу анор.
Ҳофизи хушхону танбӯру дутор,
Ною гижак, чӯраҳои беғубор.
Чормағзу тутмавизи соягӣ,
Баҳри мо тайёр кун аз чӯрагӣ.

Баъд шахси номабар соҳиби хонаро аз овардани нома
огоҳ карда, мегурехт. Соҳибони хона аз паси он шахс меда-
виданд. Агар ӯ ба дасти соҳибхона наафтад, талабхояшро
ичро мекарданд. Агар он шахс дур гурехта натавонаду ба
дасти соҳибхона афтад, талаби кардашро худаш иҷро меку-
над.

Маросими «Барфӣ»-ро мардуми тоҷик чун анъана ва бозии дилхушкунанда то ҳол баргузор мекунанд.

Рӯзӣ Аҳмадов

иншо – эҷод кардан, навиштан
саҳеҳ – дуруст, дақиқ
куббадор – гунбазмонанд

1. Маросими «Барфӣ» кай баргузор мегашт?
2. То фаро расидани зимистон кишоварзон чӣ кор мекарданд?
3. Боридани барфи аввалро онҳо чӣ тавр пешвоз мегирифтанд?
4. Шумо ҳам «Барфӣ» навиштаед?

Машқи 216. Хонед ва муайян кунед, ки дар ин «Барфӣ»-ҳо чиро умед мекунанд.

Зарра-зарра барф меборад сафед,
Як зиёфат аз шумо дорам умед.
ё

Зарра-зарра барф меборад сафед,
Меҳрубонӣ аз шумо дорам умед.

Машқи 217. «Барфӣ» нависед. Ба чойи нуктаҳо монанди намунаҳои боло хоҳиши худро бинависед.

Зарра-зарра барф меборад сафед
..... аз шумо дорам умед.

Машқи 218. Бозии «Барфӣ». Шарти бозӣ чунин аст:

Як нафарро назди тахтаи синф даъват карда, чашмонашро бандед.

Аз байни хонандагон интихобан як нафар баромада, ба дасти ӯ «Барфӣ» медихад.

Чашми нафари аввалро кушоед ва аз $\bar{u}$ хоҳиш намоед, ки «Барфӣ»-и гирифтаашро хонад. Агар шахси барфинависро ёбад, чояшро ба $\bar{u}$ медиҳад. Агар наёбад, як хоҳиши барфинависро ичро мекунад. Масалан, рақс мекунад.

Машқи 219 Аз матни «Маросими барфӣ» истифода карда калимаҳои муқобилмаъноро ёбед.

охирин –
фоидаовар –
дур –
хунук –

Машқи 220. Сифатҳои муқобилмаъноро нишон диҳед.

Яке фарбеҳ, дигаре хароб, яке дароз, дигаре кӯтоҳ, яке хушрӯ, дигаре безеб, вале моҳияти амалашон чун як себи дукафон ба ҳамдигар шабеҳ аст.

Урун Кӯҳзод

Машқи 221. Монанди дарси имрӯза барои хоҳару бародаратон «Барфӣ» навиштанро машқ кунед.

4. ЧАШНИ САДА

Матро хонед ва дар бораи Чашни Сада маълумот диҳед.

Чашни Сада ҳар сол дар даҳуми баҳмани солшумории ниёғони мо, баробар ба 30-юми январ чашн гирифта мешавад. Аз рӯйи тақвими халқӣ баъди поён ёфтани сардтарин рӯзҳои зимистон дар табиат тағйироте ба вуҷуд меояд ва ба қавли Абурайҳони Берунӣ, «Офтоб аз хонааш берун мебарояд ва ба баҳор майл мекунад». Деҳқонон аз ҳамин айём ба корҳои кишоварзӣ омодагӣ мебинанд ва ин ҳолат

панҷоҳ рӯзу панҷоҳ шаб пеш аз ҷашни Наврӯз сурат мегирад. Аз ин рӯ, ин ҷашнро «Сада» гуфтаанд, ки маънояш адади сад аст.

Дар ин бора шоир Манучехрии Домғонӣ гуфтааст:

Инак, биёмадаст ба панҷоҳ рӯз пеш,
Ҷашни Сада талоши Наврӯзи навбахор.

Шоир Фаррухии Сиистонӣ низ ба ин ишора кардааст:

Сада омад, ки туро мужда диҳад аз Наврӯз,
Мужда бипазирӯ бидеҳ хилъату кораш битароз.

Дар ҷашни Сада деҳқонон рӯз то бегоҳ оташ меафрӯзанд. Ҳамагон дар гирди оташ чамъ шуда, рақсу суруд меомонанд. Аз ҳамин рӯз иборат деҳқонон ба киштукори баҳорӣ омодагӣ дида, боғу дарахтонро ба тартиб меоваранд. Ба заминҳо яҳоб мемонанд, тухмии серҳосил ҷустуҷӯ ва барои кишт омода мекунанд.

Ҷашни Садаро дар замони мо ҳам истиқбол мегиранд. Дар ин ҷашн мардум ҳар гуна озмунҳо ташкил мекунанд. Деҳқонону боғдорон анъанаҳои гузаштагони худро идома медиҳанд.

Аз маҷаллаи «Масъалаҳои маориф»

1. Барои чӣ ин ҷашнро Сада мегуфтаанд?
2. Садаро кай ҷашн мегиранд?
3. Дар чандуми моҳи баҳман онро ҷашн мегирифтанд?
4. Дар замони пеш Садаро чӣ тавр ҷашн мегирифтанд? Дар замони мо чӣ хел ҷашн мегиранд?

Машқи 222. Агар 30-юми январ ба 10-уми баҳман баробар бошад, якуми баҳман ба чандуми январ рост меояд? Ҳисоб кунед.

БОБИ 7. РАСМУ ОИНҲОИ МО

1. НИЯТИ НЕК

Машқи 227. Чумлаҳоро хонед ва нависед. Мазмуни чумлаҳои ҳар қаторро муқоиса кунед. Хулосаатонро биғӯед.

1. Вай бечуръатона гуфт.
2. Офтоб аз паси қуллаҳои сарбафалаккашида рух вонамуд.
3. Ба шумо панҷ дақиқа фурсат медиҳам.

1. Вай тарсида гуфт.
2. Офтоб аз паси кӯҳҳои хеле баланд рух вонамуд.
3. Ба шумо панҷ дақиқа вақти муносиб медиҳам.

Матнро хонед ва биғӯед, ки чаро Шариф чумла нанавишт?

Ин ҳодиса дар дарси забони модарӣ рух дод. Омӯзгор ба ҳар кас як-ду калима доду фармуд:

– Бо ҳамин калимаҳо чумла тартиб диҳед. Ба шумо панҷ дақиқа фурсат медиҳам...

Панҷ дақиқа гузашт. Саид аз мизи якум дафтараширо гирифта, бархест. Вай бечуръатона гуфт:

– Калимаи ман «сарбафалаккашида» аст, – ва чумлаашро хонд:

– Офтоб аз паси қуллаҳои сарбафалаккашида рух вонамуд.

– Бад нест, – розӣ шуд муаллима. – Қабул!

Навбати Маъмур. Маъмур дар паҳлуи Саид менишаст. Калимаи вай «роҳ» будааст.

– Кӯҳ ҳар қадар баланд бошад, боз ҳам аз сари худ роҳ дорад, – гуфт вай.

– Олӣ! – хитоб кард муаллима.

Навбати Шариф расид, аммо вай аз ҷой нимхез шуда буд, ки замин ларзид. Аввал шишаи тирезаҳо паст-паст садо баровард. Баъд замин саҳт такон хӯрд ва шишае ҷарангосанон фуру рехт. Аз сақф пораҳои тунуки гач ба сару рӯйи бачаҳо афтиданд...

– Ба берун! – дод зад муаллима ва давида рафту дари синфро кушод.

Аҳли синф бод барин ба долон ва аз он чо дар як мижа задан ба сахни мактаб баромаданд. Ҳама рангпаридида, хавотир менамуданд. Чанд духтарак гиристанд. Кадоме беҳуш шуда буд. Омӯзгор ба рӯяш об зада, ӯро ба худ овардан мехост.

Чанд дақиқа гузашт. Замин дигар наларзид. Аммо касе ро чуръати ба дарун даромадан набуд. Тарсу ҳарос аз вучуди бачаҳову омӯзгорон рафтан намехост...

Сарвари мактаб – Муродӣ эълон кард, ки боз даҳ-понздаҳ дақиқа мунтазир мешавем.

Ниҳоят барои давом додани машғулиятҳо иҷозат шуд.

Вақте ки бачаҳо ба дарсхона даромада, ба ҷойҳояшон нишастанд, муаллима озурдахотир, гӯё худ ба худ гуфт:

– Аҷаб кори нохуб шуд!

– Не, кори хуб шуд, – пичиррос зад Шариф ба гӯши ҳампартааш – Набӣ. – Ман ҳанӯз ҷумла наёфта будам. Агар замин намеларзид, баҳои «ду» мегирифтам.

– Калимаҳоят кадом? – пурсид Набӣ.

– «Ният» ва «дил», – ҷавоб дод Шариф.

– Навис, – гуфт Набӣ, – «Буздил бадният мешавад!»

Азизи Азиз

фурсат – вақти муносиб

бечуръатона – тарсида-тарсида

кӯҳи сарбафалаккашида – кӯҳи хеле баланд

замин сахт такон хӯрд – замин сахт ларзид

ният – қасд, азм, фикр, андеша, хаёл

1. Чаро Шариф ҷумла нанавиштааст?
2. Воқеа дар кучо рӯй дод?
3. Ин ҳодиса дар кадом дарс рух дод?
4. Омӯзгор ба хонандагон чӣ вазифа дод?
5. Саид чӣ хел ҷумла гуфт? Маъмур-чӣ?
6. Барои чӣ Шариф ҷумла нанавишт?

7. Ҳангоми заминларза хонандагон чӣ кор карданд?
8. Баъди ба дарсхона баргаштан муаллима чӣ гуфт?
9. Шариф чӣ ҷавоб дод? Чӣ тарз ҷавоб дод?
10. Маънои «ният» чӣ будааст?
11. Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?
12. Ба мазмуни матн кадом сарлавҳа мувофиқ аст?
13. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

1. Мазмуни ҳикояро муфассал ва мухтасар нақл кунед.
2. Дар нақши Шариф ва Набӣ бозӣ кунед. Ба оҳанги гуфтори онҳо риоя намоед.
3. Кадоме беҳуш шуд. Муаллима ба рӯяш об зада ба худ овардан мехост. Агар хонандае дар назди шумо беҳуш шавад, шумо чӣ кор мекунед?

Машқи 228. Қоидаҳои рафторро ҳангоми заминларза хонед ва дар хотир гиред.

Қоидаҳои рафтор ҳангоми заминларза

- аввал ҷойи беҳатарро ёбед ва бинишинед;
- сар ва гарданро бо дастон пӯшонед;
- ба ягон чизи устувор така намоед;
- нафаси чуқур қашида ором шавед;
- то ба охир расидани заминларза дар ҳамон ҷое, ки қарор доред, бимонед, агар дар дохили бино бошед, ба таги мизи устувор дароед, худро аз тирезаҳо дуртар гиред, дар назди кунҷҳои дарунии деворҳои асосӣ ва дарҳо паноҳгоҳ ҷӯед;
- агар дар берун бошед, кӯшиш кунед, ки ба ҷойи кушод бароед, худро аз биноҳо, хатҳои барқ ва дарахтон дур гиред;
- агар дар автомобил бошед, ба ҷойи кушод баромада, мошинро аз ҳаракат боздоред;
- агар дар кӯчаҳои танги шаҳр бошед, худро ба ҷойи беҳавф, аз биноҳои бисёррошёна дуртар гиред.

Дар вақти заминларза аз амалҳои зерин даст кашед:

- ба тарафи зинаҳо ва дарҳои баромад надавед;
- ба сӯйи айвон надавед;
- аз айвон ё тиреза ба поён напаред;
- лифтро истифода накунед.

Баъд аз заминларза чӣ бояд кард?

- аз ашёи шикаста ва аз боло афтанда худро эҳтиёт кунед;
- дари чевонро эҳтиёткорона кушоед;
- хонаатонро аз назар гузаронед, агар дар дохили хона будан хатарнок бошад, ҳамаро берун бароред;
  - ба ҳамсоҷае, ки ба ёрӣ ниёз доранд, ёрӣ расонед;
  - аз ноқилҳои барқии афтида ё кубурҳои кандашудаи газ эҳтиёт шавед;
    - барои аз назар гузаронидани хона аз чароғаки дастӣ ё чароғи нерудор истифода баред;
      - чунбишҳои баъдинаро мунтазир бошед;
      - хабарҳои радио ва телевизионро гӯш кунед
      - агар оташро мушоҳида кардед, худатон хомӯш кунед ё ба 01 занг занед.

Машқи 229. Машқи имло. Чумлаҳои тартибдодаи Саид ва Маъмурро бонавбат ба ҳамдигар бигӯед ва нависед. Дафтара-тонро бо шарикатон иваз карда, дурустии навиштро бисанҷед. Ғалатҳои ҷойдоштаро фаҳмонда, ислоҳ кунед.

Машқи 230. Машқи «Худамро месанҷам».

Забони модарӣ, бечуръатона, сарбафалаккашида, Маъ-мур, ҷарангосзанон, рангпарида, озурдахотир.

Машқи 231. Бо калимаҳои машқи боло чумла тартиб диҳед. Дафтарҳои худро бо шарикатон иваз карда, санҷед. Ғалатҳои ҷойдоштаро фаҳмонда, ислоҳ кунед.

Машқи 232. Хонед:

- Калимаҳоят кадом? – пурсид Набӣ.
  - «Ният» ва «дил», – ҷавоб дод Шариф.
  - Навис, – гуфт Набӣ, – «Буздил бадният мешавад!»
- Агар шумо мебудед, бо калимаҳои «ният» ва «дил» чӣ хел ҷумла тартиб медедед? Нависед.

Машқи 233. Ниятҳои некро номбар карда нависед.

Намуна: Бигзор ҳамеша сулҳ бошад.

2. ЭҶТИРОМИ ПАДАРУ МОДАР ВА КАЛОНСОЛОН**Машқи 234. Матро хонед ва бигӯед, ки барои чӣ мо бояд падару модарро эҳтиром кунем.**

Падару модарро иззат кардан, онҳоро бузургу калон доништан, аз гуфтаи онҳо набаромадан, суханашонро рад накардан, ҳамеша дар ҳама қор ризои онҳоро чустан барои ҳар кас лозим аст. Падару модар дар тарбияти мо бисёр машаққатҳо кашиданд ва ба ҳуни чигар парвариш намуда калон карданд. Ба синни ҳафтсолагӣ ба мактаб фиристоданд. Альон мо дар мактаб мехонем, ҳеч ғам надорем. Хӯроку пӯшоки моро онҳо тайёр мекунанд. Акнун моро лозим аст, ки қадри падару модарро донем, онҳоро бисёр иззат кунем, бе иҷозати онҳо коре накунем. Агар ба коре иҷозат надиханд, «ҷавоб диҳед» гуфта зӯр назанем, зеро ки қори нағзу бадро онҳо медонанд. Ба ҳар коре, ки онҳо ҷавоб надиханд, албатта зарарнок аст.

Садриддин Айни

альон – ҳоло

Ҳафт сабаби эҳтиром кардани падару модарро аз матн муайян кунед.

Машқи 235. Машқи имло. Ҷумлаи якуми матро нависед. Дафтаратонро бо шарикатон иваз кунед. Ғалатҳои ҷойдошта-ро муайян ва ислоҳ кунед.

Машқи 236. Замира мегӯяд, ки ифлос накардани либос ҳам эҳтироми падару модар аст.

– Ба дарс бо тайёрии пухта омадан ҳам эҳтироми падару модар аст, – мегӯяд Фарзона.

Боз кадом корҳо нишонаи эҳтироми падару модар аст? Нависед.

Раҳим мегӯяд, ки дар кӯча сухани дағал нагуфтан ҳам эҳтироми падару модар аст.

Машқи 237. Чумлаҳоро хонед. Дуруст ё нодуруст будани рафторро муайян кунед. Дар дафтар танҳо рафтори дурустро нависед.

Рафтор	Дуруст	Нодуруст
Ман ҳар субҳ ба падару модарам салом медиҳам.		
Ман ба шахсони калонсол салом медиҳам.		
Ман ба падару модарам сухани рост мегӯям.		
Ман ба калонсолон сухани рост мегӯям.		
Ман хангоми салом додан ба калонсолон даст дароз мекунам.		
Ман хангоми салом бо калонсолон даст дароз намекунам, то онҳо даст дароз накунанд.		
Ман дар автобус ба шахсони калонсол ҷой медиҳам.		
Ман ба калонсолон ёрӣ намерасонам, зеро онҳо ҳам фарзанд доранд.		
Агар калонсолон аз ман ёрӣ пурсанд, тайёр ҳастам, ки ба онҳо ёрӣ расонам.		
Ман ба падару модар ва калонсолон «шумо» гуфта мурочиат мекунам.		

Машқи 238. Дар бораи эҳтироми падару модар шифохӣ ҳикоя тартиб диҳед. Меъёрҳои нутқи шифохиро ба эътибор гиред.

Машқи 239. Ҳамроҳи аҳли хонавода нишонаҳои эҳтиром кардани падару модар ва шахсони калонсолро муайян кунед ва рӯйхати нав тартиб диҳед.

Намуна: 1. Ҳаргиз падару модарро наранҷонед.
2.....

3. «ТУ» ВА «ШУМО»

Аз рӯйи одоби тоҷикон, аксарияти мардум, дар вақти бо волидайн, бародару хоҳари калон, меҳмон, калонсолон, шахсони ношинос, роҳбар ва омӯзгор мурочиат намудан, хатман «шумо» мегӯянд.

Ҷаҳат шахсони ҳамсинну сол, аз хурдӣ дар як ҷо калоншуда ихтиёр доранд, ки «ту» ё «шумо» гуфта, ба ҳамдигар мурочиат кунанд. Калонсолон ҳам нисбат ба хурдсолон «ту» гуфта мурочиат менамоянд.

«Шумо» гуфта мурочиат кардан маънои хушомад ё тарс надошта, балки ҳурмату эҳтироми якдигарро ифода менамояд.

Қаломии ширин, ахлоқи ҳамида, муносибати боодобона ба монанди насими саҳарӣ таби шахсро хушу асабро ором мекунад.

Агар ба шахсе, ки ҳамеша «шумо» гуфта мурочиат кардаанд, якбора калимаи «ту»-ро истифода баранд, табъаш хира мешавад. Ин гуна рафторро чун беэҳтиромӣ қабул мекунад. Ҳол он ки мурочиаткунанда, мумкин аст, аз рӯйи одат, нафаҳмида, ғайри ихтиёр «ту» гуфта бошад. Дар ин ҳолатҳо ҳафа шудан лозим нест, чунки дар баъзе лаҳҷаҳои мо «ту» гуфта мурочиат намудан низ маъмул аст. Дар вақти суҳбат гоҳ бо калимаи «ту», гоҳ «шумо» мурочиат намудан аз рӯйи одоб нест.

Аммо ҳамеша кӯшиш кардан лозим аст, ки бо меҳмон, калонсолон, шахсони ношинос, роҳбар, омӯзгор бо ҷонишини «шумо» мурочиат кунем. Зеро дар баробари шахсони номбурда истифода кардани калимаи «шумо» вазифаи ахлоқист.

1. Аз рӯйи одоб мурочиат ба дигарон чӣ гуна бояд бошад?
2. Вақти мурочиат ба одам калимаи «шумо» чиро мефаҳмонад?
3. Калимаи «ту» ҳангоми мурочиат ба шахси калонсол чӣ таъсир мерасонад?
4. Дар маҳаллае, ки шумо зиндагӣ мекунад, ҳангоми мурочиат ба одам аз кадом ҷонишинҳо истифода мебаранд?
5. Шумо ҳангоми мурочиат ба калонсолон кадом ҷонишинҳоро ба забон меоред?
6. Баъд аз хондани матн андешаи шумо дар ин бора тағйир ёфт ё не? Баён кунед.

Машқи 240. Ба ҷойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқ гузошта нависед.

Шахсоне, ки «ту» гуфта мурочиат мекунем: *ҳамсолон*, ...

Шахсоне, ки «шумо» гуфта мурочиат мекунем: *падар*, ...

Машқи 241. Озмуни хушнависӣ. Бандҳои чоруми панҷуми матни «Ту» ва «шумо»-ро хушнависӣ кунед.

Машқи 242. Дарси имрӯзаро бо аҳли хонавода муҳокима кунед. Ҳамроҳи онҳо мавридҳои истифодаи «ту» ва «шумо»-ро муайян кунед ва рӯйхати нав тартиб диҳед.

Намуна:

1. Ҳамаи хурдсолон ба калонсолон «шумо» гуфта мурочиат мекунанд.

2. ....

4. ОДОБИ МЕҲМОНДОҶӢ

Машқи 243. Чумлаҳоро хонед ва нависед. Мазмуни чумлаҳои ҳар қаторро муқоиса кунед. Хулосаатонро бигӯед.

1. Бе даъват даромада омаданд.	1. Бе парварёна даромада омаданд.
2. Меҳмонон нақшаҳои барои мо хавфноктар кашидан гирифтанд.	2. Меҳмонон нақшаҳои барои мо пурхатар кашидан гирифтанд.
3. Дандон ба дандон монда оқибати кори ин меҳмонҳои азхудрафтаре мунтазир будам.	3. Тоқат карда оқибати кори ин меҳмонҳои азхудрафтаре интизор будам.
4. Духтарчаам ошуфтаҳола на пурсид.	4. Духтарчаам парешонхотир пурсид.

ХОНА ДАР ХОНА

I

Онҳо қариб як моҳ аст, ки сокини хонаи мо янд. Ростӣ гап, бе ҳеч даъват даромада омаданду дигар ихтиёри рафтани накарданд.

Ҳардуюшон ҳам ба зеб, хушандом, дӯстрӯ. Лекин як хислати аҷиб доранд: ҳамин ки нишастанд, хоҳ ба диламон ғунчаду хоҳ не, бо ҳамдигар байтбарак мекунанд. Ман ҳарчанд забони онҳоро нафаҳмам ҳам, ба овози форам ва дилрабоияшон бодикқат ғӯш мекунам. Ҳис кардан мумкин аст, ки аз хониши онҳо оҳанги зиндагӣ, ҳаётдӯстӣ, оромӣ осоиш ба ғӯш мерасад. Дертаре меҳмонон нақшаҳои барои мо хавфноктар кашидан гирифтанд.

II

Ба фикри онҳо, агар мо минбаъд, ба ҷое рафтани шавем, бояд дару тирезаро кушода монем. Охир, худатон тасаввур кунед, ки мо чӣ тавр дару тирезаи хонаро кушода, рафта метавонем? Не, ин кори ношуданӣ!

Лекин яке аз меҳмонон ғзаби маро дида, ба сӯйи тиреза ишора кард. Ман фаҳмидам: ӯ гуфтан мехоҳад, ки «Дарро кулф кунед ҳам, ақаллан даричаи тирезаро кушода монед!»

Хайр, агар меҳмон дарро монда, аз дарича медаромада бошад, ба инаш розӣ шудан мумкин. Даричаи тирезаро кушода мондам. Ҳамин тавр, дарича дари онҳо шуд.

Мо рафта-рафта ба ин кори меҳмонон ҳам одат кардем. Ягон соат наомада монанд, духтарчаам мепурсид:

– Дада, онҳо ба кучо рафтанд?

Як рӯз меҳмонон байни худ ким-чӣ хел аҳду паймон карданд, ки дар як кунчи хонаи мо хона созанд. Аҷабо! Ин чӣ гап-а? Наход меҳмон ҳамин хел шавад!

Ш

Ҳарчанд асабҳоям таранг шуда бошанд ҳам, дандон ба дандон монда, оқибати кори ин меҳмонҳои азхудрафтгаро мунтазир будам. Рӯзи дигар онҳо ба нохост ба кор сар карданд. Яке лой меовард, дигаре об. Хонасозӣ сар шуд. Аз як тараф ғзабам ояд, аз тарафи дигар ба меҳнатдӯстии онҳо қоил мешудам. Охир, яке лойро эҳтиёткорона ба кунчи хона мегузошт ва дигаре об оварда, онро андова мекард, сайқал меод. Дар тамоми муддати хонасозӣ, ки он қариб як моҳ давом кард, ман надидам, ки ба рӯйи қолин як гард хоку лой афтида бошад.

Меҳмонон пас аз буд шудани хона ба мо ҳарфе назада дар он зиндагӣ кардан гирифтанд.

Пас аз чанде меҳмони мо – фароштурукҳо, бо оилаи худ кӯчида рафтанд. Духтарчаам ошуфтаҳолона пурсид:

– Дада, онҳо аз мо ранҷиданд?

– Не, наранҷиданд. Қоидашон – ҳамин. Ба мамлакатҳои гарм мераванд. Хонаи онҳо ҳамчун нишонаи дӯстӣ дар хонаи мо боқӣ хоҳад монд.

Бигзор, хонаи онҳо ҳеч гоҳ вайрон нашавад!

Ибодулло Файзуллоев

мунтазир – интизор
сайқал додан – суфта кардан
дандон ба дандон мондан – тоқат кардан
фароштурук – парасту, достак
ошуфтаҳо – бо ҳаяҷон, парешонхотирона

1. Мазмуни ҳикояро муфассал ва мухтасар нақл кунед.
2. Дар бораи одоби меҳмондорӣ мулоҳизаатонро баён кунед.
3. Дар нақши падару духтарча бозӣ кунед. Ба оҳанги гуфтори онҳо риоя намоед.
4. Дар бораи фароштурук ягон суруд сароед.
5. Расми фароштурукро тасвир кунед.
6. Дар бораи фароштурук маълумот диҳед.

Машқи 243. Машқи имло.

Сокини хонаи мо, хислати аҷиб, овози фораҷ, оҳанги зиндагӣ, тирезаи хона, даричаи тиреза, нишонаи дӯстӣ.

Машқи 244. «Дандон ба дандон монда, оқибати кори ин меҳмонҳои азхудрафтаҳо мунтазир будам», – мегӯяд соҳибхона.

Боз дар кадом мавридҳо «дандон ба дандон монда, мунтазир шудам» мегӯянд?

Нависед.

Машқи 245. Аввал ҷумлаҳои сутуни якумро хонед. Бигӯед, ки чӣ фаҳмидед?

Ҷумлаҳои сутуни дуюмро хонед. Акнун чӣ фаҳмидед?

Ҷумлаҳои сутуни якум ва дуюмро муқоиса кунед.

Ҷумлаҳои сутуни дуюмро нависед.

Моҳрӯ омадани меҳмонон дастархон ороост.	Моҳрӯ то омадани меҳмонон дастархон ороост.
Рустам донишгоҳ таҳсил мекунад.	Рустам дар донишгоҳ таҳсил мекунад.
Моҳ шинӣ, моҳ шавӣ, дег шинӣ, сиёҳ шавӣ.	Бо моҳ шинӣ, моҳ шавӣ, бо дег шинӣ, сиёҳ шавӣ.
Кӯча шахси ношинос мегузашт.	Аз кӯча шахси ношинос мегузашт.
Бобоям ман гул тухфа карданд.	Бобоям ба ман гул тухфа карданд.

Калимаҳои **ба, бо, то, аз, дар**-ро пешоянд меноманд. Пешояндҳо барои алоқаманд кардани калимаю ибораҳои ҷумла заруранд. Агар пешояндҳо набошанд, мо ба гуфтори ҳамдигар сарфаҳм намеравем. Пешояндҳо аз калимаҳои дигар ҷудо навишта мешаванд.

Машқи 246. Аз рӯи намуна ба саволҳо ҷавоб нависед.

Одамон **дар кучо** таҳсил мекунанд?

Одамон **дар мактаб, литсей, гимназия, коллеч, омӯзишгоҳ, донишкада, донишгоҳ** таҳсил мекунанд.

Шумо **бо кӣ** хӯрок меҳӯред?.....

Роҳ **то кучо** мебарад?.....

Шумо **аз чӣ** хурсанд мешавед?

Гулро **ба кӣ** тухфа мекунанд?.....

Машқи 247. Дарси имрӯзаро бо аҳли хонавода муҳокима кунед. Яқоя рӯйхати одоби ба меҳмонӣ рафтанро фикр карда, нависед.

Намуна:

1. Бе даъват ба меҳмонӣ нарав.

2. ....

5. ҲАР КАСЕРО БАҲРИ КОРЕ СОҲТААНД

Машқи 248. Бозии «Бинго». Ҷадвали 4x4-ро тасвир карда, дар он номи 16 касбро интихобан нависед.

Омӯзгор, навозанда, бастакор, ошпаз, бофанда, барзгар, мутриб, варзишгар, дуредгар, милиса, нонво, оҳангар, тарҷумон, муҳандис, нозири андоз, ронанда, ҳавонавард, сохтмончӣ, барқчӣ, дӯзанда, рассом, андовагар, табиб, агроном, деҳқон, рӯзноманигор, наворбардор, муҳофиз, ҳамшираи шафқат, қаннод, кайҳоннавард, меъмор, китобдор, посбон.

Машқи 249. Монанди намунаи зер дар бораи панҷ касбу кори гуногун маълумот диҳед.

Номи касб	Чӣ кор мекунад?	Барои чӣ даркор аст?
<i>Намуна:</i>		
Омӯзгор	Хонандагонро таълим ме- диҳад, тарбия мекунад.	Мо донову тавоно шуда, касб меомӯзем.
Муҳандис	Тарҳи биноро мекашад	Мо дар биноҳои зебою барҳаво зиндагӣ мекунем.
Адвокат		
Дӯзанда		
Милиса		
Табиб		
Андовагар		

Машқи 250. Маҳсулоти зеринро аз рӯи намунаи ҷадвал гурӯҳбандӣ кунед:

Манту, анор, помидор, кулчақанд, сабзавоти тару тоза, санбӯса, сихкабоб, хурмо, кулча, карам, нок, нон, карамшӯрбо, гандум, шафтолу, картошка, афлесун, шалғам, оши палав, ширбиринҷ.

Боғбон	Нонво	Қаннод	Деҳқон	Ошпаз
анор	кулча	кулчақанд	помидор	манту

Машки 251. Маҳсулоти зеринро аз рӯйи намунаи чадвал гу-
рӯхбандӣ кунед:

Табақи сафолӣ, зардӯзӣ, чӯроб, гӯшвор, коса, қолин,
дар, даствона, кӯза, тиреза, бозубанд, болишт, тоқӣ, чӯб-
корӣ, сабад, гулдӯзӣ, дарвоза.

Заргар, кулол, кандакор, кашидадӯзӣ, бофанда.

Машки 252. а) Дар мавзуи «Касби дӯстдоштаи ман» аз рӯйи
нақша ҳикоя нависед.

б) Ҳикояҳои худро бо ҳамсинфон иваз карда, ғалатҳоро
ислоҳ кунед.

в) Ҳикояи худро хонед.

Нақша:

Номи касби дӯстдоштаатон чист?

Чӣ кор мекунад?

Барои мардум чӣ манфиат меоред?

Машки 253. Дарси имрӯзаро бо аҳли хонавода муҳокима ку-
нед. Дар бораи касби дӯстдоштаи худ ба онҳо ҳикоя кунед.

Монанди ҳикояи навиштаи худ (машки боло) дар бораи
касби падар, модар ё дигар аъзои хонавода ҳикояи кӯтоҳ (5–6
ҷумла) нависед.

6. ҲУНАРҲОИ МАРДУМӢ

Матро хонед ва ба саволҳо ҷавоб бигӯед.

Ҳунари чӯроббофӣи занони Бадахшон аз замонҳои хеле қад-
дим оғоз ёфта, то имрӯз идома дорад. Чӯроббофӣ аз бофанда
ҳунари баландро талаб мекунад. Чӯробрӯ ханӯз дар қарнҳои VII–
VIII ба меҳмонони олимақом чун
туҳфа тақдим мекарданд. Чӯробҳои
бофтаи хунармандони тоҷикро аз
Бадахшон ба кишварҳои Чин, По-
кистон, Ҳиндустон мебарданд.

Намунаҳои ҳунари бонувони ҳунарманди Бадахшон дар осорхонаҳои Русия, Олмон, Инглистон, Украина ва Беларус ба намоиш гузошта шудааст. Ҳунари баланди бофандагии бонувони Бадахшон донишмандони соҳаи фарҳангу ҳунар ва ҳунармандон, этнографҳоро дар ҳайрат меғузорад. Чӯробҳо дар шаклҳои гуногун бофта мешаванд: чӯроби кӯтоҳи то бучулак, то зону ва аз зону боло низ мебофанд.

Чӯробҳоро асосан аз пашми гӯсфанд, бузи ангорӣ ва уштур тайёр мекунанд. Барои бофтани чӯроб танҳо мӯйи дар фасли баҳор тарошидаро истифода мебаранд, чунки сифати он баланд аст. Сараввал мӯйинаро бо химчаи бед кӯфта мулоим карда, барои ресидан омода мекунанд. Баъди омода намудани мӯйина бо дастгоҳи ресандагӣ – чархи дастӣ ё бо чархи одии дастии «чалак» онро мересанд. Баъди омода шудани мӯйина, риштаҳоро бо рангҳои табиӣ ранг мекунанд. Барои ранг кардани риштаҳо аз рангҳои гуногуни табиӣ ба таври фаровон истифода мебаранд. Рангҳоро аз рустаниҳо, гули рустаниҳо ва решаи дарахтон тайёр мекунанд. Ҳунармандон ранги гулобиро аз рустании рӯян, ранги зардро аз гули хуч, ранги сурхро аз решаи гули хуч, ранги зарди тираро аз жоғари зардолу ё дарахти чормағз, ранги сиёхро аз пӯстлохи чормағз омода мекунанд.

Дар байни чӯробҳо нақшу нигори гуногун дида мешаванд, ки ба номашон хеле мувофиқанд. Масалан, аловгул, пари товус, синаи боз, чархгардонак, пайи гурба, пайи гург, пайи гунчишк, пайи мурғ, нохуни паланг, чашмак, гандумак, чапу рост, далқангул (кӯзагул) ва ғайра.

бонувон – занон

қарн – аср, садсола

олимақом – баландпоя

этнограф – олиме, ки урфу одат ва маданияти халқҳоро меомӯзад, мардумшинос.

рӯян – гиёҳе, ки баргҳои нӯгтез ва гулҳои зарди майда дорад. Аз решаи он моддаи сурхранге ҳосил мешавад, ки дар рангрезӣ ба кор меравад.

1. Хунари чӯроббофӣ дар Бадахшон аз кай оғоз ёфтааст?
2. Чӯрбро аз мӯйинаи кадом ҳайвон омода мекунанд?
3. Чӯробҳо чӣ гуна нақшу нигор доранд?

Машқи 254. Машқи имло. Бадахшон, Чин, Покистон, Ҳиндустон, Афғонистон, Туркменистон, Русия, Олмон, Инглистон, Украина ва Беларус.

Машқи 255. Сарҳатти охири матро нависед. Диққат диҳед, ки аломати вергул пас аз чиҳо гузошта шудааст?

Машқи 256. Ба ҷойи нуқтаҳо номҳои мувофиқро ёфта, нависед.

- ... ва ... дӯсти ҷонӣ мебошанд.
 ..., ... ва ... ба китобхона мераванд.
 ..., ..., ... ва ... хубии одамро нишон медиҳанд.

Машқи 257. Машқи тартиб додани дастур.

1. Пашми бузро метарошанд.
2. Мӯйинаро бо химчай бед мулоим мекунанд.
3. Мӯйинаро мересанд ва ришта ҳосил мекунанд.
4. Риштаҳоро ранг мекунанд.
5. Бо риштаҳо чӯроб мебофанд.

Машқи 258. Дарси имрӯзаро бо аҳли хонавода муҳокима кунед. Доир ба тарзи тайёр кардани ягон чиз дастур тартиб диҳед:

Намуна:

Тартиби пухтани кулчақанд: 1. .... 2. ....

Тартиби сохтани лонаи парандагон: 1. .... 2. ....

7. ЁДИ ВАТАН

1. Шумо асбоби мусиқии найро медонед?
2. Шакли он чӣ гуна аст?
3. Онро чӣ тарз менавозанд?
4. Вай чӣ гуна садо мебарорад?

Машқи 259. Матнро хонед ва бо ҷавобҳои худ муқоиса кунед.

Най рустаниест, ки танааш борик асту дарунаш – холӣ. Най ҷо-ҷо ҳалқабанд дорад ва дар соҳили рӯду ҷойҳои сернам мерӯяд. Най маъноӣ дигар ҳам дорад: асбоби мусиқии нафасиест, ки аз ҷӯби дарунсӯроҳ сохта мешавад. Шумо доништан мехоҳед, ки найи рустани бо найи асбоби мусиқӣ чӣ алоқамандӣ дорад? Бисёр хуб!

Мо имрӯз матнро мехонем, ки ба ин суол ҷавоб мегӯяд.

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Дар соҳили ноҷамӯи дарё найи қавӣ ва баланде рӯйид. Най ба хушӣ ва оромӣ зиндагӣ мекард ва дар миёни дӯстонаш бо вазидани насими нарм мерақсид.

Рӯзе найро аз беҳаш буриданд. Ҳангоме ки аз байни дӯстонаш ҷудо мешуд, дарди сахте вайро фаро гирифт.

Пас аз муддате най худро дар қоргоҳи санъатгаре ёфт. Марди санъатгар бо ҳилае дохили найро то пурра холӣ шудан тоза кард. Он гоҳ ба сӯроҳ кардани як тарафи най пардохт.

Мард дар болои най муддати зиёде қор кард, пора-пора аз он мебурид ва онро шаклу сайқал меод.

Ниҳоят марди санъатгар қорашро тамоми кард. Найи дурушти қанори дарё ба як найи борик ва дурахшанда табдил ёфт.

Мард найро ба лаби худ ниҳод ва ба навохтан оғоз кард. Солҳои зиёде гузаштанд. Мусиқии най машҳур ва мавриди писанди ҳамагон шуд. Аммо ӯ ҳаргиз натавонист, ки соҳили дарё – ватани худро фаромӯш кунад. Ҳар бор ки онро менавохтанд, орзу мекард, ки бо дӯстони азизаш дар соҳили дарё бошад.

(Мазмун аз «Маснави маънавӣ»-и Ҷалолӣдини Балхӣ)

1. Най аввал дар кучо мезист?
2. Бо вай чӣ кор карданд?
3. Мусиқии най машҳури олам гашт, онро одамон гӯш карда ҳаловат мебурданд. Барои чӣ най, бо вучуди машхур шуданаш соҳили дарёро ёд мекунад?
4. Барои чӣ най нола мекунад?
5. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машқи 260. Калимаҳоро аз рӯйи маъно гурӯҳбандӣ кунед.

Дара, най, баланд, тоза кард, рӯйид, ӯ, мераксид, дӯстон, табдил ёфт, санъатгар, борик, кавӣ, мусиқӣ, орзу мекард, дурушт, навохт, нарм, буриданд.

Исм	Ҷонишинҳои шахсӣ	Феъл	Сифат

Калима аз овозҳо иборат аст. Калимаҳо аз ҷиҳати маъно ва вазифаашон дар нутқ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: мустақилмаъно ва ёридиханда.

Калимаҳои мустақилмаъно: *қалам, нон, мо, шумо, рафтани, сафед, сурх* ва ғайра. Ин калимаҳо ном, аломат ва амалу ҳаракатро ифода мекунанд.

Калимаҳои ёридиханда: *аз, бо, то, дар, ва, ки* ва ғайра. Инҳо калимаҳое мебошанд, ки барои алоқаманд кардани калимаҳои ҷумла хизмат мекунанд.

Калимаҳои **ба, аз, дар, то** пешоянд ва калимаҳои **ва, ки** пайвандак мебошанд.

Машқи 261. Бо таркибҳои «ба меҳмонӣ», «дар меҳмонӣ», «аз меҳмонӣ», «то меҳмонӣ» ҷумлаҳо созад ва мазмуни ҷумлаҳоро муқоиса кунед.

Машқи 262. Машқи имло. Сарҳати якуми матни «Ёди Ватан»-ро ба ҳамнишини худ хонед ва нависед. Дафтарҳоро иваз карда, санҷед. Ғалатҳои ҷойдоштаро ислоҳ кунед.

8. МО ВА ОИНАИ НИЛГУН

Матнро хонед ва ба суолҳои зерин он ҷавоб гӯед.

Ҳамаи мо дар хонаамон телевизор (оинаи нилгун) ва мавҷгир (антенна) дорем. Ҳар рӯз мо телевизор тамошо мекунем, радио гӯш мекунем. Албатта, бо мақсади муайян тамошо мекунем. Масалан, ҳаловат мебарем, аз хабарҳои кишвари худ ва берун аз он огаҳӣ пайдо мекунем, чизеро меомӯзем.

Барномаҳои телевизионӣ се хел мешаванд: иттилоотӣ, маърифатӣ ва фарҳангӣ фароғатӣ.

Барномаҳои *иттилоотӣ* дар бораи воқеаю рӯйдодҳои гуногуни Тоҷикистон ва ҷаҳон хабар медиҳанд. Барномаҳои *маърифатӣ* дар бораи олами атроф, илму техника, ҳодисаҳои табиӣ ва тарзи муоширати одамон маълумот медиҳанд. Барномаҳои *фарҳангӣ фароғатӣ* филмҳои хунарӣ, тасвирӣ, консертҳо, намоишномаҳои бачагона ва озмунҳои гуногунро дар бар мегиранд. Тамошои телевизор ҳам қоида дорад. Қоидаҳои зеринро дар хотир гиред ва риоя кунед.

- Барномаҳои телевизиониро ҳатман ҳамроҳи аҳли хонавода тамошо кунед. Чизҳои нафаҳмидаатонро аз онҳо бипурсед.

- Телевизорро дар вақти муайян тамошо кунед.
  - Асосан барномаҳои телевизиони «Баҳористон»-ро тамошо кунед. Шабакаҳои дигар барои калонсолонанд. Барномаҳои шабакаҳои дигарро бо маслиҳати хонавода тамошо кунед.
  - Аз телевизор ду-се метр дуртар бинишинед.
  - Ба як нуқта нигоҳ қарда наистед.
  - Ҳангоми таблиғот (реклама) чашмон бояд истироҳат кунанд.
  - Ҳангоми хондану навиштан ва хӯрдан тамошо кардани телевизор фоида надорад. Беҳтараш як корро кунед.
- Дар хотир доред! Аз экрани телевизор нурҳои зарарнок паҳн мешаванд. Бисёр тамошо кардани он чашмони шуморо хира мекунад.

Ин аҷиб аст! Ихтироъкори шотландӣ Чон Лочи Берд соли 1926 системаи телевизионии нахустинро намоиш дод. Он аз қуттии кӯҳна, сикҳои чӯрбобӯӣ, қуттии тунука ва фонуси велосипед сохта шуда буд.

1. Қадом шабакаҳои телевизионии Тоҷикистонро медонед?
2. Тамошои барномаҳои телевизионӣ чӣ аҳаммият дорад?
3. Барномаҳои телевизионӣ чанд хел мешаванд? Қадомҳо?
4. Қоидаҳои тамошои телевизорро номбар қарда метавонед?
5. Дуру дароз тамошо кардани телевизор чӣ зарар дорад?
6. Аввалин телевизор аз чӣ сохта шуда буд?

1. Тарзи гуфтори наттоқон (барандагон)-и барномаҳои Муассисаи давлатии телевизиони кӯдакону наврасони «Баҳористон»-ро нишон диҳед.

2. Тарзи сароидани сурудҳои бачагонаи барномаҳои «Баҳористон»-ро нишон диҳед.

3. Мазмуни филмҳои тасвирии тамошокардаатонро нақл кунед.

Машки 263. **Машки «Худамро месанҷам».**

Телевизор, телевизионӣ, барномаҳои маърифатӣ, фароғатӣ, хабарӣ, филмҳои хунари, филмҳои тасвири.

Машки 264. **Фоида ва зарари тамошои телевизионро дар ду қатор нависед.**

Намуна:

Фоида. Мо бо хабарҳои ҷаҳон шинос мешавем. ....

Зарар. Дуру дароз тамошо кардани телевизор чашмро хира мекунад. ....

Машки 265. **Дар бораи барномаҳои телевизион маълумот дода, аз рӯи намунаи зер ҷадвалро пур кунед.**

<i>Номи барнома</i>	<i>Дар он сухан дар бораи чӣ меравад?</i>	<i>Қадам нави барнома аст?</i>
Бозиҳои варзишии «О-фа-рин!»	Кӯдакон аз рӯи бозиҳои гуногуни варзиши мусобика мекунанд.	Барномаи фарҳангии фароғатӣ

Машки 266. **Дар бораи барномаи дӯстдоштаатон аз рӯи нақша ҳикояи кӯтоҳ нависед.**

1. Номи барнома
2. Дар он сухан дар бораи чӣ меравад?
3. Барои чӣ он ба ман писанд аст?
4. Аз он чӣ ҳоро омӯхтам?

Машки 267. **Бо аҳли хонавода дар бораи дарси имрӯза суҳбат кунед. Ҳамроҳи онҳо «Қоидаҳои тамошо»-ро тартиб диҳед.**

Намуна: 1. Ман телевизорро пас аз ичрои вазифаи хонагӣ тамошо мекунам.

2. ....

9. КИТОБХОНА

Матро хонед ва дар бораи Китобхонаи миллии Тоҷикистон маълумот бидиҳед.

КИТОБХОНАИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Китобхонаи миллии Тоҷикистон 20-уми марти соли 2012 дар шаҳри Душанбе таъсис дода шудааст.

Китобхона 40 толори хониш, 22 маҳзан, маҷлисгоҳҳо ва чопхона дорад. Дар китобхона беш аз 10 миллион нусха китоб ва дигар маводди хаттӣ ниғаҳдорӣ мешаванд. Бинои нави китобхона 167 метр дарозӣ ва 52 метр баландӣ дошта, аз чор қисм иборат аст.

Хонандагон метавонанд, аз рӯи хоҳиш ва касб аз тоҷикӣ ва ғайри тоҷикӣ китобҳои истифода намоянд.

Дар толори махсус китобҳои гуногун ба намоиш гузошта мешаванд. Дар толори матбуоти даврӣ рӯзномаву маҷаллаҳо нигоҳ дошта мешаванд.

Дар Китобхонаи миллии марказҳои фарҳангии якҷанд кишварҳои дунё таъсис ёфтааст. Онҳо китобу нашриҳои худ-

ро барои хондан пешкаш намуда, чорабиниҳои гуногун мегузаронанд. Марказҳои фарҳангии Амрико, Маркази иттилоотии Олмон, Бахши фарҳангии Эрон, Маркази фарҳангии Чин, Маркази фарҳангии Корея китоб ва рӯзномаву маҷаллаҳоро бо забонҳои англисӣ, олмонӣ, форсӣ, чинӣ, кореягӣ барои истифода пешниҳод мекунанд. Ин марказҳо дар бо-раи кишвари худ маҳфилҳо ташкил мекунанд.

махзан – ҳазина

Машқи 268. Машқи имло. Сарҳатти охири матро бонавбат ба ҳамнишинатон бигӯед ва нависед. Дафтарҳои худро бо ҳамдигар иваз карда, ғалатҳои ҷойдоштаро муайян ва онҳоро ислоҳ кунед.

Машқи 269. Китоби дарсӣ ва бадеиро муқоиса карда, монандӣ ва фарқи онҳоро дар диаграммаи Венн нишон диҳед.

Машқи 300. Рӯзнома ва маҷалларо муқоиса карда, монандӣ ва фарқи онҳоро дар диаграммаи Венн нишон диҳед.

Машқи 301. Монанди намунаи зер шарҳи калимаҳоро нависед.

Калима	Шарҳ
Китобхонаи миллӣ	Китобхонаи миллии Тоҷикистон калонтарин китобхонаи кишвар буда, дар шаҳри Душанбе ҷойгир аст. Он беш аз 10 миллион нусха китоб ва то-лору шӯбаҳои зиёд дорад.
Китоби дарсӣ	
Китобҳои бадеӣ	
Рӯзнома	
Маҷалла	

Машқи 302. Бо таркибҳои «ба китобхона», «дар китобхона»,

«аз китобхона», «то китобхона» чумлаҳо созед ва мазмуни онҳоро муқоиса кунед.

Машки 303. Рӯйхати китобҳои хондаатонро мувофиқи тартиби алифбо нависед.

Намуна:

Азизи Азиз. «Агар дӯстат туро нафаҳмад...» – Душанбе, 2012.

10. ТЕАТР

Машки 304. Матнҳоро муқоиса кунед.

<p>Падару модар гапҳои чандин бор гуфташонро бори дигар такрор карданд:</p>	<p>Падару модар: Писарам, аз кӯдакҳо ҳам эҳтиёт шав! Баъзеи онҳо аз гурба ҳам бадтаранд! Агар бачае ҳам шуда, санг ё кулӯхеро аз замин гирифтани шуд, февран парвоз кун, шунидӣ, писарам?</p>
<p>– Вале агар санг дар бағал ё кисашон бошад-чӣ? – бо кунҷқобӣ пурсид Хурдӣ.</p> <p>– Оҳ ин бачаи яқрав! – гуфт модараш ғамгинона. – Аввал гапи маро то охир гӯш кун! Ана, бубин, хоҳарҳоят ва акаҳоят чӣ хел қобилу гапдароянд.</p> <p>– Ҳамаи онҳо тарсончаканд! – гуфт Хурдича мағрурона. – Аз гурба метарсанд. Аз бачаҳои хурдсол, ки ҳанӯз бинишонро пок карда наметавонанд, метарсанд.</p>	<p>Хурдӣ (бо кунҷқобӣ): Вале агар санг дар бағал ё кисашон бошад-чӣ?</p> <p>Модар (ғамгинона): Оҳ ин бачаи яқрав! Аввал гапи маро то охир гӯш кун! Ана, бубин, хоҳарҳоят ва акаҳоят чӣ хел қобилу гапдароянд.</p> <p>Хурдӣ (мағрурона): Ҳамаи онҳо тарсончаканд! Аз гурба метарсанд. Аз бачаҳои хурдсол, ки ҳанӯз бинишонро пок карда наметавонанд, метарсанд.</p>

Матнро хонед ва дар бораи театр маълумот диҳед.

БИЁ, БА ТЕАТР МЕРАВЕМ

Рӯзи шанбе буд. Падар ба фарзандон гуфт:

– Фарзандонам, тайёр шавед, пагоҳ ба театр меравем.

Хусноро гуфт:

– Театр чист?

Падар ҷавоб дод:

– Театр ду маъно дорад: 1) санъати намоиш додани асари драмавӣ дар сахна, 2) биное, ки дар он асари драмавӣ ба намоиш гузошта мешавад. Театр биноест, ки дар он намоишномаҳо (спектакл, концерт, вохӯриҳо) баргузор мешаванд. Намоишнома ҳамеша дар сахна мегузарад, то ки тамошобинон онро бахузур тамошо карда тавонанд. Дар сахна ҳунармандон (актёрон) нақш бозӣ мекунанд.

Дар театр ҳунармандон дар нақшҳои гуногун бозӣ мекунанд. Онҳо ҳам дар нақши одамон ва ҳам дар нақши ҳайвонҳо бозӣ мекунанд. Ҳунармандон ба воситаи забон, ҳиссиёт ва имову ишора нақшофарӣ мекунанд. Ҳиссиёт ва табъи ҳунармандон вобаста ба нақш метавонад гуногун бошад: хурсандӣ, ғаму андух, аз гиря то шӯҳиҳои пурғулғула ва қаҳру ғазаб.

Ба ҷуз ҳунармандон дар театр кормандони дигаре ҳастанд, ки барои омода шудани намоишнома (спектакл) сахм мегузоранд. Онҳо коргардон, пардозгар, равшанидиҳанда, ороишгар ва рассом мебошанд.

Театри давлатии лӯхтаки шаҳри Душанбе

Коргардон ба ҳунармандон тарзи гузоштани намоишнома, пасту баланд кардани овоз ва имову ишора карданро нишон медиҳад. Ороишгар сахнаро оро медиҳад. Пардозгар барои ҳунармандон мувофиқи нақш сарулибос интихоб мекунад, никоб месозад ва сару рӯи онҳоро рангу бор мекунад.

Театр ҳамчун санъат аз замонҳои қадим ба вуҷуд омадааст. Он аз ҷашну маросимҳои мардумӣ сарчашма мегирад. Дар аввал дар ин намоишномаҳо ҳама иштирок менамуданд. Бо мурури замон барои ин кор аз байни одамон шахсони боистеъдодро интихоб мекардагӣ шуданд. Оҳиста-оҳиста дар театр касбҳои нав пайдо шуданд: ҳунарманд, коргардон, пардозгар ва ғайра.

Тамошои театр монанди дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ одобу рафтори муайяно талаб мекунад. Сари вақт ба намоишнома омадан, дар вақти намоишнома бо овози баланд сухан накардан, толори театрро ифлос накардан, наранҷондани тамошобинон, дар ҷойи муайян нишастан қоидаҳои асосии театр мебошанд.

асари драмавӣ – асари бадеӣ, ки барои дар сахнаи театр гузоштан навишта мешавад

бо мурури замон – бо гузаштани вақт

сахна – ҷойи намоиш ва бозӣ дар театр

1. Театр чӣ маъно дорад?
2. Ҳунармандон дар кучо ҳунарнамоӣ мекунад?
3. Ҳунармандон ба воситаи чӣ нақш меофаранд?
4. Ба ҳунармандон нақшбозиро кӣ ёд медиҳад?
5. Кӣ онҳоро оро медиҳад?
6. Дар театр кадом қоидаҳо бояд риоя шаванд?

1. Дар бораи театр маълумот диҳед.
2. Дар нақши шахси ғамгин бозӣ кунед. Ба таъби ғамгинона сухан бигӯед.
3. Дар нақши шахси шоду хурсанд бозӣ кунед. Ба таъби шод сухан бигӯед, имову ишора кунед.
4. Дар бораи намоишномаи тамошоқардаатон ҳикоя кунед.
5. Ҳаракати ягон ҳунармандро нишон диҳед.

Машқи 305. Матрно бори дигар хонда, чадвали зеринро пур кунед. (Ҷумлаҳоро дар дафтар нависед.)

Муаллифи сценария	чӣ қор мекунад?	
Ҳунарманд		
Пардозгар		ниқоб месозад ва сару рӯйи ҳунармандонро рангубор мекунад.
Ороишгар		
Тамошобин		
Рассом		

Машқи 306. Машқи «Худамро месанчам».

Театр, сахна, спектакл, хунарманд, тамошобин.

Машқи 307. Дар сканворд калимаҳои ифодакунандаи театро муайян карда, дар дафтар нависед.

В	Д	П	Б	П	Г	К	Б	А	Ҳ
Ч	А	А	Р	А	Й	Қ	Б	І	У
Ғ	В	Р	А	С	С	О	М	П	Н
Н	Ж	Д	Е	М	Д	Н	Е	Ё	А
А	М	О	Р	О	И	Ш	Г	А	Р
Е	Г	З	З	Ғ	В	А	Б	О	М
К	Р	Г	Б	Л	Я	Қ	А	В	А
С	Т	А	М	О	Ш	О	Б	И	Н
К	О	Р	Г	А	Р	Д	О	Н	Д

Машқи 308. Бо таркибҳои «ба театр», «дар театр», «аз театр», «то театр» ҷумлаҳо созад ва мазмуни онҳоро муқоиса кунед.**11. БИЁ, БА ОСОРХОНА БИРАВЕМ****Машқи 309.** Ба суолҳо шифоҳӣ ҷавоб диҳед.

Оё ба Осорхонаи миллӣ (вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ, мактабӣ) рафтаед? Кай? Ҳамроҳи кӣ? Дар он ҷо чиро дидед? Ба шумо бештар чӣ маълум шуд? Барои чӣ?

Матнро хонед ва дар бораи осорхона маълумот диҳед.

ОСОРХОНА

Одамон дар хонашон бозича, либос, расм, китоб ва дигар ашё доранд, ки онҳоро дӯст медоранд. Ин ашё барои одамон ачиб, шавқовар ва зебо буда, онҳоро солҳои зиёд нигоҳ медоранд.

Баъзеҳо ба чамъ кардани тангаҳои қадима шавку ҳавасдоранд, баъзеҳо гирд овардани расм ё зарфу қолинҳои қадимиро дӯст медоранд. Онҳо ашӯи дӯстдоштаи худро ба меҳмонон нишон медиҳанд. Дар бораи онҳо бо шавку ҳавас суҳбат мекунанд. Ин одат аз замонҳои қадим барои одамон анъана шудааст.

Одамони қадим ашӯи гирдовардашонро барои тамошо аввал дар хонаҳои хурд мегузоштанд. Сипас биноҳои қалони махсус сохта, ашӯи таърихро мегузоштанд, то ки одамони бисёртар онҳоро бубинад. Ҳамин тавр, аввалин осорхонаҳо пайдо шуданд.

Осорхона ҷоест, ки дар он ёдгориҳои таърихӣ, санъат, дастовардҳои илму техника нигоҳдорӣ ва омӯхта мешаванд. Онҳоро барои тамошо низ мегузоранд. Ба таври дигар, осорхона ҷоест, ки дар он чизҳои қадимӣ ва аҷибу зебо: кӯзаҳои қадимӣ ва зарҳалӣ, расм, устухони фил, либос, пойафзол, яроқу аслиҳа ва намунаҳои асбобҳои таърихӣ нигоҳ дошта мешаванд.

Ёдгориҳои таърихӣ ашӯро мегӯянд, ки таърихи садсолаҳо ҳазорсоладоранд. Ёдгориҳои санъат асарҳои барҷастаи ҳунарҳои қулӯӣ, қандақорӣ, заргарӣ, наққошӣ, рассомӣ ва ғайраро дар бар мегиранд. Ба осори дастовардҳои илму техника намунаҳои аввалини техникаи кишоварзӣ қоргарӣ дохил мешаванд.

Осорхона барои чӣ дарқор аст? Нигораҳои осорхона дар бораи тарзи ҳаёту рӯзгордорӣ ва ҳунарҳои зебои аҷдоди мо нақл мекунанд. Одамон ба осорхона рафта, дониши худро афзун мегардонанд. Бисёр ашӯро мебинанд, ки дар ҳаёти ҳаррӯза дида намешаванд. Одамон бо чашми худ мебинанд, ки аҷдодони мо чӣ гуна зиндагӣ мекардаанд, чӣ хел либос мепӯшидаанд, аз қадом асбобҳои рӯзгор ва яроқу аслиҳа истифода мекунанд.

Дар Тоҷикистон осорхонаҳо бисёранд. Машҳуртарини онҳо Осорхонаи миллии Тоҷикистон мебошад, ки дар шаҳри Душанбе ҷойгир аст. Он аз ҷаҳор ошёна иборат буда, беш аз 20 толори намоиш дорад. Ошёнаи аввали осорхона «Табитшиносӣ» ном дорад, ки дар он намунаҳои ашёи геологӣ, сарватҳои зеризаминӣ, олами набототу ҳайвоноти Тоҷикистон ниғадорӣ мешаванд. Ошёнаи дувуми осорхона осору бозёфтҳо, ниғораҳо ва нақшу ниғори замони қадимро дар бар мегирад. Ошёнаи сеюми осорхона намунаҳои осори давраи Сомониёнро дар бар гирифта, ошёнаи чорум осори асри 20, яъне даврони шӯравӣ ва замони истиқлоли Тоҷикистонро намоиш медиҳад. Ҷамчунин, дар қабати чаҳоруми осорхона толори махсусе ҳаст, ки тухфаҳои дар муддати 20 соли охир ба Президенти Тоҷикистон тақдимшуда ниғадорӣ мешаванд.

Даромадгоҳ ва саҳни бинои Осорхонаи миллии Тоҷикистон бо муҷассамаҳои Куруши Кабир, Исмоили Сомонӣ, Абӯалӣ ибни Сино ва дигар ҷеҳраҳои таърихиву фарҳангии миллати тоҷик оро ёфтааст.

Тамошои осорхона тартибу қоида дорад. Дар осорхона

бо овози баланд гап задан мумкин нест. Роҳбалади осорхонаро бояд бодикқат гӯш кунед, то дар бораи нигораҳо маълумоти бештар пайдо кунед. Ба нигораҳои осорхона даст нарасонед.

1. Одамон дар хонашон чиро нигоҳ медоранд? Барои чӣ?
2. Аввалин осорхонаҳо чӣ тавр пайдо шуданд?
3. Осорхонаҳо барои чӣ даркоранд?
4. Калонтарин осорхонаи Тоҷикистон чӣ ном дорад?
5. Дар ошёнаи якум чӣ ҷойгир аст? Дар ошёнаҳои дигар-чӣ?
6. Саҳн ва даромадгоҳи Осорхонаи миллии бо чӣ оро ёфтааст?

Машқи 310. Нигораҳои зеринро аз рӯи намуна гурӯҳбандӣ кунед:

Табақи сафолӣ, зардӯзӣ, кӯзапора, дастгоҳи ресмонбофӣ, гӯшвори қадимии тиллоӣ, аввалин трактор, силоҳҳои қадимаи шикорӣ, чӯбкорӣ, сабад.

<i>Ёдгориҳои таърихӣ</i>	<i>Ёдгориҳои санъат</i>	<i>Дастовардҳои илму техника</i>
кӯзапора		

Машқи 311. Матро бори дигар хонда, чадвали зеринро пур кунед. (Ҷумлаҳоро дар дафтар нависед.)

Қалима	Шарҳ
Осорхона	Осорхона ҷой ё биноест, ки дар он ёдгориҳои таърихӣ, санъат ва дастовардҳои илму техника нигоҳ дошта мешаванд. Онҳоро олимони меомӯзанд. Ёдгориҳоро ба маърази тамошо мегузоранд.

Ёдгориҳои таърихӣ	
Ёдгориҳои санъат	
Дастовардҳои илму техника	

Машқи 312. Ба тарзи навишти калимаҳои *аиё, ёдгорӣ, ёфтан, Сомониён, оиёна* диққат диҳед. Боз кадом калимаҳо бо ҳарфи «ё» навишта мешаванд. Нависед.

Машқи 313. Бо таркибҳои *ба осорхона, дар осорхона, аз осорхона, то осорхона* ҷумлаҳо созад ва мазмуни онҳоро муқоиса кунед.

Машқи 314. Дарси имрӯзаро бо аҳли хонавода муҳокима кунед. Аз онҳо дар бораи ёдгориҳои оилавӣ пурсон шавед. Аҳамияти нигоҳ доштани онҳоро пурсед ва ҳикояи хурд нависед. (Дар ҳар оила аз падару модар, бобокалону модаркалон ягон ёдгорӣ нигоҳ медоранд ва он таърих дорад. Масалан, чойники қирмизии аз бобокалон меросмонда, расмҳои чандин даҳсола пеш, муҳраҳои сурхи модаркалон).

Намуна. Дар хонаи мо як чойники қирмизии калон ҳаст, ки дар болои ҷевон истодааст. Ин чойник аз бобоям ба модарам мерос мондааст...

12. ЗОДРӮЗ

1. Ба саволҳо шифоҳӣ ҷавоб диҳед.
2. Зодрӯз чӣ маъно дорад?
3. Зодрӯзро кай ёдоварӣ мекунанд?
4. Шумо кай таваллуд шудаед?
5. Зодрӯзро чӣ гуна ёдоварӣ мекунед?
6. Ба ифтихори зодрӯз чӣ гуна дастурхон паҳн мекунанд?
7. Ба ҳамдигар чӣ тухфа мекунанд?

РҶЗИ ТАВАЛЛУДИ БИБӢ

(мухтасар)

Рӯзи таваллуди бибиямон буд. Ману Барзу аз пагоҳӣ боз давутоз ва маслиҳат дорем, ки ба он кас чӣ тухфа кунем. Чизе, ки ман мехоҳам, ба Барзу маъқул намешаваду чизе, ки Барзу мехоҳад, ба ман.

Барзу мегӯяд, ки ба бибиямон дастпӯшаки чомашӯйӣ ва собуну ва-зелин харида диҳем.

Ман мегӯям, ки як куртавори чит бихарем. Чити арзонакак, вале зебо, гулҳои аҷоиб дошта бошад. Ман ме-донам, ки вай ба бибиямон бисёр маъқул мешавад. Ба ин фикри ман Барзу розӣ нашуд.

«Пуламон намерасад», – мегӯяд ӯ.

Барои бибиямон, ба қавли Барзу, бо пуле тухфа бихарем, ки аз меҳнати худамон бошад...

– Фарқаш чӣ, ин ҳам пули худамон-ку, – мегӯям ба ӯ.

– Фарқаш калон, – мегӯяд Барзу. – Як қисми ин пулҳоро худи бибиямон ба мо додагӣ-ку. Чӣ хел мешудааст, ки аз пули худашон чиз харида, ба худашон тухфа мекунем?

Гапи Барзу ҳам рост барин. Вале чӣ кор кунем?

– Хайр, ту чӣ фикр мекуни? Чӣ илоҷ? Мо-ку кор намекунем. Мактабхон ҳам нестем, ки баҳои чору панҷ гирифта, бигӯем: «Ин барои Шумо – тухфа, бибиҷон!»

Вай китф дар ҳам кашида, мегӯяд:

– Хайр, Шаҳноз, ту аз ман қариб ду сол калон, баъди як сол мактабхон мешавӣ, ягон фикр кун. Бибиям мегӯянд, ки ақли духтар аз бачаҳо тезтар мерасад.

– Охир, ту ба таклифи ман розӣ нестӣ-ку? – мегӯям ман.
– Ба ҳар ҳол пули дар пулдон будагӣ – пули худамон. Ҳа-
монро гирем ва чунон ки калонсолон мегӯянд, ҷон халосу
вассалом....

– Не! – гуфт Барзу. – Ёфтам.

– Чиро ёфтӣ?

– Илочи пул кор карданро!

– Чӣ хел?

– Гӯш кун, Шаҳноз. Дар хона шишаҳои холи бисёранд.
Бурда мефурӯшем.

– Майлаш, – гуфтам ман, – фикри ачиб.

Ману Барзу шишаҳои холиро ба сумкаи калон андохта,
ба дукони амаки шишахар бурдем. Вай пулашро ба мо дод...

Мо боз баҳсу мунозира кардем, ки чӣ бихарем. Баъд як
собуни дастурӯйшӯйӣ, як шишача атр ва як қуттӣ вазелин
гирифтем.

Сипас ба даруни он як акси гул мондем.

Мо шоду хурсанд ба хона омадем. Бибиям болои кати
айвон нишаста, ҷӯроб метанид. Тухфаро мо оҳиста ба як
ҷойи дилхоҳ пинҳон кардем.

Бегоҳӣ ба хонаи мо меҳмонон омаданд. Ҳама бибиямон-
ро табрик мекарданд. Ба бибиямон тухфаи бисёр оварданд.
Мо ҳам тухфаи худро бурда додем. Бибиямон хурсанд шуда,
моро бӯсиданд.

Акобир Шарифӣ

1. Ин ҳикоя аз номи шахси чандум баён мешавад?
2. Сухан дар бораи зодрӯзи кӣ меравад?
3. Набераҳо ба бибӣ чӣ харидан мецоҳанд?
4. Шаҳнозу Барзу шишаҳоро чӣ кор карданд?
5. Ба пули шишаҳо чӣ хариданд?
6. Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?

1. Хонед ва муайян кунед, ки Шаҳноз ва Барзу чандсола-анд. Барзу гуфт:

– Хайр, Шаҳноз, ту қариб аз ман ду сол калонӣ, баъди як сол мактабхон мешавӣ, ягон фикр кун.

2. Дунафарӣ дар нақши Шаҳноз ва Барзу бозӣ кунед.

Машки 315. Бозӣ: «Орзуи аз ҳама дарозтарин». Шарти бозӣ: орзуҳо, тухфаҳоеро, ки меҳоҳед дар зодрузатон бигиред, нависед.

Машки 316. Бо таркибҳои ба зодруз, дар зодруз, аз зодруз, то зодруз ҷумлаҳо созед ва мазмуни онҳоро муқоиса кунед.

Намуна: То зодрузи ман 22 рӯз монд.

Машки 317. Ба муносибати зодрузи падару модар, хоҳару бародар ё дӯсти худ табрикнома нависед.

Намуна:

Падарчони меҳрубон!

Шуморо бо зодрузатон табрик гуфта, хоҳони онам, ки ҳамеша сиҳату саломат бошед.

Машки 316. Дар мавзуи «Агар ман як сандук пул ёбам, онро ба чӣ сарф мекунам?» ҳикояи хурд нависед. Ҳикояро ин тавр оғоз кунед:

Агар ман як сандук пул ёбам, як қисмашро барои .....
(давом диҳед).

БОБИ 8

1. ҚАДАМИ НЕКИ БАҲОР

Шеърро ифоданок хонед.

БАҲОРОН ШУД!

Ҳаво гарму
Замин нарму
Гулу себарга раксон шуд.
Баҳорон шуд!
Баҳорон шуд!
Табиат боз хандон шуд!
Зи нав ҳар сӯй
Оби чӯй
Шитобон шуд, шитобон шуд.
Ба васли гул
Кунун булбул
Зи хушнудӣ ғазалхон шуд,
Баҳорон шуд!
Баҳорон шуд!
Саҳоб аз осмон
Ғаҳе гуррон,
Ғаҳе гирён
Гурезон шуд, гурезон шуд,
Кучое рафт, пинҳон шуд.
Зи нав шамси ҷаҳоноро
Дурахшон шуд,
Дурахшон шуд,
Чӣ хуш, фасли баҳорон шуд!
Чӣ хуш, фасли баҳорон шуд!

Наимҷон Назирӣ

сахоб – абр
шамс – офтоб

1. Чаро дар сарлавҳаи шеър аломати хитоб омадааст?
2. Дар шеър кадом нишонаҳои баҳор номбар шудаанд?
3. Чаро шоир «Гулу себарга рақсон шуд», «Табиат боз хандон шуд» гуфтааст?
4. Оё гулу себарга рақс мекунанд?
5. Табиат хандон мешавад?
6. Шоир чиро дар назар дорад?

Машқи 317. Машқи имло. Панҷ мисраи аввали шеърро бо-навбат ба ҳамдигар хонед ва нависед. Ғалатҳои ҷойдоштаро фаҳмонда ислоҳ кунед.

Машқи 318. Нишонаҳои баҳорро аз шеър ёфта, нависед.

Намуна:

Дар баҳорон ҳаво гарм ва замин нарм мешавад. Гулу себарга мерӯяд.

Ҳисоб кунед, ки чанд ҷумла навиштед? Хусусиятҳои ҷумларо номбар кунед.

Мисол,

1) Ҷумла аз калима ва ибораҳои алоқаманд ташкил меёбад.

2) Аввали ҷумла бо ҳарфи калон навишта мешавад.

Машқи 319. Шифоҳӣ дар бораи фасли баҳор ҳикоя тартиб диҳед. Қаблан меъёрҳои ҳикояи шифоҳиро муҳокима кунед. Ҳикояҳои худро гӯед ва бо ҳамсинфон муҳокима кунед.

Машқи 320. Шеъри «Баҳорон шуд!»-ро аз ёд кунед. Ҳангоми кироат кардан ба оҳанги мувофиқ риоя кунед.

2. ЧӢ МАНЗАРАИ ЗЕБО!

Матнро ифоданок хонед.

Сабзаҳои худрӯйи лаби ҷӯйчаҳо ва рӯйи рошҳо замини пурнами сиёҳтоби баҳориро тамоман пӯшонда буданд.

Сахро дар ин вақт ҳақиқатан дилрабо ва фараҳафзо буд. Сабзаҳо гӯё бахмали сабзпате буданд, ки бар рӯи сахро ба пешвои Наврӯзи дилафрӯз густурда шуда буданд. Ҳавои форами баҳорӣ бо бӯи хуши сабзаҳои навхези атромез ба кас рӯҳи тоза ва шодмонии беандоза меод. Кас мехост, ки даҳонашро калон кушода, он насими диловези анбаромезро, то метавонад, фурӯ кашад. Парчаҳои абрҳои парокандаи сафеду сурху зарду бунафштоб, ки дар ҳаво ҳаракат мекарданд, ба осмони кабуд зинати рангоранг меоданд ва сояҳои худро бар замини сабзи якранг афканда, гӯё бартарии ҳаворо аз замин намоишкорона эълон менамуданд. Хулоса, заминро осмон дар ҷӯши рангангезӣ буд ва табиат саргарм аз навхезӣ.

Дар рӯи киштзорҳои тарабафзо такутози бачагони парандабоз тамошои дигар дошт: баъзе бачагон саъва, баъзеҳо зогча ва баъзе дигар сочҳоро дар даст дошта, бо бозии худ дар ҷӯшу хурӯш буданд. Ин парандагон дастомӯз шуда буданд, ки бо ишорат ва имои соҳибони худ фармонбардорона ҳаракат менамуданд.

Садриддин Айни

рош – канораҳои кишт, марза
 густурда – паҳнкарда
 тарабафзо – шодиовар
 насими диловези анбаромез – шаббодаи дилкаши хушбӯ
 табиат саргарм аз навхезӣ буд – ҳар лаҳза сабзаҳо мерӯйиданд ва
 замин сабзтар мешуд
 чӯшу хурӯш – ба авҷи аъло, ба нуқтаи баланд расидани коре

1. Чаро дар сарлавҳаи матн аломати хитоб гузошта шудааст?
2. Сабзаҳои хурӯй чиро пӯшонда буданд?
3. Сахро чӣ хел буд?
4. Сабзаву майсаҳо ба чӣ монанд шудаанд?
5. Ҳавои форами баҳорӣ чӣ хел бӯй дорад?
6. Ҳавои форами баҳорӣ ба кас чӣ мебахшад?
7. Барои чӣ нависанда мегӯяд, ки одам мехоҳад, даҳонашро кушода ин насими диловезро фурӯ кашад?
8. Чӣ гуна абрҳо дар осмон ҳаракат мекарданд?
9. Абрҳо осмонро чӣ гуна оро медоданд?
10. Бачаҳо дар киштзорҳо чӣ кор мекарданд?
11. Дар матн кадом фасли сол тасвир ёфтааст?

Машқи 321. «Бозӣ дар чӯшу хурӯш буд», – омадааст дар матн. Боз чӣ дар чӯшу хурӯш мешавад? Нависед.

Намуна:

Кор дар чӯшу хурӯш буд.

Машқи 322 Чумлаҳоро хонед ва нависед. Монандӣ ва фарқи онҳоро бигӯед.

Абрҳои сафеду сурху зарду бунафштоб дар фазо ҳаракат мекарданд.

Абрҳои сафед, сурх, зард ва бунафштоб дар фазо ҳаракат мекарданд.

Машқи 323. Монанди чумлаҳои машқи боло ду чумла тартиб диҳед.

Машқи 324. Калимаҳои *сабзаҳо, ҷўйчаҳо, рошҳо, парчаҳо, абрҳо, сояҳо, киштзорҳо, бачагон, соҷҳо, парандагон*-ро дар шумораи танҳо нависед.

Машқи 325. Имлои эҷодӣ.

Калимаю ибораҳо барои истифода: сабзаҳои худрӯйи лаби ҷўйчаҳо, замини пурнам, манзараи дилрабо ва фарахафзо, ҳавои форами баҳорӣ, бӯйи хуши сабзаҳо, хурсандӣ, абрҳо, осмони кабуд, бачагон, бозӣ.

Машқи 326. Хонед ва нависед. Бигӯед, ки нависанда барои тасвири манзараи баҳор аз кадом сифатҳо истифода карда аст. Агар ин сифатҳоро истифода намекард, оё тасвири ӯ фаҳмо мешуд?

Қад-қади ҷуйборҳо ва лаб-лаби киштзорҳо гулҳои хушрангу дилрабо мерӯиданд. Дар чариҳо ва саҳроҳо лолаҳои гуногунранги роғӣ мерӯиданду мешукуфтанд. Вале онҳо хурду заиф буданд. Барои ин ҳам мо онҳоро фақат тамошо карда, ба чиданашон ҷуръат намекардем.

Мирсаид Миршакар

Машқи 327. Дар мавзуи «Чаро ман баҳорро дӯст медорам?» хикояи хурд нависед. Хикояро ин тавр оғоз кунед:

Ҳамаи фаслҳои сол зебоянд, аммо ман бештар фасли баҳорро дӯст медорам.

3. ДҶСТРҶЯКОНИ МОДАР

Матро хонед ва мазмунашро аз номи шахси сеюми танҳо нақл кунед.

Он рӯз ману Шукуфа хеле хурсанд будем. Рӯзи офтобии баҳор буд. Пагоҳии чашни Наврӯз. Ман ба теппаи аз ҳама баландтари пушти хонамон баромада, бо тамоми овозам:

– Шу-ку-фа! Шу-ку-фа! – гӯён фарёд мекардам.

Аммо Шукуфа, гӯё фарёди маро намешунида бошад, ба кори худ андармон буд. Ӯ алаф мечид. Модарам мегуфтанд, ки барои пухтани самбӯсаи алафӣ ҳафт хел алаф даркор. Турушаку қоку, саримсоку чағчағ ва себарга дар ин чо беҳисоб буд. Пудинаи боғиро аз қад-қади ҷӯйбор пайдо кардем. Баъди чанде Шукуфа аз алафчинӣ сар бардошта:

– Чӣ ин қадар беҳуда фарёду даводав дорӣ? Беҳтараш поёнтар фуромада, ба ман ёрӣ дех, – гуфта кор фармуд.

Ноилоҷ поён фуромадам. Шукуфа гулдастаро дида, магар аз гуфтааш пушаймон шуд, ки аз пешониам бӯсид.

– Лолаҷон, хоҳаракам, ту чӣ хел боақлӣ, – гуфта таърифам кард.

Мо алафҳоро ба халтаи латтагӣ андохтем.

– Ҳозир меравему то омадани модарам ҳама корҳоро анҷом медиҳем. Ту хонаҳоро рӯбучин мекунӣ, ман зуволаи самбӯсаро мегирам.

Мо дар ихтиёри худ беш аз се соат вақт доштем. Шукуфаи чакқонак дар ин муддат қариб тамоми корҳоро ба чо овард. Зирбаки ошро тайёр кард, самбӯсаи алафӣ пухт. Дастархон орошт. Ман, албатта, дар иҷрои ин корҳо ба вай мадад расондам. Занги дарвоза моро аз омадани касе хабар кард.

Хоҳарам Шукуфа:

– Модарҷонам омаданд, модарҷонам! – гуфта тозон сӯйи дарвоза давид.

Аммо дар пушти дарвоза падарам меистоданд. Ростӣ гап, аз сафари хидматӣ омаданашонро имрӯз интизор набудем. Мо аз омадани он кас шод шуда, қарсақ задем. Падарам ҳам моро ёд карда буданд. Ҳамаамонро ба оғӯш кашида, аз пешониҳоямон бӯсиданд. Падарам дар даст коғазпечи зебо доштанд. Маълум, ки тухфаи идонаест барои модарам.

Падарам хонаҳои рӯфта, хӯрокҳои бо ҳавас пухтаи Шукуфаро дида, хурсанд шуданд ва ба ҳамаамон офарин гуфтанд.

Он бегоҳ модарам аз кор омада, хушҳол шуданд.

Баъд мо ҳама гирди миз нишаста, ошу самбӯсаҳои бомазаро нӯши чон кардем. Ман ҳам қандинаи пухтаамро рӯйи дастархон гузоштам. Бахтиёр лолаҳои аз кӯҳ чидаашро ба модарам дароз карда, бо зодрузашон ва ҷашни Наврӯз, ки ба як рӯз рост омада буд, табрик кард. Ман дидам, ки ин дам модарам гулҳои дасти додаракамро дида, гул-гул шукуфтанд. Дар чехраашон аломати ифтихору фараҳмандӣ падидор шуд.
(Аз маҷаллаи «Истиқбол»)

1. Хоҳарон чӣ ном доштанд? Бародарашон-чӣ?
2. Онҳо ба кучо ва барои чӣ рафтанд?
3. Онҳо аз алафҳои чидаашон чӣ пухтанд?
4. Фарзандон падарро чӣ тавр пешвоз гирифтанд?
5. Падару модар аз чӣ хурсанд буданд?
6. Оё фарзандон аз кори кардаи худ розӣ ҳастанд?
7. Падару модар-чӣ?
8. Шумо ҳам ба корҳои хона ёрӣ мерасонед? Чӣ тарз?
9. Ба фикри шумо, хушбахтии падару модар дар чист?
10. Нависанда бо навиштани ин ҳикоя ба мо чиро таъкид мекунад?

Машқи 328. **Машқи «Худамро месанҷам!»**

Турушаку қоқу, халтаи латтагӣ

Машқи 329. **Номи симоҳои матнро нависед.**

Симои якум: Шукуфа

Симои дуюм: .....

Симои сеюм: .....

Симои чорум: .....

Симои панҷум: .....

Машқи 330. **Хислатҳои симоҳои матнро шарҳ диҳед. Ба ҷойи нуқтаҳо калимаҳои ифодакунандаи хислатро нависед.**

Намуна: Лола – ёрирасон, ...

Шукуфа – .....

Модар – ....
Падар – .....
Бахтиёр – .....

Машки 331. Ба саволҳо шифохӣ ҷавоб гӯед.

1. Агар касе амру фармон диҳад, бо кадом оҳанг сухан мегӯяд?
2. Агар аз омӯзгор, падару модар ё ҳамсинфон чизеро пурсиданӣ шавед, бо кадом оҳанг сухан мекунад?
3. Агар ҳодисаи дар кӯча дида ё шунидаро баён карданӣ шавед, бо кадом оҳанг сухан мекунад?

Машки 332. Матро ифоданок хонед. Ба оҳанги талаффузи ҷумлаҳо риоя кунед.

Баҳор, боз омадӣ?

Биё! Марҳабо!

Биё, акнун ман душмани ту наям.

Баҳор, маро бубахш!

Магар ёдат намеояд? Замоне буд, ки ману ту ҷангӣ шумед ...

Дар хона, мактаб ва кӯча шумо бо ҳамдигар дар ҳар боб суҳбат мекунад. Чизеро мепурсед ё амру фармон медиҳед. Аз омадани шахсони наздик ва тамошои чизҳои ҳайратовар ба ҳаяҷон сухан мекунад.

Ҷумлаҳо аз рӯи оҳанги гуфтор чор хел мешаванд: **Ҷумлаҳои ҳикоягӣ (хабарӣ)** – *Абр осмонро фаро гирифт.* **Ҷумлаҳои саволӣ** – *Чаро баргҳо зард мешаванд?* **Ҷумлаҳои хитобӣ** – *Зинда бод сулҳ дар рӯи ҷаҳон!* **Ҷумлаҳои амрӣ** – *Синфро тоза нигоҳ доред!*

Дар охири ҷумлаҳои ҳикоягӣ аломати нукта(.), ҷумлаҳои саволӣ аломати савол (?), ҷумлаҳои хитобӣ ва амрӣ аломати хитоб (!) гузошта мешавад.

Машки 333. Аз матни «Дӯстрӯякони модар» бо хелҳои ҷумла мисол оварда, ба оҳанги онҳо риоя намуда хонед.

Машки 334. Аз рӯзнама ва маҷаллаю китобҳои бадеӣ бо хелҳои ҷумла мисол оварда нависед.

Бо оҳанги мувофиқ хондани онҳоро машқ кунед.

4. МОДАР

Матро хонед ва ба саволҳои зерин ҷавоб ёбед.

Шабе модаре аз фарзанди худ об хост. Чун кӯзаи об биёвард, модар ба ҳоб рафта буд. Фарзанд то бомдод кӯза дар даст рост истод. Бомдод оби кӯза дар дасти ӯ аз сармо ях карда буд.

1. Дар матн сухан дар бораи кӣ меравад?
2. Модар аз фарзандаш чӣ хошиш кард?
3. Ин воқеа кай рух дод?
4. Фарзанд дар чӣ об овард?
5. Вақте фарзанд об овард, модар чӣ ҳол дошт?
6. Фарзанд ҳоби модарро дида чӣ кор кард?
7. Фарзанд то кай рост истод?
8. Ба оби кӯза чӣ ҳодиса рух дод?
9. Чаро модар аз оби овардаи фарзанд нанӯшид?
10. Кадом фасли сол буд?
11. Агар ба ҷойи фарзанд шумо мебудед, чӣ кор мекардед?
12. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машки 335. Матни «Модар»-ро аввал хомӯшона хонда, ба хониши ифоданок тайёр шавед. Меъёрҳои хониши ифоданокро ба хотир биёред.

Ба нураш гарчи ин хуршеди ховар
 Фаро гирад ҷаҳонро саросар,
 Намегардад валекин он баробар
 Ба ин пурқувватӣ бо меҳри модар.
 Фақат модар ба ҳар гармову сармо
 Ҳамеша бар сари гаҳвораи мо

Накарда мижа таҳ биншаста шабҳо
 Калон кард ӯ чу чон бигрифта дар бар.
 Вучудаш чун ба фарзанд аст пайванд,
 Варо хонад ба худ чону чигарбанд.
 Агар хоре халад бар пойи фарзанд,
 Дили модар шавад маҳзун муқаррар.
 Барои фикру ёди пурумедаш,
 Барои ҳурмати мӯйи сафедаш,
 Ба чон ҳам хизмату ҳурмат кунедаш,
 Набошад то ки чашмаш ҳеч гаҳ тар.

Аминҷон Шукӯҳӣ

хуршеди ховар – офтоби шарқ
маҳзун – ғамгин

1. Ба меҳри модар чӣ баробар шуда наметавонад?
2. Дар шеър кадом заҳматҳои модар номбар шудаанд?
3. Барои ҳурмати модар чӣ бояд кард?

Машқи 335. Матнҳои ба модар бахшидаро муқоиса карда, дар диаграммаи Венн нишон диҳед.

Машқи 336. Бахшида ба «Рӯзи модар» ҳамсинфон, хоҳарон ва модару бибиҳои худро аввал шифоҳӣ, баъд хаттӣ табрик кунед.

Намуна:

Модарҷони азизу ғамхорам!

Шуморо ба муносибати Рӯзи модар – 8-уми март табрик мекунам. Бароятон саломатӣ меҷӯям.

Бо эҳтиром, писаратон – Бежан.

Машқи 337. Бахшида ба баргузориҳои чорабиниҳои идона эълон нависед.

5. ҲОДИСАҲОИ ФАСЛИ БАҲОР

Машки 337. Чумлаҳоро хонед ва нависед. Маънои калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Дар доманаи кӯҳ кабки **хушхиром** лона дошт.

Девору сутунҳои чойхона **мунаққаш** аст.

Хуршед ба рӯйи гулу сабзаҳо **партавфишонӣ** мекард.

Шеърро ифоданок хонед.

ТИРУКАМОН

Дирӯз баъди борон тирукамон баромад,
Байроқи навбахорон партавфишон баромад.

Аз қатраҳои борон дар офтоби тобон

Рухсора тар намуда, абрукамон баромад.

Бо рангҳои дилкаш, бо чеҳраи мунаққаш

Хусни замин дамида, фавворасон баромад.

Аз кӯҳ то ба кӯҳе, аз дашт то ба даште

Товуси хушхироми Ҳиндустон баромад.

Мурғи қафасшикаста аз банди зулм раста,

Чун рамзи дӯстии халқи чаҳон баромад.

Кардам гумон, ки аз дил савти ҳазор манзил

Чун мавҷҳои соҳил дар як замон баромад.

Мирзо Турсунзода

Хондед? Бисёр хуб. Дар шеър сухан дар бораи чӣ меравад? Он дар кадом мисраъҳо ифода ёфтааст?

Машки 338. Матнро хонед ва мазмуни онро бо мисраъҳои сеюму чоруми шеъри «Тирукамон» муқоиса кунед. Сабаби баромадани рангинкамонро бигӯед.

Фаридуну Меҳрафзо дар назди тиреза нишаста, боридани борони найсонро тамошо мекарданд. Талу теппаҳои гулзор гӯё зери борон оббозӣ мекарданд. Ногоҳ шамоли нимсарде вазид ва як қисми абрҳоро парешон кард. Як таърифи осмон соф шуд ва офтоби дурахшон нурафшонӣ кард.

Дар тарафи дигар борон мебориду меборид. Дар хамин вақт Меҳрафзо дар уфук байни ду теппа рангинкамонро дид. Вай ба ваҷд омада, фарёд кард:

–Тирукамон баромад! Тирукамон!

Падар аз фарёди духтар ба ташвиш афтада, назди онҳо омад. Ӯ фарзандонро машғули тамошои тирукамон дида, ба онҳо ҳамроҳ шуд. Он тараф манзараи афсонавӣ намудор буд. Ба теппаю даштҳои гулпӯш, дарахтони ғарқи гул рангинкамон зебоии хосса зам мекард. Фаридун аз падар пурсид:

–Чаро тирукамон мебарояд?

Падар ба осмони нимсофу нимабр ишора карда гуфт:

– Нурҳои офтоб аз паси абрҳо ба сӯи замин ҳаракат намуда, дар роҳ ба қатраҳои борон бархӯрда, мешикананд ва рангҳо пайдо мешавад.

Машки 339. а) Чумлаҳоро хонед ва нависед. Мазмуни онро бо мисраъҳои панҷуму шашуми шеъри «Тирукамон» муқоиса кунед.

Тирукамон монанди камон аст. Дар он рангҳои сурх, норинҷӣ, зард, сабз, кабуд, нофармон (нилобӣ), бунафш бо тартиб аз боло ба поён ҷой гирифтаанд.

б) Агар шумо рассом мебудед, тирукамонро чӣ тарз тасвир мекардед? Аз кадом рангҳо истифода мекардед? Расми тирукамонро тасвир кунед.

Машқи 340. Матро хонед, нависед ва бо мисраъҳои ҳафтум ва ҳаштуми шеъри «Тирукамон» муқоиса кунед. Шоир тирукамонро ба чӣ монанд кардааст? Дар бораи товус чӣ медонед? Дар бораи Ҳиндустон-чӣ?

Товус парандаи зеботарини рӯи замин аст. Парҳои рангоранги товус дили касро мафтун менамоянд. Аз замони қадим товусро барои зебу зинати боғу бӯстонҳо истифода мекарданд. Макони зисти вай аслан Ҳиндустон аст. Хиромидани товус хеле зебо буда, ба шоирон илҳом мебахшад.

Машқи 341. Шеъри «Тирукамон»-ро аз ёд кунед ва бо оҳанг сароед.

Барои сурудан чиро бояд ба эътибор гирем?

- Кадом калима ё ибора нофаҳмост?
- Тамдиди онро чӣ гуна бояд иҷро кард?
- Ба хотир оред!

6. ҶАШНИ НАВРӯЗ

Машқи 342. Мафҳумҳои зеринро бо як калима чӣ тавр ифода кардан мумкин аст?

Суманак, гӯштигирӣ, рақсу бозӣ, сурудан, гулгардонӣ, ҳафтшин, ҳафтсин, бузқашӣ.

Матнро хонед ва дар бораи Наврӯз маълумот диҳед.

НАВРҶЗ – ҶАШНИ БАҲОР

Баҳор фасли дилафрӯзи сол аст. Онро бесаброна интизор мешаванд. Ин фаслро фасли зиндашавии табиат, арӯси сол меноманд. Дар ҳақиқат ҳам, фасли зебову дилрабоист фасли баҳор! Кӯҳу дара, боғу роғ сабзу хуррам аст. Бӯи хуши сабзаи навхез ва гиёҳҳои гуногуни худрӯй ба тани одам рӯҳи тоза мебахшад.

Кӯҳсорони сарсафед домани худро бо сабзаю гул пӯшонда ба ҷашни баҳор шукӯҳ мебахшанд. Дашту саҳро ба сар чодари рангин мегирад. Обшорон таронаи наврӯзӣ меконанд. Насими форам ба ҳар кӯй мужда мебарад.

**Наврӯз шуду ҷумла ҷаҳон гашт муаттар
Аз бӯи хуши лолаву райҳону санавбар.**

Наврӯз яке аз чашнҳои қадими мардуми тоҷик аст. Онро ҳар сол ба муносибати расидани баҳор ва ибтидои кишти кор 21-уми март чашн мегиранд.

Навои карнаю сурнай халкро ба чашн даъват мекунад. Хурсандии мардум ҳадду канор надорад. Дорбозону масха- рабозону мутрибон ҳунари худро намоиш медиҳанд. Ҳама аз омадани баҳор хурсанд, либосҳои зебову ораста дар тан, ба ҳамдигар хушнудиву хушбахтӣ орзу мекунанд.

чодар – парда

мужда – хабари хуш, навид

1. Баҳор чӣ гуна фасл аст?
2. Наврӯзро барои чӣ чашн мегиранд?
3. Ба муносибати ин чашн одамон чӣ кор мекунанд?

Машқи 343. Аз рӯйи матн саволҳо тартиб диҳед ва бо ҳам- синфон саволу ҷавоб кунед.

Машқи 344. Дар ҷумлаҳои зерин ба ҷойи исми ҷонишинҳои шахсии мувофиқро гузошта, ба дафтаратон нависед.

1. Занон суманак мепазанд.
2. Ҷавонон гӯштӣ мегиранд.
3. Марди деҳқон ҷуфт мекунад.

Машқи 345. Имлои эҷодӣ.

Фасли дилафрӯз, арӯси сол, чашни баҳор, чодари рангин.

Машқи 346. Бозии «Орзуҳо».

Хонандагон дар доира ҷамъ мешаванд. Ҳар як хонанда дар дасти худ гул дорад. Хонандае гул дар даст мегирад: «Бигзор ин сол соли равшану бобарор бошад. Ман Шукро- наро бо чашни Наврӯз табрик гуфта, барояш хониши хубу аъло орзу мекунам». Сипас гулро ба ҳампахлуяш медиҳад. Рафиқаш амали ӯро тақдор мекунад.

Машқи 347. Аз рӯйи намуна орзуҳои наврӯзии худро нависед.

«Орзу дорам, ки ... . Ба ман дар чашни Наврӯз .... тухфа кунанд».

Намуна:

«Орзу дорам, ки падару модарам саломат бошанд. Бисёр орзу мекардам, ки падарам ба ман имсол компютер тухфа кунанд».

Машқи 348. Аз модар, падар ва ё хоҳару бародари худ орзуҳои наврӯзиашонро бипурсед ва онҳоро нависед. Аз намунаи боло истифода баред.

ҲАФТШИН ВА ҲАФТСИН

Бежан аз Манижа дар бораи чӣ гуна ороستاني дастархони наврӯзӣ пурсид:

Манижа ҷавоб дод:

– Дар хонадони мо рӯйи дастархони наврӯзӣ хӯрокҳои хуштаъми гуногун мегузоранд. Хӯрдани ва чизҳое, ки бо ҳарфи «син» сар мешаванд: суманак, сабза, сипанд, санчид, себ, сир, сирко – бояд ҳатман рӯйи дастархон бошанд. Боз хӯрдани ва чизҳое, ки бо ҳарфи «шин» сар мешаванд: шамъ, ширинӣ, шир, шакар, шона, шарбат ва хӯшаи шамшод болои дастархон гузошта мешаванд. Ин анъана «ҳафтсин» ва «ҳафтшин» ном дорад.

Шеърро ифоданок хонед.

ХОНИ НАВРҶЗӢ

Дар гирди хони Наврӯз хешу табору ёрон,
Дуранд ё ки наздик, бояст чамъ оянд.
Бошад ки сер бинанд соли дароз ҳамроҳ,
Бо ҳамдигар бисозанд, бо ҳамдигар бипоянд.

Дар рӯи хони Наврӯз бояд ки боз бошад
Ҳам шоҳаи гули тар, ҳам неши сабзи гандум.
Бошад ки бахти одам бошад чу гул шукуфон,
Бошад ки сер бошад аз нон тамоми мардум.

Дар рӯи хони Наврӯз рамзи баҳори дунё,
Ё ҳафт син бибояд ё ҳафт навдаи он.
То боғи ҳафт иқлим рӯи хазон набинад,
То боғи умр бошад то ҷовидон гулафшон.

Лоиқ Шералӣ

1. Дар гирди дастархони наврӯзӣ киҳо бояд чамъ шаванд?
2. Барои чӣ онҳо бояд дар гирди хони наврӯзӣ чамъ шаванд?
3. Чаро шоир мегӯяд, ки дар рӯи хони Наврӯз бояд ҳам шоҳаи гули тар ва ҳам сабзаи гандум бошад?
4. Чизҳоро, ки бо ҳарфҳои «шин» ва «син» сар мешаванд, номбар кунед.
5. Оё шумо дар хонаатон дастархони наврӯзӣ паҳн мекунед?
6. Дар рӯи он чӣ мегузоре?

7. Дар рӯйи дастархон шохаи гули тар ва сабзаи гандум мегузored?

8. Оё ҳафтшин ё ҳафтсин низ мегузored?

Машқи 349. Хонед ва маънидод кунед. Бигӯед, ки ин маънӣ дар кадом банди шеъри «Хони наврӯзӣ» ифода ёфтааст.

«Ҳар ки рӯзи Наврӯз чашн бигирад ва ба хуррамӣ пайвандад, то Наврӯзи дигар умр дар шодию хуррамӣ гузаронад».

Умари Хайём

Машқи 350. Машқи имло. Гуфтаҳои Умари Хайёмро бо навбат ба ҳамдигар бигӯед ва нависед.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз намоед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳоро ислоҳ кунед.

Машқи 351. Бозии «Киштӣ». Бачаҳо, тасаввур кунед, ки мо имрӯз дастархони наврӯзӣ меороем. Ба мо чӣ лозим аст? Номи маҳсулоту ашёро, ки барои дастархони наврӯзӣ заруранд, нависед.

Намуна: сабзӣ, суманак, ...

Машқи 352. Хонед ва муҳокима кунед.

Рӯзе Бежан аз Манижа пурсид:

– Дар чашни Наврӯз модарону хоҳарон ба чӣ кор машғул мешаванд?

Манижа ҷавоб дод:

– Модарону хоҳарон дар Наврӯз хӯрокҳои болаззат тайёр мекунанд ва ҳатман суманак мепазанд.

– Маросими пухтани суманак чӣ гуна аст?

– Барои ин пешакӣ гандумро шуста, ба табақҳои калон мегузоранд, баъд ба болояш об мерезанд. Вақте ки гандум сабзид, фурсати пухтани суманак мерасад. Онро як шабу рӯз мепазанд.

Занону духтарон чамъ мешаванд, суруд мехонанд, ме-
рақсанд ва бо навбат суманакро дар дегҳои калон кафгир
мезананд. Ҳар касе, ки кафгир дар даст суманакро мегардо-
над, ният мекунад. Мегӯянд, ки ҳар нияти нек чомаи амал
мепӯшад. Бежан пурсид:

– Чӣ ният мекарда бошанд?

– Агар таронаи халқиро бихонӣ, ба ин суоли худ ҷавоб
хоҳӣ ёфт.

СУМАНАК

Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Суманак назри баҳор аст,
Милаи шабзиндадор аст.
Ин хушӣ соли як бор аст,
Соли дигар ё насиб.

Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Орзу имшаб хурӯшад,
Суманак дар худ бичӯшад,
Дилхушӣ чома бипӯшад,
Соли дигар ё насиб.

Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Ин гули фасли баҳорон,
Дилхушӣ дорад ҳазорон,
Хоса бар шабзиндадорон,
Соли дигар ё насиб.

Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

кафча – белча, кафгирча, кафгир
дафча – дойра
мила – сурмачӯб, чӯби қаламчашакли нӯғборик, ки бо он ба чашм сурма мемоланд, чашн
шабзиндадор – он ки шаб бедор бошад
ҳазорон – булбулон
хурӯшад – бонг задан

1. Чиро суманак мегӯянд?
2. Дар бораи маросими «Суманакпазӣ» чӣ медонед?
3. Дар ин бора аз калонсолон бипурсед.

Машқи 353. Суруди «Суманак»-ро аз ёд кунед ва бо хамсинфон сароед.

Машқи 354. Монанди намуна дастархони наврӯзиро тасвир кунед.

Намуна:

Имрӯз аҳли хонаводаи мо бисёр хурсанданд. Ба шарофати Наврӯзи дилафрӯз дастархони идона ороистем. Дар мобайни дастархон гулдони пур аз сиёҳгӯшу баҳман (бойчечак) ва як табақ суманак меистод. Аз тарафи рости он сабзӣ, сипанд, санҷид, себ, сир ва сирко дастархонро зеб медоданд. Аз тарафи чапи он шамъ, ширинӣ, шир, шарбат, шакар, шона ва хӯшаи шамшод гузошта шуда буд. Гирдогирди дастархонро табақчаҳои кулчақанду шоколад, себу нок ва ананасу банан ҳусни тоза мебахшиданд. Пистаю чормағз ва мавизҳои сурху сиёҳ ҷойҳои боқимондаи дастархонро пур карда буданд. Аҳли хонавода ҳамдигарро бо Наврӯз муборакбод мегӯянд.

7. МАРОСИМИ ГУЛГАРДОНӢ

Машқи 355. Бозии «Бинго». Дар дафтар катаки 3x3 тасвир карда, дар он номи 9 гулро нависед.

Машқи 356. Хонед ва бигӯед, ки Манижаю Бежан дар бораи чӣ суҳбат мекунанд.

Бежан аз Манижа дар бораи аввалин нишонаҳои баҳор пурсид:

Манижа ҷавоб дод:

– Баъди зимистон дар талу тепшаҳо гули аввалини баҳор – баҳман (бойчечак) аз таги барф сар берун мекунад. Чӣ айёми хуше барои кӯдакон! Онҳо гул мечинанд, баъд ба ҳавлиҳои мардум бурда, ҳада мекунанд. Соҳибони хона гулро гирифта, ба бачаҳо ширинӣ медиҳанд ва шеър замзама мекунанд.

Шеърро ифоданок хонед.

ГУЛГАРДОНӢ

Гул овардам ба **меҳмонӣ**,
Ки орад гул **фаровонӣ**,
Марезон баргҳояшро,
Ту кадри гул агар **донӣ**.

Гул овардам ман аз саҳро,
Гули наврустаи зебо,
Бубин рӯи варо, бӯ кун,
Намонӣ дар пушаймонӣ.

Саропо атрбор аст он,
Паёме аз баҳор аст он.
Гузашт айёми дай, омад
Дами гарму **гулафшонӣ**.

Дилоро рӯи гул бошад,
Ғанимат бӯи гул бошад.
Ғанимат мисли гул охир
Ману ту низ, **медонӣ**.

Манам имрӯз гулгардон,
Ба ҳар дар гул кунам меҳмон.
Чу умеди самар **дорӣ**,
Бикун гулро **нигаҳбонӣ**.

Ба истиқболи гул фардо
Зиёфат мекунам барпо.
Ба рӯйи дашти махмалпӯш
Шавад базму **ғазалхонӣ**.

Ашӯр Сафар

дай – 1. зимистон, мавсими сармо; 2. номи яке аз моҳҳои зимистон дар тақвими пешин (аз 22 декабр то 21 январ)

ғанимат – ҳар чиз ва фурсати ба кас мусоид, ки дар он дам дастрас буда, вале зуд аз даст рафтаниш мумкин аст.

Машқи 357. Бозии «Гулбазм». Хонандагон дар доира меистанд. Хонандае дар даст гул гирифта, назди нафари якуми давра шеър мехонад ва гул тухфа мекунад. Вай гулро ба шарикаш дода, шеър мегӯяд. Ҳамин тавр хонандагон гулбазм ё гулгардонӣ мекунанд.

Машқи 358. Озмуни «Чумлаи дарозтарин». Ба чойи тиреҳо номи гулҳоро нависед.

Гулҳои _____, _____, _____ ва _____ шукуфтанд.

Гулҳои _____, _____, _____, _____ ва _____ шукуфтанд.

Гулҳои _____, _____, _____, _____, _____ ва _____ шукуфтанд.

Гулҳои _____, _____, _____, _____, _____, _____ ва _____ шукуфтанд.

Гулҳои _____, _____, _____, _____, _____, _____, _____ ва _____ шукуфтанд.

Машқи 359. Аз шеъри «Гулгардонӣ» калимаҳоеро, ки бо ҳарфи сиёҳ чоп шудаанд, нависед.

Машқи 360. Ба ҷойи тиреҳо «и» ё «ӣ» гузошта нависед.

Чу гулзор_ шукуфонӣ, ҷавон_,
Баҳор_ умри инсонӣ, ҷавон_.
Даме оҳанги хомӯшӣ надор_,
Ту чун дарё хурӯшонӣ, ҷавон_....

Алӣ Бобоҷон

Машқи 361. Бозии «Киштӣ». Бачаҳо, фасли баҳор аст ва мо ба гулчинӣ меравем. Мо бо худ танҳо чизҳоеро мегирем, ки дар фасли баҳор барои гулчинӣ заруранд. Номи ашёро, ки барои сафар заруранд, нависед.

Намуна: чатр ё либоси боронӣ, ..., ...

Машқи 362. Шифохӣ. Дар бораи маросими «Гулгардонӣ»-и маҳаллаи худ ҳикоя тартиб диҳед.

ҶАШНИ НАВРӯЗ ДАР ТОҶИКИСТОН

Манижа аз Бежан дар бораи ҷӣ гуна ҷашн гирифтани Наврӯз дар минтақаҳои Тоҷикистон пурсид:

Бежан ҷавоб дод:

– Баъди зимистон дар талу тепаҳо гулҳои аввалини баҳор – сияҳгӯш ва баҳман (бойчечак) аз зери барф сар берун мекунад. Ҷӣ айёми хуше барои кӯдакон! Онҳо гул мечинанд, баъд ба хавлиҳои мардум бурда, ҳадя мекунанд. Соҳибони хона гулро гирифта, ба бачаҳо ширинӣ медиҳанд ва шеър замзама мекунанд.

Дар минтақаҳои ҷануби кишварамон дар мавсими Наврӯз аз суманак кулчаҳои ҷанголӣ мепазанд. Гандум, нахӯд,

донаи каду ва кунцидро бирён мекунанд ва ба рӯи дастархони наврӯзӣ мегузоранд. «Агар дастархони наврӯзӣ пур аз хӯрданӣ бошад, сол пурбаракат мешавад», – мегӯянд. Боз як одати дигар ҳаст. Баъзан баҳор хушк меояд, замин бе об мемонад, имкони кишти гандум ва сабзавот намешавад. Он гоҳ рӯзи Наврӯз хӯсае месозанд ва онро месӯзонанд. Мегӯянд, баъд аз сӯхтани хӯса ҳатман борон меборад. Ин маросим «Ашагулон» ном дорад.

Дар Бадахшон тайёри ба Наврӯз чанд муддат пеш оғоз мешавад. Мардум хонаҳоро тоза ва ороста мекунанд. Баъд тоқиҳоро ордолуд карда, ба девори хонаҳо мезананд. Пайи орд ба офтоб ва гулҳои зебо монанд мешавад. Мегӯянд, ки ин намуд гулқорӣ ба хонадон некӣ, беҳбудӣ ва баракат меорад.

Хонаи бадахшониҳо одатан панҷ сутун дорад. Дар шифти хона равзана мавҷуд аст. Дар арафаи Наврӯз дар шоҳсутун – сутуни асосии хона аз шоҳчаҳои арча чароғи калон сохта меовезанд. Дар сутунҳои дигар ва чор кунҷи хона чароғҳои хурдтар мегузоранд. Ин чароғҳо ғайр аз равшани бӯйи хуш низ медиҳанд.

Бачаҳо аз равзанаи бом халтача (кӯлвор) дароз карда чиз металабанд. Ба соҳиби хона «Шогун баҳор муборак! Боҷак (чормағз) биёр, кар-кар бикун! Равған биёр, шаршар бикун!» мегӯянд. Инчунин шеърӯ суруд мехонанд. Соҳибхонаҳо «Барои шумо муборак!» – гуфта ҷавоб медиҳанд ва ҳар чизеро, ки кӯдакон талаб кардаанд, ба халтачаҳо меандозанд. Рӯзи Наврӯз бояд хоҳиши касе рад карда нашавад.

Ин маросимро дар Бадахшон «Куло ғуз-ғуз» меноманд. Дар қадим хучандиён Наврӯзро аз дигарон барвақттар – аввали моҳи март, пешвоз мегирифтанд. Рӯзҳои Наврӯз ҷавонон ва наврасон бо бозиҳои гуногун машғул мешаванд.

Бодбарак месозанд. Бодбараки касе рангинтар ва калонтар бошад ва баланд парвоз кунад, соҳибаш ғолиб доништа мешавад. Инчунин, арғамчинбозӣ мекунад. Дар ин бозӣ касе ғолиб мебарояд, ки арғамчинро ба тарафи худ кашида тавонад.

Дар маркази шаҳру вилоятҳо кӯдакон ҳамроҳи падару модарон ба хиёбону гулгаштҳо баромада, дар маҳфилу чорабиниҳои наврӯзӣ иштирок мекунад.

чанголи – як навъ хӯроке, ки аз фатиру маска тайёр мешавад, як навъи фатирмаска
равзана – тиреза

1. Хелҳои нақро ба хотир оред.
2. Мазмуни матнро занҷирвор, мухтасар ва интихобан нақл кунед.

Машқи 363. Дар бораи ҷашнгирии Наврӯз дар маҳаллаи худ шифоҳӣ ҳикоя тартиб диҳед.

Машқи 364. Дар мавзуи «Наврӯзи Тоҷикистон» ҳикояи кӯтоҳ нависед.

БОБИ 9. БУЗУРГИИ ИНСОН

1. НЕРУҲОИ ТАБИАТ

Машқи 365. Шеърро ифоданок хонед ва бо ёрии омӯзгор маънидод кунед. Ба фикри шумо, абр, бод, маҳтоб, офтоб, осмон ба инсон барои чӣ заруранд?

Абру боду маҳу хуршеду фалак дар коранд,
То ту ноне ба каф ориву ба ғафлат нахӯрӣ.

Саъдии Шерозӣ

Машқи 366. Неруҳои табиат ба инсон барои чӣ заруранд? Калимаҳоро бо шарҳашон дар ҷадвали зер мувофиқ гузоред ва нависед.

Намуна: 1-Б,

1. Абр	А. Дар торикӣ раҳнамоӣ, кайҳоннавардон ба он ҷо парвоз мекунад, мувофиқи он тақвим сохта шудааст.
2. Бод	Б. Барои сероб шудани дарёҳо, барои хурраму сарсабз шудани боғҳо, дашту саҳроҳо зарур аст.
3. Моҳ	В. Мавҷгир (антенна)-ҳо бо ёрии он кор мекунад, ба воситаи он қутбнамо самтро нишон медиҳад, аз ҳавои гарми тоқатфарсо наҷот медиҳад.
4. Офтоб	Г. Барои парвози тайёраҳо, киштиҳои кайҳонӣ, барои наззора кардани ситораҳо хизмат мекунад.
5. Осмон	Ғ. Гармӣ мебахшад, барои пухта расидани меваҳо даркор аст, ҳама ҷоро равшан мекунад, аз оғози рӯзи нав хабар медиҳад.

Матро аз рӯи нақшҳо хонед.

СУРУДИ ОДАМ (қисми якум)

Баҳри кабуд беором мехурӯшид. Мавҷҳои пурталотуми сафед ба ҳамдигар бархӯрда шалаппос мезаданд. Танаи баҳро бурида, кӯҳи сиёҳу найзашакле ба даруни он дароз мешуд. Вай сари сафедашро худбоварона ба осмон кашида буд.

Дар болои ҳамаи инҳо офтоби оламтоб нурпошӣ мекард. Ногоҳ баҳр аз қаъри худ бонг баровард:

– Ман – Об, аз ҳама заруртарам! Агар ман намешудам, зиндагӣ ҳам намешуд. Ин манам, ки ба абр мубаддал мегардам ва заминро обёрӣ мекунам, зеботар месозам, ҳаёт мебахшам.

Баҳр аз худ мамнун гашт, фахр кард ва мавҷҳои худро хеле хурд сохту оромтар шуд.

Ин вақт аз даҳони кӯҳ садое, ки сарашро ба ларза овард, бо дуди оташбор баромада, осмонро сиёҳ намуд.

– Ман Хокам, аз ман бойтар касе ҳаст магар? Не, нест! Қабат-қабати ман бо зару сим пур аст, сангҳои гаронбаҳо кӯҳ-кӯҳ шуда хобидаанд. Ҷондорон дар рӯи ман мегарданд, хӯрокворӣ меёбанд, ба худ бошишгоҳҳо месозанд, ба воситаи ман ҳаёт доранд. Ман метавонам, бо як ғурриши худ ҳамаро ба ларза орам.

Кӯҳ ором шуд, дуди ғафси худро борик сохт, вазнин-вазнин нафас гирифта хомӯш шуд.

Баноҳост аз тарафи ғарб уллоси шуме бархост ва бо шиддат вазид. Баҳр аз вай ноором гашт.

– У-у-у-у! Ҳой, Хок! Эй об! Ин ман – Бодам, ки ту – Обро ба талотум меорам, аз ту гирдбод ба вучуд меорам. Бигӯед, дар вақти тафси ҳаво, ки нафаскашӣ мушкил мегардад, рус-таниҳо дар зери найзаҳои сӯзони Офтоб сар хам мекунамд, парандаҳо сурудхониро як сӯй гузошта, дар лонаҳоишон пинҳон мешаванд, аз насими навозишгар чӣ чиз беҳтар аст?

Бод уллосе кашиду ором шуд.

– Ҳа-ха-ха! – хандид Офтоб. – Шумо маро аз ёд баровар-дед? Охир шумо-ку аз ман вучуд доред! Бигӯ, Об! Агар ман намебудам, магар ту ин тарз тобида метавонистӣ? Агар ман намебудам, ба кӯҳи яхбаста мубаддал мешудӣ.

Бахр бо эҳтиром хомӯш монд.

– Хок! Ту бо он фахр кардӣ, ки чондорон дар рӯи ту мегарданд.

Бигӯ, агар ман намебудам, онҳо дар то-рикии якумрӣ магар ба вучуд омада метавонистанд?

Хок бо эҳтиром су-кут кард.

– Эй Бод! Бигӯ, ма-гар ман нестам, ки ба ҳар тараф туро медавонам. Бидонед! Ҳеч кадоми шумо бо ман баробар шуда наметавонед. Ин ман – Офтобам, ки боғҳои дилкушо, водиҳои дилнишин, дарёҳо, кӯҳҳои яхӣ – ҳамаро офаридам! Ман – Офтоб, шоҳи шумоям! Ҳа – ха – ха!

Офтоб хандашро бас карду мисли пештара нури дурах-шонашро ба замину осмон паҳн кард.

Об, Хок, Бод – хама эҳтироми Офтобро ба чо оварда, хомӯш буданд.

Пӯлод Толис

1. Дар хикоя сухан дар бораи чиҳо меравад?
2. Онҳо дар бораи чӣ баҳс мекарданд?
3. Об худро таъриф карда чӣ гуфт?
4. Хоку боду офтоб-чӣ?
5. Кадоме аз онҳо зӯр баромад? Барои чӣ?

Машқи 367. Ба чойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқро фикр карда нависед.

Об – чашма, кӯл, ...

Бойгариҳои хок – тилло, нуқра, нафт, ...

Машқи 368. Номи симоҳои матро бо тартиби дар матн омада нависед.

Симои якум – .....

Симои дуюм – .....

Симои сеюм – .....

Симои чорум – .....

Машқи 369. Аз сутуни якум номи симоҳо ва аз сутуни дуюм суханони онҳоро бодикқат хонед. Номи симо ва суханони онҳоро мувофиқ гузоред.

Намуна: 1-В,

1. Об	А. – Аз ман бойтар касе ҳаст магар? Не, нест! Қабат-қабати ман бо зару сим пур аст, сангҳои гаронбаҳо кӯҳ-кӯҳ шуда хобидаанд. Ҷондорон дар рӯи ман мегарданд, хӯрокворӣ меёбанд, ба худ бошишгоҳҳо месозанд, ба воситаи ман ҳаёт доранд. Ман метавонам, бо як гурриши худ ҳамаро ба ларза орам.
2. Хок	Б. – Ин манам, ки ту – Обро ба талотум меорам, аз ту гирдбод ба вучуд меорам. Бигӯед, дар вақти тафси ҳаво, ки нафаскашӣ мушқил мегардад, рустаниҳо дар зери найзаҳои сӯзони Офтоб сар ҳам мекунанд, парандаҳо сурудхониро як сӯй гузошта, дар лонаҳояшон пинҳон мегарданд, аз насими навозишгар чӣ чиз беҳтар аст?

3. Офтоб	В. – Ман аз ҳама заруртарам! Агар ман намешудам, зиндагӣ ҳам намешуд. Ин манам, ки ба абр мубаддал мегардам ва заминро обёрӣ мекунам, зеботар месозам, ҳаёт мебахшам.
4. Бод	<p>Г. – Шумо маро аз ёд баровардед? Охир шумо-ку аз ман вучуд доред! Бигӯ, Об! Агар ман намебудам, магар ту ин тарз тобида метавонистӣ? Агар ман намебудам, ба кӯҳи яхбаста мубаддал мегаштӣ.</p> <p>– Хок! Ту бо он фахр кардӣ, ки ҷондорон дар рӯи ту мегарданд.</p> <p>Бигӯ, агар ман намебудам, онҳо дар торикии якумрӣ магар ба вучуд омада метавонистанд?</p> <p>– Эй Бод! Бигӯ, магар ман нестам, ки ба ҳар тараф туро медавонам. Бидонед! Ҳеҷ кадоми шумо бо ман баробар шуда наметавонед. Ин манам, ки боғҳои дилкушо, водиҳои дилнишин, дарёҳо, кӯҳҳои яхӣ – ҳамаро офаридам!</p>

Машқи 370. Монанди намунаҳои зер дар ҳар қатор ду ҷумла тартиб дода бинависед.

Об – 1. Об ташнагиро мешиканад. 2. Бо об дасту рӯямонро мешӯем. 3. ....

Хок – 1. Аз хок ҳосил мерӯёнанд. 2. Аз қаъри хок тилло истехсол мекунанд. 3. ....

Бод – 1. Бод рустаниҳоро гардолуд мекунад. 2. Неругоҳи барқи бодӣ қувваи барқ истехсол мекунад. 3. ....

Офтоб – 1. Офтоб ба мо гармӣ медиҳад. 2. Офтоб ба мо равшани мебахшад. 3. ....

Машқи 371. Ба хелҳои ҷумла аз рӯи оҳанги гуфтор аз матн мисол оварда нависед. Онҳоро бо оҳанги мувофиқ хонед.

Намуна:

– Аз ман – Хок, бойтар касе ҳаст магар? Не, нест!

Машқи 372. Мазмуни матни «Низоъ бадбахтӣ меораду дӯстӣ – хушбахтӣ»-ро ба хотир биёред. Дар бораи зарари об ва офтоб ҷумла тартиб дода, бинависед.

СУРУДИ ОДАМ

(қисми дуҷум)

Матиро аз рӯйи нақшҳо хонед:

Ногоҳ аз байни дарахтони водӣ одаме баромад. Вай араки чабинашро пок карду ба офтоб рӯ овард:

– Эй Офтоб!

Ба боди нонамоён нидо кард:

– Эй Бод!

Пас ба қуллаи кӯҳ чашм афканд:

– Ту ҳам – Хок!

Баъд қадаме сӯйи баҳр ниҳод:

– Ҳой, Об!

Ҳама ҳайрон шуда ба вай менигаристанд. Одам суҳанашро давом дод:

– Ҳамаатон гӯш кунед! Ман – Одам, баҳси шуморо шунида омадам, то ҳақиқатро исбот намоям.

– Ҳой, Об! Ту дуруст гуфтӣ, ки чизи зарурӣ ҳастӣ. Бале, ҳаёт ва кори ман бе ту номумкин аст. Ту барои киштзори боғҳои ман лозим ҳастӣ.

– Хок! Ту ҳам дуруст гуфтӣ, ки бойигариҳо дорӣ, бар дӯши худ маро бардоштаӣ.

– Бод! Ту ҳам рост гуфтӣ, ки барои зиндагии ман ба кор меравӣ, бо насими чонбахшат маро навозиш мекунӣ. Ин ҳам дуруст аст.

– Эй Офтоби ҷаҳонтоб! Ту ҳам рост гуфтӣ, боиси зиндагии ҳама шудай.

Баҳр бо хурсандӣ шалаппос мезад. Боди хушнуд оҳиста хуштак мекашид. Офтоб хушвақтона медурахшид.

– Бале, – боз гуфт Одам, – ҳамаи ин рост аст. Вале шумо бояд аз ин огоҳ шавед, ки ман аз ҳамаи шумо пурзӯртарам.

– Чӣ? – бонг зад Офтоб.

– Чӣ тавр? – уллос кашид Бод.

– Ҳа? – садо дод кӯҳ.

– Чӣ гуфтӣ? – шалаппос зад баҳр.

Вале одам табассум карду гуфт:

– Ман инро ҳозир исбот мекунам. Эй Об! Бигӯ, ин ту нестӣ, ки ман кучо хоҳам, ба ҳамон тараф қорӣ мешавӣ, маҷбур шуда равшани медихӣ, дастгоҳҳои маро ба кор мебарорӣ?

– Дуруст, – пичиррос зад баҳр.

Одам ба Хок рӯй овард:

– Хок! Ин манам, ки баданатро бурида, бойигарихоро боло мебарорам, аз ту ҳосил мегирам. Дуруст мегӯям?

– Бале, дуруст мегӯӣ, – гуфт кӯх.

Одам ба боди нонамоён гуфт:

– Ҳой Бод!

– У-у-у-у!.. – уллос кашид Бод.

– Ман – Одам, дили туро бо мурғи оҳанинбол бурида мегузарам! Ман ба воситаи ту ба одаме, ки аз ман бисёр дур аст, гап мезанам. Ту хизматгори манӣ!

Бод ором шуд.

Одам ба Офтоб назар андохт.

– Эй Офтоб! Хабар дорӣ, ки ман дар қойҳои барфпӯшида гул мепарварам? Бигӯ, магар ман нурҳои туро маҷбур накардаам, ки обҳои бисёреро гарм кунанд.

Одам қадами дигаре тарафи баҳр монд.

– Ман – Одам, бо дӯстии бародарони худ мағлубнашавандаам! Пас, ман – Одами озод, аз ҳамаи шумо пурзӯртарам!

– Рост! – розӣ шуд Офтоб .

– Оре! – гуфт Бод.

– Бале, ин дуруст аст! – хитоб кард Хок.

– Ҳақиқат аст ин, ҳақиқат! – мавҷзанон тасдиқ кард Об.

Пӯлод Толис

1. Одам ба Об чӣ гуфт?

2. Ба Хоку Боду Офтоб-чӣ?

3. Оё нуруҳои табиат бузурганд? Бузургии онҳо дар чист?

4. Ба фикри шумо, дар ин қисми матн кӣ зӯр баромад?

Барои чӣ?

5. Бузургии одам дар чист?

Машқи 373. Суханони одамро аз сутуни якум хонед. Ин су-
ханҳо нисбат ба кадом неруҳои табиат гуфта шудааст? Му-
айян кунед.

Намуна: 1-Г,

1. – Ман дили туро бо мурғи оҳанинбол бурида мегуза- рам! Ман ба воситаи ту ба одаме, ки аз ман бисёр дур аст, гап мезанам. Ту хизматгори манӣ!	А. Об
2. – Бигӯ, ин ту нестӣ, ки ман кучо хоҳам, ба ҳамон та- раф ҷорӣ мешавӣ, маҷбур шуда равшанӣ медиҳӣ, дастгоҳҳои маро ба қор мебарорӣ.	Б. Ҳок
3. – Ин манам, ки баданатро бурида, бойигариҳоро боло мебарорам, аз ту ҳосил мегирам.	В. Офтоб
4. – Хабар дорӣ, ки ман дар ҷойҳои барфпӯшида гул ме- парварам? Бигӯ, магар ман нурҳои туро маҷбур накардаам, ки обҳои бисёреро гарм кунанд.	Г. Бод

Машқи 374. Аз рӯйи намуна дар бораи фоида ва зарари об,
ҳок, бод ва офтоб ҷумла тартиб дода нависед.

Фоидаи об – Бо об ифлосихоро тоза мекунем. ...

Зарари об – Борони бисёр сел шуда заминҳоро шуста ме-
барад. ...

Фоидаи ҳок – Ҳосил медиҳад...

Зарари ҳок – Лағжида ярҷро ба вучуд меорад...

Фоидаи бод – Бӯйи гулҳоро ба машом меорад...

Зарари бод – Боди саҳт хонаҳоро вайрон мекунад...

Фоидаи офтоб – Гармӣ мебахшад...

Зарари офтоб – Офтоби сӯзон гулу гиёҳҳоро пажмурда
мегардонад...

Машқи 375. Барои пешгирии зарари об, бод, ҳок ва офтоб ҷӣ
қор мекунед? Шифоҳӣ хикоя кунед.

Машқи 376. Ба хелҳои ҷумла аз матн мисол овареду онҳоро
нависед.

Намуна:

– Эӣ Офтоб!

Хабар дорӣ, ки ман дар ҷойҳои барфпӯшида гул мепарварам?

Одам қадами дигаре тарафи баҳр монд.

Машки 377. Ҷумлаҳоро хонед ва нависед. Ба исму феълҳо савол гузored.

Об мешорад. Бод мевазад. Офтоб медурахшад. Хок ҳосил медиҳад.

Намуна:

Чӣ? – об. Чӣ кор мекунад? – мешорад.

Исм ва ҷонишинҳои шахсӣ дар ҷумла ба вазифаи мубтадо меоянд. Феълҳо дар ҷумла ба вазифаи хабар меоянд.

Исму ҷонишинҳои шахсӣ = мубтадо

Феъл = хабар

Аломати шартии мубтадо як хати рост _____

Аломати шартии хабар ду хати рост аст. _____

Машки 378. Ҷумлаҳоро хонед ва нависед.

Ороста ба мактаб рафт. Вай дар синфи чорум таҳсил мекунад.

Бачаҳо барои парандагон лона сохтанд. Онҳо табиатро муҳофизат мекунанд.

– Дилором, ба дарс меравӣ? Ту имрӯз навбатдорӣ.

3. ОДАМОН ЧӢ ТАВР КОРИ ХУДРО ОСОН МЕКУНАНД?

Матнро хонед ва дар бораи асбобҳои техникии рӯзгор маълумот диҳед.

АСБОБҲОИ ТЕХНИКИИ РЪЗГОР

Олимон барои беҳтар кардани зиндагии одамон техникаҳои «боақл» ё «доно»-ро ихтироъ кардаанд. Магар техника ҳам «доно» мешавад? Бале, техника ҳам доно мешавад. Техникаеро, ки бо воситаи смс-паёмак ба соҳибхона дар бораи кори худ хабар мерасонад, техникаи «доно» мегӯянд.

Чӣ тавр асбобҳои техникаи рӯзгорро «доно» мекунад? Ба асбобҳои техникаи рӯзгор асбоби махсуси сенсорӣ насб мекунад. Сенсорҳо монанди аъзои ҳисси одам буда, ба воситаи рамзҳои махсус кор мекунад ва онҳо бо смартфон идора мешаванд.

Асбобҳои техникаи донои рӯзгор ба мо дар кори хона ёрӣ мерасонанд. Мо ин асбобҳоро дар ҳама ҷо истифода мекорем. Барои ин танҳо зер кардани як тугмача басанда аст.

Сахарӣ хангоми ба кор рафтан модари шумо ба даруни тафдон гӯшт, картошка ё дигар маҳсулотро тоза карда, меандозад. Пеш аз ба хона омадан ба воситаи смартфон ба он фармон медиҳад. Чун ба хона меояд, хӯрок аллакай омода аст.

Яхдонҳои навин имкон доранд, ки хунукиро ба тамоми

камераҳои яхдон баробар тақсим намуда, маҳсулотро тару тоза нигоҳдорӣ доранд. Маҳсулоти гуногун шароити гуногуни нигоҳдорӣ доранд. Дар ин гуна яхдонҳо бе яхқунонӣ ба ҳар як қисм хуноқӣ баробар тақсим карда мешавад. Яхдонҳои «доно» маҳсулотро дар ҳарорати муайян нигоҳ дошта, дар бораи вайрон шудани ягон маҳсулот ё тамом шудани муҳлати истеъмоли он хабар медиҳанд. Масалан, агар тухм вайрон шуда бошад ё муҳлати истеъмоли дору гузашта бошад, зуд ба смартфонҳои шумо ба воситаи смс – паёммак хабар мерасонад.

Мошинҳои чомашӯии «доно» либосҳоро шушта, хушк карда, дар бораи анҷоми кор ба воситаи рамзҳои махсус хабар медиҳанд. Мошинаҳои чомашӯйии «доно» ҷараёни шустушӯйро беҳтар мекунад ва аслан каммасрафанд. Буғи махсусе, ки он истихроҷ мекунад, бо об омехта шуда, ҳал шудани хокаи чомашӯйиро метезонад ва ба дохили риштаҳои матоъ ворид шуда, онро эҳтиёт мекунад, ифлосихоро мебарорад.

Чангкаши худкори беноқил аз паси соҳибхона аз як хучра ба хучраи дигар ҳаракат карда, чангу ғуборро чаббида мегирад.

Бо ин навъи чангкаш дар муддати кӯтоҳ хонахоро рӯбурчин кардан хеле осон аст.

Тафдонҳои «доно» дар муддати кӯтоҳ барои одамон хӯрокҳои лазиз тайёр мекунад.

Чунонки медонем, маҳсулоти ғизоӣ аз витаминҳо бой аст. Ҳангоми дар дег пухтани хӯрок қисме аз ин витаминҳо нобуд мешаванд. Аммо тафдонҳои «доно» тарзе сохта шудаанд, ки ҳангоми пухтани ғизо витаминҳои маҳсулотро бештар нигоҳ медоранд. Тафдонҳои доно инчунин дар бораи омода шудани хӯрок ба смартфонҳои соҳибхона паёммак мефиристанд. Тафдонҳои навин истеъмоли қувваи барқро то 30% кам мекунад.

насиб – шинондан, ҷойгир кардан
смартфон – телефони ҳамроҳ (мобилӣ), ки вазифаи компютерро низ иҷро мекунад.
беноқил – бесим

1. Чиро техникаи «доно» мегӯянд?
2. Барои чӣ онҳоро «доно» мегӯянд?
3. Техникаро чӣ тавр «доно» мекунад?
4. Дар матн дар бораи кадом асбобҳои «доно»-и рӯзгор сухан меравад?
5. Дар бораи онҳо маълумот дода метавонед?
6. Оё ҳамаи телефонҳоро смартфон гуфтан мумкин аст? Чаро?

7. Асбобҳои техникаи «доно»-и рӯзгорро чӣ тавр дар хона, кӯча, ҷойи кор истифода мебаранд?
8. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машқи 379. Ҷумлаҳоро хонед ва нависед. Ба зери мубтадоҳо як ва ба зери ҳабар ду хатти рост кашед.

Олимон техникаҳои гуногунро ихтироъ кардаанд.

Яхдонҳо маҳсулотро тару тоза нигоҳ медоранд.

Мошинҳои ҷомашӯӣ либосҳоро мешӯянд ва хушк мекунад.

Ҷангкашҳои худкор ҷангу ғуборро ҷаббида мегиранд.

Тафдонҳои «доно» барои одамон ҳӯрокҳои лазизу хуштаъм тайёр мекунад.

Машқи 380. Мубтадо ва ҳабарҳои машқи болоро дар шумораи танҳо нависед.

Машқи 381. Мубтадою ҳабарҳоро дар ҷуфти ҷумлаҳо муқоида кунед ва фарқи онҳоро бигӯед.

1. Олим техникаҳои гуногунро ихтироъ кардааст. Олимон техникаҳои гуногунро ихтироъ кардаанд.

2. Яхдон маҳсулотро тару тоза нигоҳ медорад. Яхдонҳо маҳсулотро тару тоза нигоҳ медоранд.

3. Мошини ҷомашӯӣ либосҳоро мешӯяд ва хушк мекунад. Мошинҳои ҷомашӯӣ либосҳоро мешӯянд ва хушк мекунад.

4. Ҷангкаши худкор ҷангу ғуборро ҷаббида мегирад. Ҷангкашҳои худкор ҷангу ғуборро ҷаббида мегиранд.

5. Тафдони «доно» барои одамон хӯрокҳои лазизу хуштаъм тайёр мекунад. Тафдонҳои «доно» барои одамон хӯрокҳои лазизу хуштаъм тайёр мекунанд.

Хабар аз рӯи шахс ва шумора ба мубтадо мувофиқат мекунад. Агар мубтадо дар шумораи танҳо ояд, хабар ҳам дар шумораи танҳо меояд. Агар мубтадо дар шумораи чамъ ояд, хабар ҳам дар шумораи чамъ меояд.

Машқи 382. Асбобҳои техникӣ (телевизор, яхдон, тафдон, чангкаш, мошинаи чомашӯйӣ)-и хаёлиро тасаввур намоед. Яке аз онҳоро интихоб кунед. Расми онро тасвир кунед ва дар бораи он хикояи кӯтоҳ нависед.

Машқи 383. Ҳамроҳи аҳли хонавода дар бораи риояи техникаи бехатарӣ хангоми истифодаи асбобҳои барқии рӯзгор суҳбат кунед. Рӯйхати қоидаҳои техникаи бехатариро тартиб диҳед.

Намуна:

1. Ман бе иҷозати падару модар асбобҳои техникӣ рӯзгорро ба қор намебарорам.
2. ....

4. ДАСТОВАРДҲОИ ИЛМУ ТЕХНИКА. АЗ «ГИЛЕМИ ПАРРОН» ТО ФАТҲИ КОИНОТ

Матнро хонед ва ба суолҳои зерин ҷавоб диҳед.

Одамон парвози парандагонро мушоҳида карда завқ мебарданд. Орзу мекарданд, ки мисли онҳо парвоз кунанд. Дар бораи парвози одамон ҳар гуна афсонаю ривоятҳо мебофтанд. Афсонаи «Гилеми паррон» ҷирибаи «Дедал ва Икар» аз ҷумлаи онҳост.

Оҳиста-оҳиста одамон хондану навиштан ва сохтани ҳар гуна ҷизҳоро ёд гирифтанд. Мурғи оҳанӣ – ҳавопаймо ҳам месохтагӣ шу-

данд. Барои он ҳавопаймо мегӯянд, ки он на дар замин, балки дар ҳаво роҳ мепаймояд. Ҳавопайморо одам идора мекунад.

Аввалин ҳавопайморо 17-уми декабри соли 1903 дар Амрико бародарон Райт сохтаанд, ки «Флаер-1» ном дошт.

Флаер-1 бори аввал дар баландии қариб се метр 37 метр масофаро дар 12 сония тай кард. Худи ҳамон рӯз ин ҳавопаймо ба масофаи 260 метр парвоз кардааст. Он ҳамагӣ 4 маротиба парвоз кардааст.

Флаер-1 асосан аз чӯб сохта шуда буд. Он танҳо дар сурати вазидани бод ва танҳо аз рӯйи релсҳои мувофиқ парвоз мекард. Дарозии қанотҳояш 12 метр ва вазнаш 283 килограммро ташкил медод.

Ҳавопаймоҳо ниҳоят гуногун мешаванд ва кори одамонро осон мекунанд. Шаҳру мамлакатҳои гуногунро мепайванданд. Аз ин сӯ ба он сӯйи замин дар соатҳои муайян парвоз мекунанд.

Ҳавопаймои аз ҳама калонтарини мусофирбар «Аэрбас А 380» аст. Ин ҳавопаймо аз ду ошона иборат буда, баландиаш 24 метр аст. Дарозии он 73 метр ва дарозии қанотҳояш 80 метрро ташкил медиҳад. Ин ҳавопаймо якбора метавонад 555 нафар мусофирро аз як макон ба макони дигар бибарад.

Он 22 чарх дорад. Ҳавопаймои мазкур каммасраф буда, ма-софаи то 15 000 км-ро беамониат тай мекунад.

Ҳавопаймои аз ҳама калонтарини боркаш Ан-225 «Мрия» мебошад. Паҳноии он шашуним метр буда, дарозии қанотҳояш қариб ба 89 метр баробар аст. Баландии он баро-бари бинои панҷошёна – 18 метр аст. Дарозии ин ҳавопаймо 43 метрро ташкил дода, то 250 тонна борро бурда метаво-над. Ҳавопаймои Ан-225 32 чарх дорад.

Киштиҳои кайҳонӣ

Фатҳи коинот диққати олимони соҳаи гуногунро аз қа-дим ба худ ҷалб карда буд. Бори аввал, пеш аз он ки одам ба кайҳон сафар кунад, бо киштии «Союз» сагери бо лақа-би Лайка фиристоданд. Баъди ин таҷрибаи бомуваффақият одамон ба кайҳон роҳ кушоданд. Соли 1961 кайҳоннаварди рус Юрий Гагарин аввалин бор ба кайҳон парвоз кард. Соли 1969 астронавтҳо бо фалакпаймои «Апполон» ба моҳ фуруд омаданд. Олимон то ҳанӯз Моҳро омӯхта истодаанд.

Дар дили шумо низ ҳаваси ҳавонаварду кайҳоннавард шудан пайдо шуд? Офарин! Барои ин бисёр хондан ва эҷод кардан даркор аст.

1. Одамон аз чӣ завқ мебурданд?
2. Одамон чиро ёд гирифтанд?
3. Чиро ҳавопаймо мегӯянд? Киро ҳавонавард мегӯянд?
4. Аввалин ҳавопаймо кай ва дар кучо сохта шуд?
5. Ҳавопаймои аввалин аз чӣ сохта шуда буд?
6. Калонтарин ҳавопаймои мусофирбар чӣ ном дорад? Он чӣ имкониятҳо дорад?
7. Калонтарин ҳавопаймои боркаш чӣ ном дорад. Он чӣ имкониятҳо дорад?
8. Ҳавопаймо дар зиндагии мо чӣ зарурат дорад?
9. Аввалин бор кадом ҷонвар ба кайҳон фиристода шуд?
10. Аввалин кайҳоннаварди олам чӣ ном дорад?
11. Одамон кай ба Моҳ фууромаданд?
12. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машқи 384. Ҳавопаймои А-380 555 чойи нишаст дорад. Дар синфи шумо 15 нафар хонанда тахсил мекунад. Ҳисоб кунед, ки хонандагони чанд синф дар ин ҳавопаймо нишаста метавонанд?

Машқи 385. Агар дарозии қанотҳои ҳавопаймо 80 метр бошад, дарозии як қаноташ ба чанд метр баробар аст?

Машқи 386. Ҳавопаймои «Мрия» 250 тонна борро мебардорад. Агар вазни як хонандаи синфи чорум 25 кг бошад, ин ҳавопаймо вазни чанд нафар хонандаро бардошта метавонад?

Машқи 387. Матро бори дигар хонда, маълумотномаҳои зеро пур кунед.

Навъи ҳавопаймо	«Аэрбас А-380»	Навъи ҳавопаймо	«Мрия Ан-225»
Баландӣ		Баландӣ	18 метр
Дарозӣ		Дарозӣ	
Дарозии қанотҳо		Дарозии қанотҳо	
Борбардорӣ		Борбардорӣ	
Миқдори чархҳо		Миқдори чархҳо	

Машқи 388. «Кӣ зуд ва беҳато?». Он қисми матро, ки сухан дар бораи ҳавопаймои А-380 меравад, зуд ва беҳато нависед.

Машқи 389. Ҷумлаҳои хонед ва нависед. Ба зери мубтадою хабар хат кашед.

Одамон парвози парандагонро мушоҳида мекарданд. Ҳавопаймоҳои кори одамонро осон мекунад. Олимон барои сохтани ҳавопаймои аз ҳама калонтарин даҳ сол сарф кардаанд. Кайҳоннавардҳо бо фалакпаймои (киштӣ, дастгоҳ)-и кайҳонии «Апполон» ба рӯи моҳ фуруд омаданд.

5. РОБОТҲО ЁРИРАСОНИ ОДАМ

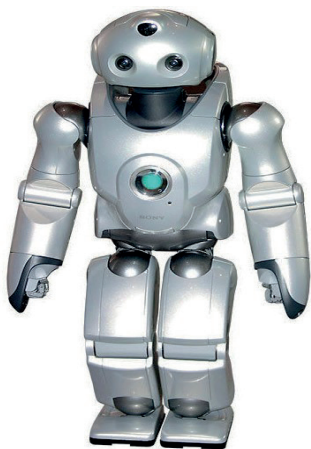

Матнро хонед ва дар бораи роботҳо маълумот диҳед.

Роботҳо – дастгоҳҳои худкор (автоматӣ) мебошанд, ки аз рӯйи барномаи пешакӣ тартибдода фаъолият мекунанд. Роботҳо метавонанд, мустақилона ё ба воситаи пулт идора карда шаванд. Онҳоро чӣ тавр идора мекунанд? Роботҳо аз рӯйи барномаи компютерие, ки дар дохилашон ҷойгир карда шудааст, корҳои гуногунро иҷро мекунанд. Роботҳо ба воситаи датчикҳо фармон мегиранд. Датчикҳо асбоби махсусанд, ки аз қисмҳои компютери роботҳо хабар медиҳанд. Датчикҳо монанди аъзои ҳисси одамон (шунавоӣ, биноӣ ва ғайра) хабар мебаранд. Роботҳо метавонанд, мустақилона ё аз рӯйи фармонҳо кор кунанд. Калимаи «робот»-ро аввалин бор нависандаи чех Карел Чапек дар асари «Р.У.Р.» – «Роботҳои Универсалии Россум» истифода кардааст. Калимаи «робот» қариб ба ҳамаи забонҳои дунё ворид шудааст.

Соخت ва шакли роботҳо вобаста ба соҳаи фаъолиятшон гуногун мешаванд. Дар соҳаи истеҳсолот роботҳое истифода мешаванд, ки ба сохти бадани одам тамоман монандӣ надоранд. Ин гуна роботҳо дар корхонаҳои саноатӣ ва дар корхонаҳое, ки барои саломатии инсон хавфноканд, кор мекунанд. Як робот метавонад, дар як дақиқа қори ҳазорон нафарро иҷро кунад.

Роботҳоеро, ки аз рӯйи соخت ба одамон шабоҳат доранд, роботҳои андронидӣ мегӯянд.

Ин ачиб аст!

Аввалин роботи «сухангӯ», ки баъзе ҳаракатҳо ва суҳанҳои одамонро такрор мекунад, соли 1927 сохта шудааст.

Дар артишҳои гуногуни ҷаҳон қариб 15 ҳазор робот хизмат мекунад.

Аз 21 то 23 июни соли 2010 дар Чин олимпиадаи роботҳои андроид баргузор шуд. Роботҳо дар навҳои гуногуни варзиш мусобиқа карданд.

1. Робот чӣ хел дастгоҳ аст?
2. Роботҳо ба воситаи чӣ идора карда мешаванд?
3. Робот ба воситаи чӣ фармон мегирад?
4. Калимаи «робот» аз кучо пайдо шудааст?
5. Чӣ хел роботҳоро роботи андроидӣ мегӯянд?

Машки 390. Машки имло. Ду ҷумлаи аввали матнро бо навбат ба ҳамдигар хонед ва нависед. Навиштаҳои ҳамдигарро санҷед. Агар ғалатҳо бошанд, фаҳмонда ислоҳ кунед.

Машки 391. Ҷумлаҳои сутуни якум ва дуҷумро муқоиса кунед.

Одамон ихтироъ карданд.	Одамон роботро ихтироъ карданд.
Роботҳо кор мекунад.	Роботҳо мустақилона ё бо воситаи пулт кор мекунад.

Одамон барои баён кардани фикри худ гоҳо аз мубтадою хабар истифода мебаранд. Масалан, «**Роботҳо қор мекунанд**». Ин ҷумлаҳо бисёр кӯтоҳанд. Одамон, агар фикри худро пурратар баён кардани шаванд, ба ғайр аз мубтадою хабар боз дигар калимаҳоро истифода мебаранд: «Роботҳо **шабу рӯз дар қорхонаҳо** қор мекунанд». Ана ҳамин калимаҳои дигарро дар ҷумла **аъзои пайрав** мегӯянд. Аъзои пайрав ба суолҳои қиро? қиро? қӣ тарз? қай? дар қучо? барои қӣ? ҷавоб мешаванд.

Қихо?	Қихоро?	Қӣ қор қарданд?
Одамон	роботҳоро	ихтироъ қарданд.

Қихо?	Қай?	Дар қучо?	Қӣ қор мекунанд?
Роботҳо	шабу рӯз	дар қорхонаҳо	қор мекунанд.

Машқи 392. Монанди намунаи боло ҷумлаҳо тартиб диҳед ва аъзои пайрави ҷумларо нишон диҳед.

Қихо?	Қай?	Дар қучо?	Қӣ қор мекунанд?

Машқи 393. Ба ҷойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқро гузошта нависед.

Як робот метавонад дар як дақиқа қори ҳазорон нафарро иҷро ...

Роботҳое, ки аз рӯйи сохт ба одамон шабоҳат доранд, роботҳои андронидӣ ... Аввалин роботи «сухангӯ» соли 1927 сохта ...

Роботҳо дар навъҳои гуногуни варзиш мусобиқа ...

Машқи 394. Агар шумо муҳандис мешудед, қӣ хел робот месохтед? Расми робото тасвир қунед. Ба он ном гузоред ва ҳикояи кӯтоҳ нависед. Дар ҳикоячаи худ қайд намоед, ки он қӣ қорҳоро иҷро қарда метавонад.

6. МУЪЦИЗАИ НАХУСТИНИ ОЛАМ

Бежан гуфт:

– Ман дирӯз аз оинаи нилгун барномаи «Сайри олам»-ро тамошо кардам.

– Ба ман ҳам ин барнома писанд омад. Бигӯй, ки ин дафъа чиро намоиш доданд? – пурсид Манижа.

– Дар бораи ҳафт муъҷизаи олам нақлҳои аҷоиб карданд ва он мавзёҳоро ҳам намоиш доданд. Нахустин муъҷиза, чизи ҳайратовари олам аҳроми Мисри қадим будааст.

Матро хонед ва дар бораи аҳроми Миср маълумот диҳед.

АҲРОМИ МИСРИ ҚАДИМ

Аҳром шакли ҷамъи **ҳарам** аст. **Ҳарам** ҷисми сегӯшаро гӯянд. Чун қабрҳои бузурги фиръавнҳо ба ҳамин шакл сохта шудаанд, онҳоро аҳром (а) мегӯянд. Дар сарзамини Мисри қадим, дар соҳили дарёи Нил беш аз ҳаштод аҳроми хурду бузург ба ёдгор мондааст. Мисриёни қадим аз тахтасангҳои яклухти чаҳоркунҷа аҳромҳое сохтаанд, ки то имрӯз боқӣ монда, бо бузургию шукӯҳашон ҷаҳониёнро дар ҳайрат мегузоранд.

Чаро фиръавнҳо аҳром месохтанд?

Подшоҳони Мисри қадимро фиръавн мегуфтанд. Фиръавнҳои Мисри қадим чун ба тахти давлат менишастанд, баърои худ сохтани ҳарамро мефармуданд, ки қариб нисфи дороиву иқтисоди давлат сарфи он мешуд. Бунёди аҳром, агар аз як тараф шукӯҳу ҳашамати фиръавнҳоро дар ҷаҳми мардум нишон диҳад, аз тарафи дигар ҳамчун манзили дафни ҷасади фиръавнҳо хидмат мекард. Дар ҳар ҳарам ҷасади мумиёни фиръавн ва дороии он ниғаҳдорӣ мешуд.

Дар сохтани аҳром кадом усулро истифода мебуданд?

Аввал аз силсилакӯҳҳои Араб сангҳои чортарошро то соҳили дарёи Нил оварда, аз он ҷо тавассути ғўлааробаҳо то макони сохтмон мекашонданд ва баъдан онҳоро бо душвории гарон суфта мекарданд. Ҳунармандон дар оғози кор харсангҳоро дар тани шах интиҳоб намуда, дар ягон ғўшааш тарқиш мекушоданд. Сипас ба тарқиш фонаҳои ҷўбӣ зада, дар соатҳои муайян ба тани фона об мерехтанд. Фонаҳои ҷўбӣ аз ҷаббидани об варам карда сангро мекафонданд. Сипас, санги кафидаро аз харсанги бузург ҷудо намуда, бо олоғии мисӣ тарошида, суфта мекарданд.

Даромадгоҳи аҳром чӣ асрор дошт?

Аҳромҳои муъҷизавӣ дар нигоҳи аввал кӯҳтеппаҳои яклухти сангиеро мемонданд, ки дари даромад надоранд. Вале дар яке аз рӯяҳои аҳром дар ғўшаи яке аз тахтасангҳои рамзӣ барҷаста-

гии чун варақи коғаз ноаёнеро гузошта буданд, ки ҳангоми зер кардани он тахтасанги бузурге тоб хӯрда, роҳи тираву торики аҳром кушода мешуд. Барои воридшавандагон дар сари ҳар гардиш шамъ гузошта буданд. Асрори даромадгоҳи аҳром саҳт пӯшида буд ва онро фиръавнҳо аз насл ба насл нигоҳ дошта, танҳо ба ворисони қонунии тахту тоҷи шоҳӣ мекушоданд.

Аз миёни аҳромҳои сершумор танҳо се ҳарами бузург – ҳарами Хеопс, Ҳафрен ва Мекерин муъҷизаи нахустини

олам эътироф шудаанд. Муҳандисон шумурдаанд, ки барои бунёди ҳарами Хеопс қариб дуюним миллион тахтасангҳои хурду калон сарф шудааст. Барои аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдани ин тахтасангҳо имрӯз камаш 20000 поездеи боркаш лозим аст, ки ҳар кадомаш дорои сӣ қатор вагон бошад. Харсангҳо бо як маҳорате болои ҳам чида шудаанд, ки дар байнашон ҳатто сӯзан ҷой намегирад.

аз «Донишномаи кӯдакон ва наврасон»

фиръавн – подшоҳони Мисри қадим
муъҷиза – чизи ҳайратовар

1. Чиро аҳроми Миср мегӯянд?
2. Дар сарзамини Мисри қадим чанд ҳарами хурду бузург ҳаст?
3. Ин аҳром дар соҳили кадом дарё ҷойгир шудаанд?
4. Мисриёни қадим аҳромро аз чӣ месохтанд?
5. Чаро фиръавнҳо аҳром месохтанд?
6. Кихоро «фиръавн» мегуфтанд?
7. Дар аҳром чӣ нигахдорӣ мешуд?
8. Дар сохтани аҳром кадом усулро истифода мебарданд?
9. Даромадгоҳҳои аҳром чӣ сир доштанд?
10. Аҳромҳои бузургтарин кадомҳоянд?
11. Барои аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдани ин тахтасангҳо имрӯз чанд қатораи боркаш лозим аст?

Машқи 395. Агар як қатора 30 вагон дошта бошад, 20 000 қатора чанд вагон мешавад? Ҳисоб кунед.

Машқи 396. Машқи «Худамро месанҷам».

Мисри қадим, Нил, Араб, Хеопс, Ҳафрен ва Мекерин

Машқи 397. Ба ҷойи нуқтаҳо хабарҳои мувофиқро гузошта нависед.

Намуна:

Мисри қадим дар соҳили дарёи Нил воқеъ аст.
Подшоҳони Мисри қадимро фиръавн ...
Фиръавнҳои Мисри қадим барои худ ҳарам ...
Ҳунармандон санғоро ...
Онҳо ба тарқишҳо фонаҳои чӯбӣ ...
Фонаҳои чӯбӣ аз ҷаббидани об варам карда сангро ...

Машқи 398. Бозӣ: «Кӣ зираку ҷаққонгар?» Бо ҳамсинфони худ аз қоғази саҳт қолаби аҳром созад.

7. ТОҶМАҲАЛ

Омӯзгор ба хонандагон гуфт:

– Шумо дар бораи кишвари Ҳиндустон чӣ медонед? Ма-
нижа:

– Дар кӯчаҳои Ҳиндустон филҳоро дучор шудан мумкин
аст.

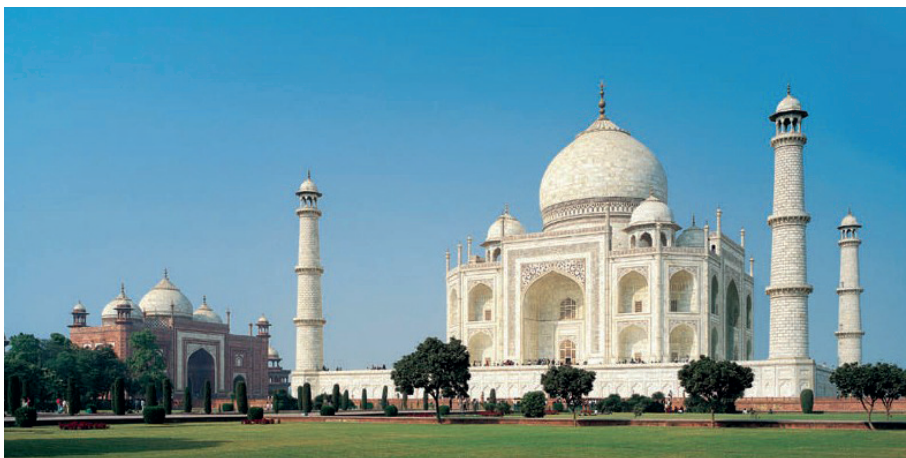
Бежан:

– Ҳавои Ҳиндустонро гарму тоқатфарсо мегӯянд.
– Бале, шумо дуруст гуфтед, вале боз Ҳиндустон бо қас-
ру биноҳои зебо машҳур аст. Аз ҳама иморати зебо дар ин
кишвар Тоҷмаҳал аст, – гуфт омӯзгор.

Матнро хонед ва дар бораи Тоҷмаҳал маълумот диҳед.

Дар кишвари афсонавии Ҳиндустон ёдгориест, ки он
дар шаҳри Агра воқеъ аст. Ин ёдгорӣ ҳамчун муъҷизаи но-
такрори дунё шинохта шудааст. Таърихи бунёди он хеле
аҷиб аст.

Подшоҳи кишвар – Шохҷаҳон, завҷааш – Мумтоз-маҳалро беҳад дӯст медошт. Мумтоз хеле ҷавон аз дунё ҷашм меӯшад. Шохҷаҳон аз марги ҳамсар ғамгину ошуфтаҳол мешавад. Вай меҳаҳад, ки ба поси хотири ӯ ёдгории зебову нотақрор ва ҷовидон бунёд кунад. Шохҷаҳон меъмори маъруфи Ҳинд Усто Исоро даъват мекунад. Ӯ лоиҳаи мақбараи Тоҷмаҳалро мекашад. Сипас ба кумаки ӯ меъмори Истанбул, Самарқанд, Лохур, сангтарошони Дехлию Қандаҳор, ороишгарони Бухоро, Димишқ, Бағдод ва Шероз меоянд. Дар бунёди Тоҷмаҳал ҳаҷдаҳ сол зиёда аз 20 ҳазор нафар коргар, рассом, наққош, кандакор заҳмат кашидаанд.

Пойдеворе, ки Тоҷмаҳал дар рӯи он қарор дорад, дар соҳили рӯди Ҷамна ҷой гирифтааст. Иморат бо мрамари сафед рӯйкаш шуда, 74 метр баландӣ дорад. Дар чор кунҷи иморат чор манораи мавзун сохта шудааст. Девори бино аз регсанги сурх буда, гунбазҳояш аз мрамари сафед аст. Шабонгаҳ гунбази марказӣ муаллақ ба назар мерасад. Рӯи деворҳо вобаста ба ҳаво ва вақт тағйири ҷило мекунанд. Ороишоти дохилии Тоҷмаҳал нафис, дилрабо аст ва гӯё тамоми фаршу деворҳои он қолинпӯшанд. Оромгоҳи Мумтоз кандакории ниҳоят ҷолиб дорад. Он бо сангҳои қиматбаҳо – лочвард, яшм, нил ороиш ёфтааст. Мақбараи Тоҷмаҳал дурдонаи нодири санъат буда, аз муъҷизаҳои беназири дасти инсон шинохта шудааст.

муъчизаи нотакрор – кори ҳайратовар
 поси хотир – эҳтироми хотири касе ё чизе
 ёдгории човидон – нишонаи аз касе бозмонда, ки сабаби ёдовари
 вай мешавад
 муъчизаофар – шахсе, ки муъчиза меофарад
 лоиҳа – тарҳ, нақша
 гувоҳӣ додан – шаҳодат додан

1. Точмаҳал дар кадом шахр чойгир аст?
2. Точмаҳалро кӣ сохтааст?
4. Лоиҳаи Точмаҳалро кӣ кашид?
5. Пойдевори Точмаҳал дар соҳили кадом дарё чойгир аст?
6. Баландии бинои Точмаҳал чанд метр аст?
7. Точмаҳал дар чанд сол сохта шудааст?
8. Дар сохтмони Точмаҳал чанд нафар кор кардаанд?

Машки 399. Ҷуфти ҷумлаҳоро хонед ва нависед. Фарқи онҳоро бигӯед.

1. Подшоҳ дӯст медошт. Подшоҳ завчааш – Мумтозро беҳад дӯст медошт.
2. Шоҳчаҳон ғамгин мешавад. Шоҳчаҳон аз марги ҳамсараш ғамгин мешавад.
3. Вай бунёд кард. Вай ба поси хотири завчааш ёдгории човидон бунёд кард.

Машки 400. Мисли намуна фикратонро аввал мухтасар, баъд пурратар баён кунед. Фарқи онҳоро гӯед.

Намуна: Ман меравам. Ман барои варзиши бадан ба майдончаи варзиш меравам.

Машки 401. Аз рӯйи нақшаҳои зер ҷумла тартиб диҳед ва фарқи онҳоро бигӯед.

_____ = _____.

_____ = _____.

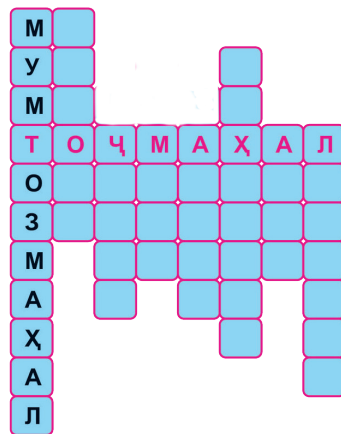

Машқи 402. Машқи имло. Исмҳои хосси матро ба ҳамдигар хонед ва нависед. Дафтарҳои худро иваз кунед ва навиштаҳои тоиро бисанҷед. Ғалатҳои ҷойдоштаро ислоҳ кунед.

Машқи 403. Кроссворд дар дафтар бикашед ва аз боло ба поён пур кунед.

1. Номи завҷаи шоҳ
2. Дар чор кунҷи иморат сохта шудааст
3. Номи рӯд
4. Кори хайратовар
5. Номи санг
6. Номи подшоҳ
7. Номи шаҳр
8. Номи санг

Машқи 404. Ба дӯсти худ дар бораи «Тоҷмаҳал» хикоя карданро машқ кунед. Ҳикояро ин тавр оғоз кунед:

«Имрӯз мо дар дарси забони модарӣ матни «Тоҷмаҳал»-ро хондем. «Тоҷмаҳал».....» (давом диҳед).

8. МОҲИГИР ВА ҚИН

Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Буд, набуд, дар даврони пешин моҳигире буд. ӯ зан ва се фарзанд дошт. Моҳигир он қадар камбағал буд, ки наметавонист, баро зану фарзандонаш нон пайдо кунад. ӯ ҳар рӯз моҳигирӣ мерафт. Моҳигир фақат се маротиба ба дарё тӯр меандоخت.

Рӯзе вай субҳи барвақт ба соҳили дарё рафт. Вақте ба соҳили дарё расид, тӯри моҳигирашро бо тамоми неру ба дарё андоخت. Сипас ӯ тӯрашро ҷамъ кард. Ҳангоме ки тӯрашро ба ақиб мекашид, он вазнинтару вазнинтар мешуд. ӯ ҳайрон

буд, ки дар тӯраш чиро пайдо хоҳад кард. Моҳигир тӯрро базӯр ба соҳил кашид. Вай бесаброна тӯрро боз кард. Вақте ки моҳигир дар тӯраш хари мурдаро дид, дилаш қариб аз тапиш бозистод. Бисёр ғамгин шуд.

Моҳигир дубора тӯрашро ба дарё андохт. Ин бор дарёфт, ки он аз дафъаи аввал ҳам вазнинтар аст. Ӯ хаёл мекард, ки тӯраш пур аз моҳӣ аст ва онро ба соҳил кашид. Вай дубора ноумед шуд. Дар даруни тӯр ғайр аз кӯза, устухон ва шишаи шикаста дигар ҳеч чиз набуд.

Моҳигир бори савум тӯрашро ба дарё андохт. Ин бор ӯ кӯзаи биринҷии калон пайдо кард. Кӯза гардани дарози борик дошт ва даҳони кӯза бо муҳри аҷибест баста шуда буд.

Моҳигир худ ба худ гуфт: «Дар даруни кӯза чӣ бошад?» Ӯ даҳони кӯзаро кушод ва якпаҳлу кард, то бубинад, ки дар даруни он чист. Аммо аз он чизе берун наомад. Кӯза холи буд.

Моҳигир хастаю ғамгин шуд, мехост ба хона баргардад. Бо вучуди кӯшиши бисёр карданаш ӯ натавонист, ки ақаллан якто моҳӣ бигирад. Фарзандонаш имрӯз ҳам гурусна хоб мераванд. Ҳангоме ки моҳигир ба сӯйи хонааш равон шуд, ногаҳон чашмаш ба дуде афтод, ки аз даруни кӯза хориҷ мешуд. Дуди бисёре аз кӯза баромад ва даҳони моҳигир аз ҳайрат воз монд. Дуд ба рӯйи замин ва дарё паҳн шуд ва сипас баланд шуда, осмонро тира кард.

Ногаҳон дар пеши чашми моҳигири ҳайратзада дуд оҳиста-оҳиста шакл гирифт. Пас аз лаҳзае чини бадҳайбат, ки пойҳояш дар дарё ва сараш дар осмон буд, дар болои сари моҳигир истод.

Чун моҳигир чини зиштсуратро дид, саҳт тарсид.

Чин рӯй ба моҳигир карду гуфт:

– Эй пирамард, чӣ тарз мехоҳӣ бимири?

Моҳигир, ки ин суолро чашмдор набуд, гуфт:

– Ё чини шариф, аз куштани ман туро чӣ суд? Магар ман набудам, ки туро аз кӯза озод кардам?!

Чин ҷавоб дод:

– Ман дар даруни ин кӯза муддатҳо зинда будам. Саранҷом сабрам ба сар омад. Ба худ гуфтам, ки ҳамаи ганҷҳои заминро ба касе медиҳам, ки маро дар ҷаҳорсад соли оянда озод кунад. Аммо ҷорсад сол гузашт ва ҳеҷ кас маро аз банд раҳой наод. Сипас ба худ гуфтам: «Подшоҳ месозам касеро, ки маро дар дусад соли оянда озод кунад». Вале дусад сол гузашт ва чандин соли дигар аз он даврон сипарӣ шуд. Мутаассифона, касе маро озод накард. Баъд аз он ман хеле хашмгин шудам ва қарор додам, ки касе маро раҳой диҳад, ўро мекушам. Баъд аз муддати кӯтоҳ ту омадӣ ва маро озод кардӣ. Ҳоло бигӯ, ки чӣ гуна мехоҳӣ, бимири?»

Чун моҳигир қиссаи ҷинро шунид, пойҳояш бемадор шуданд. Моҳигир бо илтиҷо гуфт:

– Эй ҷини меҳрубон, ба хотири ин ки туро аз кӯза озод кардам, маро раҳо кун, то биравам.

Аммо ҷин ба ҳарфи моҳигир гӯш накард ва исрор кард:

– На, ту бояд бимири. Бигӯ, чӣ гуна мехоҳӣ бимири? Моҳигир донист, ки зорию илтиҷо ба ҷин бефоида аст.

Дар ин лаҳза фикре ба хотири моҳигир расид. Ў ба худ гуфт: **«Ин аҷуба фақат ҷин аст ва ман инсон ҳастам, ки метавонам фикр кунам. Ҷин метавонад, ки маро сеҳру ҷоду кунад, аммо ман метавонам ақлавро кор фармуда, бо ў маслиҳат кунам».**

Моҳигир рӯй ба ҷин овард ва гуфт:

– Пеш аз он ки маро бидушӣ, бигӯӣ, ки оё ту воқеан дар даруни ин кӯза будӣ? Ин кӯза барои ҷисми ту хеле хурд аст. Ҳатто ангушти хурдат дар он намеғунҷад. Ҷин ба ғазаб омад ва ҷавоб дод:

– Албатта, ман дар ин кӯза будам.

Моҳигир гуфт:

– Ман ба ту бовар намекунам.

Чин аз моҳигир ранчид ва бе гуфтугӯ ба дуди дарозе табдил ёфта, ба кӯза даромад. Баъд аз лаҳзае вай аз даруни кӯза овоз баровард:

– Моҳигир, ман дар даруни кӯза ҳастам, акнун бовар мекуни?

Моҳигир ҷавоб надод ва ғавран даҳони кӯзаро маҳкам баст. Акнун чин пай бурд, ки моҳигир ўро фиреб додааст.

1. Моҳигир дар кучо зиндагӣ мекард?
2. Вай чӣ тавр рӯз мегузаронд?
3. Бори аввал ба тӯри моҳигир чӣ афтод?
4. «Моҳигир бисёр ғамгин шуд» – омадааст дар афсона. Ба фикри шумо, вай барои чӣ ғамгин шуд?
5. Маротибаи дуҷумба ба тӯри моҳигир чӣ афтод?
6. Маротибаи сеҷумба-чӣ?
7. Чин барои чӣ қасди куштани моҳигирро кард?
8. Моҳигир барои муҳофизати худ чӣ нақша кашид?
9. Оё нақшаи ӯ амалӣ шуд? Чӣ тарз?
10. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

1. Хелҳои нақлро ба хотир оред. Мазмуни матнро аввал муфассал, баъд мухтасар нақл кунед.
2. Нақли интиҳобӣ
  - а) Лаҳзаҳои роҳи ҳалосӣ ёфтани моҳигирро баён кунед.
  - б) Лаҳзаҳои дар кӯза маҳкам кардани чинро бигӯед.

Машқи 405. Сохтори афсонаро аз рӯйи тартиби зер муайян кунед.

1. Афсона бо кадом калимаҳо оғоз шуд?
.....
2. Симоҳои афсонаро номбар кунед.
  1. ....
  2. ....
3. Симоҳои афсонаро аз рӯйи хислаташон ба ду гурӯҳ ҷудо кунед.
Қувваи некӣ--.....

Кувваи бадӣ – .....

4. Дар афсона кадом гуфтору рафтори ғайриодӣ (аз ҳақиқат берун) мушоҳида мешавад? Чор ҷумла нависед.

Намуна:

Ҳамаи ганҷҳои заминро ба касе медиҳам, ки маро дар чаҳорсад соли оянда озод кунад. ....

5. Афсона чӣ тарз ба анҷом расид?

Машқи 406. Монанди намунаи машқи боло ягон афсонаи хондаатонро таҳлил кунед.

Машқи 407. Афсонаи хурд нависед.

Афсонаро ин тарз оғоз кунед:

Буд, набуд, як писараку як духтарак буд...

9. ҲАҚИҚАТИ ТАЛҲ

(мухтасар)

Ҳикояро хонед ва мазмунашро аз номи шахси сеюми танҳо нақл кунед.

... Рӯзе ману Салим ба кӯҳ аз барои хезум рафтем. Кӯҳ аз хонаи мо дур не, агар пиёда бебор равед, яксоата роҳ. Сагчаамон – Алопар ҳам аз қафоямон мерафт. Сагча ханӯз хурд буд, думоҳа ё семоҳа. Ману Салим кучое равем, чӣ коре кунем, Алопар ҳамроҳ буд. Афтону хезон аз пуштамон меомад. Агар бишинем, менишаст, тозем, метохт. Агар касе аз ҳамсояҳо ё хешу табори наздик ба ҳавлӣ дарояд, як-ду бор аккос зада, моро хабардор мекард. Агар ягон одами бегона ё ношинос дарояд, то мо аз хона баромада, «Ҳап шав!» нагӯем, ором намешуд. Алопар ҳатто молҳои моро аз моли бегона фарқ мекард. Агар ягон мол тартибро вайрон карда ба тарафи дари хона гузаштани шавад ё ба ҳавлӣ ягон моли бегона дарояд, Алопар валвала сар мекард.

Мо ду пуштора хезуми хушкро баста, акнун ба роҳ даромаданӣ будем, ки аз пушти ёлаи кӯҳ рама баромада омаду ду

саги хирс барин бадвоҳима аккосзанон ба сӯйи мо тохтанд. Ҷар ду аз тарс саросемавор ба як дарахт баромадем. Бечора Алопар дар беҳи дарахт тарсону ларзон он ду балоро пешвоз гирифт. Мо дод зада чӯпонро ба ёрӣ чеғ задем. Сағҳои рама бо фукҳои ғафсу ваҳмангези худ Алопарро бӯй-бӯй карданду бо он шӯхию бозӣ сар карданд.

Аз ҳаракаташ маълум буд, ки Алопар чандон рағбати бозӣ надошт ва канортар гурехтан мехост. Хайрият, чӯпон расида омаду сағҳояшро ронд. Ману Салим аз дарахт фууромадем.

– Хайрият аз дарахт дуртар набудед, – изҳори малули кард чӯпон. Чашми чӯпон ба Алопар афтоду «бах-бах» гуфта доштани шуд, аммо сағбача нияти ўро пай бурда дур гурехт.

– Чеғ зан сагатро, як бинам, – хоҳиш кард вай. Баъд гуфт:

– Зотӣ барин.

Ман Алопарро доштам. Вай дандонҳояшро гиз карда, чӯпонро наздик омадан намонд. Аммо даҳмарда чанг зада аз ёли Алопар бардошт. Сағча бо ғазаб ба чӯпон дарафтод. Ва аз чанги ў раҳо шуда, онсӯтар гурехт. Баъд ҳимоятчӯёна ба назди Салим рафту кинахоҳона ба тарафи чӯпон аккос задан гирифт.

– Сағбачаро ба мо деҳ, пеши сағҳои мо калон шавад, – гуфт чӯпон ба ман хитобан бо як оҳанги омирона.

– Худамон ҳам калон мекунем.

– Ҳайф мекуни. Сағ – саги рама. Миёни мардум вайрон мешавад. Ма, – вай як панҷоҳсомонаро аз кисабағалаш бароварда, ба ман дароз кард.

– Не-е, даркор не, – гуфтам ман ҳичолат кашида.

Ба ман чунин намуд, ки панҷоҳ сомони ро дида чашмам сиёҳӣ зад. Ташвишомез ба рӯйи Салим нигаристам. Вай гаранг барин даҳанаш воз, ба чӯпон бо ҳайрат нигарист.

– Гир. Ту боз дигарашро меёбӣ. Дар деҳа сағбача пур аст.

– Не, ман ба шумо дигарашро оварда медиҳам, – нобова-

рона сухан гуфтанамо ро худам ҳам ҳис кардам. Ба панҷоҳсо-мона дилам кашол буд, ҳатто метарсидам, ки мабодо чӯпон аз нияташ гашта, ба кисааш андозад.

– Ана, ма, гир. Инаш барои додара, – чӯпон ин дафъа аз чайбаш се даҳсомонаи шараққосиро бароварда ҳамроҳи он панҷоҳсомона ба кисаи ман андохт. Ман ҳам «не» нагуфтам.

– Хез, ту дор, ман баста мегирам, – гуфт чӯпон.

Ман Алопарро доштам, чӯпон чолокона бо чилбур онро баст, ба фукаш ҳалқа гузаронд, сипас ба тапар-тапару гишинг-гишинги сағбача эътиборе надода, бардошта бурд. Сағча чунон чирингос мезаду аз мо мадад мехост, ки ман тоб оварда натавониста рӯямро гардондам, хостам гӯшамро ба карӣ занам, аммо зории Алопар аз дур ҳам ба гӯшам меомад.

Дарҳол бо Салим пулро тақсим кардем. Мо ба ин пулҳо чиҳо гирифтанимонро ҳам маслиҳат кардем.

– Алопарро ба чӯпон доданатро падарам фаҳманд, туро мекушанд! – оқибат Салим буғзи дилашро кушод.

– Барои чӣ? Чӯпон гуфт-ку, агар сағча дар рама калон шавад, сағи ҳақиқӣ мешавад. Мумкин Алопари мо ягон вақт рамаро аз ҳамлаи гургон халос кунаду ном барорад. Лекин хушёр шав. Падарам ин гапҳоро нағз намебинанд. Агар пурсанд, мегӯем, ки аз пайи мо ба кӯҳ рафт, чӯпон дошта гирифт «онро барои рама диҳед» – гуфт, додем, мегӯем.

– Пул гирифтём, – нагӯй, ҷанг мекунам.

Салим розӣ шуд. Аз байн як моҳ гузашт. Дили ман кам-кам таскин меёфт.

Аммо ногаҳ Салим корро расво кард. Ҳамон рӯз ба ман супориш доданд, ки ба осие як чувол чуворӣ бурда, орд карда, биёрам. Ба Салим амр шуд, ки барои молҳо алаф биёрад. Бобоям чуволи гандумро ба хар бор карда доданду ман ба болои бор савор, равона шудам. Салим «Ман ҳам ба осие ме-равам», – гӯён хархаша сар кард. Салим аз паси хар омадан гирифт. Сонӣ аз думи хар дошта саҳт кашид. Хар истод. Дар дастам химчаи тар буд. Химчаро саҳл ба сараш расондам ё не,

Салим доду вой карда мушт барин сангро гирифта, гурронд. Санг ба сарам бархӯрду хун чашма барин равон гашт. Модарам маро аз хар фуруварданду ба хона бурданд, ба чароҳат зуд намади сӯхта зер карданд. Сонӣ «Хоб кун», – гуфтанд.

Салим гурехта рафту бо ҳамин то бегоҳирӯзӣ гум шуд. Падарам аз кор омаданду воқеаро аз модарам фаҳмида, ба боми зинхона баромада, Салимро ҷеғ заданд:

– Салим! Ҳой Салим!

Фурсате нагузашта, Салим пайдо шуд. Вай аз замин чашм набардошта омаду дар рӯ ба рӯи падарам истод.

– Ҳа, гап зан! – падарам суханро аз зиҳи дандон бароварда бо ғазаб ба вай менигаристанд.

– Вай ... вай Алопарро ба чӯпон фурухт... пулаша гирифта... – ногоҳ эълон кард Салим.

Нафаси ман ба дарун заду на ба рӯи падарам нигаристам, на ба тарафи Салим.

– Чӯпон барои рама гуфт... – ман худро сафед карданӣ будам, аммо падарам имкон надоданд.

– Нокас! Нокас дӯсташро мефурушад!

Падарам ба рӯи ман чунон нигаристанд, ки агар як лаҳза замин кафад, ман рост худро ба роғи он меандохтам. Агар як не, даҳ шаппотӣ зананд аз ин хел нигоҳ авлотар. Ман аз он нигоҳи падар ҳамин як ҳақиқатро дарк кардам, ки табаҳкорию бо ҳазор нияти нек пардапӯш кунед ҳам, боз як рӯз не, як рӯз рӯсиёҳӣ меоварад.

Баҳром Фирӯз

чилбур – банд, ресмон

табаҳкорӣ – вайронкорӣ, бадкорӣ

1. Ҳикоя аз номи шахси чандум нақл карда мешавад?
2. Гуяндаи ҳикоя аз уҳдаи кадом корҳо мебаромад?
3. Бародари ӯ чӣ ном дошт?
4. Онҳо ба кучо, барои чӣ рафтанд?
5. Чӣ онҳоро ҳамроҳӣ мекард?

6. Алопар чӣ гуна хислат дошт?
7. Бо бачаҳо чӣ ҳодиса рух дод?
8. Ба ёрии бачаҳо кӣ омад?
9. Чӯпон аз писарбачаҳо чӣ хошиш кард?
10. Алопар ба чӯпон чӣ хел муносибат кард?
11. Бародарон Алопарро ба чанд сомонӣ фурӯхтанд?
12. Бародарон чӣ маслиҳат карданд?
13. Сирри онҳо чӣ тавр ошкор шуд?
14. Ба андешаи шумо, рафтори бародарон дуруст буд?
15. Оё шумо чунин ҳодисаро мушоҳида кардаед?
16. Ба ҷойи бародари Салим мебудед, чӣ кор мекардед?
17. Чаро падар чунин гуфт: «Нокас дӯсташро мефурӯшад!»
18. Оё сагро дӯсти одам гуфтан мумкин аст? Чаро?
19. Дар кадом қисми матн сухан дар бораи ҳақиқати талх меравад?
20. Ҳақиқати талх кадом аст?

1. Мазмуни матнро мухтасар нақл кунед.
2. Нақли интихобӣ
  - а) Ҳамон лаҳзаи ҳикояро, ки сухан дар бораи савдо кардани сағ меравад, баён кунед.
  - б) Ҳамон лаҳзаи ҳикояро, ки сухан дар бораи ошкор шудани сирри бародарон меравад, нақл кунед.
3. Мазмуни матнро бо матни «Танбеҳи падар» муқоиса кунед ва зарари аз падар пинҳон доштани сирро муҳокима намоед.

Машқи 408. Фикрхоро ба анҷом расонед:

Дар афсонаҳо воқеаҳои ... тасвир мешаванд. Дар ҳикояҳо воқеаҳои ... тасвир мешаванд.

Машқи 409. Ҳикояи «Ҳақиқати талх» ва афсонаи «Моҳигир ва Чин»-ро муқоиса карда, се фарқи асосии онҳоро муайян кунед.

Намуна:

1. Дар афсонаи «Моҳигир ва Чин» суҳан дар бораи Моҳигир ва мавҷуди ҳаёли – Чин меравад. Дар ҳикояи «Ҳақиқати талх» суҳан дар бораи саргузашти ҳаётии ду бародар меравад.

2. Дар афсона хайвонҳо ба забони одамии гап мезананд...

10. МАШҚИ НАВИШТАНИ ҲИКОЯ

1. Бачаҳои азиз! Мо имрӯз ҳикоянависиро машқ мекунем.

2. Қисмҳои ҳикояро номбар кунед.

3. Дар оғози ҳикоя суҳан дар бораи чӣ меравад?

4. Дар қисми асосии ҳикоя суҳан дар бораи чӣ меравад?

5. Ҳикоя чӣ тарз анҷом меёбад?

Машқи 410. Монанди намуна ҳикоя нависед.

Намуна:

Ман рӯзе аз мактаб бармегаштам, ки дар роҳ сагчаеро дидам.

Ҳаво хеле хунук буд. Сагча, ки гурусна менамуд, аз хунуки меларзид. Дили ман ба вай сӯхт. Ман онро ба халтачае, ки дар ҷузвдонам буд, андохта, ба хонаамон овардам. Модарам ин кори маро дида, хурсанд шуданд. Мо дар як кунҷи анбор барои вай ҷой омода кардем. Хӯрок додем.

Аз байн чанд рӯз гузашт. Сагча калонаку фарбеҳак шуд. Омадани маро мунтазир мешавад. Вақте ман аз мактаб меоям, вай дум ҷунбонда ба сӯйи ман медавад, гӯё салом меода бошад.

11. МАРДӢ НАБУВАД ФИТОДАРО ПОЙ ЗАДАН

Матнро хонед ва гӯед, ки чаро Чӯбак танҳо монд.

ЧҶҶБАК

Буд, набуд, як ЧҶҶбак буд. Вай дӯстони бисёр дошт, аммо рӯзе чӣ шуду аз дӯстонаш чудо афтод ва раҳгум зада ин сӯ рафт, он сӯ рафту роҳи хонаашонро наёфта, дар канори роҳе хоб кард.

Ҳаво гарм буд. ЧҶҶбак чунон тасфид, ки кам монда буд, сӯхта хокистар шавад. Хушбахтона, шамоли сахт хесту вайро бардошта, ба назди тӯдаи хасҳо бурд. ЧҶҶбак худро ба паноҳи тӯдаи хасҳо гирифт. Вале хасҳо вайро бегона гирифтанд, «дафъ шав!» гуфта пеш карданд.

– Эй ЧҶҶбаки олуфта, – гуфтанд онҳо, – ба кучо сафар доштӣ, ки дар сояи мо роҳат кардан меҳохӣ?

ЧҶҶбак гуфт:

– Ман раҳгум задам, бародарон. Агар шумо дар сояи худ паноҳ надихед, хамин замон сӯхта, хокистар мешавам.

Хасҳо ба гапи вай бовар накарданд. Онҳо баланд хандида, ЧҶҶбакро масҳара намуданд.

– Дурӯғро бинед-а! – гуфтанд онҳо. – Мо тобистони дароз дар офтоб намесӯзему ин чҶҶбак сӯхта хокистар мешудааст!

ЧҶҶбак боз ба зорӣ даромад.

– Аз шумо чӣ меравад? – гуфт вай. – Шумо соҳиби соя хастед. Агар дар сояи шумо хоб равам, ягон ҷойи шумо кам намешавад. Баръакс, шумо ба ман некӣ карда, савоб мегиред!

Бо вучуди ин хасҳо чҶҶбакро ба сояи худ роҳ надоданд.

– Ту дар пеши мо ист, – гуфтанд онҳо бо тамасхур. – Кани бинем, чӣ хел сӯхта хокистар мешавӣ.

ЧҶҶбак ночору ноилоҷ монд, дар пеши хасҳо дар офтоби сӯзон истода, муҳтоҷи раҳму шафқат шуд. Як лаҳза истод, ду лаҳза истод, се лаҳза истод. Вақте ки офтоб ба қиём расид, каллачаи чҶҶбак лаҳча барин тафсон шуду ба нохост вағғи карда даргирифт. Оташ дарҳол ба хасҳо расид. Хасҳо, ки хушк буданд, якбора оташ гирифтанд ва баробари чҶҶбак сӯхтанду хокистар гаштанд...

Дигар чӣ гӯем? Охир, ин чӯбак чӯбаки одӣ не, гӯгирдчӯб буд, гӯгирдчӯби ҳақиқӣ...

Азизи Азиз

тамасхур – масхара кардан
офтоб ба қиём расидан – вақти гармии офтоб, нисфирӯзӣ

1. Чаро Чӯбак танҳо монд? Чӯбак ба назди чиҳо омад?
2. Аз онҳо чӣ хоҳиш кард?
3. Онҳо ба ӯ чӣ ҷавоб доданд?
4. Чӯбак чӣ кор кард? Дар кучо истод?
5. Бо Чӯбак чӣ ҳодиса рух дод? Бо хасҳо-чӣ?
6. Оё ин воқеаро пешгирӣ кардан мумкин буд? Чӣ тарз?

1. Ҳамон қисми матнро, ки дар он Чӯбак аз хасҳо ёрӣ ме-
пурсад, баён кунед. Ба оҳанги гуфтори Чӯбак диққат диҳед.
Оё вай хурсанд буд? Барои чӣ?

Хасҳо чӣ ҷавоб доданд?

Агар шумо мебудед, чӣ ҷавоб медедед?

2. Дар нақши симоҳои матн бозӣ кунед.

Машқи 411. Дар матн сӯхтори Чӯбаку хасҳоро ба воситаи су-
хан пешгирӣ кардан мумкин буд.

Дар ҳаёт сӯхторро чӣ тарз пешгирӣ кардан мумкин аст?
Рӯйхати амалҳоро тартиб диҳед.

Намуна: Бо оташ бозӣ накунад.

Машқи 412. Ҳангоми сар задани сӯхтор чӣ кор мекунад?

Нависед.

Намуна: Ба рақами 01 занг мезанам.

Машқи 413. Калимаҳои зидмаъноро бо пайконак нишон
диҳед.

шодӣ	бадӣ
оғоз	ғам
сабуқӣ	анҷом
неқӣ	вазнинӣ

Машқи 414. Ёфтани калимаҳои зидмаъно. Мувофиқи намунаи зер калимаҳои муқобилмаъноро ёфта нависед.

Намуна: сулҳ – ҷанг

Ханда, ғамгин, дӯстӣ, нав, доно, хубӣ, гармӣ, шаб, талх, равшани.

Масъалаҳоро хонед. Роҳи ҳалро нишон диҳед.

1. Гурба гунчишкро дошт. Ин сахнаро Бахтёр ном бача бо шавқ тамошо мекард. Бахтёр панҷсола буд. Вай гурбаашро бисёр дӯст медошт. Ҳар вақте ки гурба муш ё парандаеро шикор мекард, Бахтёр вайро тамошо карда, лаззат мебурд.

Ин дафъа ҳам чӣ гуна ҳаллос зада гунчишкро дошта гирифтани гурбаашро дида, хеле хурсанд шуд. Вай дид, ки гунчишк бисёр хурд аст, раҳмаш омад...

(Порча аз ҳикояи «Гунчишики яқрав»-и Ақобир Шарифӣ)

Ба фикри шумо, Бахтёр гунчишкро ҳалос мекунад?

2. Мурғ бо ҷӯчаҳояш дар кунҷи ҳавлӣ дона мекофтанд. Гурбаи бадҳашм ба сӯйи онҳо давид. Мурғ гурехт. Ҷӯчаҳо танҳо монданд. Агар дар ҳамин лаҳза шумо мебудед, чӣ кор мекардед?

3. Фароштурук дар сақфи хонаи шумо лона сохтааст. Фасли тобистон бародари шумо мехоҳад, ки сақфи хонаро таъмир кунад. Шумо чӣ тавр лонаи фароштурукро вайрон накарда сақфро таъмир мекунед?

12. ОРЗУҲОИ ШИРИН

Шеърро ифоданок хонед.

БАЧАГИЯМ БЕКАСУ ТАНҲО ГУЗАШТ (мухтасар)

Бачагиям бекасу танҳо гузашт,
Бо дарав, бо хӯшачиниҳо гузашт,
Доманаш аз хӯша пур аз домани сахро гузашт.

Дар сари санге ҳама рӯз интизор
Мешумурдам турнахоро ҳар баҳор,
Бачагиям бо қатори турнаҳо якҷо гузашт.

Шаст меандохтам бар рӯди маст,
То биафтад моҳии тилло ба шаст,
Бачагиям бо умеди моҳии тилло гузашт.

Ханда мекардам ба сӯйи шаршара,
Ханда меомад зи ҳар санги дара,
Бачагиям ханда бар лаб лаб-лаби дарё гузашт.

Бачагӣ – гулгуни зарринёли ман,
Бачагӣ – гулгуни зарринболи ман –
Ёлу болаш ғарқи гул аз роҳи умри мо гузашт...

Лоиқ Шералӣ

шаст – асбоби моҳигирӣ

моҳии тилло – моҳии афсонавие, ки гӯё се хоҳиши шахсро ичро мекардааст

гулгун – аспӣ афсонавие, ки ёл ва болҳои заррин дорад.

1. Шоир дар бораи кадом лаҳзаи ҳаёти худ ҳикоя мекунад?

2. Ба фикри шумо, шоир лаҳзаҳои хурсандии худро ифода кардааст ё ғаму андухро? Барои чӣ?

3. Дар болои санг нишаста чӣ кор мекард?

4. Шумо ҳам омадани турнаҳоро тамошо кардаед? Онҳо чӣ тарз парвоз мекунанд?

5. «Ханда мекардам ба сӯйи шаршара, ханда меомад зи ҳар санги дара», – мегӯяд шоир. Ба фикри шумо, чаро аз дара ҳам садои ханда меояд? Дар бораи акси садо чӣ медонед? Баён кунед.

Машқи 415. Масъалаҳоро хонед. Дар нақшҳо бозӣ карда, роҳи ҳалро нишон диҳед.

1. Дар назди бинои мактаб як иморати нотамом буд. Хушбахт мехост, ки дар болои он бозӣ кунад. Муаллима таъкид мекард, ки ба он ҷо баромадан мумкин нест, лекин Хушбахт ҳар лаҳза ба он ҷо баромада, бозияшро давом меод. Шумо ба Хушбахт чӣ маслиҳат медиҳед?

2. Хуршед қаламҳои рангаашро наовардааст. Агар аз шумо хоҳиш кунад, ба ӯ қалам медиҳед? Чаро?

3. Лола вазифаи хонагиро аз математика иҷро карда на-тавонист. Агар вай аз шумо хоҳиш кунад, дафтратанро ба-рои рӯйбардор кардан медиҳед? Барои чӣ?

Машқи 416. Машқи «Худамро месанҷам».

Рӯди маст, моҳии тилло, сӯйи шаршара, лаб-лаби дарё.

Машқи 417. Агар «моҳии тилло» ба шаст афтад, аз вай чӣ хоҳиш мекунад? Се хоҳиши худро нависед.

Машқи 418. Дар мавзӯи «Орзуҳои ман» шифоҳӣ ҳикоя тартиб диҳед.

13. ҲУҶРАИ МАҲФӢ

Машқи 419. Ҷумлаҳоро хонед ва нависед. Мазмуни ҷумлаҳои ҳар қаторро муқоиса кунед. Ҳаммаъноии қалимаҳои ишора-шудаи сутуни якумро аз сутуни дуюм муайян кунед.

Намуна:

ҷавохир – сангҳои пурқимат: алмос, ёқут, зару зевар, сим.

1. Аз тиллою нуқра ва чавоҳири хазина асаре набуд.	1. Аз тиллою нуқра ва сангҳои пурқимати хазина нишоне набуд.
2. Онҳо фақат пӯстин ва чоруки кухнаи Аёзро дар он чо диданд.	2. Онҳо фақат пӯстин ва пойфазоли камарзиши кухнаи Аёзро дар он чо диданд.
3. Ҳаргиз аз мансаби ҳозираи худ мағрур нашавам.	3. Ҳаргиз аз мансаби ҳозираи худ ҳавобаланд нашавам.

Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Подшоҳе буд, ки хизматгори зиёде дошт. Яке аз онҳоро, ки Аёз ном дошт, аз ҳама бештар дӯст медошт. Ӯ ходими дӯстдоштаи шоҳ буд. Рӯзе шоҳ Аёзро хазинадори худ таъин кард, то ӯ сарваташро муҳофизат кунад. Вақте ки наздикони шоҳ вазифаи нави Аёзро шуниданд, хеле нороҳат шуданд. Онҳо байни ҳам мегуфтанд, ки чӣ тавр шоҳ тавонист, ғуломашро ба вазифаи муҳимми хазинадорӣ таъин кунад.

Бо гузашти вақт атрофиёни шоҳ ба Аёз бисёртар ҳасад мебуданд. Онҳо ҳамчун ҷосус ҳамеша аз пайи Аёз буданд ва мехостанд, ки кори нодурусташро бинанду ба шоҳ шикоят баранд. Ниҳоят онҳо дар кори Аёз чизе ғайриодӣ ёфтанд ва зуд ба шоҳ шикоят карданд.

Ба ӯ гуфтанд, ки Аёз ҳуҷраи пинҳонӣ дорад, ки дар он зару симро дар кӯзае пинҳон мекунад. Вай ҳамеша дари ин ҳуҷраро маҳкам нигоҳ медорад ва намегузорад, ки касе вориди он гардад. Подшоҳ ҳайрон шуд, ки Аёз дар он ҳуҷра чиро пинҳон мекарда бошад. Пас ба дарбориёни худ фармон дод, ки нимашаб вориди он ҳуҷра шуда бифаҳманд, ки Аёз дар он чо чиро пинҳон мекунад.

Дарбориён дари ҳуҷраи Аёзро шикаста, ба хона дароманданд, аммо аз тиллою нуқра ва чавоҳири хазина асаре набуд. Онҳо дар он чо фақат пӯстин ва чоруки кухнаи Аёзро диданд. Ночор назди подшоҳ баргаштанд ва он чиро диданд, ба подшоҳ гуфтанд. Подшоҳ аз Аёз пурсид, ки чаро ӯ ин пӯс-

тин ва чоруки кучнаро дар ҳучра нигоҳ медорад.

Аёз гуфт:

– Эй подшоҳ, инҳо либосҳои давраи ғуломии ман буданд. Ман онҳоро нигоҳ доштам, то гузаштаамро фаромӯш накунам. Ҳаргиз аз мансаби ҳозираи худ мағрур нашавам.

Дарбориён дар назди ӯ сар ҳам карданд ва аз подшоҳ узр пурсиданд. Шоҳ гуфт:

– Бахшидани шумо кори ман нест. Шумо ба Аёз бадӣ кардед. Акнун бояд ӯ шуморо бубахшад ё азоб диҳад.

Аёз, ки одами дилсӯзу меҳрубон буд, онҳоро бахшид.

(Мазмун аз «Маснави маънавӣ»-и Ҷалолиддини Балхӣ)

1. Чаро подшоҳ Аёзро хазинадор таъйин кард?
2. Дарбориён барои чӣ Аёзро дӯст намедоштанд?
3. Чаро дарбориён шикоят карданд?
4. Аёз дар ҳучрааш чиро пинҳон карда буд?
5. Барои чӣ подшоҳ дарбориёнро набахшид?
6. Аёз бо онҳо чӣ тавр муносибат кард?
7. Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?
8. Манижа мегӯяд, ки Аёз одами хуб аст. Хубии Аёзро дар чӣ мебинед?
9. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машқи 420. Пандҳоро хонед. Бигӯед, ки кадоми онҳо ба мазмуни матни «Ҳучраи махфӣ» мувофиқ аст?

Мағрур машав ба мол чун беҳабарон,
Зеро ки бувад мол чу абри гузарон.

* * *

Барои дӯстон ҷонро фидо кун,
Валекин дӯст аз душман ҷудо кун.

* * *

Урфӣ, ту маяндеш зи ғавғои рақибон,
Овози сагон кам накунад ризқи гадоро.

Машқи 421. Дар гурӯҳҳо мисолҳои зеринро муҳокима карда, фикри худро бигӯед.

1. Вақте ба подшоҳ дар бораи «хучраи махфӣ» хабар расонданд, подшоҳ фармон дод, ки дари онро шикаста, тафтиш кунанд. Оё подшоҳ рафтори дуруст кард? Чаро?

2. Агар яке аз ҳамсинфон дӯсти шуморо ғайбат кунад, ба ӯ бовар мекунад? Чаро? Ба ӯ чӣ мегӯед?

3. Дилбар ба муносибати чашни зодруз дугонаҳояшро ба хона даъват кард. Раҳимаро низ даъват намуд. Раҳима, ки духтари бисёр мағрур буд, розӣ нашуд. Ба ӯ чӣ мегӯед?

4. Як нафар ҳамсинфи шумо бачаи зираку доно, аммо бисёр мағрур аст. Бо ӯ чӣ хел муносибат мекунад? Чаро?

Машқи 422. Номи симоҳои матнро нависед.

Симои якум: .....

Симои дуюм: .....

Симои сеюм: .....

Машқи 423. Хислати симоҳои матнро шарҳ диҳед. Ба чойи нуқтаҳо калимаҳои ифодакунандаи хислат ва хулқу атворро нависед.

Аёз – росткор, ...

Подшоҳ – ....

Атрофиён – ....., ...

Машқи 424. Машқи «Худамро месанҷам».

Аёз, тиллою нукра, хучраи махфӣ, дарбориён.

Машқи 425. Аз рӯи нақшаи зер нақли хаттӣ нависед.

Нақша:

1. Подшоҳ Аёзро хазинадор таъйин мекунад.

2. Атрофиён ба Аёз бахилӣ мекунанд.

3. Сирри «Хучраи махфӣ» ошкор мешавад.

4. Аёз ҳасудхӯронро мебахшад.

5. Хулоса

БОБИ 10. МО ВА ДУНЁ

1. МО ВА КЌДАКНИ ЧАХОН

Машқи 426. Расмро бодикқат тамошо кунед ва ба саволҳо хатгӣ ҷавоб диҳед.

Дар расм чанд кўдак тасвир ёфтааст? Чанд писару чанд духтар? Оё онҳо як миллату як наҷоданд? Онҳо чӣ қор қарда истодаанд? Онҳо дар гирди чӣ доира истодаанд? Ба фикри шумо онҳо қистанд?

Матнро хонед ва бо ёрии омўзгор маънидод кунед.

СУРУДИ УМУМИЧАХОНИИ КЌДАКОН

Мо сафед, зарду сурху сиях,
Ҳамаи мо якем, одаем.
Нури чашмони модар-падар,
Субҳи умеди як олаем.

То ки дар рўйи олам дигар
Раҳ набошад ба қанги навин,
Даст бо даст диҳед, дўстон,
Давра бандем ба даври замин,

Ҳар яки мо барои ҳаёт
Дорад азму суботи бузург.
Сӯйи фардо гузорад қадам
Бо умеди ҳаёти бузург.

То ки дар рӯйи олам дигар
Раҳ набошад ба ҷанги навин,
Даст бо даст диҳед, дӯстон,
Давра бандем ба даври замин.

Беадад гарчи моро забон,
Беадад гарчи моро Ватан,
Мо вале баҳри сулҳи ҷаҳон
Якдилу яктану яксухан.

Ин замон гарчи мо наврасем,
Мешавад ҷумла фардо калон.
Медихад қисмати худ ба мо
Бо дили пур Замину замон.

То ки дар рӯйи олам дигар
Раҳ набошад ба ҷанги навин.
Даст бо даст диҳед, дӯстон,
Давра бандем ба даври замин!

Ҷӯра Ҳошимӣ

Машқи 427. Монанди намуна мазмуни шеърро ба наср баргардонед.

Намуна: Мо сиёхпӯст, сафедпӯст, сурхпӯст бошем ҳам,
ҳамаи мо одадем. Нури чашмони падару модарем.

Машқи 428. Мазмуни расм дар кадом мисраъҳо ифода ёфтааст? Ин мисраъхоро хонед ва нависед.

Машқи 429. Номҳои духтаронаи миллату наҷодҳои гуногунро бурро талаффуз кунед ва нависед.

Натсуми, Чихару, Ченифер, Элизабет, Клеопатра, Лола, Миремб, Ратха, Индира, Вера, Надежда.

Машки 430. Номҳои писаронаи миллату наҷодҳои гуногунро бурро талаффуз кунед ва нависед.

Хироки, Фирдавс, Киоши, Аллен, Бобби, Гугу, Анан, Биджей, Кумар, Иван, Сергей.

Машки 431. Шумо бо кӯдакони миллатҳои дигар дӯстӣ пайдо кардан мехоҳед? Ба онҳо номаи дӯстӣ бинависед. Дар нома дар бораи хонавода ва ватани худ маълумот дода, инро аз ӯ низ пурсон шавед.

Намуна: Салом, Чихару (Гугу)! Ман – Фирдавс, аз Тоҷикистон...

2. ҲАМДИЛИЮ ҲАМЗАБОНӢ

Машки 432. Матро хонед ва мушкилоти ҳамсафаронро осон кунед.

ЯК ПУЛУ САД ҶАВҶО

Дар шаҳре чор нафар мардони миллатҳои гуногун бо ҳам вохӯранд: форс, турк, румӣ ва араб. Марде ба онҳо як дирам медахад. Онҳо ба ҳамдигар изҳори матраб кардан мехоҳанд. Чун ҳамдигарро намефаҳманд, бо ҳам муноқиша мекунанд, яъне ба ғазаб омада чанҷол мекунанд. Ниҳоят марди форсизабон мегӯяд: «Биёед чанҷолро бас кунем. Беҳтараш, ба як дирам ангур бихарем». Марди араб розӣ намешаваду мегӯяд: «Не, не, моро фиреб макун, ангур лозим нест, ман инаб мехоҳам». Инро шунида турк мегӯяд: «Ман инаб не, балки узум мехоҳам». Аммо марди румӣ мегӯяд: «Биёед, баҳс накунед, ман истофил мехоҳам».

Дар охир мардони мусофир бо ҳам қаҳрӣ шуданд. Онҳо ба мусофират баромада, забонҳои дигарро намедонистанд. Агар дар он ҷо шахси забондоне мебуд, ба онҳо мегуфт:...

(Мазмун аз «Маснави маънавӣ»-и Ҷалолiddини Балхӣ)

изхори матлаб – баён кардани мақсад
инаб – ангур
истофил – ангур
узум – ангур
румӣ – ба маънои аврупоӣ

Дар бораи аҳаммияти забондонӣ андешаи худро баён кунед.

Машқи 433. Симоҳои матро муайян кунед:

Симои яқум – ....
Симои дуҷум – ....
Симои савум –
Симои чорум –
Симои панҷум –

Машқи 434. Машқи «Худамро месанҷам». Байти зеринро аввал бодикқат хонед, сипас рӯи онро пӯшида ба дафтар нависед. Навиштаи худро бо китоб муқоиса кунед, агар ғалат карда бошед, ислоҳ намоед.

Дӯстони якчизатро дур гаштан бок нест,
Об агар садпора гардад, боз бо ҳам ошност.

Мирзо Абдулқодири Бедил

Машқи 435. «Озмуни хушнависӣ»

Чу гуфтори беҳуда бисёр гашт,
Сухангӯӣ дар анҷуман хор гашт.

Абулқосим Фирдавсӣ

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш нухуфта бошад.

Саъдии Шерозӣ

Бетамизиҳои мардум аз сухан пайдо шавад,
Пистаи бемағз агар лаб во кунад, расво шавад.

Мирзо Абдулқодири Бедил

дӯстони якчиҳат – дӯстони ҷонӣ
бок – бим, тарс, нигаронӣ
анҷуман – маҷлис
нухуфта – ноаён, пинҳон

Машқи 436. Хонед ва шарҳ диҳед.

Агар дар ҷумла **мубтадо** ё **хабар** аз дуто зиёд бошад, мегӯянд, ки мубтадо ё хабар чида шудааст. *Мисол: Фарзона ва Фаридун дар синфи чорум мехонанд.* Дар ин ҷумла ду мубтадо ҳаст: **Фарзона ва Фаридун**. Ҳар ду ҳам ба як суол (*киҳо?*) ҷавоб мешаванд. Агар дар ҷумла ду мубтадо ояд, дар байни онҳо пайвандаки «ва» мегузоранд. Агар дар ҷумла се мубтадо пайи ҳам ояд, масалан, Фарзона, Фаридун ва Манижа пас аз мубтадои якум аломати вергул ва пас аз мубтадои дуюм пайвандаки «ва» гузошта мешавад. Ҳар сеяшон ҳам ба як суол (*киҳо?*) ҷавоб мешаванд.

Машқи 437. Хонед ва нависед. Ба оҳанги хониши ин ҷумлаҳо риоя кунед. Диккат диҳед, ки аломати вергул пас аз чиҳо гузошта шудааст?

Фарзона ва Фаридун дар синфи чорум мехонанд.

Фарзона, Фаридун ва Манижа дар синфи чорум мехонанд.

Фарзона, Фаридун, Манижа ва Бежан дар синфи чорум мехонанд.

Фарзона, Фаридун, Манижа, Бежан ва Бунафша дар синфи чорум мехонанд.

Фарзона, Фаридун, Манижа, Бежан, Бунафша ва Баҳодур дар синфи чорум мехонанд.

Фарзона, Фаридун, Манижа, Бежан, Бунафша, Баҳодур ва Нисо дар синфи чорум мехонанд.

Машқи 438. Чумлаҳоро хонед ва нависед. Ба зери аъзои чидаи чумла хат кашед.

Гулдаста, Фирӯз, Шоҳин ва Шаҳло бо баҳои аъло меҳонанд. Дарсхонаи мо калон, васеъ ва равшан аст. Ман ба ҳоҳарам ҳикоя, афсона, қисса нақл мекунам. Ростгӯӣ, меҳнатдӯстӣ, баодобӣ ва донишмандӣ хислатҳои хубанд.

Машқи 439. Ба ҷойи нуқтаҳо мубтадои мувофиқро ёфта нависед. Ба оҳанги хониши онҳо диққат диҳед.

... ва ... дӯсти ҷонӣ мебошанд.
..., ... ва ... ба китобхона мераванд.

Машқи 440. Ба ҷойи нуқтаҳо хабари мувофиқро ёфта нависед. Ба оҳанги хониши онҳо диққат диҳед.

Ман дар мактаб ... ва ....
Ман дар мактаб ..., ... ва ....
Ман дар мактаб ..., ..., ... ва ....
Ман дар мактаб ..., ..., ... ва ....

Машқи 441. «Кӣ бештар?» Монанди машқҳои боло чумлаи дарозтарин нависед.

3. ВАРЗИШ – ҚОСИДИ СУЛҲ

Машқи 442. Кадом навъҳои варзишро медонед? Нависед.

Намуна: теннис.

Матнро хонед ва дар бораи олимпиада маълумот диҳед.

Дар соҳаи варзиш мусобиқаҳои гуногун баргузор мегарданд. Яке аз машҳуртарин мусобиқаҳо олимпиада ном дорад. Калимаи «Олимпиада» аз номи кӯҳи Олимп воқеъ дар Юнони бостон ба вуҷуд омадааст. Аввалин бозиҳои варзиш маҳз дар ҳамин кӯҳ баргузор шудаанд. Ҳоло бозиҳои олимпӣ дар чор сол як маротиба баргузор мешаванд. Дар ин бо-

зиҳо варзишгарон аз тамоми гӯшаҳои дунё чамъ омада, аз рӯйи навъҳои гуногуни варзиш қувва меозмоянд.

Ҳадафи бозиҳои олимпӣ тавассути варзиш барои сулҳу амнияти дунё саҳм гузоштан аст. Беҳуда намегӯянд, ки варзиш қосиди сулҳ аст. Дар замони пеш ҷанговарон пешниҳод мекарданд, ки аслиҳаи низомиро як сӯ гузошта, дар майдони варзиш қувваозмоӣ кунанд.

Аз рӯйи анъанаҳои олимпӣ ҳангоми баргузори олимпиада дар дунё бояд сулҳу осоиш ҳукмфармо бошад.

Олимпиада дорои нишон ва парчам аст. Дар нишону парчами олимпӣ панҷ ҳалқаи рангаи ба ҳам пайваст тасвир ёфтаанд, ки ифодагари рамзи панҷ қитъаи олам мебошанд: ранги кабуд – рамзи Аврупо, сиёҳ – рамзи Африко, сурх – рамзи Амрико, зард – рамзи Осиё ва сабз – рамзи Австралия. Ба ҳам пайваст будани ҳалқаҳо маънои сулҳу дӯстии байни халқу наҷодҳои қитъаҳои олам аст. Ҳар як кумитаи олимпиади миллии дар парчам ғайр аз панҷ ҳалқаи асосӣ боз рамзи кишвари худро дорад. Рамзи Кумитаи олимпиади Тоҷикистон кӯҳ бо панҷ ҳалқаи олимпӣ ва се ранг (сурх, сафед, сабз) – рангҳои парчами миллии Тоҷикистон аст.

Бозиҳои олимпӣ маросим ва анъанаҳои махсусдоранд. Олимпиада бо барафрохта шудани парчам ва фурузон шудани машъали олимпӣ оғоз мешавад. Сипас ягон варзишгари номдор савганд ёд мекунад.

Мусобиқаҳо оғоз мешаванд. Варзишгароне, ки се ҷойи аввалро ишғол мекунад, бо медалҳои тилло, нуқра ва биринҷӣ сарфароз мегарданд. Дар вақти супоридани медалҳо парчамҳои миллии кишварҳои ғолибони мусобиқа барафрохта мешаванд. Ба ифтихори варзишгаре, ки ҷойи ав-

валро мегирад, суруди миллии давлаташ садо медиҳад.

Варзишгарони Тоҷикистон низ дар бозиҳои олимпӣ иштирок карда, соҳиби ҷойҳои сазовор мешаванд. Ҳар қадар ҷавонони мо бештар ба варзиш машғул шаванд ва дар мусобиқаҳои ҷаҳонӣ иштирок кунанд, ҳамон қадар миллату давлати мо дар ҷаҳон машҳур мешавад.

**Юнони бостон – Юнони қадим
ҳадаф – мақсад**

1. Машҳуртарин мусобиқаҳои варзиш чӣ ном доранд?
2. Калимаи «олимпиада» аз кучо пайдо шудааст?
3. Бозиҳои олимпӣ кай баргузор мешаванд?
4. Ҷаро варзишро «қосиди сулҳ» мегӯянд?
5. Олимпиада чӣ хел рамз дорад?
6. Панҷ ҳалқаи ранга чиро ифода мекунанд?
7. Пайваст будани онҳо чӣ маънӣ дорад?
8. Кумитаи олимпии Тоҷикистон чӣ хел рамз дорад?
9. Олимпиада чӣ гуна оғоз меёбад?
10. Ба ғолибон чӣ месупоранд?
11. Ба ифтихори кӣ суруди миллии давлаташ садо медиҳад?
12. Оё варзишгарони тоҷик дар бозиҳои олимпӣ иштирок кардаанд?
13. Қадом варзишгарони Тоҷикистонро медонед?
14. Қадом варзишгарони ҷаҳонро медонед?

Машқи 443. Навъҳои варзиш тобистона ва зимистона мешаванд. Номи онҳоро дар ду қатор нависед.

1. Бозиҳои варзиши тобистона: футбол, ...
  2. Бозиҳои варзиши зимистона: яхмолақбозӣ, ...
- Футбол, рақси рӯйи ях, баскетбол, лиҷаронӣ, шиноварӣ, хоккей, камонварӣ, вазнбардорӣ, гурзпартоӣ, ҷанатозӣ, биатлон.

Машқи 453. Хонед ва нависед. Дар бораи варзишгарони машхури тоҷик маълумот диҳед.

Халқи тоҷик аз замони қадим ба варзиш ва обутоби бадан машғул буд. Ҷавонон ҷавгонбозӣ, асптозӣ, гурзпартоӣ ва гӯштигирӣ мекарданд. Ин анъанаи неки аҷдодонамонро варзишгарони мо идома медиҳанд. Саидмуъмин Раҳимов, Зебуннисо Рустамова, Расул Боқиев, Мавзуна Чориева, Дилшод Назаров дар бозиҳои олимпӣ қаҳрамон ва сазовори медалҳои олимпӣ шудаанд.

Машқи 444. Интихобан дар бораи қоидаҳои ягон навъи бозии варзиш шифоҳӣ ҳикоя тартиб диҳед.

Машқи «Худамро месанҷам».

Ранги кабуд рамзи Аврупо, сиёҳ – рамзи Африқо, сурх – рамзи Амрико, зард – рамзи Осиё ва сабз – рамзи Австралия.

Машқи 445. Дар бораи навъи варзиши дӯстдоштаи худ шифоҳӣ ҳикоя кунед.

4. АҲАММИЯТИ ЗАБОНОМУӢӢ

Матро хонед ва аз номи шахси сеюми танҳо нақл кунед.

... Дар рӯи сахн ҷойи нишасти ман дар паҳлуи Пирак рост омад. Ман, ки ҳамеша дар пайи ёфтани касони байтдон будам, бо Пирак гапзанон карда, дар омади сухан аз вай:

– Ту ягон байт медонӣ? – гӯён пурсидам.

– Агар медонистам, чӣ буд? – гуфта пурсид ӯ дар ҷавоби ман.

– Агар байт аз ёд медонистӣ, байтбарак мекардем, – гуфтам ман.

– Не, ман байт-майт намедонам, – гуфт ӯ ... ва аз ман пурсид:

– Магар ту байт медонӣ?

– Якчанд байт медонам, – гуфтам ман.

Бо ин ҷавоби ман дар чеҳраи ӯ сурхии шармгинона, ки дар айни ҳол як навъ рашки бачагонаро ифода мекард, пайдо шуд ва монанди бачагони 4–5-сола, ки бозичаҳои худро ба ҳамдигар «чиз-чизак»-кунон намоиш медиҳанд, бо як оҳанги мағрурона гуфт:

– Ман як чизро медонам, ки ту намедонӣ.

– Чӣ чиз будааст он? – пурсидам ман бо оҳанги таачҷуб.
(Мумкин буд, ки ӯ на як чиз, балки бисёр чизҳоро донад, ки ман надонам. Аммо надониستاني маро ӯ аз кучо медонист).

– Ман забони урусиро медонам, – гуфт бо ҳамон ғурури аввалиаш...

Ба ӯ гуфтам:

– Канӣ, бо забони русӣ гап зан, шунавам, ки он забон чӣ гуна мешудааст?

– Русҳо соатро «час» мегӯянд, – гуфт ӯ.

– Боз чихоро медонӣ? – пурсидам ман.

– Боз чанд гап медонам, ки ҳоло дар ёдам нест, – гуфт ӯ, – дар коғаз навишта мондаам. Ту ягон вақт ба ҳучраи ман даро, хонда медиҳам.

Ман ҳамон рӯз баъд аз шом ба ҳучраи ӯ даромадам.

Пирак маро ба ҳучра дароварда, дар рӯ ба рӯи ҳудаш – дар кодоки сандалӣ шинонд ва бе ҳеч муқаддима аз таҳти кӯрпачае, ки бар рӯи вай нишаста буд, коғазеро баровард...

– Хонда бин, забони русиро ёд мегирӣ.

Ман коғазро ба пеши ӯ гузоштам:

– Канӣ, худат хон, – гуфтам.

– Ледина – ях, часы – соат, хлеб – нон...

Ман аз забони ӯ ин калимаҳоро омӯхта, аммо монанди он ки шеърӣ тоҷикӣ мехонда бошам, бурротар карда гуфтам:

– Ледина – ях, часы – соат, хлеб – нон.

Бо шунидани ин суҳанҳо аз забони ман дар чеҳраи ҳамсухбатам шуълаи шодӣ дамид.

Садриддин Айни

таачҷубомез – бо ҳайрат

1. Дар матн сухан дар бораи кихо меравад?
2. Онҳо дар бораи чӣ суҳбат мекарданд?
3. Пирак калимаҳои дар қоғаз навиштаашро дар кучо нигоҳ медошт?
4. Дар қоғаз кадом калимаҳо навишта шуда буданд?
5. Барои чӣ Пирак хурсанд шуд?
6. Оё бо дониستاني чанд калима «забонро медонам» гуфтанд дуруст аст? Барои чӣ?
7. Шумо кадом забонҳоро медонед?
8. Забондонӣ чӣ аҳаммият дорад?

Машқи 446. Аз фанни забони русӣ матнеро ба хотир оварда, мазмунашро нақл кунед. Фикри асосии онро муайян кунед.

Машқи 447. Аз фанни забони англисӣ матнеро ба хотир оварда, мазмунашро бигӯед. Фикри асосии онро муайян кунед.

Машқи 448. Монанди намуна забони модарии миллатҳоро муайян карда нависед.

Миллатҳо: рус, олмонӣ, ҳинду, араб, англис ...
Забони модарии русҳо забони русӣ аст.

Машқи 449. Тарзи навишт ва талаффузи баъзе ному насаб фарқ мекунад.

Навишту талаффузи баъзе насабҳои тоҷикӣ, ки бо пасвандҳои **-ов**, **-ев** сохта шудаанд, фарқ мекунад.

Менависем	Мехонем
Аҳмадов	Аҳмадуф
Дӯстов	Дӯстуф
Раҷабов	Раҷабуф

Машқи 450. Тарзи навишт ва талаффузи ному насабҳоеро, ки бо пасвандҳои **-ов**, **-ев** сохта шудаанд, машқ кунед.

5. МАРДИ ДАРВЕШ ВА МҶРЧА

Матро хонед ва мазмунашро муфассал, мухтасар ё инти-
хобӣ нақл кунед.

Марди дарвеш барои хариди гандум ба бозор омад. Дид,
ки пиразане халтаи гандум мефурӯшад.

– Салом, хонум!

– Салом!

– Қимати халтаи гандум чанд аст?

– Ду танга.

Онҳо хеле савдо карданд ва дарвеш бо нархи мувофиқ хал-
таи гандумро харид ва ба сари шона бардошта, ба хона овард.

Зану бачаҳояш зуд хон густурданду гандумро рӯйи он
тунук карданд. Ногоҳ аз миёни донаҳои гандум мӯрчае да-
вида баромад.

Бачаҳо якбора фарёд карданд.

– Мӯрча! Мӯрча!

Дарвеш мӯрчаро бо эҳтиёт рӯйи каф гирифтун хеле нигоҳ
кард ва охи сард кашид.

Зани дарвеш бо таачҷуб пурсид:

– Чаро оҳ кашидед? Чӣ шуд?

Дарвеш мӯрчаи рӯйи кафашро нишон дода гуфт:

– Ин мӯрчаро ман аз хонаву дараши дур кардам. Бачаҳо
пурсиданд:

– Чӣ тавр дур кардед?

Зан ҳам суоли бачаҳоро такрор кард:

– Чӣ тавр дур кардед?

Дарвеш андешамандона ҷавоб дод:

– Ин мӯрча наздикони худро дорад, хона дорад, мумкин
бачаҳои хурдсол ҳам дошта бошад.

Зан гуфт:

– Хайр, чӣ?

Дарвеш пурсид:

– Чаро “Хайр, чӣ?” мегӯӣ? Ин мӯрча барои дон аз хона
баромад. Бачагонаш шояд бозгашти вайро интизоранд, гу-
руснаву ташнаанд.

Зан ғамгин шуд:

– Хайр, чӣ кор мекунем? Дарвеш бо қатъият гуфт:

– Ба бозор меравем, пиразани гандумфурушро меёбем.

Зан бегоқатона пурсид:

– Баъд, чӣ?

Дарвеш гуфт:

– Бо пиразан ба деҳаашон меравем, хирманашонро меёбем ва мӯрчаро ҳамон ҷо сар медиҳем, то ба хонааш, ба пеши наздиконаш баргардад.

Зану бачаҳои дарвеш ҳайрон-ҳайрон ба ӯ нигоҳ мекарданд ва намедонистанд, ки чӣ гӯянд.

Байт:

Даруни фурумондагон шод кун,

Зи рӯзи фурумондагӣ ёд кун.

(Аз ҳикояҳои “Бӯстон”-и Саъди Шерозӣ)

дарвеш – нодор, бенаво, қашшоқ, фақир

хонум – унвони эҳтиромӣ, ки ба номи занон илова карда ё вақти мурочиат ба онон гуфта мешавад

андешамандона – фикр карда

хон – дастурхон

бо таачҷуб – бо ҳайронӣ

бо қатъият – бо устуворию матонат

фурумондагон – бечорагон, дармондагон

1. Марди дарвеш ба кучо омад?
2. Вай аз бозор чӣ харид?
3. Гандумро бо кадом нарх харид?
4. Дар хона чӣ ҳодиса рух дод?
5. Оё марди дарвеш аз дидани мӯрча хурсанд буд? Чаро?
6. Марди дарвеш чӣ чора андешид?
7. Зани дарвеш чӣ гуфт?
8. Ба фикри шумо, оё мӯрча хонаи худро меёбад? Чаро ин тавр фикр мекунад?
9. Оё рафтори марди дарвеш дуруст буд? Чаро?

10. Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?

11. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Машқи 451. Дар мавзӯи “Ғамхорӣ ба ҷонварақон” шифоҳӣ ҳикоя тартиб диҳед. Ҳикояро ин тавр оғоз кунед: Рӯзе ман аз роҳ мегузаштам ки, ...

Машқи 452. Калимаҳоро ба гурӯҳҳо ҷудо карда нависед.

Дарвеш, вай, мӯрча, ман, гуфт, гурусна, мо, пурсид, хурдсол, гуфт, ӯ, бачаҳо, зан.

Исм	Феъл	Сифат	Ҷонишинҳои шахсӣ

Машқи 453. Ба ҷойи исмҳои сутуни якум дар сутуни дуюм ҷонишинҳои шахсии мувофиқро гузошта нависед.

1. Дарвеш аз бозор як халта гандум харид. .... халтаи гандумро ба хона овард.

2. Зану бачаҳояш зуд хон густурданду гандумро рӯи он тунук карданд. ... дар миёни гандум мӯрчаро диданд.

Машқи 454. Ба ҷойи нуқтаҳо мубтадо ва хабарҳои мувофиқро гузошта нависед.

1. ... дар варзишгоҳ ....

2. ... дар саҳро ....

3. ... дар кӯча ....

4. ... дар мактаб .... Калимаҳо барои истифода:

Меҳрафзун, омӯзгор, машқ мекард, кор мекунад, оху, медавид, бозӣ кард, Ҷамида.

Машқи 455. Ба ҷойи нуқтаҳо аломати вергул ё пайвандаки «ва» гузошта ҷумлаҳоро нависед.

Азиз қоматбаланд ... гандумгун... хушқбадан... камриш буд. Ҷамеша табассум мекард. Ӯ ширинсухан... гармсӯхбат... нармгуфтор буд. Дар сӯхбати одӣ ҳам ҷамеша нозуқиҳои забони тоҷикиро бомаҳорат... бо тарзи табиӣ кор мефармуд.

Садриддин Айни

6. НАМУНАИ АДАБИЁТИ ҶАҶОН. ШАРЛ ПЕРРО «КУЛОҶСУРҲАК»

Матнро хонед ва бигӯед, ки барои чӣ дарахтбуррон гургро куштанд.

КУЛОҶСУРҲАК

Буд, набуд, дар як деҳа зане буд. Вай як духтараки хурдак дошт. Рӯзе зан ба духтарчааш як кулоҳи сурх харида дод. Духтарак он кулоҳро чунон нағз дид, ки ҳеҷ вақт онро аз сараш намегирифт. Бинобар ин номи ӯро Кулоҳсурхак монданд.

Як рӯз модараш чанд дона санбӯса пухту ӯро ҷеғ зад:

– Кулоҳсурхаки ман, ин ҷо биё, ана ин санбӯса ва ин як хурмача равғанро ба хонаи бибият бару фаҳм, ки аҳволаш чӣ тавр аст.

Кулоҳсурхак зуд санбӯсаю равғанро гирифта, ба тарафи хонаи бибияш – ба деҳаи дигар равон шуд. Дар беша банохост аз пешаш як гург баромад. Гург Кулоҳсурхакро хӯрданӣ шуд, лекин натавонист, чунки дар ҳамон наздикӣ як гурӯҳ дарахтбуррон кор карда истода буданд. Гург аз вай пурсид:

– Кулоҳсурхак, кучо рафта истодаӣ?

– Ман ба назди бибиям рафта меравам, ба бибиям санбӯса ва як хурмача равған мебарам, – гуфт вай.

– Хонаи бибият аз ин ҷо дур аст? – пурсид гург.

– Бисёр дур аст, – гуфт дар ҷавоб Кулоҳсурхак, – дар ақиби ҳо ана он осиеби дар пеш намоён.

– Медонӣ? – гуфт гург. – Ман ҳам ба пеши бибият меравам. Аммо ман аз ин роҳ, ту аз онаш меравӣ: мебинем, ки кадомамон пештар мерасем. Гург ба як роҳи кӯтоҳ даромада, бо тамоми қувваташ давид, аммо Кулоҳсурхак бо роҳи дарозтар равон шуд. Вай рафта истода дар роҳ аз шохҳои пасти дарахт чормағз ғундошт, аз замин гул чид, аз ақиби сӯзанакҳо ва шабпаракҳо давид. Ҳанӯз ба ними роҳ нарасида буд, ки гург ба хонаи кампир расида, дари ӯро мезад:

– Кист? – пурсид кампир.

– Ман – наберачаатон, Кулоҳсурхак, ба шумо санбӯса ва як хурмача равған овардам, – гуфт гург бо овози маҳин.

Кампир бемор шудаву хоб карда буд. Овози гургро шунида, гумон кард, ки Кулоҳсурхак омадааст ва гуфт:

– Аз ҳалқааш кашида баъд дарро тела дех, кушода мешавад.

Гург ҳамчунин кард, дар кушода шуд. Гург худашро ба болои кампир партофта, дар як нафас ўро хўрд. Баъд гург дари хонаро маҳкам карду либоси кампирро пўшида, ба чойи хоби кампир даромада, дароз кашид ва омадани Кулоҳсурхакро мунтазир шуд. Кулоҳсурхак расида омад ва дарро зад: «Туқ-туқ-туқ!»

– Кист вай? – пурсид гург.

Кулоҳсурхак овози ғафси гургро шунида, аввал тарсид, аммо баъд: «Эҳтимол бибиям зуком шуда бошад», – гуфта фикр карду ҷавоб дод:

– Ман омадам, наберачаатон – Кулоҳсурхак, ба шумо санбӯса ва як хурмача равған овардам.

Гург фарёд зад:

– Аз ҳалқааш кашида тела дех, дар кушода мешавад.

Кулоҳсурхак ҳамчунин кард, дар кушода шуд. Вақте ки вай даромад, гург ҳама чояшро то болои бинияш бо кўрпа панаҳ кард, то ки духтарак ўро нашиносад, баъд гуфт:

– Санбӯсаву равғанро ба ягон чой мону худат омада, ба паҳлуи ман хоб кун, ки дар роҳ монда шудай!

Кулоҳсурхак ба паҳлуи гург даромада, дароз кашиду гуфт:

– Бибиҷон, чаро дастҳои шумо ин қадар дароз-дароз?

– Набераҷон, инҳо барои ҳамин дароз-дароз, ки туро хубтар ба канор бигирам.

– Бибиҷон, чаро гўшҳои шумо ин қадар калон-калон?

– Набераҷон, инҳо барои он калон-калонанд, ки суханҳои туро хубтар бишнавам.

– Бибиҷон, чаро чашмони шумо ин қадар калон-калон?

– Набераҷон, инҳо барои он калон-калон, ки туро хубтар бубинам.

– Бибиҷон, чаро дандонҳои шумо ин қадар дароз-дароз?

– Дандонҳо барои он дароз-дарозанд, ки туро бихӯрам!

Гург бо ҳамин гапҳо худаширо ба болои Кулоҳсурхак андохту ўро хӯрд.

Дар ҳамин вақт аз пеши хонаи кампир дарахтбуррон мегузаштанд. Онҳо овози гулгуларо шуниданду давида ба хона даромаданд ва гургро кушта шикамашро чок карданд.

Аз даруни он Кулоҳсурхак ва бибияш саломат баромаданд.

(Тарҷумаи Абдусалом Деҳотӣ)

1. Барои чӣ дарахтбуррон гургро куштанд?
2. Барои чӣ гург духтаракро хӯрд?
3. Барои чӣ гург либоси бибияшро пӯшид?
4. Барои чӣ гург бибиро хӯрд?
5. Барои чӣ гург хонаи бибиро ёфт?
6. Барои чӣ бибӣ дарро кушод?
7. Барои чӣ гург пештар ба хонаи бибӣ расид?
8. Барои чӣ Кулоҳсурхак самти хонаи бибияшро гуфт?
9. Барои чӣ Кулоҳсурхак бо гург вохӯрд?
10. Барои чӣ Кулоҳсурхак ба роҳи беша мерафт?
11. Барои чӣ ба хонаи бибияш равон шуд?
12. Барои чӣ модараш ўро фарёд кард?
13. Барои чӣ ўро Кулоҳсурхак ном карданд?

1. Мазмуни афсонаро муфассал ва мухтасар нақл кунед.
2. Дар нақши гург ва Кулоҳсурхак бозӣ кунед. Ба оҳанги гуфтори гург ва Кулоҳсурхак риоя намоед.

3. Кулоҳсурхак аз шоҳҳои пасти дарахт чормағз гундошт, аз замин гул чид, аз ақибӣ сӯзанакҳо ва шабпаракҳо давид. Ин ҳаракатҳои Кулоҳсурхакро бо имову ишора нишон диҳед.

Агар шумо мебудед, кадом сурудро замзама мекардед?

5. Нақшаи ҳаракати гург ва Кулоҳсурхакро тасвир кунед.
6. Расми гург ва Кулоҳсурхакро тасвир кунед.
7. Агар шумо мебудед, кадом қисми афсонаро тағйир ме-
дод? Чӣ гуна?

Машқи 456. Тартиб додани муколама. Агар дар ҳикояи «Кулоҳсурхак» ба чойи гург шер, рӯбоҳ ё хирс мешуд, Кулоҳсурхак бо онҳо чӣ гуна муколама мекард. Нависед.

Намуна:

Кулоҳсурхак ба паҳлуи шер даромада, дароз кашиду гуфт:

– Бибиҷон, чаро гардани шумо ин қадар мӯйҳои дароз-дароз дорад?

– Набераҷон, инҳо барои ҳамин дароз-дароз, ки ту саратро болои он гузошта бароҳат хоб равӣ.

Машқи 457. Ба чойи нуқтаҳо аломати вергул ё пайвандаки «ва» гузошта нависед.

Ман ба шумо санбӯса ... як хурмача равған овардам. Вай рафта истода, дар роҳ аз шохҳои пасти дарахт чормағз ғундошт... аз замин гул чид, аз ақиби сӯзанакҳо ... шабпаракҳо давид.

Машқи 458. Қисми аввали афсонаро хонед. Онро тавре давом диҳед, ки гург хонаи бибиро ёфта натавонад.

Буд, набуд як духтарак буд. Номи ӯ Кулоҳсурхак буд. Рӯзе вай ба хабаргирии биби рафт. Дар роҳи беша аз пешаш як гург баромад. Гург аз ӯ пурсид: «Ба кучо меравӣ?» Кулоҳсурхак гуфт, ки ба хонаи бибияш меравад. Гург дар кучо будани хонаи бибияшро пурсид. Кулоҳсурхак...

7. НАМУНАИ АДАБИЁТИ ҶАҲОН

Афсонаро хонед. Мазмунашро муфассал ва мухтасар нақл кунед.

МОҲИИ ЗАРРИН (Қиссаи мардуми Ҳиндустон)

Дар соҳили дарёи бузурге дар қулбаи қухнаву фарсудае пиру кампире зиндагӣ мекарданд. Онҳо ниҳоят қашшоқона умр ба сар мебуданд. Пирамард ҳар рӯз барои моҳигирӣ мерафт. Кампир моҳӣ мепухт. Онҳо ҳамин тавр рӯз мегузаронданд.

Боре пирамард тӯри худро аз об кашиданӣ шуда ҳис кард, ки тӯр хеле вазнин аст. Бо тамоми қувват тӯрро кашид, ба соҳил баровард. Дар тӯр моҳии калони заррин медурахшид. Моҳии заррин ба забон омада, гуфт:

– Маро накуш, пирамард, ба хонаат набар. Маро ба дарё сар деҳ ва ҳар чизе ки хоҳӣ, аз ман талаб кун.

– Аз ту чӣ талаб кунам, Моҳии заррин? – гуфт пирамард. – Ман на хона дорам, на як каф биринҷ, ки гурӯснагиямро рафӣ кунам, на либос, ки танамро пӯшонам.

Моҳӣ гуфт:

– Ба хотири чамъ ба хонаат рав. Ту акнун ҳам хона, ҳам хӯрок ва ҳам либос дорӣ.

Пирамард моҳиро ба дарё сар дод ва ба манзилаш баргашт. Омаду хонаашро нашинохт. Ба ҷойи қулбаи ҳасӣ иморати зебою мустаҳкамаи ҷубӣ меистод. Дар доҳили хона барои меҳмонон мизҳои қатор, дар болои мизҳо табақҳои пур аз биринҷ меистод. Либосҳои наву зебо рафт задагӣ буданд.

Пирамард ба кампираш гуфт:

– Дидӣ, кампир, бахти мо хандид! Пештар мо ҳеч чиз на-
доштем. Ҳоло ҳама чиз дорем. Ба Моҳии заррин, ки имрӯз
ба тӯри ман афтод, ташаккур бигӯ!

Кампир сухани шавҳарашро шунида, оҳ кашида, гуфт:

– Оҳ мӯйсафед, мӯйсафед! Мӯйҳоят сафед шуда бошанд
ҳам, мисли кӯдак ақл надорӣ. Ин чӣ хоҳише буд, ки ту аз
моҳӣ кардӣ?! Зуд баргарду ба назди моҳӣ рав. Аз ӯ панҷ
хизматгор ва хонае талаб кун, ки дар он шоҳ зиндагӣ карда
тавонад. Бигзор он хона аз хазинаҳои пур аз симу зар, дар
саҳни ҳавлӣ аспу ароба қатору оғилҳо аз гову барзагов пур
бошанд. Ва боз хоҳиш кун, ки туро ҳоким эълон кунанд.

Пирамард майли рафтани надошт, вале бо кампираш
баҳс карда натавонист.

Ба лаби дарё омаду дар соҳил нишаст ва моҳиро фарёд
кард:

– Аз об баро, Моҳии заррин! Ба наздам биё, моҳии сеҳро-
фарин!

Баъд аз лаҳзае оби дарё тира гашту аз қаъри он Моҳии
заррин баромада, ба пирамард нигарист.

– Гӯш кун, Моҳии заррин, – гуфт мӯйсафед, – ман аз ту
молу мулки зиёд гирифтаам, вале занам норозӣ аст, мехоҳад, ки
ту маро ҳоким таъин кунӣ.

Дигар хоҳишҳои кампирро низ гуфт.

Моҳии заррин суханони пирамардро гӯш карду гуфт:

– Бигзор ҳамин тавр шавад!

Моҳӣ инро гуфту зери дарё рафт.

Пирамард ба хонааш баргашт. Дид, ки ҳама мардуми
гирду атроф чамъ шудаанду дар даст карнаю сурнай, гул-
чанбару тухфаҳо доранд. Нақора заданду карнаю сурнай
навохтанд, пирамардро ба тахти равон шинонданд, ба китф
бардошта ба хонааш дароварданд. Он хона не, қаср буд.

Пиру кампир акнун хушу хурсандона умр ба сар мебур-
данд.

Як моҳ нагузашта, кампир боз ба пирамард часпид:

Зуд ба назди моҳӣ раву гӯй, ки, туро шоҳи ҷаҳон эълон кунад! Раву гӯй, ки агар ин корро накунад, худам наздаш мераваму ҷанҷол мекунам.

– Ман намеравам, – гуфт пирамард, – аз ёд зуд баровардӣ, ки чӣ хел зиндагӣ мекардем?

Пирамард дуру дароз баҳс кард, вале пиразан қабул накарда, бо исрор мӯйсафедро назди моҳӣ фиристод.

Пирамард омаду дар лаби дарё нишаста, нидо баровард:

– Аз об баро, Моҳии заррин! Ба наздам биё, моҳии сеҳрофарин!

Пирамард як бор, ду бор ва се бор нидо баровард, вале моҳӣ аз қаъри дарё набаромад.

Мӯйсафед хеле мунтазир шуда нишаст ва баъд оҳи вазнине кашида, ба хона баргашт. Дар ҷойи қасри боҳашамат боз ҳамон кулбаи вайрона истодаасту дар дохили он кампирӣ чандапӯшу ифлос.

Пирамард ба ӯ нигоҳ карда гуфт:

– Эҳ занак, занак... Охир ба ту гуфта будам, ки «Нафси бад – балои ҷон». Хасисию баднафсӣ кунӣ, моли доштаатро низ аз даст медиҳӣ.

қашшоқона – камбағалона

сеҳрофарин – муъчизаофар

нидо – садо, фарёд

1. Пиру кампир дар кучо зиндагӣ мекарданд?
2. Онҳо аз кадом ҳисоб рӯз мегузaronанд?
3. Боре бо мӯйсафед чӣ воқеа рух дод?
4. Ин воқеа дар кучо рух дод?
5. Мӯйсафед аз моҳии заррин чӣ талаб кард?
6. Чаро мӯйсафед аз моҳии заррин хона, биринҷ ва либос талаб кард?
7. Афсона чӣ тавр ба охир расид?
8. Мазмуни асосии матн кадом мавзӯро дар бар мегирад?

1. Мазмуни афсонаро муфассал ва мухтасар нақл кунед.
2. Дар нақши пирамард, кампир ва моҳии заррин бозӣ кунед. Ба оҳанги гуфтори онҳо риоя намоед.
3. Пирамард ба лаби дарё омаду дар соҳил нишаст ва моҳиро фарёд кард. Ин ҳаракатҳои пирамардро бо имову ишора нишон диҳед.
4. Агар пирамард хангоми моҳигирӣ сурудеро зери лаб месароид, ба фикри шумо, кадом сурудро замзама мекард. Агар шумо мебудед, кадом сурудро замзама мекардед?
5. Ба фикри шумо, моҳии заррин чӣ гуна аст? Расми моҳии зарринро тасвир кунед.
6. Агар шумо нависанда мебудед, кадом қисми афсонаро тағйир медодед? Чӣ тарз?

Машқи 459. Агар шумо ба ҷойи пирамард ва моҳии заррин мебудед, чӣ гуна саволу ҷавоб мекардед? Муколамаи кӯтоҳ (се саволу ҷавоб) тартиб дода нависед.

Машқи 460. Машқи навиштани орзуҳо.

а) Агар ба ҷойи пирамард мебудед, чӣ хоҳиш мекардед? Се орзуи худро нависед.

- 1.....
- 2.....
- 3.....

Машқи 461. Мавқеи аломати вергулу пайвандаки «ва»-ро дар ҷумлаи чидааъзо ба хотир оред.

Ҷамъомаде дар шаҳри Брест ҳеҷ аз ёдам намеравад. Дар интиҳои суханрониҳо Маҳмудҷон бо талаби ҳозирон ба шеърҳои даромад.

Аз Рӯдакӣ, Ибни Сино, Хайём, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷалололиддини Балхӣ ғазалҳо, қитъаҳо, рубоӣёт мехонд.

Машқи 462. Хонед. Ҷумлаҳоеро, ки аъзои ҷида доранд, нависед.

Суратҳои китоб ба ман завқи беандоза мебахшиданд. Ман кӯшиш мекардам, он ҳайвоноти ёбӣ ва мурғони аҷоибро зинда тасаввур кунам. Он гоҳ даводави онҳо, парвози онҳо, ҷанги онҳо ба назарам меомад. Наъраи ҳайвонот, хониши мурғон, шав-шави ҷангалҳо ба гӯшам мерасид. Дар ҳаёлам манзараҳои олами ношинос тасвир меёфтанд.

Дӯстдорӣ китоб ва орзуи китобхоншавӣ дар дилам саҳттар ҷой гирифт.

Сотим Улугзода

Машқи 463. Озмуни «Ҷумлаи дарозтарин!» Орзуҳои худро нависед.

Намуна:

Ман орзу дорам, ки Моҳии тилло ба ман ....., ..., ... ва ..... тухфа кунад.

БОБИ 11. ЧАШМА ВА ДАРЁҲОИ ТОЧИКИСТОН

1. ЧАШМА

Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Буд, набуд, як чашма буд.
Боре вай ба саёҳат, ба чув-
туҷӯйи водӣ баромад. Вай се
шабу се рӯз роҳ паймуда, ба
лаби ғоре расид. Каме дам ги-
рифт. Баъд ба даруни ғор ни-
гарист. Қаъри ғор бепоён буд.

– Ўҳ, – гуфт, – ин қадар
чукур!

Аз даруни ғор овоз ба-
ромад.

– Кист он чо?

– Ман, – гуфт Чашма.

– Ҳой, Чашма. Биё, ман
солҳо туро интизор будам.

– Ту кистӣ? – пурсид чаш-
ма.

– Ман Водиям, – гуфт Ғор чашмаро фиреб дода.

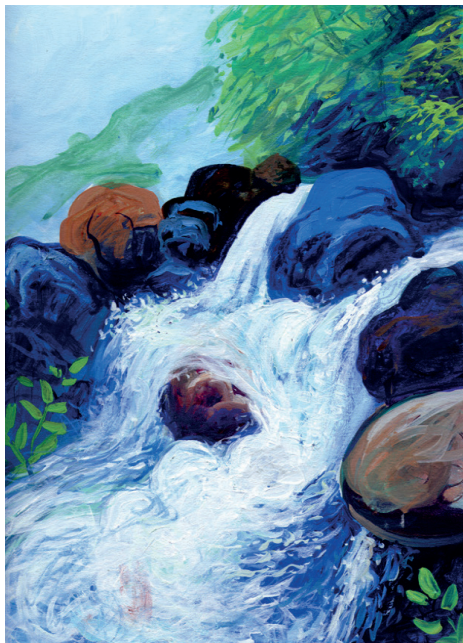
– Омадани туро кайҳо боз интизорӣ мекашидам.

– О, ба ман гуфта буданд, ки Водӣ васеъ аст ва осмони
қаб-қабуд дорад. Ту бошӣ дар як ҷойи тангу торӣ. Маро фи-
реб макун, аз раҳам намон.

– Аҷаб сода будай. Аз баландӣ дар назарат ин чо тангу
торик менамояд. Аввал фууромада бин, чӣ қадар васеъ аст,
осмонаш қаб-қабуд. Фиреб намедихам. Дар дунё аз ман дида
касе ростқавл нест.

Ҳамин тавр, Ғор Чашмаро фиреб дод. Чашма розӣ шуд
ва ба поён фууромад.

Ғор қоҳ-қоҳ хандид.

Ҳаво сард буд. Чашма аз хунукӣ меларзид. Қариб буд, ки ях кунад.

– Не, ман дар ин чо намеистам, меравам.

Чашма зӯр зад, ки барояд, вале натавонист. Ғор хандида гуфт:

– Аз ин чо касе то имрӯз берун набаромадааст, зӯри беҳуда мазан.

– Оҳ, фиребгар! – гуфт Чашма ва аз ғаму ғусса гирия кард. Се шабу се рӯз гирия кард. Чашмонаш суп-сурх шуданд.

Ғор ба ӯ гуфт:

– Гирия суд надорад, ба ман таслим шаву ором зиндагӣ кун.

– Не, – гуфт Чашма, – ҳеч гоҳ таслим намешавам. Мемураму таслим намешавам.

Аз байн солҳои зиёд гузаштанд. Муборизаи Чашмаю Ғор давом мекард. Боре замин ҷунбид, саҳт ҷунбид. Ғор ба зилзила тоб наовард, фурӯ рафт. Чашма боло баромад. Ҳамон роҳи аввалаашро давом дод. Пас аз ҳафт шабу ҳафт рӯз ба водӣ расид. Дар ин чо аз беобӣ сабзаҳо хазон гашта, гулҳо пажмурда шуда буданд. Чашма зуд ба онҳо об дод. Сабзаҳо хестанд, гулҳо шукуфтанд.

Ана, ҳамин тавр, пас аз чандин сол Чашмаю Водӣ ба муроду мақсад расиданд, мо ҳам орзу дорем, ки шумо ҳам ба муроду мақсад бирасед.

1. Чашма дар кучо зиндагонӣ мекард?
2. Чашма ба кадом тараф раҳсипор шуд?
3. Барои чӣ Чашма ба суханони Ғор бовар кард?
4. Барои чӣ Ғор хандид?
5. Ғор ҳам механдад?
6. Чаро Чашма Ғорро «фиребгар» гуфт?
7. Оё ғор фиреб карда метавонад?
8. Чашмаю Ғор барои чӣ баҳс мекарданд?
9. Чӣ тавр Чашма ва Водӣ бо ҳам вохӯрданд?
10. Чаро Чашма гирия кард?

11. Магар Чашма ҳам мегирад?
12. Чаро ҳарфҳои аввали Чашма, Водӣ ва Ғор калонанд?
13. Фикри асосии матн аз чӣ иборат аст?

Афсонаро дар нақши Чашма ва Ғор хонед.

Машқи 464. Мисолҳои афсонаи «Чашма»-ро бо хусусиятҳои афсона мувофиқа карда, хулосаатонро бигӯед.

Мувофиқа кунед.

1. Ҳамеша қувваи некӣ бар бадӣ голиб меояд.	А. Буд, набуд,...
2. Афсона ин тавр оғоз меёбад:	Б. – Ман Водиям, – гуфт Ғор, Чаш- маро фиреб дода. Баъд Чашма аз ғаму ғусса гириш кард.
3. Унсурҳои табиат монанди одамон рафтор мекунанд.	В. Чашма – рамзи некӣ. Ғор – рамзи бадӣ.
4. Қувваи некию бадӣ бо ҳам мубориза мебаранд.	Г. Чашмаю Водӣ ба муроду мақсада- шон расиданд.

Машқи 465. Калимаҳои «содаӣ», «будай»-ро бегалат талаффуз кунед ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Машқи 466. Ба саволҳои сутуни якум дар сутуни дуюм ҷавоб нависед.

Симоҳои афсона кихоянд?	
Ҳодиса дар кучо рух дод?	
Воқеаи афсона кай рӯй дод?	
Барои чӣ афсона ба шумо маъқул шуд (нашуд)?	

Машқи 467. Ҳамроҳи омӯзгор пандҳои сутуни дуюмро маънидод кунед. Ба гуфтору рафтори симоҳои афсона аз сутуни дуюм панди мувофиқ интихоб карда нависед.

- Чашма Бародар он бувад, ки рӯзи сахтӣ
Туро ёрӣ кунад дар тангдастӣ.
Носири Хусрав
- Водӣ Ҳар ки кирдори бад раво бинад,
Худ зи кирдори бад ҷазо бинад.
Амир Хусрави Деҳлавӣ
- Ғор Навмед набояд шудан аз гардиши айём,
Ҳар шом, ки ояд, зи пайи он саҳаре ҳаст.
Зебуннисо

2. ОБ – МУЪЦИЗАИ ҲАЁТ

– Оё шумо ягон бор чорӣ шудани дарё, кӯл ё чӯйборро му-шоҳида кардаед? – пурсид омӯзгор.

Манижа гуфт:

– Обро сайёҳ мегӯянд. Мо – чанд нафар ҳамсинфон аз қафои оби чӯйбор рафта-рафта, охирашро наёфта, монда шуда баргаштем. Аммо вай саёхати бузурги худро давом дода, симояшро тағйир медиҳад, гоҳо ба буғи сабуки шаф-фоф, гоҳо ба қатраҳои хурди об, гоҳо ба ях мубаддал мегардад. Вай хеле боғайрат ва доим аз паси корест.

Омӯзгор аз ҷавоби хонанда хурсанд шуда гуфт:

– Бале, духтарам, обро дар ҳар замон васф кардаанд.

Шеърро ифоданок хонед.

ОБИ ДУШАНБЕ

Аз кӯҳи баланд аст равон оби Душанбе,
Тар карда лаби ташналабон оби Душанбе.
Ҳарчанд ки чорист ба сад асру замонҳо,
Бо ёди Ватан монда ҷавон оби Душанбе.

То дашти калон сарсари санг аст равона,
Аз мағзи дара «махмил»-и танг аст равона.

Ҳар қатраи худ то ба ҳама ҳалқ расонад,
Бо монеаҳо толиби чанг аст равона.

Дар соҳили он манзили ман ҷой гирифтаст,
Як боғу чаманзор саропой гирифтаст.
Бо оби Душанбе шуда ҳамсои наздик,
Ҷо аз чигари мамлакати бой гирифтаст.

Мирзо Турсунзода

маҳмил – қачова (сандуқи болокушодае, ки онро ба ду тарафи асп ё шутур баста, дар он нишаста ба сафар мерафтанд)
муқимӣ – соқини доимӣ, таҳҷойӣ, маҳаллӣ

Омӯзгор аз хонандагон дар бораи шеър пурсид:

– Бежан, ба ту кадом банди шеър маъқул шуд?

– Ба ман ҳамаи бандҳои шеър маъқул шуданд. Мехоҳам, банди охири онро аз ёд гӯям.

– Дар соҳили он манзили ман ҷой гирифтаст, Як боғу чаманзор саропой гирифтаст. Бо оби Душанбе шуда ҳамсои наздик, Ҷо аз чигари мамлакати бой гирифтаст.

– Бежан, ба фикрат, дар ин банди шеър шоир чиро дар назар доштааст?

– Ба фикри ман, дар ин ҷо шоир умри худро ба оби равон монанд кардааст. Ў гуфтааст, ки умри шоир ҳам доимист. Шоир чун фарзанди ватан дар паҳлуи дарёи Душанбе зиндагӣ мекунад. Дар маконе, ки манбаи обҳои равон ва сарчашмаи обҳои минтақа аст, яъне бой аст – ҷавоб дод Бежан.

Монанди Бежан бандҳои якуму дуҷуми шеърро маънидод кунед.

Машқи 468. Аз рӯи мазмуни банди зерини шеър чор ҷумла нависед.

Аз кӯҳи баланд аст равон оби Душанбе,
Тар карда лаби ташналабон оби Душанбе.

Ҳарчанд ки чорист ба сад асру замонҳо,
Бо ёди Ватан монда ҷавон оби Душанбе.

Намуна:

1. Дарёи Душанбе аз кӯҳи баланд равон аст.

Машқи 469. Озмуни зуднависӣ. Яке аз бандҳои шеъри «Оби Душанбе»-ро босуръат, зебо ва бегалат нависед.

- Дафтари худро бо шарикатон иваз кунед.
- Бисанҷед.
- Ғалатҳоро ислоҳ кунед.

Машқи 470. Дар бораи тоза нигоҳ доштан ва истифодаи сарфакоронаи об фикри худро шифоҳӣ баён кунед.

Машқи 471. Дар бораи чашма (дарё, кӯл, канал, фаввора)-ҳои маҳалли худ ҳикояи кӯтоҳ нависед. Дар ҳикоя муносибати худро ифода кунед.

3. ОБҲОИ ТОҶИКИСТОН

Матнро хонед. Дар бораи обҳои Тоҷикистон маълумот диҳед.

Об дар қатори нури офтоб, ҳаво ва хок асоси зиндагонист. Мардум беҳуда онро сарвати бебаҳо, обу ободонӣ намегӯяд ва обро муъҷизаи табиат медонанд. Аз чор се ҳиссаи сатҳи кураи Заминро табақоти об ташкил медиҳад.

Об хусусияте дорад, ки агар ифлос шавад, ҳудаш ҳудашро тоза мекунад. Агар ифлосии об аз меъёр гузарад, дигар об ҳудашро поку тоза карда наметавонад. Тоҷикистони мо бо захираҳои обаш дар ҷаҳон ҷойи ҳаштумро ишғол мекунад. Тоҷикистон дарёҳои зиёде дорад. Дарёҳо асосан ба ҳавзаҳои дарёҳои Аму, Вахш, Сир, Зарафшон ва Панҷ мансубанд. Дар Тоҷикистон қариб 1300 кӯл ҳаст. Аксарияти онҳо дар Помир ва кӯхистони Зарафшону Ҳисор воқеъ шудаанд.

Дар Тоҷикистон чашмаҳои оби зулол хеле бисёранд. Чашмаҳои Чилучорчашмаи Шаҳритус, Сарчашмаи Кӯлоб,

Ҳафтчашмаи Файзобод, Хучи болои Ҳисор, Чашмаи Нияти Панҷакент, Чашмаи Лангари моҳиёни Исфара, Чашмаи Чинори Ашт, Чашмаҳои Чорукдарон, Учбоғ, Қозибии Хучанд, Ҳавзи моҳиёни Истаравшан, Сарчашмаи Рӯшон ва ғайра бо оби ширини нӯшиданиашон ном баровардаанд.

Обҳои минералӣ ва гарму ҷӯшонро бо мақсади муолиҷа, ҳамчун нӯшокӣ, барои гарм кардани биноҳои истиқомативу гармхонаҳо ва истихроҷи маъдан истифода бурдан мумкин аст. Чашмаҳои маъдани Ҳоҷаобигарм, Гармчашма, Шоҳамбарӣ, Ҳавотоғ, Ҳоҷасангхок ва Анзоб дар Тоҷикистон ва берун аз он шуҳрат пайдо кардаанд.

Дар Тоҷикистон чашмасор бисёр аст. Мо бояд ин чашмаҳоро нигоҳубин кунем, дар атрофи онҳо дарахту буттаҳо шинонида, тоза нигоҳ дорем.

Мо дар ҳама ҷо бо ифтихор Тоҷикистонро сарчашмаи обҳои Осиёи Марказӣ меғӯем. Ва имрӯз мебояд мутобиқи ҳамин ифтихор аз он самаранок ва оқилона истифода барем. Захираҳои об ва тозагии онро ҳифз кунем, ба кадрӣ дарё, кӯлу чашмаҳои худ бирасем.

Рауф Баротов

1. Чанд ҳиссаи сатҳи кураи заминро об ташкил мекунад?
2. Тоҷикистон аз ҷиҳати захираҳои об дар ҷаҳон ҷойи чандумро ишғол мекунад?
3. Обҳои минералӣ ва гарму ҷӯшонро бо кадом мақсад истифода мебаранд?

Машқи 472. Матнро хонед. Номи чашмаҳои оби зулоли Тоҷикистонро нависед.

Машқи 473. Матнро хонед. Номи дарё ва кӯлҳои Тоҷикистонро нависед.

Машқи 474. Матнро хонед. Номи чашмаҳои маъдани Тоҷикистонро нависед.

Машқи 475. Машқи имло

Дарёи сероб ва тезчараёни Вахш дар Пули Сангин аз тангно мегузарад. Мегӯянд, ки дар вақташ саворон асп давонда, аз он парида мегузаштанд. Роҳи Душанбе –Кӯлоб аз ҳамин ҷо мегузашт ва худи ман борҳо аз болои пул гузашта, дар поён – дар байни сангҳои хоро хурӯшида, чӯшида равон шудани Вахшро дидаам. Ҳоло он пул ва он дарёи хурӯшон нест.

Дасти заҳмат Ваҳши ваҳширо маҷбур кард, ки роҳи худашро дигар кунад ва аз даруни нақб гузашта равад.

Қалол Иқромӣ

Машқи 476. Матнро хонед ва ба ҷойи нуқтаҳо аломати вергул гузошта нависед. Сабаби аломати вергул гузоштанро шарҳ диҳед.

Ид. Баҳор онро бо гилеми сабз... сабзаҳои навхез... хуршеди тобон... муғчаҳои ҳосилдеҳи дарахтон пешвоз гирифт.

Фақат дар миёнҷойи баъзе кӯчаҳо кӯлмакҳо, ки чон ба рамақашон омадааст, бо тобиши хуршеди баҳорон мубориша мебурданд, аз гарданфурорӣ саркашӣ мекарданд.

Боди форам... моҳтоб дехаро зинда, мардумро бедор карда буданд.

Ҳаким Карим

Машқи 477. Яке аз мавзӯҳои интихоб карда, дар бораи он ба тарзи шифоҳӣ ҳикоя тартиб диҳед.

Мавзӯҳо:

- Об манбаи ҳаёт аст!
- Барои чӣ обро бояд сарфакорона истифода барем?
- Барои чӣ обро бояд тоза нигоҳ дорем?
- Агар бинам, ки обро ифлос мекунам...
- Ман оби чашма, ҷӯйборро чӣ тавр эҳтиёт мекунам?
- Чаро оби ифлосро манбаи бемориҳои сироятӣ мегӯянд?

Машқи 478. Ҳикояхоеро, ки шифоҳӣ тартиб додаед, нависед.

Машқи 479. Дар бораи дарси имрӯза бо аҳли хонавода суҳбат кунед. Бо онҳо маслиҳат карда, рӯйхати амалхоро барои тоза нигоҳ доштани об тартиб диҳед.

Намуна:

1. Ҳаргиз ба об порутӯдаҳоро напартоед. 2. ....

4. ОБ АЗ КУЧО МЕОЯД?

(мухтасар)

- Манижа, намедонӣ, об аз кучо меояд? – пурсид Бежан.
- Об аз кубур меояд, – ҷавоб дод Манижа.
- Ба кубур об аз кучо меояд? – боз пурсид Бежан.
- Намедонам, – гуфт Манижа, – шояд аз ягон ҷӯйбор ояд.

Агар аз шумо пурсанд, чӣ мегӯед? Дарсҳои табиатшиносиро ба хотир оварда, бигӯед, ки об аз кучо меояд?

Қисмҳои ҳикояро дар гурӯҳҳо хонед ва мазмунашро нақл кунед.

I

Имрӯз аз саҳар ҳаво хеле гарм буд. Дар ҳавои гарм аз ҳама машғулияти форамтар чист? Албатта, оббозӣ! Самад монанди ҳаррӯза ба ҳавлии Асад омад. Аммо дар ҷӯй об набуд. Бинобар ин онҳо дар болои реги нами ҷӯй нишаста, ба бозӣ машғул шуданд. Дар болои рег кӯчаҳои нав, каналу ҷӯйборҳои нав месохтанд.

Аз байн қариб як соат гузашт. Ногоҳ шилдир-шилдири об ба гӯш расид. Асаду Самад ҳар ду беихтиёр ба ақиб нигоҳ карданд.

– Об омад! Об омад! – хурсандона фарёд карданд онҳо ва зуд куртаҳои худро кашида дарун-даруни об давидан гирифтанд.

Рӯзи дигар ба ҷӯй об наомад. Офтоб ба қиём омада, ҳаво гарм шуд. Асаду Самад ташна монда, ба айвон даромаданд,

чашмонашон ба ниҳолчаи себ афтод, ки баргҳояш пажмур-
данамо метофт.

– Ба он ниҳол об диҳем-чӣ? – ба ангушт ишора кард Са-
мад, – бечора дар зери офтоби сӯзон хуб ташна мондагист.

Асад зуд сатилчаеро ёфта, об овард ва ҳар ду ба назди
ниҳол рафтанд.

– Даҳони ниҳол дар кучояш? – пурсид Асад.

– Даҳони ниҳол дар пояш, – ҷавоб дод Самад.

– Аз ин мебарояд, ки даҳони ту ҳам дар поят будааст, –
бо тамасхур гуфт Асад.

– Хайр, даҳони ниҳол дар кучо?

– Даҳон ҳама вақт дар сар мешавад. Даҳони одам, гурба,
саг, мурғ дар кучо? Дар сарашон. Ҳамаи онҳо сарашонро
ҳам карда об мехӯранд.

– Хайр, ниҳол чӣ хел об мехӯрад?

Асад андаке хаёли карду ҷавоб дод:

– Ниҳол аз борон об мехӯрад. Вай даҳонашро кушода
ба осмон нигоҳ карда меистад. Ҳоло борон ки нест, бечора
ташна мондааст.

– Биё, сарашро ҳам карда об медиҳем.

II

Онҳо дукаса ниҳолро ҳам карданӣ шуданд. Аммо вай
хеле боқувват буд ва ҳам шудан намехост.

– Ист, – гуфт Асад, – ман ҳисобашро ёфтам, – ва зуд ба
танай ниҳол дудафта часпида болои дарахт баромад.

Ҳар қадаре ки ӯ болотар мебаромад, ниҳол ба ҳамон ан-
доза ба замин ҳам мешуд. Оқибат сари ниҳол омада, ба за-
мин расид.

– Даҳонашро ёфтӣ? – пурсид Асад ниҳолро бо вазни худ
дошта истода.

– Даҳонаш нест-ку... фақат шоҳу барг.

Дар ҳамин вақт модари Асад давида омада, фарёд кард:

– Ин чӣ ҳунари нав-а? Акнун ниҳолшиканӣ баромад-чӣ?

Асад зуд ниҳолро сар дода, ду-се қадам ақиб рафт. Ниҳол рост шуд.

– Мо ниҳолро шикастанӣ не, об доданӣ, – узрхоҳона шарҳ дод Самад.

– Даҳони ниҳолро ба об наздик карданӣ будем, – илова кард Асад.

Аз ин ҷавоб дар рӯйи модари Асад табассум давид.

– Даҳони ниҳол дар сараш не, балки дар пояш, дар решааш, – гуфт ӯ.

Агар об доданӣ бошад, ба беҳаш об резед. Дигар ниҳолро ҳам накунед. – Модар аз паси кори худ рафт.

Бачаҳо ба зери ниҳол об рехта, ба хӯроки нисфирӯзӣ рафтанд.

Ш

Дар ҳавои гарм, вақте ки одам шӯрбои гарм мехӯрад, ҳаво аз будаш гармтар менамояд. Бинобар ин пас аз хӯрдани шӯрбо Самад гуфт:

– Агар об меомад, оббозӣ мекардем.

– Биё, об кушода мебиёему оббозӣ мекунем.

– Аз кучо?

– Аз ҳавлии Тоҳирбобо.

Вақте ки Асаду Самад ба ҳавлии Тоҳирбобо дароманданд, вай дар болои суфаи таги ток чой хӯрда менишаст. Ӯ бачаҳоро дида зуд аз мақсади онҳо пай бурд:

– Ҳа, барои обкушӣ омадед?

– Ҳа, барои обкушӣ.

– Имрӯз об наомад.

– Об аз кучо меояд? – ҳайрон шуда пурсид Асад. Ӯ гумон мекард, ки сари об ҳавлии Тоҳирбобо аст.

– Об аз ҳавлии Бурҳони бихӣ меояд.

– Лаб-лаби чӯй рафтан гиред, меёбед, – ҷавоб дод Тоҳирбобо.

Бачаҳо дарун-даруни чӯ рафта, ба ҳавлие расиданд, ки аз рӯйи гуфти Тоҳирбобо ин ҳавлии Бурҳони бихӣ буд.

Бурҳони бихӣ! Шояд ҳавлии ин одам бихизор бошад ё ба бихипарварӣ ном баровардааст, ки ба охири номи ӯ каллимаи «бихӣ»-ро ҳамроҳ карда буданд.

Ба ҳавлии Бурҳони бихӣ аз обмӯрии поёни боғ даромадан мумкин буд. Асад бачаи харобак ва қамиш барин борику дароз буд. Самад баръакс тарбуз барин лӯб-лӯндаи фарбеҳ. Вақте ки Самад аз обмӯрӣ гузаштанӣ шуд, масъала ранги дигар гирифт. Ӯ дар обмӯрӣ дармонд. Асад ёрӣ доданӣ шуда дасти Самадро дошта кашола кардан гирифт. Аммо Самад чун пӯки ба даҳони шиша задашуда ночунбон шуда монд. Акнун вай на ба берун баромада метавонисту на ба боғ даромада.

IV

Обмурӣ гӯё ӯро аз чор тараф бо тамоми қувва фишор меод. Самад ба гиря даромад.

Соҳиби боғ – Бурҳони бихӣ, бохабар шуда, давида омад. Вай аввал Асадро дида, ба дӯғу пӯписа сар кард.

– Ҳо, шайтони дупо, ба анчирдудӣ омадӣ? Ту писари кӣ?

– Не, амак, мо барои обкушой омадем. Самад дармонд.

– Ана! – Асад рости гапро гуфта, Самадро нишон дод.

Бурҳони бихӣ ба аҳволи Самад қоҳ-қоҳ зада хандиду сонӣ рафта, як чӯби обмуриро андаке бардошта, Самадро кашола карда гирифт.

Бурҳони бихӣ Асаду Самадро бо анчир зиёфат карду гуфт, ки анор пазад, ба анорхӯрӣ биёянд.

– Амак, – далер шуда ба сари мақсад омад Асад, – дар ҳавлии шумо об нест-ку? Об аз кучо меояд?

– Об аз таги Шоҳтут меояд. Аҷаб не, дар он ҷо ба пахтазор баста бошанд.

Бачаҳо вақте ки аз ҳавлии Бурҳони бихӣ берун мебаромаданд, ба хотири Самад расид, ки ин одамро Бурҳони бихӣ меғӯянд. Аммо онҳо дар боғи ӯ бихиро надиданд. Бинобар он беихтиёр пурсиданд:

– Амак, бихӣ кай мепазад?

Якбора Бурҳони бихӣ қариб девона шуд. Ӯ бо анҷирҳои дар дасташ буда ба сару рӯйи бачаҳо зада, бо ҳақорату дашном ба тарафи онҳо давид. Бачаҳо гурехта халос шуданд.

Бурҳонамак аз хурдӣ бихиро бад мезд. Ҳар касе бихӣ хӯрад, баданаш виҷжос мезад. Аммо дар ҳавлиашон ду бех бихӣ буд, ки падараш шинонда буд. Рафиқонаш дар суҳбату чамъомадҳо даркору нодаркор бихиро ном мегирифтанд. Вақте ки бихӣ мепухт, бачаҳо ё одамони аз он сир беҳабарро ба назди Бурҳон мефиристониданд, ки бихӣ пурсанд. Кор ба чое расид, ки Бурҳон ду бех бихии худро решақан карда партофт ва бо ҳамин лақаби «Бихӣ» ба ӯ часпид.

V

Бачаҳо лаб-лаби чӯ ба тарафи Шоҳтут раҳсипор шуданд. Таги Шоҳтут ҷойи хеле аҷоиб будааст. Аз зери шоҳтути калони сершоҳу барг се ҷӯй ба се тараф мерафт. Дар як тараф хавзи пуроб ва дуртар аз он мазорчае буд, ки дар болои он шоҳи гӯсфанди ёбиरो монда буданд. Лаб-лаби ҷӯй се пайраҳа буд.

Дар ҷӯй об набуд. Мазаи шоҳтут ва анор қариб як хел аст. Кадоме аз онҳоро одам бинад, даҳонаш об мекушояд. Асаду Самад шоҳтутҳои рехтаро чида хӯрдан гирифтанд.

Барои чӣ ба таги Шоҳтут омадани худро бачаҳо фаромӯш карда буданд. Аммо каландчаро ёфта, об ба хотири Асад омад.

– Дар ин ҷо ҳам об нест-ку.

– Агар лаб-лаби ҷӯй рафтани гирем, ба сари об мерасем, – гуфт Самад.

– Хайр, пагоҳ ба обкушоӣ меравем ё бо ҳамин тамом? – пурсид Асад.

– Албатта меравем. Аммо ба ҳеҷ кас гап назан. Набошад, намомонанд.

Бачаҳо пинҳонӣ забон як карданд.

Он ҷоеро, ки ҷӯйи калон ба ду тақсим мешавад, душоҳ меноманд. Аз рӯйи шуниди Асаду Самад, об аз ҳамин душоҳ

меомад, аммо, вақте ки бачаҳо ба ин чо омаданд, об набуд.

Бачаҳо дарун-даруни чӯй боло рафтанд гирифтанд. Онҳо ба сӯйи канал мерафтанд.

Аминҷон Шукӯҳӣ

пӯк – сарпӯши шиша

обмурӣ – чойи гузариши об дар зери девор

1. Симоҳои асосии матн кӣҳоянд?
2. Онҳо чӣ тарз ба ниҳол об додани шуданд?
3. Тарзи дуруст об додани ниҳолро кӣ нишон дод?
4. Дар ҷустуҷӯи об онҳо ба ҳавлии кӣ рафтанд?
5. Тоҳирбобо ба онҳо чӣ маслиҳат дод?
6. Кадоме аз онҳо дар обмурӣ дармонд?
7. Ёро кӣ халос кард?
8. Чаро Бурҳони бихӣ мегуфтанд?
9. Асаду Самад ба кучоҳо рафтанд?
10. Оё Асаду Самад аз кучо омадани обро фаҳмиданд?
11. Шумо медонед, ки об аз кучо меояд?

Машқи 480. **Машқи имло.** Сархати аввали қисми панҷуми матни «Об аз кучо меояд?»-ро ёбед ва имло нависед. Хонандаи А баён мекунад, хонандаи Б менависад ва баръакс.

Машқи 481. «Кӣ зуд ва беҳато менависад?». Ду сархати охири матро нависед.

Машқи 482. Аз калимаҳои *об*, *инсон*, *фоида*, *табиат* истифода карда як ҳикояи хурдак (4–5 ҷумла) нависед.

Машқи 483. Ба чойи калимаҳои ишорашуда калимаҳои ҳаммаъно нависед.

1. **Қалби** модарро наранҷонед. 2. **Ҷураи** Зулфиқор соатсоз аст. 3. Дар осмон **ахтарон** медурахшанд. 4. **Одам** бояд табиатро эҳтиёт кунад.

МУНДАРИҶА

БОБИ 1. ВАТАН. ВАҲДАТ ВА ИФТИХОРИ МИЛЛӢ

1. Дарси сулҳ	4
Сулҳ	4
2. Таътили тобистона чӣ тавр гузашт?	6
Мактаби мо	7
3. Ватан сар мешавад аз гоҳвора	9
Ватан	9
4. Ватан	11
5. Тасвири Ватан аз нигоҳи нависанда	14
Бӯи Ватан	14
6. Шаҳру ноҳияҳои Ватан	16
Деҳаи Гулистон	17
Хиёбони Рӯдакӣ	18
7. Сайру саёҳат ба шаҳру ноҳияҳои дигар	19
8. Ваҳдати мо. Суруди ваҳдат	23
9. Ваҳдат	25
10. Ангушт ва мушт	26
11. Низоъ бадбахтӣ меораду дӯстӣ муъҷиза меофарад. Қўйча ва Офтоб	29

БОБИ 2. ТИРАМОҶИ ТОҶИКИСТОН

1. Васфи тирамоҳ аз нигоҳи олимон. Фасли тирамоҳ кай оғоз меёбад?	32
2. Васфи тирамоҳ аз нигоҳи шоир. Хони эҳсон	36
3. Рангҳои тирамоҳ. Баргҳои тиллоӣ	38
4. Ташаккур бар ту бодо, устодам!	40
Шони муаллим	41
5. Тирамоҳ дар тасвири нависанда. Сайри шоир	42
6. Тасвири тирамоҳ. Як рӯзи тирамоҳ	44
7. Муносибати мо ба табиат. Табиат	48
8. Чашни Меҳргон	51

БОБИ 3. ДҶУСТӢ

1. Дӯстони чонӣ, нонӣ ва забонӣ	54
2. Дӯстон оинаи якдигаранд. Шоколади талх	55
3. Дӯстро дар сафар бояд шинохт!	58
Рафиқи бад	60
4. Дӯст ё бародар? Шодӣ ва Ҳодӣ	62
5. Агар дӯстат туро нафаҳмад... Суғурҷон ва Рӯбоҳак	64

БОБИ 4. ЗАБОНИ МОДАРӢ ВА ОДОБИ СУХАН

1. Қадри забони модарӣ. Забонгумкарда	70
Забон гум кардааст	71
2. Сухан дониста гӯй.	72
Оина.....	73
3. Сухани хуш морро аз хонааш берун мебарорад	76
4. Чароғ барои кӯрдилон. Ҳикояти нобино	79
5. Аъзои беҳтарин ва бадтарин	81
6. Забон дӯсти одам аст.....	84
7. Зоғ ва каргаси лоғзан	87
8. Кадом суханҳоро бояд фаромӯш накунем?	91
Дарси ибрат	93
9. Кадом суханҳоро бояд фаромӯш кунем?	96
Суханчин нашавед	97

БОБИ 5. ҚАҲРАМОНОНИ ТОҶИКИСТОН

1. Садриддин Айнӣ	102
2. Бобоҷон Ғафуров	107
3. Эмомалӣ Раҳмон	112
4. Мирзо Турсунзода	115
5. Нусратулло Махсум	118
6. Шириншоҳ Шохтемур	124

БОБИ 6. ЗИМИСТОН

1. Нависанда зимистонро чӣ гуна тасвир мекунад?	126
2. Олим зимистонро чӣ гуна тасвир мекунад? Чаро барф сафед аст?	127
3. Маросими «Барфӣ.»	130
4. Ҷашни Сада	133

БОБИ 7. РАСМУ ОИНҲОИ МО

1. Нияти нек	136
2. Эҳтироми падару модар ва калонсолон	140
3. «Ту» ва «Шумо»	142
4. Одобӣ мехмондорӣ. Хона дар хона	144
5. Ҳар касеро баҳри коре зодаанд	147
6. Ҳунарҳои мардумӣ	149
7. Ёди Ватан	151
8. Мо ва оинаи нилгун	154
9. Китобхона	157
10. Театр.	159
11. Биё, ба осорхона биравем	163
12. Зодрӯз.	167

БОБИ 8. ҚАДАМИ НЕКИ БАҲОР

1. Баҳорон шуд!	171
2. Чӣ манзараи зебо!	172
3. Дӯстрӯякони модар	175
4. Модар	179
5. Ҳодисаҳои фасли баҳор	181
6. Ҷашни Наврӯз	183
7. Маросими гулгардонӣ	191

БОБИ 9. БУЗУРГИИ ИНСОН

1. Нерӯҳои табиат	196
Суруди одам (қисми якум)	197
Суруди одам (қисми дуюм)	201

3. Одамон чӣ тавр кори худро осон мекунад?	204
Асбобҳои техникии рӯзгор	205
4. Дастовардҳои илму техника. Аз «Гилеми паррон» то фатҳи коинот	208
5. Роботҳо ёрирасони одам	212
6. Муъҷизаи нахустини олам. Ахроми Мисри қадим.....	215
7. Точмаҳал	218
8. Моҳигир ва Чин	221
9. Ҳақиқати талх	225
10. Машқи навиштани ҳикоя	230
11. Мардӣ набувад фитодаро пой задан. Чӯбак	230
12. Орзуҳои ширин. Бачагиам бекасу танҳо гузашт	234
13. Ҳучраи маҳфӣ	235

БОБИ 10. МО ВА ДУНЁ

1. Мо ва кӯдакони ҷаҳон	239
Суруди умумичаҳонии кӯдакон	239
2. Ҳамдилию ҳамзабонӣ. Як пулу сад ғавғо	241
3. Варзиш – косиди сулҳ	244
4. Аҳаммияти забонамӯзӣ	247
5. Марди дарвеш ва мӯрча	250
6. Намунаи адабиёти ҷаҳон. Шарл Перро «Кулоҳсурҳак»	253
7. Намунаи адабиёти ҷаҳон. «Моҳии заррин»	257

БОБИ 11. ЧАШМА ВА ДАРЁҲОИ ТОҶИКИСТОН

1. Чашма	262
2. Об – муъҷизаи ҳаёт. Оби Душанбе	265
3. Обҳои Тоҷикистон	267
4. Об аз кучо меояд?	270

**ЗИЁЕВ МУҲИДДИН, ОЛИМОВА ФАРОСАТ,
ЗООЛИШОЕВА БИБИНАСРИН**

ЗАБОНИ МОДАРӢ

**Китоби дарсӣ барои синфи 4-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ**

Муҳаррир	Р. Умар
Мусахҳех	М. Саидова
Муҳаррири техникӣ	Қ. Назаров
Тарроҳ	М. Фуломзода

Ба чоп 30.06.2023 иҷозат дода шуд. Коғазӣ офсет.
Чопи офсет. Андоза 70x90 $\frac{1}{16}$. Ҷузъи чопӣ 17,5.
Адади нашр 30 000 нусха.
Супориши № 47/2023

Нарх 35 сомонӣ 42 дирам

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, ш. Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел: 222-14-66, E-mail: nashriya@maorif.tj

Дар матбааи ҶДММ «Гулнақш» ба табъ расидааст.
Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе
к. Борбад 1.